

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ім. К. Д. УШИНСЬКОГО

Лінгвістичні науки

Збірник наукових праць

№ 15

Видається з липня 2005 року

Виходить два рази на рік

Журнал зареєстровано у Державному комітеті телебачення
і радіомовлення України як друкований засіб масової інформації
22.06.2005 р. Свідоцтво — серія КВ № 9983

Затверджено як фахове наукове видання
(збірник наукових праць)
ВАК України 14.04.2010 р. за № 1-05/3

Одеса
“Астропринт”
2012

УДК 81:378.637(477.74)(051)
ББК 81(4Ук-4Од)7я54
НЗ4

Редакційна колегія:

Головний редактор: **Корольова Тетяна Михайлівна**, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Відповідальний секретар: **Ларіна Еліна Вікторівна**, канд. філол. наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Члени редколегії:

Богуш Алла Михайлівна, академік НАПН України, д-р пед. наук, проф., зав. кафедри дошкільної педагогіки ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Брицин Віктор Михайлович, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Бровченко Тамара Олександрівна, д-р філол. наук, проф. кафедри англійської філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Гуменний Микола Хомич, академік АН ВШ України, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри української та зарубіжної літератур ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Жаборок Елена Анатоліївна, д-р філол. наук, проф. кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова;

Карпенко Елена Юрївна, д-р філол. наук, проф. кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”;

Мізецька Віра Ярославівна, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”;

Науменко Анатолій Максимович, д-р філол. наук, проф., зав. кафедри теорії та практики перекладу і німецької філології Чорноморського державного університету ім. Петра Могили;

Озерова Ніна Григорівна, д-р філол. наук, проф. Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України;

Савчук Ганна Василівна, канд. філол. наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики ДЗ “ПНПУ ім. К. Д. Ушинського”

Рекомендовано до друку вченою радою Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.

Протокол № __ від ____ .2012 р.

Усі матеріали збірника представлені на сайті:
<http://www.pdpu.edu.ua/ukr/izd/index.html>

© Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, 2012

УЧЁНЫЙ И ПОЭТ

(К юбилею проф.

Владимира Андреевича Глущенко)

От всей души поздравляем с юбилеем Глущенко Владимира Андреевича, профессора, доктора филологических наук, заведующего кафедрой общего, германского и славянского языкознания Донбасского государственного педагогического университета.

Владимир Андреевич Глущенко родился 6 ноября 1952 г. в селе Елань Волгоградской области в учительской семье. Отец, Глущенко Андрей Георгиевич, на протяжении ряда лет (1950–1962 гг.) работал директором школ с. Елани Волгоградской обл. и станицы Горячеводской Ставропольского края (пригород Пятигорска).

В 1965–2000 гг. кандидат педагогических наук, доцент Андрей Георгиевич Глущенко работал в Славянском государственном педагогическом институте. Мать, Глущенко Татьяна Кирилловна, преподавала в школах математику. Кроме Владимира, в семье воспитывались старший брат Анатолий и младшие сестры Надежда и Вера.

Ещё в школьные годы определилось призвание будущего филолога. Большое влияние на Владимира Глущенко оказала учительница русского языка и литературы Л. В. Мильшина. Окончив в 1970 г. школу с золотой медалью, Владимир поступил на филологический факультет Харьковского государственного университета им. М. Горького (в настоящее время Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина). Научное мировоззрение молодого филолога формировалось в плодотворном сотрудничестве с профессором Харьковского университета Е. Ф. Широкопад; позже была работа с В. Ю. Франчук — ведущим научным сотрудником Института языковедения им. А. А. Потебни НАН Украины.

В 1984 г. Владимир Андреевич защитил кандидатскую диссертацию (специальность “Русский язык”) под руководством проф. Г. П. Ижакевич. В 1999 г. — докторскую (специальность “Общее языкознание”), научным консультантом был академик А. С. Мельничук. В докторской диссертации, а также в одноимённой монографии “Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. — 20-і рр. XX ст.)” разработаны малоизученные проблемы методологии сравнительно-исторического языкознания, в том числе даны научные обоснования применению актуалистического метода в лингвистической историографии.

Преподавательская деятельность В. А. Глущенко началась в 1975 г. с должности ассистента на кафедре русского языка и литературы Славянского государственного педагогического института. В 1984—1986 гг. Владимир Андреевич работал на кафедре русского языка Киевского педагогического института им. М. Горького (теперь Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова). Некоторое время преподавал за рубежом (Польша, Германия, Болгария), в течение 10 лет заведовал кафедрой русского языка и литературы Славянского государственного педагогического института, 8 лет работал проректором по научной работе. В 2001 году Владимиру Андреевичу было присвоено учёное звание профессора, а в 2002 г. — почётное звание академика Международной академии наук педагогического образования (г. Москва).

С декабря 2010 года Владимир Андреевич Глущенко возглавляет кафедру общего, германского и славянского языкознания Донбасского государственного педагогического университета, заведует межведомственной научной лабораторией “Методология и историография языкознания”. На протяжении ряда лет Владимир Андреевич проводит успешную работу с аспирантами (защищено 11 кандидатских диссертаций), работает научным консультантом (защищена 1 докторская диссертация). Активная разработка проблем лингвистической историографии в ряде работ под руководством Владимира Андреевича позволяет говорить о научной школе “Методология и историография языкознания”, аналогов которой нет не только на Украине, но и в пределах пространства СНГ.

В. А. Глущенко — член специализированных ученых советов по защите кандидатских диссертаций в ведущих вузах Украины (Южноукраинский национальный педагогический университет им. К. Д. Ушинского, Донецкий национальный университет).

Как преподаватель В. А. Глущенко очень внимателен к научным способностям студентов, стремится сделать процесс обучения не только познавательным, но и интересным, увлекательным. Лёгкую, непринуждённую атмосферу, положительный настрой на занятиях создают юмористические комментарии, упоминание интересных фактов. В университете Владимир Андреевич читает курсы “Введение в языкознание”, “Общее языкознание”, “История лингвистических учений”, “Современный русский язык”, “Основы научных исследований”. Кроме того, В. А. Глущенко продолжает учиться: в 2002 г. закончил заочное отделение украинского языка и литературы филологического факультета, в 2012 г. — отделение английского языка и литературы.

Список научных публикаций проф. В. А. Глущенко насчитывает более 250 позиций и постоянно пополняется новыми работами. Находясь в неустойчивом научном поиске, Владимир Андреевич продолжает работу в таких направлениях: лингвистическая историография, методология языкознания, история языка, диалектология, методика преподавания русского языка, а также является автором научно-популярных статей о русских словах (многие из них опубликованы в журнале “Русский язык, литература, культура в школе и вузе”), активным рецензентом и, наконец, талантливым поэтом (в 2012 г. вышел в свет поэтический сборник В. А. Глущенко “Ощущение доброго ветра”). При этом Владимир Андреевич продолжает расширять круг интересов, завоёвывая новые области знаний.

В. А. Глущенко принимает активное участие в работе Научного координационного совета “Закономерности развития языков и практика языковой деятельности”, в организации и проведении научных конференций. Так, Владимир Андреевич выступил инициатором проведения в 2010 году Международной научно-практической конференции “Методы лингвистических исследований” на базе Славянского государственного педагогического университета (повторная конференция планируется в 2013 г.). С 2000 года Владимир Андреевич руководит госбюджетными темами Министерства образования и науки, молодёжи и спорта Украины.

С 1995 г. проф. В. А. Глущенко является ответственным редактором сборника “Теоретические и прикладные проблемы русской филологии”.

Глубокоуважаемый Владимир Андреевич!

Поздравляя Вас с юбилеем, искренне желаем Вам, талантливому языковеду, преподавателю, активному научному деятелю, мудрому руководителю, здоровья, мира и благополучия, плодотворной научной и творческой работы, благодарных учеников, надёжных соратников. Оставайтесь таким же многогранным, целеустремлённым, неутомимым учёным и творческой личностью. Пусть в Вашей жизни всё задуманное исполняется, пусть Ваш потенциал не иссякает, а Ваша мудрость с годами приумножается. Желаем вдохновения, неустанного научного поиска и успехов в Вашем призвании — “сеять разумное, доброе, вечное”!

*Казаков И. Н., Маторина Н. М.,
Овчаренко В. Н., Орёл А. С., Спичка А. Г.*

УДК 821.161.2

В. Б. Бібік, Р. Й. Вишнівський

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО ХРОНОТОПУ РОМАНУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО “НЕВЕЛИЧКА ДРАМА”

В статье предложен подход к определению общечеловеческих ценностей через анализ внутреннего хронотопа. Очерчена общая пространственно-временная структура романа В. Подмогильного “Небольшая драма”, выделены основные типы хронотопа в произведении, указывается их аксиологическая функция. Внутренний хронотоп трактуется как обобщенный хронотоп памяти, хронотоп воображения, онирический хронотоп. Анализируется степень релевантности памяти и воображения в создании внутреннего хронотопа. Основное внимание сосредотачивается на проявлении таких общечеловеческих ценностей как любовь и свобода в данном типе хронотопа.

Ключевые слова: общечеловеческие ценности, хронотоп, внутренний хронотоп, любовь, свобода.

The article recommends an approach for the expression of universal values by means of the analysis of internal chronotope. Spatio-temporal structure of V. Pidmohylny's novel “Nevelychka Drama” is outlined, the basic types of chronotope in the novel are defined and their axiological function is indicated. The internal time-space is treated as an encompassing chronotope of memory, imagination, dreams. The degree of relevance of memory and imagination to the creating of internal chronotope is analysed. The main focus is on the manifestation of such universal values as love and freedom in this type of chronotope.

Key words: universal values, time-space, chronotope, internal chronotope, love and freedom.

Просторово-часові параметри художньої картини світу змінюються в залежності від різних факторів. При цьому мають значення не стільки соціально-історичні обставини (хоча не можна повністю виключити і їх вплив), скільки стан культури, науки, світоглядні установки, які наявні в той чи інший період в певній країні або ряді країн. Специфіка простору і часу в різні періоди і в різних країнах, крім історичних обставин, зумовлена, насамперед, панівними установками

і тенденціями в ідеологічній і культурній сферах життя. Аналіз хроно-топу, як системи онтологічних й аксіологічних координат, своєрідної єдності часу і простору, яку прагне осмислити і відтворити автор кризь призму екзистенційного і духовного буття героїв, набуває особливої актуальності. Крім того, просторово-часова структура художнього твору є елементом авторської картини світу і втілює індивідуальну систему цінностей.

Роман Підмогильного “Невеличка драма” неодноразово ставав об’єктом вивчення та інтерпретації. Дослідників цікавила жанрова своєрідність твору, новаторство композиційної побудови, стилізова приналежність цього роману, способи творення образів. Згадані аспекти набули оцінки у розвідках Ю. Шереха, В. Мельника, М. Тарнавського, С. Павличко, В. Шевчука, Р. Мовчан, С. Луцій, Н. Бернадської. Проте саме аксіологічним аспектам хронотопу твору не було присвячено спеціальної наукової студії.

Метою цієї статті є розгляд внутрішнього хронотопу як аксіологічного феномену: визначення його сутності та аксіологічної ролі, яку він виконує у відтворенні авторської картини світу.

Фундаментальні цінності включають у себе найбільш тривалі за терміном дії цінності, які зберігаються і передаються від покоління до покоління, переходячи від одного типу суспільства до іншого. Зрозуміло в той же час, що ці цінності не можуть бути абсолютно незалежними від розвитку суспільства. І. Слоневська розглядає фундаментальні цінності як духовні абсолюти, які, з одного боку, є позачасовими та універсальними принципами, що визначають загальний характер людського буття, а з іншого, детермінуються соціально-культурними чинниками, забезпечуючи при цьому цілісність певного суспільства[1:5].

Існування вищих цінностей завжди пов’язане з виходом за межі приватного життя індивідуума. Вищі цінності залучають до того, що немає вище самого індивідуума, чим визначається його власне життя, з чим нерозривно зв’язана його доля. Ось чому вищі цінності, як правило, носять загальнолюдський характер. Вищі цінності — частина матеріальних, духовних і соціально-політичних цінностей, що, як правило, мають загальнонародне і загальнолюдське значення — мир, життя людства, цінності суспільного ладу, уявлення про справедливість, волю, права й обов’язки людей, дружбу, любов, довіру, родинні зв’язки, цінності діяльності (праця, творчість, творення, пізнання істини), цінності самозбереження (життя, здоров’я), цінності само-

ствердження і самореалізації, цінності, що характеризують вибір особистих якостей: чесність, хоробрість, вірність, справедливість, доброта та ін.

Персонажі романів В. Підмогильного ведуть екзистенціальний пошук єдності і абсолюту, намагаючись сховати внутрішній індивідуальний світ від впливу зовнішнього простору і часу, при цьому їх при-тупок одночасно є і духовним, і матеріально визначеним простором.

Внутрішній хронотоп характеризується значною індивідуалізацією часу й простору. Спостерігається змішування майбутнього, минулого та теперішнього часу. В залежності від уявлень героя, часо-простір може трансформуватися, а отже, домінантною формою таких модифікацій є психологія людини, своєрідність її емоційної сфери. Такий тип хронотопу особливо актуалізовано у романі “Невеличка драма”. Для увиразнення цієї своєрідності емоційної сфери автор використовує любовну історію головної героїні. Любов стає не просто аксіологічною домінантою, а й простором, в якому все відбувається.

Камерність роману “Невеличка драма”, його просторова обмеженість дає письменнику можливість зосередитись на розкритті внутрішніх переживань героїв, їхній екзистенції, а тому важливо прослідкувати вираження внутрішнього простору і часу головних героїв, тобто внутрішнього хронотопу. Внутрішнє відчуття перебігу часу далеко не тотожне астрономічному часу. Як зазначає С. Луцій: “за невеликий проміжок часу Марта пережила стільки подій, скільки вистачило б на декілька років” [2: 45]. У внутрішньому хронотопі головної героїні ведучу змісто- та формотворчу роль відіграє час, а просторова складова виконує переважно допоміжну функцію. Крім того, внутрішній хронотоп функціонально розгортає інтелектуально-когнітивні та емоційно-мотиваційні аспекти структури ціннісних ставлень до світу, вказує на зміни у розумовій, морально-естетичній сферах особистості.

Важливими структурними чинниками у творенні внутрішнього хронотопу виступають пам’ять і уява. Необхідно з’ясувати ступінь релевантності образів пам’яті і уяви до внутрішнього хронотопу. У книзі “Поетика простору” Г. Башляр підкреслює просторовий характер образів, а їх аналіз називає “топоаналізом”. “Під топоаналізом потрібно розуміти систематичне психологічне дослідження ландшафту нашого внутрішнього життя” [3: 29].

Уява існує як би в двох просторах — реальному і вигаданому. Реальний простір часто буває обмеженим, замкнутим, тоді як вигада-

ний простір панує над реальністю, іноді зберігає, іноді знищує те, що існує в реальності. Але разом з тим уява має власну реальність. Сприймаючи реальність реального простору, уява створює реальність уявного у вигаданому просторі.

Пам'ять є одним із феноменів внутрішнього простору, що полягає в закріпленні, збереженні та наступному відтворенні минулого досвіду. Пам'ять грає роль “схованки”, в якій зберігається світ нескінченно багатьох образів і уявлень без наявності їх у свідомості. Це ніби абстрактно збережені образи, і для того, щоб вони спливали в пам'яті, стали зримими, потрібними є пригадування, а також відтворююча і асоціативна сила уяви.

Г. Башляр у роботі “Поетика простору” фіксує увагу на поняттях “пам'ять” і “пережитий досвід”. Вважається, що легко можна зрозуміти те, що людина пережила і відчула сама. “Пережите” виступає фактором уявного існування. Життя пропускає через себе “пережите”, відокремлює його від природного життя, і таким чином чуттєвий і об'єктивний світ залишаються осторонь, а людина занурюється в суб'єктивність. Поняття “пережитого” породжує поняття “минулого і пам'яті”. Г. Башляр підкреслює, що “треба завжди виходити з минулого і невпинно відходити від нього” [3: 43]. Перш ніж вивчати образ, треба відшукати в реальності те, що могло б послужити причиною уяви і перенести у власний світ кілька реально пережитих образів.

Отже, спостерігаємо тісний взаємозв'язок пам'яті і уяви. Попри різне функційне навантаження, образи, творені уявою, опираються на пам'ять, водночас і образи пам'яті через пригадування матеріалізуються, стають зримими завдяки уяві.

Здатність пам'яті та уяви виходити за рамки реальної дійсності дають підстави говорити про внутрішній хронотоп, у якому пригадуване минуле і уявне майбутнє немовби втиснуті в теперішнє, чи навіть не вичлененні з нього.

У романі центральним образом є жінка, її прагнення, її бажання, її мрії. Автора значно більше цікавлять внутрішні переживання Марти, аніж зовнішня подієвість. Звідси і камерність роману, у якому часово-просторові орієнтири реалізовано соціально-історичним хронотопом, локальним хронотопом кімнати і власне внутрішнім хронотопом. Причому виділені типи хронотопу перебувають у постійній взаємодії: то протиставляються один одному, а то накладаються один на одного.

Соціально-історичний хронотоп — це розлога панорама міста 20-х років. Він характеризується часопросторовою конкретністю (визначеністю), проте позбавлений атрибутивної деталізації і слугує тлом розгортання подій. У ньому актуалізовано часову складову, що увірає різні характеристики тогочасної доби. Такий стиль автор, вочевидь, обрав, щоб підкреслити прагматичність життя у місті. Велике місто спонукає до розвитку раціональності і цинізму. Тут не повинно бути особливих сентиментів, бо вони заважають вибудовувати пряму лінію здобуття матеріального благополуччя. Саме тому Марта як героїня для якої традиції її маленького провінційного містечка надто важливі, чинила опір цій раціональності. Вона за духом значно ближча до природного, щирого.

Характерна для романної творчості В. Підмогильного опозиція “своє-чуже” увірає розбіжності цінностей головної героїні та її соціального оточення. Свобода як найвища моральна цінність є сутнісною характеристикою Марти. В. Малахов вказує на двовекторність свободи, “що визначають загальну скерованість існування людини: вектор визволення і вектор відповідальної причетності” [4: 271]. Тобто перший напрям веде людину шляхом протистояння оточуючій дійсності, він “веде людину вперед, розкриває перед нею нові можливості, нові обрії буття” [4: 271–272]. Протилежний напрям — спрямованість своєї волі саме всередину наявної ситуації свого буття, коли людина “визначає своє місце в ній, стає на бік тієї або іншої з діючих у ній сил, гармонізує відносини між її компонентами” [4: 271–272]. У романі актуалізовано саме “відцентровий” напрям свободи, де воля людини в цілому скерована на реалізацію певних цілей або ідеалів, що виходять за межі існуючого стану речей. Такою ціллю для Марти стає любов. Р. Мовчан вдало зазначає, що це почуття головної героїні “допомагало їй внутрішньо вдосконалюватись, відвойовувати насамперед саму себе (а не завойовувати зовнішній світ, місто)” [5: 433].

На початку роману автор змальовує сон головної героїні, який вказує на її посилену емоційність, її мрії. Оніричний хронотоп виявляє найпотаємніші бажання Марти, її сексуальну невдоволеність. Прагнення чуттєвої реалізації виводить героїню в іншу реальність — творений нею уявний світ. Не можна сказати, що вона цілком відірвана від реального світу — Марта балансує між двома світами (реальним і ілюзорним), віддаючи перевагу останньому (бажаному). У цей інший бажаний світ головна героїня занурюється, читаючи літературні твори, бо хоче “закохатись безтямно, так, як у романах колись писа-

ли... Я хочу так, як у романі!” [6:554–555]. Бажана любов переносить дівчину у фантастичний часопростір: “Повинна бути казка ... Розкривається завіса, і таке м’яке, м’яке світло... Виростають гаї, в них затишок, пухка трава... І тут річка. Ввечері річка тиха, здається, підеш по ній... А ходиш все глибше, глибше, вода підіймається, стаєш легка, скидаєш із себе всю вагу й пливеш...” [6: 555]. Внутрішній хронотоп тут опирається на образи пам’яті, бо, здається, Марта пригадує рідний їй простір Канева, а вже уява трансформує його в ілюзорний хронотоп.

Поштовхом до занурення в уявний світ може стати певний предмет зовнішнього світу, як це відбувається, коли Марта отримує квіти від невідомого прихильника: “Розпаливши в грубі, Марта під діянням тепла ще глибше поглинула в уяву. З якихось порізаних уривків, що послужливо спливали їй у пам’яті, уривків, до різного часу навіть належних, вона пристрасно зшивала прудкою голкою бажаний образ. Плутаючи з дійсністю власні мрії, ніби явно снячи, ліпила дівчина чоловічу постать, відчувала її близьку присутність і невимовлені слова” [6: 551]. Як бачимо, пам’ять і уява переплітаються у творенні внутрішнього хронотопу.

Отак перебуваючи у витвореному уявному світі, Марта не помічає, як до неї приходить кохання. Віддавшись цілковито своїм почуттям, вона ще більше поглиблює прірву між реальним і уявним світом. Наповненість коханням позначилась на сприйнятті оточуючої дійсності і відчутті перебігу часу героїнею. Реальним стає час лише щоденних побачень з коханим, все решта перетворюється на монотонне чергування служби на посаді і побутових справ: “Якось зразу ці відносини склались і зразу ж суворо оформились у певний непорушний ритуал: бути вкупі від 7 до 12 години в Мартиній кімнаті” [6: 667–668].

Насолоджуючись коханням, головна героїня не бачить оточуючої фальші, кар’єризму, прагматичного розрахунку, а намагається зберегти свою сутність і захистити своє почуття. Відстороненість від оточуючого світу виявляється і у зміненому сприйнятті часу: “Вона не відрізняла сьогодні від учора, всі дні їхньої любові були їй одним суцільним днем, одною величною хвилиною, що випала з-під влади часу” [6: 687]. Марта створює ілюзорний світ любові, сповнений насолоди і мрій. Прагнення тілесної реалізації свого почуття пов’язане теж із мріями про рідний простір Канева: “пригадалися їй мрії про Канів, про дитинство своє, з яким вона жадала пов’язати кінець дівочтва в якесь неподільне безпосереднє ціле, щоб народитися жінкою

там, де була народилася, коло великої ріки, серед великого степу в урочистому святі кохання й природи” [6: 642]. І знову ж тут пам’ять дає поштовх уяві перенестись в нереальний уявлюваний простір.

Із розвитком стосунків Марти і Славенка внутрішній світ головної героїні зазнає змін: “Якщо на початку любові біохімік не здавався їй надто реальним, якщо раніш її часто змагала нісенітна уява, що він є тільки витвір її мрій, то дедалі більше вона спізнавала його, засвоювала його в усіх його словах, у всіх його рисах та дрібницях, і він поволі зробився їй єдиною дійсністю, що існувала в світі” [6: 702].

Зовнішні обставини грубо вриваються у витворений нею ілюзорний світ: “В своєму звільненні, в ненависті сусідів, у вигнанні з помешкання вона вбачала одну причину, що збурила на неї людей, а саме — любов свою” [6: 702]. Проте Марта доволі стійка, щоб зберегти своє почуття, тому і вирішила припинити стосунки з коханим, бо не хотіла втрачати того уявного світу, у якому її любов сягала безмежності і нескінченності. Н. Бернадська зауважує, що таким несподіваним поворотом автор “наголошує на тому, що доба науково-технічних досягнень, раціоналізму не може подолати вічне почуття кохання, тим більше, що воно є виявом унікальності кожної людини, її духовної сутності у ставленні до інших людей і світу” [7: 129].

Внутрішній хронотоп зазнав якісних змін з моменту розставання Марти із Славенком. Автор декілька разів акцентує на зміщенні часових координат в уяві головної героїні: “Це було четвертого дня, чи краще — четвертої вічності від створення її нового світу” [6: 719], або ж “Викреслити з життя ці чотири безумні дні, ці чотири вічності страшної омани? І раптом ці вічності видались їй короткою миттю, одною тільки миттю маячні” [6: 722]. Але остаточно руйнується світ ілюзій, коли Марта довідується про одруження Славенка: “Все плуталось у неї. Жениться... наречена... завтра весілля... А вона? Отже, весь час, коли вона жила тільки ним, коли безтямно прагнула створити для нього й для себе щось нове в житті, щось світле, вічне, прекрасне, — він дунив, дунив її!” [6: 730]. З цього моменту В. Підмогильний не окреслює часових і просторових параметрів внутрішнього хронотопу головної героїні.

Автор закінчує роман, описуючи сон Марти. Цей сон має вже інший характер, аніж той, введений на початку роману. Можна припустити, що цей спочинок, спричинений емоційними перипетіями, дасть сили дівчині рухатись далі “назустріч новому сонцю, що зійде завтра над землею” [6: 741]. А з іншого боку, можливо, це знову ж

відхід від реальності, натяк на подальше існування героїні в уявному світі.

Отже, внутрішній хронотоп є структурною ознакою головної героїні. В ньому існує своя власна реальність, у якій часові і просторові межі доволі рухливі. Художні засоби дають можливість автору розхиляти межі простору і часу і проникати у вічність і безмежність. Пам'ять і уява виступають головними чинниками творення внутрішнього хронотопу, виявляючи при цьому каузальні відношення. На функційному рівні внутрішній хронотоп у романі “Невеличка драма” є виразником таких фундаментальних цінностей як любов та свобода, водночас репрезентантом ціннісних орієнтирів автора. Перспективним видається дослідження аксіологічного наповнення різних типів хронотопу у романі, а також аналіз загальної ієрархії цінностей, представлених у творі.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Слоневська І. Б. Формування фундаментальних цінностей майбутнього педагога засобами зарубіжної літератури: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 — “соціальна філософія та філософія історії” / Слоневська Ірина Борисівна; Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України — К., 2002. — 25с.
2. Луцій С. Художні моделі буття в романах В. Підмогильного. / Світлана Луцій. — К.: ВД “Стилос”, 2008. — 152с.
3. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства / Пер. с франц. — М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2004. — 376 с.
4. Малахов В. А. Етика: Курс лекцій. Навч. посібник. — 4-те вид. /Віктор Малахов — К.: Либідь, 2002. — 384с
5. Мовчан Р. В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер'єрі: Монографія. / Раїса Мовчан. — К.: ВД “Стилос”, 2008. — 544с.
6. Підмогильний В. П. Оповідання. Повість. Романи / Вступ. ст., упоряд. і приміт. В. О. Мельника; Ред. тому В. Г. Дончик. — К.: Наук. Думка, 1991. — 800с.
7. Бернадська Н. І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція: Монографія. / Ніна Бернадська. — К.: “Академвидав”, 2004. — 368с.

УДК 811.11'37

Н. А. Бигунова

СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНЫЕ СВОЙСТВА РЕЧЕВОГО АКТА “КОМПЛИМЕНТ” (на материале англоязычного художественного дискурса)

Статья посвящена исследованию содержательных и функционально-коммуникативных свойств речевого акта “комплимент” в англоязычном художественном дискурсе. В статье обсуждаются закономерности функционирования комплимента в качестве тактики речевого общения.

Ключевые слова: речевой акт, оценка, комплимент, адресант, адресат.

Статья посвящена исследованию содержательных и функционально-коммуникативных свойств речевого акта “комплимент” в англоязычном художественном дискурсе. В статье обсуждаются закономерности функционирования комплимента как тактики речевого общения.

Ключевые слова: мовленнєвий акт, оцінка, комплімент, адресант, адресат.

The article is devoted to the investigation of content and functional-communicative parameters of the compliment speech act in English artistic discourse. The article discusses the regularities of compliment functioning as a speech communication tactics.

Key words: speech act, evaluation, compliment, addresser, addressee.

В последнее время в лингвистике появилось множество исследований, посвящённых коммуникативно-прагматическим аспектам функционирования различных форм речевого этикета. Одной из самых распространённых форм речевого этикета является *комплимент*, рассматриваемый в данном исследовании как речевой акт положительной оценки.

Исследованию комплимента посвящены работы Р. К. Херберта, Дж. Холмса, Н. Вольфсон, Дж. Мане, П. Браун, С. Левинсон,

Дж. Тернера, Н. Норрика, Д. Спербера, Д. Уилсона, В. И. Карасика, Н. Д. Арутюновой, А. А. Романова, Т. В. Шмелевой и др.

Исследование содержательных и функционально-коммуникативных свойств речевого акта “комплимент” представляется оправданным и необходимым, так как именно комплимент является одним из самых тонких “инструментов”, помогающих участнику диалогического взаимодействия “правильно” (в свою пользу) настроить партнера по общению, предотвратить коммуникативное рассогласование или коммуникативный сбой в диалоге, снять ненужное напряжение, улучшить настрой собеседника и общую атмосферу взаимодействия. Актуальность темы определяется необходимостью исследования речевого акта “комплимент” в функциональном аспекте.

Объектом исследования является речевой акт “комплимент” в англоязычном художественном дискурсе. Предметом исследования служат содержательные и коммуникативно-дискурсивные характеристики речевого акта “комплимент”, отражающие основные закономерности функционирования данного речевого акта в художественном дискурсе.

Целью настоящего исследования является описание содержательных и функционально-коммуникативных свойств речевого акта “комплимент”.

К задачам, которые решались в настоящем исследовании, относятся:

- Описание содержательных особенностей речевого акта “комплимент”;
- Выявление иллокутивных целей, преследуемых адресантами комплиментов;
- Обозначение функций речевого акта “комплимент”;
- Выявление закономерностей функционирования комплимента в качестве тактики речевого общения;
- Построение типологии речевого акта “комплимент”.

Общий методологический подход исследования — интерпретативный.

Материалом исследования послужили художественные произведения современных англоязычных писателей. Корпус примеров интерактивного единства “комплимент-реакция” составил 100 единиц.

Что касается словарных дефиниций *комплимента*, то разные словари дают следующие толкования: словарь современного русского литературного языка определяет *комплимент* как “похвалу, вызванную

стремлением сказать любезность или польстить кому-либо” [1:1262]; в словаре С. И. Ожегова *комплименту* дано следующее толкование: “*Комплимент* — любезные, приятные слова, лестный отзыв” [2: 283].

Комплимент определяется как очевидное или скрытое выражение похвалы и/или восхищения кем-то, но не самим говорящим [3: 446]. Р. Херберт определяет комплимент как речевой акт, который “эксплицитно или имплицитно одобряет кого-то кроме говорящего, обычно адресата, за что-то хорошее (качество, характеристику, умение и т.д.), что положительно оценивается говорящим” (перевод наш — Б. Н.) [4: 490].

Комплимент редко упоминается в классификациях речевых актов. Например, комплимент отсутствует в таксономии Дж. Серля [5], хотя предположительно, он принадлежит к экспрессивам. Дж. Остин [6: 151] относит комплимент к бехабитивам, которые выражают отношение и имеют социальную природу; он рассматривает комплимент как способ выражения симпатии, наряду с поздравлениями и утешениями. Согласно К. Баху и Р. Харнишу [7: 51], комплимент является подвидом поздравлений и, таким образом, попадает в разряд заявлений (acknowledgments), которые выражают определенные чувства по поводу адресата, истинные либо формальные. Поскольку заявления высказываются по определенным поводам, их цель — не столько выразить истинное чувство, сколько удовлетворить социальным требованиям. Поэтому они рассматриваются главным образом как “акты вежливости”.

Поскольку комплимент не является реакцией на объективную реальность, как, например, поздравление, а реакцией на сугубо личностную оценку ситуации, его нередко рассматривают с подозрением как выражающий неискренние чувства или лесть. Видимо, по этой причине глагол “to compliment” не используется как явный, открытый перформатив.

Когда говорящий чувствует, что ему следует усилить свой позитивный комментарий, чтобы избежать предполагаемой неискренности комплимента и чтобы его высказывание не было воспринято как лесть, он может отречься от комплимента. Фразы типа “that’s not a compliment”, “I’m telling you the truth” или “it’s true” могут предшествовать либо реже следовать за высказыванием положительной оценки, как попытка снизить возможную негативную коннотацию.

Комплимент уникален среди речевых актов в своей комбинаторности с другими речевыми актами, он используется вместо либо

в ответ на другие акты. Compliment часто возникает как средство усиления благодарности, приветствия, поздравления, просьбы или совета [8; 9; 10]. Compliment может быть реакцией на другие акты, например, извинение и самобичевание [11: 103]. Приведем пример, в котором адресант с помощью комплимента пытается подбодрить адресата — свою подругу, которая чувствует себя неуютно на вечеринке в присутствии множества молодых девушек:

“I feel like I don’t know anyone, apart from us lot. Like the new girl. And about twenty years too old to be here.”

“Rubbish!” I say. “You look great” [12: 286].

Compliment может высказываться с целью смягчить критику. Например:

“Nice lipstick.” She laughs and taps her front tooth. “A little smudge.”

“Thanks.” I rub my tooth with my sleeve. “Gone?” [12: 175].

Высказывание комплимента вслед за коммуникативным промахом либо после критики может быть оправдано желанием коммуникантов поддержать такую когнитивную обстановку, в которой они неравнодушны к чувствам собеседника. Некомфортный период тишины в интеракции может быть прекращен высказыванием комплимента с целью избежать впечатления, что коммуниканты не уважают друг друга либо не считают друг друга достойными общения. Аналогично, критика может сопровождаться комплиментами, которые выполняют функцию лико-восстанавливающей стратегии.

В современной лингвистике compliment рассматривается как средство выражения позитивной вежливости в терминологии П. Браун и С. Левинсон [13]. Большая часть исследований комплимента в связи с вежливостью (например, исследование Дж. Холмса [3: 118]) основаны на восприятии комплимента как главного реализатора первой позитивной стратегии вежливости, то есть “Замечайте слушающего, уделяйте внимание ему, его интересам, желаниям, потребностям и т. д.” [13: 103]. Это неудивительно, принимая во внимание тот факт, что compliment фиксирует наблюдения, сделанные в интересах реципиента и представляет собой попытку сделать ему приятное. С другой стороны, compliment реализует вторую стратегию позитивной вежливости, то есть, “Преувеличивайте (интерес, одобрение, симпатию к собеседнику)” [12: 104]. Действительно, compliment ассоциируется с определенной степенью преувеличения:

“Mr. Harlency, this is the best tea I’ve ever had and this is the most beautiful room in the whole world” [14: 15].

На наш взгляд, compliment следует рассматривать не только как средство социализации или переключения внимания, не как лингвистическую стратегию вежливости и снисходительности, а прежде всего как речевой акт положительной оценки. К актам положительной оценки, помимо комплимента, мы относим также одобрение, похвалу и лесть. Отличительной чертой комплимента во многих (но не во всех) контекстах является повышенная эмоциональность. Кроме того, при помощи комплимента говорящий рассчитывает вызвать положительную эмоциональную реакцию адресата и настроить его на гармоничное общение. Эмоциональность и этикетный характер комплимента характеризуются вариативностью и определяются экстралингвистическим контекстом, в то время как выражение положительной оценки адресата — неизменная семантическая составляющая комплимента.

Compliment, в отличие от других одобрительных актов, ограничен ситуациями, в которых предмет одобрения составляет исключительно качество либо самого адресата либо (реже) человека, связанного родственными узами с последним.

На основании проведенного исследования представляется возможным классифицировать речевые акты комплимента по нескольким параметрам. В первую очередь, compliment может быть классифицирован по содержанию, т.е. по тому признаку или предмету, в адрес которого он высказывается. Compliments касаются внешности и достижений адресатов. Compliments внешнему виду человека составляют около 70 % всех compliments. Это могут быть compliments, касающиеся внешнего вида человека в целом, отдельных частей его тела (глаз, волос, фигуры), молодости, одежды. Достижения могут быть классифицированы на умение вести домашнее хозяйство, обставить дом, кулинарные способности, профессиональную компетентность. К compliments, оценивающим профессионализм человека, относим высказывания, характеризующие высокий уровень компетентности в работе, умение петь, танцевать, музыкальные способности, писательский дар.

Красота, грация, обаяние, талант и другие качества объекта, положительно оцениваемые в речевом акте комплимента, совершенно естественно фиксируются в качественной характеристике объекта и не нуждаются в аргументативной базе, то есть в обосновании оценки. Эта положительная оценка качества образует семантическую структуру комплимента, которая во многих случаях расширяется выра-

жением восхищения (вербальным либо невербальным), вызванным превосходными качествами адресата:

“You look completely, heartbreakingly beautiful, sis.” My eyes fill. “Look, you’re making me go all soppy.” Georgia beams. She knows it takes a lot for me to go all soppy [15: 95].

Функционирование комплимента в качестве компонента тактики, используемой говорящим, зависит от коммуникативной ситуации, социально закреплённых норм и конвенций речевого общения. К функциям комплимента в английском языке относят установление, поддержание и усиление сотрудничества [16; 3; 4].

Не все комплименты формульны. Адресанты могут применять различные комплиментарные стратегии с целью уйти от шаблонности. Одной из стратегий является ироничный комплимент. Ироничный, поддразнивающий комплимент имеет место, согласно Дж. Тернеру, при дружеских отношениях, а в случае статусного неравенства ироничный комплимент имеет только одну направленность: сверху вниз, от более властного к менее властному (родители к детям, начальник к подчинённому) [17]. Приведем пример ироничного комплимента:

“I have pox,” he says with great seriousness, as if to pre-empt any enquiries.”

“But you are still devilishly handsome,” smiles Enid [12: 351].

В некоторых случаях, адресант пытается избежать рутинных, шаблонных комплиментов с целью внести радость, яркость в отношения. Подтрунивание и метафоры являются нешаблонными способами поддержания близости и единомыслия между коммуникантами. Следующие комплименты содержат метафоры:

• *“Laurel... you’re a star,” I mutter. “I don’t know what to say” [18: 371];*

• *“The great thing about you, Rebecca, is you’ve got the common touch. We see you as finance guru meets girl-next-door. Informative but approachable. Knowledgeable but down-to-earth. The financial expert people really want to talk to” [19: 287].*

Д. Спербер и Д. Уилсон утверждают, что чем больше информации адресант оставляет имплицитной, тем больше степень совместного понимания [20]. В сравнении с шаблонными комплиментами, креативные, творческие комплименты требуют большего сотрудничества, больше интерпретаторских усилий. Результатом такого комплимента является более высокая степень близости и сотрудничества. Приведем пример косвенного комплимента, адресованный близкой подруге:

“If I were a man I’d be crawling towards you on my knees, leaving a trail of dribble. I bet they limpet to your legs and beg you not to kick them off” [15: 31].

Комплимент всегда под угрозой недопонимания. Незначительное несоответствие между суждением адресанта и возможностями адресата могут привести к коммуникативной неудаче. В этом смысле, комплимент всегда балансирует между банальным комплиментом и преувеличением.

Комплимент чаще всего имеет место после приветствия либо заменяет его в дружеском общении. Комплимент, высказываемый после приветствия или вместо него, демонстрирует положительную оценку адресантом адресата, как правило, его внешности, например: *“Hello, gorgeous,” said Peggy [21:136].*

Комплименты, направленные на достижения собеседника, не имеют предсказуемого расположения в коммуникативном акте. Они имеют место после того, как подана еда либо получена информация о выдающемся поведении реципиента.

Успешность комплимента обеспечивается присутствием коммуникативной заинтересованности, сотрудничества, доверия между коммуникантами, только в этом случае адресант комплимента может быть уверен в том, что комплимент убедит адресата в добром отношении к нему, вызовет положительную эмоциональную реакцию адресата и настроит его на гармоничное общение. Реакция адресата несомненно прогнозируется адресантом, сознательно или бессознательно.

Таким образом, комплимент — это выражение одобрительного отношения к собеседнику, которое характеризуется экспрессивностью и преувеличением; цель комплимента — вызвать положительную эмоциональную реакцию адресата и настроить его на гармоничное общение; комплимент касается внешности и достижений. Комплименты внешнему виду человека составляют около 70 % всех комплиментов комплимент характеризуется комбинаторностью с другими речевыми актами; он может иметь как шаблонный, так и креативный характер.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Словарь современного русского литературного языка в 17 томах. — М.: АН СССР, Институт русского языка, 1956. — 8160 с.
2. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Российская АН.; Российский фонд культуры. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: АЗЪ, 1994. — 928 с.

3. Holmes, Janet. Paying compliments: A sex-preferential strategy // Journal of Pragmatics, London: Elsevier. — Vol. 12, 1988. P. 445–465.
4. Herbert R. K. The Sociology of compliment work in Polish and English // Sociolinguistics: A reader and coursebook: ed. By N. Coupland and A. Jaworski. — Bristol: Palgrave, 1997. — C. 487–499.
5. Searle, John R. Expression and Meaning. Cambridge: Cambridge University Press, 1979. — 187 p.
6. Austin, J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press. 1962, 1973. — 329 p.
7. Bach, K., Harnish, R. M. Linguistic Communication and Speech Acts. Cambridge, Mass.: MIT Press, 1982. — 327 p.
8. Wolfson, Nessa. Pretty is as pretty does: A speech act view of sex roles // Applied Linguistics. Vol. 5. P. 236–244.
9. Norrick, Neal R. Expressive illocutionary acts // Journal of Pragmatics. Vol. 2, 1978. P. 277–291.
10. Jaworski, Adam. This is not an empty compliment: Polish compliments and the expression of solidarity. International Journal of Applied Linguistics. Vol. 5, 1995. P. 63–94.
11. Altani, Ioanna. Compliments and compliment responses in Greek and English // Proceedings of the 5th Symposium on the Description and/or Comparison of English and Greek. — Department of English Studies, University of Thessaloniki. Athens, 1991, P. 78–112.
12. Williams Polly. How to be married. — London: Headline Review, 2010. — 376 p.
13. Brown P. and Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. — 345 p.
14. Mackay Shena. The orchard on fire. — London: Minerva, 1995. — 215 p.
15. Williams Polly. A good girl comes undone. — London: Sphere, 2008. — 355 p.
16. Manes J., Wolfson N. The compliment formula. In Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech. — The Hague: Mouton, 1981. — P. 115–132.
17. Turner, G. W. Sharing, shaping, showing: The deep uses of language // Pragmatics of Style, London and New York: Routledge, 1989. — P. 15–27.
18. Kinsella Sophie. Shopaholic ties the knot. — London: Black Swan, 2002. — 394 p.
19. Kinsella Sophie. The secret dreamworld of a shopaholic. — London: Black Swan, 2000. — 320 p.
20. Sperber, D., Wilson D. Relevance: Communication and Cognition. — Oxford: Blackwell, 1995. — 195 p.
21. Parsons Tony. Men from the boys. — London: Harper Collins Publishers, 2010. — 276 p.

ІМПРЕСІОНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ПРОЗІ АРТУРА ШНІЦЛЕРА

В статтє сделана попытка осветить импрессионистические тенденции художественного текста на примере прозаических произведений Артура Шницлера. Исследуются специфические черты импрессионизма: субъективация повествования, психология переживания, настроий.

Ключевые слова: импрессионизм, тенденция, проза, психологизм, диалектическое взаимодействие, стилевые и композиционные приемы, внутренний монолог.

The article deals with the analyses of impressionistic trends in Arthur Schnitzler's prose works. Such specific features of Impressionism as narrative subjectification, experience psychology, mood are investigated.

Key words: Impressionism, trend, prose, psychology, dialectical interplay, stylistic and compositional techniques, inner monologue.

Історико-літературний процес в Австрії на зламі ХІХ — першої половини ХХ ст. — це складна динамічна система. Для неї були характерні різні парадигми художнього осягнення світобудови. Головною особливістю австрійського письменства вказаної доби дослідник Ю. Архіпов вбачає в тому, що різні літературно-мистецькі прояви, зокрема “натуралізм, імпресіонізм, неоромантизм, неокласицизм, критичний реалізм, мали місце одночасно упродовж 1890–1900-х рр.” [1: 348].

Проза Артура Шніцлера (1862–1931) постає осердям, де наявні місце зіткнення, взаємовплив і взаємопроникнення кількох літературних течій і художніх методів. Водночас із художнім інтересом до натуралістичних, частково неоромантичних естетичних тенденцій у Шніцлеровій прозі домінувала ідея відображення дійсності у духовно-психічному житті людини [2]. Під його пером вона близька до імпресіонізму. Саме тому видаються важливими — для узагальненого розуміння ходів художнього мислення А. Шніцлера з проекцією

на “рівень функціональної співвіднесеності” (М. Зимомря) — його пошуку шляхів оновлення стилю в душі імпресіонізму. У творах, написаних австрійським автором наприкінці XIX — на початку XX ст., події та переживання героїв передано адекватно з урахуванням внутрішньої організації текстової тканини, стилістичних і структуральних ознак.

Імпресіоністична манера письма А. Шніцлера дозволяла відобразити багато моментів, обставин з “павутини” буття, настроїв періоду зламу століть, коли руйнувалися старі цінності і виникала туга за часом, що минав, коли на перший план виходили спонтанні хвилини переживання, переливи почуттів і настроїв, коли перспектива завтрашнього дня здавалася неясною і невизначеною.

Творчі вершини А. Шніцлера, головним чином у новелістичній формі, ознаменували 90-ті рр. кінця XIX ст., а також початок XX ст., які свідчать про вироблення автором власної манери письма. Цей період справедливо вважають часом розквіту Шніцлерового імпресіонізму і пов’язують зі збіркою новел “Die Frau des Weisen” (“Дружина мудреця”). Д. Наливайко доречно підкреслює той факт, що “літературний імпресіонізм якнайповніше розвинувся саме на австрійському ґрунті”. В якості прикладу дослідник наводить творчість А. Шніцлера [3: 6–7]. У цьому контексті слушною є думка дослідника Я. Поліщука, який відзначає, що “Шніцлер — серйозний та зосереджений автор, скерований на пізнання глибин людської психіки, не захоплюється зумисними ефектами, як багато хто з сучасників, а шукає простого й виразного способу вираження емоцій. Та й імпресіонізм його своєрідний, зосереджений на пізнанні внутрішньої динаміки героя, на виявленні часто несподіваних для нього самого суперечностей чи дихотомій. Це була та евристична сфера, яка найбільше вабила письменника, і цілком слушно, бо забезпечила йому певні художні відкриття” [4: 232].

Австрійський художник слова вміло використав техніку “внутрішнього монологу” з метою оптимального розкриття глибин людської психіки. Він наголошував при цьому на визначальній ролі миттєвості в житті людини. Доцільно відзначити: в німецькому літературознавстві (М. Мартінець, М. Шеффель, А. Горн) терміном “внутрішній монолог” визначають не лише традиційну форму передачі думок дійових осіб художнього твору, а й те, що отримало назву “потік свідомості” (В. Джеймс [5: 387] з усіма його тими особливостями, які імітують дискретну, не завжди чітко оформлену в послідовному, логічному

слові думку [6: 334] (варто зауважити, що інколи термін “потік свідомості” вживають як синонім до терміна “внутрішній монолог”; однак Л. Гінзбург переконливо доводить, що ці два поняття слід чітко розмежовувати [7: 50–51]).

Професіоналізм письменника втілює в собі граничну концентрацію складної діалектичної взаємодії “суб’єкт — автор — об’єкт — дійсність”. Власне поняття “імпресіонізм” вказує на деяку прерогативу суб’єкта відносно об’єкта. Людське “Я”, відповідно до складної теорії імпресіонізму, проголошувалося життєвим кредо, зокрема, соціально-політичним. У цьому контексті заслуговує уваги спостереження Л. Цибенко: “Постановка питання, в якій залежності перебуває суб’єктивне сприйняття від об’єктивних процесів дійсності, викликала суб’єктивно-ідеалістичні рефлексії про те, що дійсність існує лише як “комплекс відчуттів”. Це стало одним із центральних понять теорії пізнання Е. Маха, яка здійснила величезний вплив на австрійську прозу цілого XX ст. ... Вперше в німецькомовній літературі процес усвідомлення, зображений Е. Махом, як і роль моментів підсвідомого, висвітлених З. Фройдом, були втілені в розповідній структурі “внутрішнього монологу” А. Шніцлера в його оповіданні “Лейтенант Густль” [8: 11–12].

Поворотним пунктом у новелах А. Шніцлера завжди була реальна, об’єктивно існуюча подія. Інші сюжетотвірні елементи містяться в реакції героя на цю подію. Зображаючи таку реакцію, автор використовує різноманітні засоби — як для стильового втілення, так і для стильової форми. Так, наприклад, у новелах “Blumen” (“Квіти”), “Die Frau des Weisen” (“Дружина мудреця”) він використав форму щоденникових записів. Натомість у новелі “Ein Abschied” (“Прощання”) оповідь організована в основному у вигляді власне непрямої мови з елементами внутрішнього монологу. Водночас в іншій новелі, а саме “Die Toten schweigen” (“Мертві мовчать”) наявна авторська розповідь з елементами власне непрямої мови. Від третьої особи нарація ведеться у творі “Der Ehrentag” (“Бенефіс”), де має місце зображення дії двох героїв. Тут міститься спроба простежити психічні реакції героя зсередини, щоправда, здебільшого завдяки композиційним прийомам і засобам. Звісно, що внутрішня структура новельного тексту суттєво не видозмінювалася упродовж багатьох десятиліть. А все ж А. Шніцлер був самобутнім новатором, якщо закрювати тему новелістичної концентрації щодо колізії, тобто ситуації внутрішнього нурту у душах таких жіночих образів, як Емма, Марія, Христина. Все

це увиразнює стилістичну різноманітність новаторства А. Шніцлера, а також пояснює багатозначність природи імпресіонізму. За словами Л. Андреєва, “Імпресіонізм — це двоєдиність, єдність зовнішнього і внутрішнього, об’єктивного і суб’єктивного. У цій двоєдиності суб’єктивне займає кращі позиції — звідси і сам принцип “враження”. Але враження завжди кудись спрямоване, завжди спричинене чимось іззовні. Точного дозування складових частин двоєдиності немає, але їх специфічна рівновага — неодмінна умова імпресіонізму. Рівновага може бути порушена. У живому житті мистецтва вона неминуче порушується, або внаслідок розростання об’єктивного начала, або завдяки розростанню начала суб’єктивного” [9: 65–66].

У таких новелах А. Шніцлера, в яких переважає суб’єктивне начало (“Ein Abschied”, “Blumen”, “Die Frau des Weisen”), реальні події своїм значенням і місцем у структурі твору — вторинні. Первинним є спосіб їхнього переживання, ракурс інтерпретації дійсності. Завдяки цьому виникає необхідність відображати їхню хронологічну протяжність. Цим створюється ефект настрою як загального емоційного тла, що передається читачеві. Таким чином, у тісному зв’язку з архітектонікою новел перебуває стильовий компонент. Він значно виходить за рамки так званої граматично-синтаксичної характеристики Шніцлерового письма.

Проте, якщо динаміку оповіді А. Шніцлера забезпечує передовсім структура твору, то його архітектоніка, стильові особливості його прози створюють своєрідний настрій, барвисту атмосферу. Сюжет його творів не є спогляданням, бо мотиви тісно співіснують і взаємодіють. Його імпресіоністична новелістика 90-х рр. характеризується, з одного боку, прагненням до вдосконалення, зміною стильових і композиційних прийомів, а з іншого — появою нового типу героя. У творчості письменника в окреслений період персонажі-носії імпресіоністичного начала “втрачають свою художню індивідуальність” [10: 214]. Якщо соціальна характеристика героя у ранній прозі автора відтворювалася певною мірою за допомогою продуманих життєвих типів і ситуацій, то в аналізованій новелістиці спостерігається навмисне вилучення індивідуального, зведення його до загальнопсихічного. Це призводить до того, що в підсумку герої А. Шніцлера змальовуються з огляду на стан клубка переживань, тобто своєрідного організму, активна внутрішня діяльність якого виражається художнім словом із незрозумілими причинно-наслідковими зв’язками. Герої, перебуваючи у крайній нестабільному, динамічному психічному стані,

нівелюється до цілковитого релятивізму і беззастережно віддається плину життя. Цей процес циклічний і безмежний, з нього немає виходу. Новели А. Шніцлера не містять розв’язки цього постійного внутрішнього конфлікту [11: 123]. Можна дійти висновку, що мета Шніцлера-імпресіоніста полягає в динамічному зображенні роздвоєної особистості.

Літературний характер цікавив письменника передусім у зв’язку з його психічною організацією. Вона виявлялася в зіткненні героя з дійсністю. Таким чином, персонаж А. Шніцлера — людина, яка реагує на зовнішні чинники, а, отже, як психічний тип, залежна від дійсності. У своїх внутрішніх сюжетах автор намагався прослідкувати вплив дійсності на внутрішній світ створеної постаті.

Тексти автора новели “Ein Abschied” — “камерні не лише сюжетно, але й “концептуально” [12: 24]. Вони не обмежуються сферою особистих, приватних, родинних конфліктів. Письменник намагався допомогти персонажеві, який опинився у складних життєвих перипетіях, щоб знайти відповіді на нелегкі й болючі питання доби. Звідси — його увага до внутрішнього світу особистості, поглиблення аналітичної тенденції в художньому висвітленні почуттів, мотивів людської поведінки.

Уся новела “Ein Abschied” — це постійний рух, повсякчасна зміна часу й простору. У свідомості героя розгортається гра. Ця гра особлива, тут ілюзія і реальність стають взаємозамінними. Мрії і фантазії того чи іншого героя не підсилюються жодними “реальними фактами”, вони мають винятково психічну природу, перетворюються на уривки думок, незакінчені фрази, власне, потік свідомості. “Er war völlig verzweifelt; das war nicht mehr zu ertragen — das Beste: fort, fort — dieses Glück war doch zu teuer bezahlt! ... Oder er musste wieder eine Änderung treffen — z.B. nur eine Stunde warten — oder zwei — aber so konnte das nicht weiter gehen, da musste alles in ihm zu Grunde gerichtet werden, die Arbeitskraft, die Gesundheit, schließlich auch die Liebe. Er merkte, dass er an sie überhaupt gar nicht mehr dachte; seine Gedanken wirbelten wie in einem wüsten Traum. Er sprang vom Bett herunter. Er riss das Fenster auf, sah auf die Straße hinab, in die Dämmerung... Ah ... da ... dort an der Ecke ... in jeder Frau glaubte er sie zu erkennen. Er entfernte sich wieder vom Fenster; sie durfte ja nicht mehr kommen; die Zeit war ja überschritten. Und plötzlich kam es ihm unerhört albern vor, dass er nur diese wenigen Stunden zum Warten bestimmt hatte. Vielleicht hätte sie gerade jetzt Gelegenheit gehabt.... vielleicht wäre es ihr heute vormittags möglich

gewesen, zu ihm zu kommen — und schon hatte er auf den Lippen, was er nächstens sagen wollte, und flüsterte es vor sich hin: “Den ganzen Tag werde ich von jetzt an zu Hause sein und dich erwarten; von früh bis in die Nacht”. Aber wie er es ausgesprochen, begann er selbst zu lachen, und dann flüsterte er vor sich hin: “Aber ich werde ja toll, toll, toll!” [13: т. 1, 242]. Репліки автора жодним чином не відокремлені від реплік героя, вони зливаються. Незважаючи на весь драматизм новели, виникає відчуття театральності того, що відбувається. Герой у якийсь момент немов забуває про відведену йому роль закоханого до нестями страдника, розглядає себе ніби збоку, приміряє інші маски. Серед цієї в цілому хаотичної промови Альберта мимовільно лунають бездоганні з логічної точки зору, правильно побудовані фрази “Wen haben Sie gesprochen? Was hat man Ihnen gesagt?...”; “Weiter ... weiter ... was fehlt ihr? haben Sie nicht gefragt?” [14: т. 1, 245]. Він немовби пробуджується, споглядає світ навколо себе, оцінює і водночас засуджує побачене. Автор довільно komponує змістові аспекти твору, вдало поєднує не поєднуване. У цьому полягає його художня мета — ввести читача у своєрідну світобудову, ментальне мислення, яке, у свою чергу, подає нерідко у формі мініатюри “Albert hatte die Empfindung, als wenn die Welt um ihn plötzlich totenstille würde; er wusste ganz bestimmt, dass in diesem Moment alle Herzen zu schlagen, alle Menschen zu gehen, alle Wagen zu fahren, alle Uhren zu ticken aufhörten. Er spürte, wie die ganze lebende, sich bewegende Welt innehielt, zu leben und sich zu bewegen. Also das ist der Tod, dachte er ... Ich hab’ es gestern doch nicht verstanden ... ” [15: т. 1, 250]. Водночас А. Шніцлер майстерно відображає внутрішній стан Альберта як головної дійової особи, власне, у момент його найвищого психічного потрясіння.

У новелі “Die Toten schweigen” панорамної ваги набуває осмислення психології, глибин людської душі. Таємниці неможливо цілковито розкрити та досягнути. У цій новелі про двох закоханих присутню роль відведено мотивам смерті. Вона розглядається автором як злочин, що здійснюється з низьких устремлінь. Наголосимо: А. Шніцлер вважав за потрібне покарати головну героїню — Емму. Вона випробується не тільки вчиненим злочиним, але і його зізнанням.

“Und während sie die Lippen ihres Mannes auf ihrer Stirn fühlt, denkt sie: freilich ... ein böser Traum. Er wird es niemandem sagen, wird sich nie rächen, nie ... er ist tot ... er ist ganz gewiß tot ... und die Toten schweigen.

“Warum sagst du das?” hörte sie plötzlich die Stimme ihres Mannes. Sie erschrickt tief. “Was hab’ ich denn gesagt?” Und es ist ihr, als habe sie

plötzlich alles ganz laut erzählt ... als habe sie die ganze Geschichte dieses Abends hier bei Tisch mitgeteilt ... und noch einmal fragt sie, während sie vor seinem entsetzten Blick zusammenbricht: “Was hab’ ich denn gesagt?”

“Die Toten schweigen”, wiederholt ihr Mann sehr langsam.

“Ja ...” sagt sie, “ja ...”

Und in seinen Augen liest sie, daß sie ihm nichts mehr verbergen kann, und lange seh’n die beiden einander an. “Bring’ den Buben zu Bett”, sagte er dann zu ihr; “ich glaube, du hast mir noch etwas zu erzählen ...”

“Ja”, sagte sie.

Und sie weiß, daß sie diesem Manne, den sie durch Jahre betrogen hat, im nächsten Augenblick die ganze Wahrheit sagen wird.

Und während sie mit ihrem Jungen langsam durch die Tür schreitet, immer die Augen ihres Gatten auf sich gerichtet fühlend, kommt eine große Ruhe über sie, als würde vieles wieder gut ... [16: 229].

Чим керується людина, коли переживає вирішальні миттєвості, коли все її життя ламається через невідомі темні сили, що перемагають її здоровий глузд і виховання? На всі ці питання у своєму творі А. Шніцлер не дає однозначної відповіді. Його художній задум перебуває в іншій площині. Письменник лише з натуралістичною точністю зображає фатальні пориви пристрастей, показує безодню, яка готова відкритися у кожній людині.

Характерна риса імпресіоністичної прози А. Шніцлера полягала в тому, що реальну дійсність він зводив до ролі приводу. Реальність, як і в імпресіоністичному живописі, — лише необхідний матеріал, його інтерпретація — предмет авторського зображення. Письменник прагне відобразити віддзеркалення дійсності в духовно-психічному житті людини. При цьому він не лише передає внутрішній стан героя, але й всю мозаїку його мінливих настроїв і вражень. Динаміка дії переноситься в емоційно-психічну сферу, а реальна дійсність стає первинним матеріалом, зовнішнім стимулом для сприйняття героя. У сюжеті простежується напруженість, глибина і психологізм.

Таким чином, імпресіоністичний сюжет — це структурно організована низка вражень. Частина новелістичних перипетій переміщається із зовнішнього, подієвого плану у план внутрішній, психічний, де структурна інтенсивність досягається максимальною концентрацією різних асоціацій, поворотів думок героя відповідно до інтенсивності зміни предметів і явищ дійсності, що викликають цей емоційний процес. Співвідношення цих двох планів зумовлене принципом художнього імпресіонізму.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Архипов Ю. И. Венская школа “модерн” / Юрий Иванович Архипов // История всемирной литературы. — М., 1994. — Т. 8. — С. 348–355.
2. Reik T. Arthur Schnitzler als Psychologe / Theodor Reik. — Minden : J. C. C. Bruns, 1913. — 302 S.
3. Наливайко Д. Феномен австрійської поезії ХХ століття / Дмитро Наливайко // Двадцять австрійських поетів ХХ століття. Поезія. Антологія. — К.: Юніверс, 1998. — С. 3–8.
4. Поліщук Я. Коцюбинський, Шніцлер, Гамсун : компаративний горизонт / Ярослав Поліщук // І ката, і героя він любив... : Михайло Коцюбинський : літературний портрет. — Київ : ВЦ “Академія”, 2010. — С. 224–300.
5. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром’яка, Ю. І. Ковалів та ін.]. — К.: Видавничий центр “Академія”, 1997. — 752 с.
6. Neuse W. “Erlebte Rede” und “Innerer Monolog” in den erzählenden Schriften Arthur Schnitzlers / Werner Neuse // Publications of the Modern Language Association of America 49. — 1934. — S. 327–355.
7. Гинзбург Л. Литература в поисках реальности / Лидия Яковлевна Гинзбург. — Л.: Сов. писатель, 1987. — 232 с.
8. Цибенко Л. Дискурс австрійської літератури в сучасній германістиці / Лариса Цибенко // Вікно в світ. Зарубіжна література: наукові дослідження, історія, методика викладання. — К.: Інст. літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1998. — № 2. — С. 3–15.
9. Андреев Л. Г. Импрессионизм / Леонид Григорьевич Андреев. — М.: Издательство МГУ, 1980. — 249 с.
10. Diersch M. Empiriekritizismus und Impressionismus. Über Beziehungen zwischen Philosophie, Ästhetik und Literatur um 1900 in Wien / Manfred Diersch. — Berlin : Rütten & Loening, 1977. — 314 S.
11. Urbach R. Schnitzler — Kommentar zu den erzählenden Schriften und dramatischen Werken / Reinhard Urbach. — München : Winkler, 1974. — 210 S.
12. Затонський Д. Феномен австрійської літератури / Дмитро Затонський // Вікно в світ. Зарубіжна література : наукові дослідження, історія, методика викладання. — К.: Інст. літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1998. — № 1. — С. 6–132.
13. Arthur Schnitzler : Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften in zwei Bänden. — Frankfurt a. M.: S. Fischer Verlag, 1961; (“Його охопив відчай; зносити це далі було нестерпно — найкраще: кудись поїхати, поїхати — за це щастя доводилося платити дуже дорого!.. Чи він мусить знову щось змінити, наприклад, чекати лише годину або дві — але далі так продовжуватися не може, тоді все у ньому приречене на загибель, працездатність, здоров’я, вкінці кінців і любов. Він помітив, що взагалі більше не думав про неї, його думки носились вихором, як у страшному сні. Він зістрибнув з ліжка. Він розпахнув навстіж вікно, глянув вниз на вулицю, у сутінки... О, ... там, на розі... у кожній жінці він, здавалося, впізнає її. Він знову відійшов від вікна — вона вже не могла прийти: час вийшов. І раптом йому здалося неймовірно безглуздом те, що для очікування він виділив лише ці кілька годин. Можливо, саме зараз їй випаде можливість... можливо, їй вдасться прийти до нього сьогодні вранці — і у нього вже крутилися слова, які він скоро скаже, які він шепотів про себе: З цього часу я цілий день сидітиму вдома і чекатиму тебе. З ранку до ночі. Але, як тільки він це вимовив, почав сам сміятися і знову прошепотів: Я ж божеволію, божеволію, божеволію!” [пер. з нім. — О. Б.]
14. Arthur Schnitzler : Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften in zwei Bänden. — Frankfurt a. M.: S. Fischer Verlag, 1961; (“З ким Ви розмовляли?”, “Що Вам сказали?”, “Далі... далі..., що у неї болить?” Ви не запитали?” [пер. з нім. — О. Б.]
15. Arthur Schnitzler : Gesammelte Werke. Die erzählenden Schriften in zwei Bänden. — Frankfurt a. M.: S. Fischer Verlag, 1961; (“У Альберта було таке відчуття, ніби в усьому навколишньому світі раптом настала мертва тиша; він точно знав, що цієї хвилини перестали битися всі серця, зупинилися всі люди, усі екіпажі, усі годинники. Він відчував, що весь живий і рухомий світ завмер, престав жити і рухатися. Отже, це — смерть, думав він... Вчора я цього ще не розумів...” [пер. з нім. — О. Б.]
16. Arthur Schnitzler : Gesammelte Werke in drei Bänden. Band I : Erzählungen / [herausgegeben und mit einem Nachwort versehen von Hartmut Scheible]. — Patmos Verlag GmbH & Co. KG Artemis & Winkler Verlag, Düsseldorf und Zürich, 2002. — 927 S. (“Відчуваючи на своєму лобі чоловікові губи, вона думала: звичайно... страшний сон. Він нікому не скаже... і ніколи не мститиме, ніколи... він мертвий... неодмінно мертвий... а мертві мовчать. — “Чому ти це кажеш?” — раптом почувла вона голос чоловіка. — Вона глибоко налякана. — “Що ж я сказала?” У неї таке відчуття, ніби вона раптом у всьому зізналася... ніби вголос розповіла тут за столом усю історію сьогоднішнього вечора... Вона ще раз запитує, не в змозі витримати його наляканого погляду: “Що ж я сказала?” — “Мертві мовчать”, — повторює дуже повільно її чоловік. — “Так...” — каже вона, “так...”. У його очах вона читає, що більше нічого не може від нього приховувати. Вони ще довго дивляться один на одного. — “Вклади хлопця”, — згодом говорить він до неї; “я думаю, ти маєш мені ще щось розповісти...” — “Так”, сказала вона. І вона знає, що в наступну хвилину розповідь цій людині, яку обманювала впродовж довгих років, всю правду. І коли вона, весь час відчуваючи на собі чоловіків погляд, повільно проходить зі своїм хлопцем до дверей, знаходить на неї дивний спокій, немов все знову стане добре...” [пер. з нім. — О. Б.]

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ТРАВМАТИЧНОГО ДОСВІДУ ПОНЕВОЛЕНИХ СУБ'ЄКТІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуті особливості вербалізації травматичного досвіду колонізованих суб'єктів у художньому дискурсі.

Ключові слова: вербалізація, постколоніальне письмо, художній дискурс, мова імперії, стратегії, травматичний досвід.

В статье рассмотрены особенности вербализации травматического опыта колонизированных субъектов в художественном дискурсе.

Ключевые слова: вербализация, постколониальное письмо, художественный дискурс, язык империи, стратегии, травматический опыт.

The article deals with the peculiarities of verbalization of the colonized subjects traumatic experience in literary discourse.

Key words: verbalization, postcolonial writing, literary discourse, the language of the empire, strategies, traumatic experience.

У сучасному глобальному світі проблема мирного співіснування націй, держав та етносів усе ще залишається невирішеною. Е. Саїд зазначав із цього приводу, що не треба робити вигляд, ніби моделі гармонійного світового порядку вже у нас в кишені [1: 57]. Складність ситуації обумовлена, на думку вченого, передусім ідеологією трайбалізму, що подрібнює суспільства, роз'єднує народи, сприяє жадібності, кривавим конфліктам та банальним утвердженням меншинної етнічної чи групової окремішності [1: 57]. У той же час мало уваги звертається на вивчення інших мов і культур, зокрема тих, що були представлені у кривому дзеркалі імперіалізму як менш вартісні чи менш розвинуті. Спадщина імперіалізму поставила на порядок денний одне з найважливіших питань – спосіб зображення та інтерпретації досвіду колишніх колонізованих націй, народів й ідентичностей.

Контекст постколоніалізму активізував своєрідну революцію у західній системі знання. Адже на порядку денному постали проблеми мови та її здатності артикулювати різні досвіди, ідеології та процеси формування особистої/колективної суб'єктності, а також осмислення поняття культури та її співвіднесеності з ідеологією. Дистанціювання від західних історіософських конструкцій, локалізованих у межах євроцентристського проекту, і пошук нових шляхів та методів пізнавальної практики визначають основну стратегію постколоніальних студій, де здійснюється осмислення сучасності та історичного минулого. У їхній (студій) парадигмі колоніальна алієнація, мімікрія та гібридність функціонують як основні форми досвіду поневолених суб'єктів. В українському науковому просторі вивчення постколоніальної словесності та ситуації в цілому налічує незначну кількість праць, де увага звернута на оприявлення досвіду тоталітаризму та поневолення в українській словесності. В англomовному світі постколоніальні студії вже тривалий час займають пріоритетну позицію. Відтак наукове осмислення, прописування ситуацій (пост)колоніалізму у художньому дискурсі є важливим завданням сучасної філології. Вивчення текстових стратегій постколоніального письма у контексті вербалізації травматичного досвіду поневолених суб'єктів у художньому постколоніальному дискурсі і становлять **актуальність і мету** поданої для розгляду статті.

Постколоніальна ситуація спровокувала неоднозначні погляди серед науковців щодо колоніалізму. З одного боку, у низці досліджень звучать звинувачення європейців у негараздах колишніх колоній, з іншого – наявна перспектива, де проблеми підкорених пояснюються їхньою власною недалекоглядністю [2]. Осмислення трагедійності колоніального досвіду спричинило “риторику обвинувачення”, яка стала першою реакцією визволених народів та їхньою відповіддю імперії. Проте згодом інтелектуали та митці постімперського світу розпочали перехід від “культури опору” (Е. Саїд) до відновлення та конструювання власної ідентичності на засадах діалогу з расовим, етнічним, класовим, гендерним Іншим. Безперечно актуальним залишається завдання вербалізації травматичного досвіду поневолених суб'єктів з метою відновлення їхнього повноцінного функціонування у глобалізованому світі, а також пізнання їхнього світосприйняття. Вивчення та дослідження наративів й історій підкорених націй і народів сприяє конструюванню багатолікої картини світу, подоланню ворожнечі між оксидентальним та орієнтальним типами світорозуміння.

Ситуація постколоніалізму відкрила простір для оприявлення в художньому дискурсі досвіду та світовідчуття поневолених націй, етносів та народів. Крім того, відбулася деструкція бінарної опозиції Схід/Захід, а відтак і визнання взаємозалежності та взаємодії різних культур [3]. Деколонізація сприяла вербалізації маргінальних наративів та невідомих історій, мапування нових локусів, функціонування знання та контр-знання. Очевидним став і той факт, що колоніалізм не минув безслідно як для колоній, так і для імперій. У постколоніальному світі література збагатилась не лише голосами колишніх колонізованих, але й ревізією імперських канонічних текстів та трансформаціями у письмі західних митців.

Постколоніальна літературна теорія компенсує неспроможність західної критики “адекватно й повноцінно пояснити складнощі та розмаїття автохтонних культур, що присутні в постколоніальних текстах” [4: 36]. Як стверджують теоретики постколоніалізму, самі європейські теорії виникли на ґрунті певних культурних традицій, які часто помилково вважались “універсальними”. Теорії стилю та жанру, твердження про спільні риси мови, епістем та ціннісних систем радикально проблематизуються у практиках постколоніального письма. Політичний та культурний моноцентризм, що визначав ситуацію імперіалізму й колоніалізму, обумовив і відповідну систему репрезентації. Виникнення автохтонних теорій як реакція проти тривалого панування однієї системи цінностей, сприяло вербалізації особливої національної та регіональної свідомості [4: 188]. Довготривале витіснення підпорядкованих культур на маргінес спричинило дестабілізацію опозиції центру та периферії. На думку теоретиків постколоніалізму, явище децентралізації та плюралізму, що характеризує постструктуралістську ситуацію в Європі, перед тим оприявилось у постколоніальному дискурсі [5; 6]. Завдання постколоніальних студій полягає в дослідженні розвитку дескриптивних моделей письма, ролі мови в формуванні особливої дискурсивної практики, а також взаємодії постколоніального типу письма з соціальними та матеріальними практиками колоніалізму. Постколоніальні студії нерозривно пов’язані з мультикультурною ситуацією сьогодення, адже їхня компаративна методологія передбачає гібридний та синкретичний погляд на сучасний світ [7: 228–241].

Тексти письменників постколоніальних спільнот та їхня інтерпретація спрямовані на те, щоб розкрити дискурсивні утворення та ідеологічні впливи, що присутні в такому письмі. Звідси прочитан-

ня конкретних текстів дає змогу ідентифікувати основні теоретичні напрямки розвитку постколоніальних студій [4: 82], виокремити у художніх текстах постколоніальних письменників стратегії їхнього письма. Попри те, що постколоніальні письменники походять з різних частин світу, а отже, належать до різних культурних парадигм, їхня творчість позначена досвідом поневолення. При цьому зусилля постколоніальних письменників спрямовані на руйнування усталених стереотипів та образів, що були сформовані імперською владою.

Основна функція мови як медіуму влади вимагає того, що постколоніальне письмо визначається через заволодіння мовою центру і тоді зміщенням її у дискурс, який адаптований до колонізованого простору [4: 37]. Відтак у художніх текстах постколоніальних письменників очевидними є **дві стратегії**: 1) *заперечення привілейованого статусу мови центру* (наприклад, англійської); 2) *привласнення або перебудова мови центру*, тобто процес надання їй нового значення.

У випадку *заперечення* привілейованого статусу мови центру маємо справу з відмовою від категорій імперії, її естетики, норм вживання мови. Креолізація мовного стандарту та її осмислення в постколоніальних лінгвістичних теоріях, зумовили перегляд самого поняття мови, зокрема традиційної постсосюрівської парадигми. Наприклад, у працях Н. Хомського головним предметом дослідження були ідеальний слухач та мовець, що проживають в гомогенному мовному середовищі [8: 45]. У той час як в процесі креолізації англійської мови очевидним стало те, що мова – це “людська поведінка і складається з того як люди діють, а не з теоретичних моделей” [8: 45]. Постколоніальна література, що включає тексти з несподіваним використанням мовного стандарту, змін мовних кодів, неологізмів та реалій, проблематизує поняття “англійська література”, натомість пропонує більш адекватне “англійські літератури”. У цьому контексті креолізована англійська вже не сприймається як периферійний варіант англійської. Таким чином, стверджують постколоніальні критики, мовні характеристики локалізовані у мовній практиці, а не в абстрактних структурах. Актуалізується взаємозалежність мови та ідентичності: самість людини визначається через її мовлення. Такий підхід є одним з способів заперечення структурування людського досвіду та світовідчуття відповідно до так званої “універсальної” (євроцентричної) епістемологічної системи. Утвердження та використання креолізованого варіанту мови передбачає й дестабілізацію опозицій та бінарної природи логоцентризму. Отже, постколоніальні тексти позначені не

лише відмінністю тем, змалювання локусів та характерів, але найперше використанням/запереченням мови імперії, чи дестабілізацією стандарту мови.

У випадку *привласнення або перебудови мови центру* мова використовується як спосіб вираження “тягаря” окремо взятого культурного досвіду [4: 38]. У такому разі на мову центру накладається синтаксис та граматики колонії, це сприяє передачі цілого світогляду колонізованого суб’єкта. Адже “мова існує не до факту і не після факту, а в самому факті. Очевидно, що мова конститує реальність: вона забезпечує умови на основі яких ми говоримо про світ” [4: 43]. У тексті мова стає засобом конструювання конкретного світу та світобачення. Таким чином, включення діалектів у корпус стандартизованої мови зумовлює не тільки її власну реструктуризацію, але й видозміну світогляду реципієнтів тексту, що написаний з використанням трансформованої традиції.

У постколоніальному світі митець виступає як “архетипний етнограф”, який намагається передати локальний досвід засобами іншої культурної традиції. Індійський англійськомовний письменник Раджа Рао у передмові до свого роману “Кантапура” (1938) пояснює ситуацію привласнення так: “Розповідати — нелегко. Адже потрібно використовувати мову, яка не твоєю власною, твоїм духом. Потрібно передати різні сторони та повороти думки, що виглядають спотворено в чужій мові. Я використав слово “чужа, хоча насправді англійська не чужа для нас мова. Це мова нашого інтелектуального вишколу, подібно як колись були санскрит чи перська, але не нашої емоційної сутності. Ми всі безумовно — білінгви, багато з нас пишуть і рідною мовою й англійською. Однак ми не можемо писати так як англійці. Ми не повинні. Також ми не можемо писати тільки як індійці” [9: vii]. Цим зумовлюється наявність та необхідність авторських зауважень, пояснень й коротко словника, що традиційно складають невід’ємну частину постколоніальних текстів. Вони складають тут “інтерпретативну територію”, куди вступає читач в своєму статусі Іншого. “Вторгнення” [4: 60] корінної культури в кроскультурні тексти оприявнюється, наприклад, використанням пояснення в дужках (‘he took him into his *obi* (hut)’). Такий прийом хоча й передбачає спрощене потрактування поняття чи реалії, одночасно вказує на відмінність між словом та його референтом. Розрив між ними “дає позитивний ефект”, адже через нього виражається ідентичність локального Іншого. Відтак слово колонізованого об’єкта функціонує не як носій місцевого колориту, а як

спосіб структурування реальності, вираження світобачення Іншого. Прикладом ще одного варіанту втручання/впливання етнографічного дискурсу в текст є використання конструкції типу “Як тут кажуть...” й побідних. От в уривку з оповідання австралійського письменника Генрі Лоусона читаємо: “Джим народився в Галгоні, у Новому Південному Вельсі. Як тут кажуть, саме ‘на’ Галгоні — і старі копачі все ще діляться спогадами перебування ‘на тому Галгоні’ — хоча запаси золота там уже давно вичерпались, і це місце було запиленим та покритим чагарниками маленьким містечком” [10: 162]. Ще одним способом введення відмінної культурної свідомості в текст є використання неперекладених слів. Такий прийом “не тільки сигніфікує відмінності між культурами, але й ілюструє важливість дискурсу в інтерпретації культурних концептів” [4: 63]. Неперекладене слово вказує на його ритуальну функцію в межах окремо взятої культурної парадигми та є особливим знаком постколоніальної літературної традиції. Названі вище способи сприяють вербалізації культурної відмінності, конституують культурну дистанцію і в той же час вибудовують містки між різними культурами.

Проблема звільнення від чи привласнення мови колонії є одним з наріжних у постколоніальних студіях, але не єдиним. Іншим способом декларації своєї незалежності від центру в постколоніальному письмі є адаптація чи еволюція практик метрополії, серед них літературної теорії, ідеологічної чи епістемологічної системи. Усе це передбачає *зміщення* (re-placement) постколоніального тексту в бік периферійних, як для імперського дискурсу, площин. Саме така ситуація визначає для постколоніального митця подвійну роль: руйнівника пануючої традиції та творця нової. Мова стає медіумом, через який втілюється ієрархічна структура влади, а також медіумом, через який формуються концепти “правди”, “порядку” та “реальності” [4: 7]. І лише за умови існування потужного й ефективного постколоніального голосу можливо зруйнувати імперську систему як таку.

У контексті дослідження вербалізації травматичного досвіду поневолених суб’єктів у художньому постколоніальному дискурсі звернемо особливу увагу на проблему здатності ресурсів мови колонізатора зобразити, передати, описати місцевий локус. Розрив, що відкривається між досвідом місця та мовою, яка здатна описати його, складає невід’ємну рису постколоніальних текстів. Цей розрив трапляється з тими, ресурсом чиєї мови неможливо описати нове місце, чи з тими, чия мова систематично знищувалась уярмленням, або ж з тими, чия

мова вважалась непривілейованою через насадження мови колонізатора [4: 9]. Йдеться про породження імперіалізмом глибокої лінгвістичної альєнації. Для творів письменників, що використовують рідну мову для опису чужого/набутого середовища, характерними є теми альєнації, пошук “дому”, фізичної та емоційної конфронтації з “новим” навколишнім світом та його давніми, незрозумілими традиціями. Іншу ситуацію маємо зі завойованими спільнотами, наприклад, Індії чи Нігерії, де корінне населення було поневолене на власній території, а їхні письменники були змушені відмовитись від власних мовленнєвих структур та навчитись передавати власні локуси чужою мовою, тобто зрєктися материнської мови на користь мови імперії. Для постколоніального митця виникає необхідність трансформувати мову, використати її у іншому, часто новому контексті, омовити через неї власний досвід. Таким чином, мова колонізатора трансформується, розширює свої межі через включення вербального світу Іншого.

Аналіз обраних нами романів Дж. Рис “Широке Саргасове море” (Wide Sargasso Sea, 1996); Ч. Ачебе “Світ розпадається” (Things Fall Apart, 1958); В. Найпол “Напівжиття” (Half a Life, 2001), “Чарівні зерна” (Magic Seeds, 2004), що належать до постколоніального дискурсу, дає можливість стверджувати, що у процесі художнього моделювання дійсності постколоніальні письменники, вдаючись до низки стратегій та тактик, використовують та переформатовують мовний ресурс імперії для вираження травматичного досвіду колонізованих суб’єктів. Виходячи з того, що мова є одним з основних ресурсів, за допомогою якого імперія насаджує свою систему цінностей та ідеологію колонізованим суб’єктам, використання мови колонізатора в колишніх колоніях розглядається як продовження їхнього поневолення. Адаптація мови передбачає засвоєння структур мислення, світоглядних та моральних засад володаря. Одне з основних питань постколоніального письменства полягає у трансформуванні лексичних та синтаксичних мовних законів загарбника з метою адаптації їх для вираження культурної автономії, травматичного досвіду та реартикуляції відновленої ідентичності.

Отже, важливим лінгвістичним аспектом постколоніальної літератури є збереження колориту та іманентних ознак місцевої культури при передачі чужоземною мовою. Лінгвістичний імперіалізм, що гомогенізує різноманітні культурні традиції, корелює зі світовими соціально-економічними процесами. Відтак часто постколоніальні письменники використовують креолізовану англійську з метою від-

творення мовних патернів, ритму та граматичних структур місцевого населення. Експериментування з мовою імперії через інкорпорування локальних образів, метафор та реалій суттєво змінює її саму. “Правильна англійська” (Standard English) поступається місцем фрагментованій, багаторівневій, та “одомашненій” англійській, за допомогою якої культурні маргінеси одержують можливість чинити опір імперії та вербалізувати свій травматичний досвід і особливості свого світо-розуміння. Зауважимо при цьому, що нативізація та локалізація англійської мови породила феномен існування багатьох англійських мов. Звідси іманентною ознакою постколоніального письма є гібридність та бікультурність. Вони складають основний ресурс для моделювання художньої дійсності постколоніального світу і є перспективою подальших лінгвістичних і літературознавчих досліджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Саїд Е. Культура й Імперіалізм / Едвард Саїд: пер. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал. — К.: Критика, 2007. — 608 с.
2. Boehmer E. Colonial and Postcolonial Literature: Migrant Metaphors / Elleke Boehmer. — N. Y.: Oxford University Press, 1995. — 356 p.
3. Анастасєв М. Немає Сходу й Заходу нема / Микола Анастасєв, Михайло Озеров // Всесвіт. — 1981. — № 11. — С. 220–231.
4. Ashcroft B. The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures / Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin. — London: Routledge, 2002. — 283 p.
5. Hopkin J. Postcolonial Cultural Studies / John Hopkin // John Hopkin; Guide to Literary Theory and Criticism; Ed. by M. Groden, M. Kreiswirth. — N. Y., Johns Hopkins University Press, 1993. — P. 581–587.
6. Spivak G. Ch. Tree Women’s and a Critique of Imperialism / Gayatri Chakavorty Spivak // Critical Inquiry. — 1985. — No12. — P.243–261.
7. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія / Пітер Баррі. — К.: Смолоскип, 2008. — 360 с.
8. Хомський Н. Роздуми про мову / Ноам Хомський: пер. з англ. О. П. Кошового. — Львів: Ініціатива, 2000. — 352 с.
9. Rao R. Kanthapura. / Raja Rao. — Oxford: Oxford University Press, 1967. — 262 p.
10. Kiernan B. The Essential Henry Lawson: The Best Works of Australia’s Writer / Brian Kiernan. — Melbourne: Currey O’Neil, 1982. — 340 p.

СЦІЄНТИЗМ І ХУДОЖНІЙ ДОМИСЕЛ У НІМЕЦЬКІЙ ДРАМІ КІНЦЯ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

The attempt is made to analyse scientism and artistic invention in the German drama at the end of the 19th — the beginning of the 20th century in the article. The authors study the peculiarities of character creating and problems of stylistic originality through the prism of texts by H. Suderman, G. Hauptmann, M. Halbe, A. Holz, J. Schlaf, O. E. Hartleben. Permanent features of playwrights' poetics, the immanent structure of the naturalistic play, its content dominating ideas and determining features are studied. At the same time the article provides insights into the aesthetic and philosophical evolution of the playwright's literary thinking.

Key words: scientism, artistic invention, naturalism, naturalistic objectivism, German drama, genre and style peculiarities, literary thinking.

В статье сделано попытку проанализировать сциентизм и художественный вымысел в немецкой драме конца XIX — начала XX веков. Авторы исследуют особенности создания характеров и проблему стилистической самобытности сквозь призму текстов Г. Зудермана, Г. Гауптмана, М. Гальбе, А. Гольца, Й. Шлафа, О. Е. Гартлебена. Проанализировано перманентные черты драматургической поэтики, характерную структуру натуралистической драмы, ее доминантные идеи и определяющие особенности. В то же время в статье дано представление об особенностях эстетической и философской эволюции драматического художественного мышления.

Ключевые слова: сциентизм, художественный вымысел, натурализм, натуралистический объективизм, немецкая драма, жанрово-стилистические особенности, художественное мышление.

Важлива риса німецької драми кінця ХІХ — початку ХХ століть — виокремлення певного кола проблем, що поєднують досягнення науки та літературної праці. Цей зв'язок віддзеркалює чіткі світоглядні настанови натуралистичної художньої системи. Її домінантні лінії окреслює Д. Наливайко: “Натуралісти цілком виразно виходили з природознавчих вчень і концепцій, виступали їх апологетами і прагнули ввести “наукову методологію” в художню творчість” [1: 120].

Відзначимо: духовне підґрунтя натуралізму характеризується новизною світосприйняття, новаторськими уявленнями про суспільну побудову та економічні процеси. Їхнім наслідком стало зацікавлення науками, що звільнилися від метафізики: вони називалися “позитивними”, на противагу теологічним і метафізичним. У підсумку відбувається перехід від космічного до земного, від ідеального до об'єктивного.

Пов'язь світогляду представників натуралистичного напрямку спільними переконаннями доводить Е. Гільшер. На його думку, це були “яскраво виражені науково-природничі погляди молодих митців. У своїх працях вони посилаються знову і знову на Дарвіна, Геккеля, Фоєрбаха, Тена, Бернара, Людвіга Бюхнера, Давіда Фрідріха Штрауса, і очевидним стає їхнє намагання пояснити світ матеріалістично та пізнати закономірності. На практиці це веде до відмови від будь-якої трансцендентності та метафізики, до усунення ілюзій та до тверезого розгляду буття” [2: 70].

Г. Гауптман (1862–1946), Г. Зудерман (1857–1928), Й. Шлаф (1862–1941), А. Гольц (1863–1929), М. Гальбе (1865–1944), О. Е. Гартлебен (1864–1905) послуговувалися відкриттями науки, стрімкий розвиток якої починається з середини ХІХ ст. Вона належить до комплексу чинників, які організують поетику драматургії німецьких натуралістів у системну цілість. Яким чином її закони використовувалися для натуралистичного зображення роз'яснює Р. Коуен: “Застосовувалися певні методи — частково вивчені, частково нові — і наскільки по-різному, наскільки різними вони є; всі вони мають на увазі нову естетичну мету: розвинути якомога далі аспекти мистецтва, які вимагають точного відтворення природи” [3: 9]. Виокремлення сциєнтичного фактора необхідне для розуміння натуралистичної драматургії. Адже у драмах Г. Гауптмана “Свято перепросин” (1890), “Розе Бернд” (1903), Г. Зудермана “Честь” (1889), “Битва метеликів” (1895), М. Гальбе “Юність” (1893), “Матінка Земля” (1897), А. Гольца “Соціал-аристократи” (1896), О. Е. Гартлебена “Ганна Ягерт” (1893), “День карнавальної ходи” (1900) спосіб відтворення дійсності, зумовлений науковим підходом, зводився до своєрідного об'єктивного аналізу життєвих явищ, який можна порівняти з працею вченого. Цей аспект натуралистичної творчості проступає в дослідженні Е. Гільшера. Дослідник вказує на необхідність розуміння поняття “природи”, як “окреслення того, що піддається спостереженню, скажімо, розглянута з природознавчих поглядів дійсність” [4: 70].

Перенесення методів науки на ґрунт мистецького слова сприяє художньому освоєнню нових сторін життя. Дослідження емоційної сфери дійових осіб у драмах А. Гольца та Й. Шлафа “Родина Зеліке” (1890), Г. Гауптмана “Самотні” (1891), Г. Зудермана “Батьківщина” (1893), М. Гальбе “Ріка” (1903) дозволяє виявити малопомітні штрихи духовного життя. У творі Г. Гауптмана “Самотні” об’єктом аналізу автора став життєвий конфлікт Йоганнеса Фоккерата. Драматург досліджував психологічну фактуру внутрішнього життя персонажа, осердя якого — вибір героя між коханням і обов’язком. Оригінальність емоційних проявів у драмі зумовлена суперечністю між почуттями молодого вченого до студентки з Прибалтики Анни Мар і його прагненнями залишатися вірним законній дружині. Несумісність між інстинктивним, підсвідомим потягом та християнською доброчесністю спричиняє важкі душевні муки центральної постаті твору. Кризь окреслену призму перед нами постають нові грані єства людини. Це важливо для розуміння особистісних драм дійових осіб. Розгляд порушених проблем покликаний поглибити пізнання різних сторін людської особистості. У творі спостерігаємо невідповідність переконань Йоганнеса та Анни Мар їхній поведінці. Аргументи Фоккерата на користь розподілу стосунків на духовні та фізичні, як і емансиповані погляди Мар, спростовує останній акт драми. Природне та біологічне бере гору над духовним і раціональним. Світоглядна близькість двох молодих людей, незважаючи на їхній опір, переростає в інтимне зближення.

Сцієнтизм у художній тканині творів Г. Гауптмана ґрунтувався на новітніх досягненнях системи знань про закономірності розвитку природи і суспільства. Особливої ваги у п’єсах “Перед сходом сонця” та “Візник Геншель” надавалося біологічним та фізіологічним наукам. Засобами психологічного пізнання людської душі драматург послуговувався у всіх своїх драмах без винятку. Помітний інтерес він виявляв до історії. Важливий аргумент навів П. Шленгер. Дослідник переконливо довів, що в драмі “Ткачі”, основою якої послужило повстання 1844 року, немає “жодної ознаки убогості, жодного виразу суму, жодного стану голоду, а також жодного прояву повстання, які б не були підтверджені історично” [цит. за: 5: 35]. Варто зазначити: у розвитку сюжетних ліній низки драм Г. Гауптмана (“Ткачі”, “Флоріан Гайер”, “Магнус Гарбе”, “Перед заходом сонця”) історичному контексту приділено значної уваги. Загалом “історичність” — невід’ємний елемент об’єктивного методу драматурга. Підтвердженням слугують його сло-

ва: “Те, що глядачі не розуміють таких п’єс, як “Самотні”, не означає, що вони не сприймуть радісно “Ткачів” чи п’єси про реформацію, над якими я саме працюю. Ці драми, як на мене, не такі цікаві, тому що вони здебільшого об’єктивні” [6: 18].

Попри суттєвий вплив науково-природничих дисциплін на естетичний смак Г. Гауптмана, необхідно наголосити: їхню роль у художньому мисленні письменника перебільшувати не варто. У розмові з Р. Кайзером, кореспондентом “Magdeburger Zeitung”, 23 червня 1927 року драматург заперечив надмірну вагу сцієнтизму в обширах власного творчого методу. Автор драми “Ткачі” спростував твердження, що його персонажів “взято не з життя, а вони — абстрактні конструкції, штучні творіння” [7: 86]. Він не погодився, що вони набагато більше свідчать про його велику вченість, ніж про його поетичну творчість. Тому й пропонував: “Перегляньмо мої поетичні твори. Скажіть мені, будь ласка, яка постать від “Перед сходом сонця” та “Свята перепросин” і до “Дороті Ангерман” взята не з життя, а абстрактна та штучно створена. Я не можу знайти жодної. Критики стосовно мене можуть говорити, що хочуть, лише не це; оскільки це — просто безглуздя” [8: 86].

Свідчення Г. Гауптмана підтверджує його відмову від абсолютизації наукового, не цілком адекватного художній творчості світосприйняття. У цьому вимірі естетичні критерії художнього мислення драматурга збігаються з центральними тезами натуралістичної програми. Обґрунтовуючи її, Е. Золя виступав проти змалювання “абстрактного героя, створеного на основі догматичних правил, чистої свідомості, відірваного від тіла і від середовища” [9: 47]. Закони та методи науки допомагають, однак не відтворюють усього спектру дійсності в повному обсязі. Звідси — недоречність тлумачень об’єктивного світу у творі Г. Гауптмана тільки на основі вивчення певних дисциплін. Вони прояснюють лише один з численних підходів як натуралістичної естетики загалом, так і художнього мислення автора драми “Ткачі” — зокрема. Підтвердження тому знаходимо у Д. Наливайка. Дослідник віднаходить ці першовитоки натуралістичної естетики в позитивістській методології та підкреслює, що вона вимагала “вивчення факту, його рис, властивостей, якостей, його найближчих причинних і функціональних зв’язків і цим обмежувала коло своїх завдань” [10: 144].

Відносність абсолютизованих наукових знань про людину продемонстрована в ранніх Гауптманових драмах. Раціональний підхід, яким герої драм “Самотні” та “Перед сходом сонця” Йоганнес Фок-

керат та Альфред Лот намагаються керуватися у своєму ставленні до інших, виявляється недостатнім для гармонійного співіснування. Бажання узгодити своє життя з чітко сформульованими принципами зазнає краху як в Йоганнеса, так і в Лота. Вони — типові представники своєї доби, які вбачають у природничих науках надію на “перевлаштування суспільства, його організацію на “наукових”, тобто раціональних і справедливих засадах” [11: 127]. Однак ці сподівання нездійсненні. Реальна дійсність, жива людина надто складні, щоб дати їх об’єктивне відображення тільки на основі теоретичних даних. На це звернув увагу Є. Мандель. Літературознавець довів, що творець драми “Ткачі” — противник “винятково раціоналістичного, однолінійного розуміння людської особистості” [12: 16].

Вивчаючи складний механізм людського ества, Г. Гауптман не оминав біологічних факторів. Вони накладають свій відбиток на окремі мотиви поведінки деяких персонажів (Баумерт, Ганне Шель, Арнольд Крамер, Артур Штреккман). Водночас закони новітніх наук, встановлені здебільшого стосовно тваринного світу, не повною мірою розкривають сутність внутрішнього світу згаданих дійових осіб. Така позиція драматурга узгоджується зі світоглядними засадами натуралістів, які “сподівалися соціальне пізнання доповнити та поглибити “науковим”, що спирається на досягнення природознавства” [13: 130]. Без врахування комплексу умов, що так чи так впливають на загальну характеристику персонажів драм “Ткачі”, “Вільгельм Геншель”, “Міхаель Крамер”, “Розе Бернд”, вона залишиться поверховою. Г. Гауптман не переоцінював значення біологічних чинників і не намагався тільки ними пояснити вчинки людини та її психологію. Прикметно, що в цьому його погляди збігаються з принципами натуралістичної теорії Е. Золя. Її сутність тлумачить Д. Наливайко: “Вона вклала людину в подвійну систему причинно-наслідкових зв’язків і зчеплень, як соціальних, так і природних, і прагнула розкрити зумовленість не тільки її характеру та долі, але й її біологічної природи та фізіологічної конституції” [14: 125–126]. Звідси — зведення хаотичного протесту бідних людей у драмі “Ткачі”, які принесли драматургу світове визнання, тільки до фізіологічних імпульсів є спрощеним. Недостатньо обґрунтовано пояснює причини виступу мешканців Лангебілау та Петерсвальдау Т. Сільман. Вона відзначала: “Для нього (Г. Гауптмана. — *В. В., П. Л., Г. С.*) повстання ткачів — це передусім бунт шлунку, результат впливу фізіологічних факторів, він і повстання трактує натуралістично” [15: 78].

Наголосимо: біологічна природа людини творцем драми “Ткачі” не зображувалася ізольовано. У низці драм спостерігається увиразнення її ролі, зокрема в мотиваціях старого Баумерта, Ганне Шель, Арнольда Крамера. Інстинктивна зумовленість їхніх вчинків істотна для окреслення індивідуальностей змальованих осіб на сторінках творів “Ткачі”, “Візник Геншель”, “Міхаель Крамер”. Водночас вона визначається функцією названих персонажів у об’єктивній картині життя. Йдеться про оригінальні виміри художнього освоєння дійсності, притаманні для натуралістичної естетики. Для представників напрямку властивий “особливий потяг до краси й гармонії”, який “фальші начебто злагоджених суспільних стосунків, переростання їх художнього осягнення в схематизм та бутафорію протиставляє відчуття живого подиху життя, невід’ємності людського існування від могутніх сил природи” [16: 6].

Г. Гауптман не виступав апологетом, співцем інстинктів. Факт сміливого звернення письменника до сором’язливо приховуваних дразливих миттєвостей життя спричинений його роздумами про складне взаємопереплетення ідеального та земного у людському бутті, у якому є місце як високим ідеалам, так і нищим виявам людської екзистенції. Йдеться про “природну правду” [17: 56], яку драматург проголошував і якої дотримувався у своїй творчості. Її відбиває взаємозв’язок різних виявів дійсності у драмах “Візник Геншель” і “Міхаель Крамер”. Тут сконцентровані домінуючі лінії художнього мислення Г. Гауптмана, його концепція людини та світу, що передбачає гармонійне поєднання контрастних природних аспектів конкретно-чуттєвої даності (аморальність Ганне Шель — порядність Геншеля; потяг до розваг Арнольда — виняткова працездатність Міхаеля).

Позитивний сенс біологічних аспектів поведінки в драмах Г. Гауптмана окреслює Р. Коуен. Чільне місце природних задатків у парадигмі людського буття посідає аналіз дослідником біологічної правди у комедії “Боброва шуба”. У цьому плані не позбавлене цінності таке твердження: “Це парадокс комедії, що Вольфрен постійно перешкоджає викриттю очевидних істин, але допомагає нам виявляти приховані. Натуралістичний ефект цієї злодійської комедії полягає не тільки у виявленні нею суспільних істин, але й в окресленні біологічних правд: бо ж праля — вовчиця в овечій шкурі, яка знову й знову доводить, що постійну перемогу над дурнішими та слабшими їй забезпечують як лукава хитрість, так і реально невичерпні сили. Продовження комедії (трагікомедія “Червоний півень”. — *В. В., П. Л., Г. С.*)

покаже, що її біологічна сила була насправді такою ж важливою як і розумова перевага” [18: 208].

Зацікавлення фізіологічними та біологічними факторами, істотними для осягнення внутрішнього світу людини, у Г. Гауптмана відповідало його прагненням скласти адекватне, правдиве уявлення про особистість. Характерна для натуралістичної драми багатогранність художньої проблематики, що спонукає до всебічного аналізу причин, які лягли в основу взаємин Розе та Фламма, змальована у п'єсі “Розе Бернд”. Тут заслуговує уваги дослідження співвіднесення духовних та тілесних аспектів у мотиваціях героїв драми. Відзначимо, що переоцінка біологічного чинника в об'єктивованому змісті твору хибна. Неоднозначним постає біологічний ракурс у його сюжетно-фабульній організації з дослідження Т. Сільман. Не відповідає дійсності її міркування, що Г. Гауптман “зображає тут кохання або як чисто чуттєву, майже тваринну пристрасть, або як платонічне співчуття до загиблої істоти” [19: 47].

Г. Гауптман не розмежовував приземлені потяги та величні прояви духу персонажів своєї драми. Бо ті та ті — невід'ємні складові емоційно-почуттєвого світу людини, яка у вимірах натуралістичної світоглядної концепції є “частиною природи та розвивається згідно з її законами та зв'язками” [20: 128]. У психологічній розробці характерів спостерігаємо прагнення драматурга всебічно мотивувати вчинки Розе, Фламма, Штреккмана, що досягається вмилем поєднанням фізичного та духовного у їхній поведінці. У цьому полягає сутність об'єктивного, природного змалювання виявів життя в драмі “Розе Бернд”, у якій “як характеристика, так і побудова виявляє типові обриси натуралістичного стилю” [21: 63].

Біологічний фактор не має в концепції особистості Г. Гауптмана негативного забарвлення. Природні інстинкти істотні, проте не єдині складові численних умов, що детермінують поведінку людини. Їх в драмі “Розе Бернд” підсумував К. Гільдебрандт: “Типово натуралістичною є детермінованість розвитку подій: людина, яка стала жертвою, страждає від фатуму, що на неї накладає довкілля та власний характер. На прикладі Розе Бернд видно доленосний збіг обставин окремої людини, зумовлений спадковістю, середовищем і соціальною ситуацією” [22: 60]. Звідси — трактування образу Розе Бернд як “біологічної особини, підпорядкованої фізіологічним законам” [23: 150] має мало дотичного з естетичними уподобаннями Г. Гауптмана. Фізіологічні імпульси її поведінки — органічна складова людської

природи. Гармонію людини письменник вбачав не в боротьбі зі своїми потягами та запереченні інстинктів. Вони розглядалися ним як невід'ємна частина людської вдачі.

Зауважимо, що змалюванням постатей драми “Розе Бернд” Г. Гауптман вніс істотні корективи у натуралістичну концепцію особистості. На цей факт вказав В. Гайзе: “Відповідно до традицій натуралізму, що на початку виявляв вагому науково-природничу орієнтацію, Гауптман залучає для розкриття фізичного фізіологічне. Таким чином злам Розе в четвертому і п'ятому актах — продукт її фізичного зламу” [24: 60]. Тут варто навести виразне роз'яснення відмінностей між тваринними інстинктами та людськими емоціями в аналізі М. Кебала. Дослідник довів принципову неспівставність життя на природі серед тварин з життям у суспільстві серед людей: “Оскільки людина, крім того, що є біологічною істотою, одночасно є соціальним суб'єктом, то відповідно вона виробила внаслідок довгого періоду еволюції багато суто людських ознак, які своєю сукупністю у людській екзистенції набувають форм людських пристрастей” [25: 51].

Одним із чинників, який спричинив гріхопадіння Розе став її надмірний темперамент. Однак надалі взаємини дівчини з одруженим чоловіком мають всі ознаки кохання. Загалом ці стосунки — чисте взаємне почуття, хоча вони й мають на початку більше біологічного ніж раціонального. Розе стала жертвою не “своєї зовнішньої привабливості, своєї примітивної та здорової чуттєвості” [26: 47], а збігу обставин. Сплав різних факторів унеможливило одруження між закоханими. До них відносимо шлюб Фламма, його співчуття до паралізованої дружини, що не дозволяє йому покинути скривджену долю жінку напризволяще. Додамо, що подібні погляди сповідує також дочка Бернда. Тому двоє люблячих людей не можуть узаконити свої взаємини і єдиним виходом для них стають таємні зустрічі, які у даній ситуації є природними.

Підсумовуючи, стверджуємо: у натуралістичних драмах органічну єдність людської поведінки розкриває всебічний аналіз різноманітних чинників. Г. Гауптман, Г. Зудерман, Й. Шлаф, А. Гольц, М. Гальбе, О. Е. Гартлебен цікавилися не лише впливами, зовнішніми чи внутрішніми, на спосіб життя окремого індивіда, в центрі їхніх досліджень — багатогранна особистість. Натуралістичний сцієнтизм покликаний висвітлити страждання людини та людства, в його основі бажання збагнути причини цих страждань, відчуття особистої відпо-

відальності за наявний стан речей. Характери героїв у натуралістичних творах розкриваються не лише у біологічному чи фізіологічному ракурсах, а крізь призму осмислення суперечностей свого часу, у болісному відчутті цих суперечностей, у пристрасній зосередженості на пізнанні їхньої суті.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
2. Hilscher E. Gerhart Hauptmann: Leben und Werk; mit bisher unpublizierten Materialien aus dem Manuskriptnachlaß des Dichters / E. Hilscher. — Frankfurt am Main: Athenäum, 1988. — 604 S.
3. Cowen R. C. Der Naturalismus. Kommentar zu einer Epoche / R. C. Cowen. — München: Winkler Verlag, 1973. — 301 S.
4. Hilscher E. Gerhart Hauptmann: Leben und Werk; mit bisher unpublizierten Materialien aus dem Manuskriptnachlaß des Dichters / E. Hilscher. — Frankfurt am Main: Athenäum, 1988. — 604 S.
5. Hildebrandt K. Naturalistische Dramen Gerhart Hauptmanns: “Die Weber” — “Rose Bernd” — “Die Ratten”; Thematik — Entstehung — Gestaltungsprinzipien — Struktur / K. Hildebrandt. — 1. Aufl. — München: R. Oldenbourg Verlag, 1983. — 116 S.
6. Gespräche und Interviews mit Gerhart Hauptmann (1894–1946) / Hrsg. von H. D. Tschörtner in Zusammenarbeit mit Sigfrid Hoefert. — Berlin: Erich Schmidt, 1994. — 190 S.
7. Gespräche und Interviews mit Gerhart Hauptmann (1894–1946) / Hrsg. von H. D. Tschörtner in Zusammenarbeit mit Sigfrid Hoefert. — Berlin: Erich Schmidt, 1994. — 190 S.
8. Gespräche und Interviews mit Gerhart Hauptmann (1894–1946) / Hrsg. von H. D. Tschörtner in Zusammenarbeit mit Sigfrid Hoefert. — Berlin: Erich Schmidt, 1994. — 190 S.
9. Золя Э. Натурализм // Золя Э. Собрание сочинений: В 26 т. / Эмиль Золя — М.: Художественная литература, 1967. — Т. 26. — С. 46–53.
10. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
11. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
12. Мандель Е. Гауптман (драматургическое творчество конца XIX — начала XXв.) / Е. Мандель. — Саратов: Министерство Просвещения РСФСР, Саратовский Государственный педагогический институт, 1972. — 114 с.
13. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
14. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
15. Сильман Т. Гергарт Гауптман (1862–1946) / Т. Сильман. — Ленинград — Москва: Искусство, 1958. — 123 с.
16. Гуменюк В. Драматургія Володимира Винниченка: проблеми поетики: Автореф. дис. ... доктора філолог. наук / Віктор Гуменюк. — Київ, 2002. — 36 с.
17. Gespräche und Interviews mit Gerhart Hauptmann (1894–1946) / Hrsg. von H. D. Tschörtner in Zusammenarbeit mit Sigfrid Hoefert. — Berlin: Erich Schmidt, 1994. — 190 S.
18. Cowen R. C. Der Naturalismus. Kommentar zu einer Epoche / R. C. Cowen. — München: Winkler Verlag, 1973. — 301 S.
19. Сильман Т. Гергарт Гауптман (1862–1946) / Т. Сильман. — Ленинград — Москва: Искусство, 1958. — 123 с.
20. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
21. Heise W. Gerhart Hauptmann. “Die Weber”, “Fuhrmann Henschel”, “Rose Bernd” / W. Heise. — Leipzig: Verlag von Philipp Reclam jun., 1923. — Bd. 1. — 68 S.
22. Hildebrandt K. Naturalistische Dramen Gerhart Hauptmanns: “Die Weber” — “Rose Bernd” — “Die Ratten”; Thematik — Entstehung — Gestaltungsprinzipien — Struktur / K. Hildebrandt. — 1. Aufl. — München: R. Oldenbourg Verlag, 1983. — 116 S.
23. Наливайко Д. Искусство: направления, течения, стили / Д. С. Наливайко. — К.: Мистецтво, 1985. — 365 с.
24. Heise W. Gerhart Hauptmann. “Die Weber”, “Fuhrmann Henschel”, “Rose Bernd” / W. Heise. — Leipzig: Verlag von Philipp Reclam jun., 1923. — Bd. 1. — 68 S.
25. Кебало М. Проблеми теорії та історії натуралізму останньої третини XIX століття в порівняльно-літературному аспекті. Монографічне дослідження / Микола Кебало. — Тернопіль: ТДПУ, 2002. — 92 с.
26. Сильман Т. Гергарт Гауптман (1862–1946) / Т. Сильман. — Ленинград — Москва: Искусство, 1958. — 123 с.

ПОНЯТТЯ БЕСТІАРІЮ ТА ЙОГО РЕЦЕПЦІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Стаття посвячена раскрытию сущности понятия бестиария как литературоведческой проблемы. Проанализированы работы украинских исследователей, посвященные изучению особенностей изображения животного мира в литературе.

Ключевые слова: бестиарий, жанр, мифология, аллегория, символ, символическая парадигма, система.

The article is devoted to the study of the essence of the concept bestiary as a literary problem. Basic works of Ukrainian investigators which are dedicated to the study of peculiarities of animal representations in literature are analyzed.

Key words: bestiary, genre, mythology, allegory, symbol, symbolic paradigm, system.

Вивчення бестиарію як літературознавчої проблеми з огляду на його інтерпретацію охоплює контекстуальне розуміння фактів, подій, явищ, тенденцій. Воно пов'язане з міждисциплінарним підходом, що вимагає літературознавчих, мифологічних, фольклористичних, геральдичних підступів. Пластичне й ужиткове мистецтво наповнене символічними образами реальних і фантастичних істот (плазуни, птахи, комахи, земноводні, риби). До розкодування бестиарію, що характеризував різні історичні та естетичні епохи, спричинилися такі науковці, як С. Кобелюс (“Християнський бестиарій”) [1], К. Гурскі (“Звір як літературний символ”) [2], Л. Імпеллюсо (“Природа і її символи”) [3], Г. Вернесс (“Тваринний символізм в мистецтві”) [4], О. Сліпушко (“Давньоукраїнський бестиарій (Звірослов)”) [5], О. Гура (“Символіка тварин в слов'янській народній традиції”) [6], О. Белова (“Слов'янський бестиарій”) [7]. Актуальність даного дослідження полягає в тому, що на сьогоднішній день в українському літературознавстві бестиарій залишається практично недослідженою проблемою.

Образи тварин та їх символіка у європейській літературі мають різні семантичні аспекти, а у поетичних творах — різні джерела символічних сенсів. Із цих джерел добре дослідженою є народна міфопоетична традиція, хоча ми можемо говорити про серйозні впливи античності, європейської середньовічної містики та культури Сходу у цьому плані. Зрозуміло також, що зображення тварин у літературі Середньовіччя відрізнялося від їх презентації в епоху Ренесансу чи романтизму.

Мета статті — висвітлити сутність поняття бестиарію та проаналізувати праці українських дослідників присвячені вивченню особливостей зображення тваринного світу в літературі. Сама проблема, як нам видається, має три аспекти, інтерпретація яких дає змогу ставити запитання про еволюцію в зображенні тваринного світу в європейській літературі.

По-перше, йдеться про характерну, загальну для європейського регіону мифологію тваринного світу. Ця мифологія, звичайно ж, відбилася в менталітеті європейців, у їх прислів'ях, приказках, казках про тварин. Саме мифологія багато в чому сприяла тому, що арсенал зображення тварин у літературі залишався практично стабільним протягом довгого періоду.

По-друге, ми можемо говорити про національні та індивідуально-авторські орієнтації у презентації тварин у літературі. Це випадки геральдичної символіки (польський орел, двоголовий російський орел та їх відображення в польській і російській поезії), приклади географічно обумовленого відношення до тієї чи іншої тварини (наприклад, до ведмедя у народів північної Європи), випадки пристрасті окремих письменників до певних тварин (наприклад, Володимира Набокова до метелика).

По-третє, нарешті, очевидним постає і той факт, що кожна літературна епоха визначається своєю індивідуальною пристрастю до певних тварин. Ця пристрасть виявляється багато в чому загальною для літератур європейського регіону, вона допомагає глибше розуміти сутність ідейно-філософських пошуків і основ епохи. Саме в такому контексті можна інтерпретувати, наприклад, постать лева в епоху Середньовіччя чи коня в епоху європейського романтизму. Характер і вдача тварини в цьому випадку виявляються максимально співзвучними ідеології епохи.

Зауважимо, що найчастіше презентація тварини у літературі пов'язана з двома ідеями. З одного боку, це ідея уподібнення чи мета-

морфози, перетворення людини у тварину або навпаки. А з іншого боку, це ідея звільнення людини від власне людських рис.

Зазначимо також, що як дидактичний жанр бестіарій набув особливого поширення у французькій та англійській літературах IX — IV століть. Він мав яскраво виражене тяжіння до релігійного та морального напучування. На особливу увагу заслуговує “Середньовічний бестіарій”, рукопис якого міститься у відділі рукописів Публічної бібліотеки імені М. Салтикова-Щедріна у Санкт-Петербурзі. Це був один із винятково популярних творів у Росії [8].

Тяжіння бестіарію до системного описання тваринного світу наближує його до первісних наукових праць з природничої історії. Символічні інтерпретації образів тварин пов’язані з традиціями християнського сприйняття природи та відповідного йому ідейно-естетичного тлумачення. Образи тварин у бестіарії перегукуються з релігійними та моральними мотивами [9: 124]. Протиставлення образів тварин, що символізують світлі та темні світи, асоціюються з образом Христа (світло), диявола (морок). Тут простежується дотримання біблійного розмежування “чистих” і “нечистих” істот. Багатозначність символічних тлумачень тварин, яких хвалять або ганяють словесники, генетично пов’язані з найдавнішими уявленнями про природу, де розгортаються вічні мотиви боротьби добра зі злом, правди з кривдою. Образи тваринного світу, які справедливо вважалися вираженням природних сил, складного і нерозривного зв’язку природи і людини, органічно ввійшли в образний ряд середньовічного мистецтва. Культура Середньовіччя вбачала у символах аргументовані трактування людських якостей, що відображають почуття “Я—особи”.

Бестіарій частково поставав на ґрунті національної міфологічної традиції. Цьому сприяло поширення Святого Письма, а також збірник візантійських оповідок “Шестодневи”. Він містив фантастичні візії про рослинний і тваринний світ. Найвідоміші з них — “Бесіди на Шестоднев” Василя Великого (IV ст.), “Шість слів про сотворіння світу” Северіана, єпископа Гавальського (V ст.), “Похвала Богу про сотворіння всієї тварі” Георгія Пісида (VII ст.), “Шестоднев” Іоанна Екзарха Болгарського (X ст.). Саме вони синтезували в собі елементи світської науки та релігійно-філософськ вчення про рух небесних світил, про тварин, рослини. На формування бестіарію суттєвий вплив мав також теологічний твір “Фізіологи”, на сторінках якого в алегорично-символічній формі подані найбільш вагомні засади християнського вчення. Тут описані справжні та вигадані прикмети звірів

з метою повчання та наслідування [5: 7—9]. Двоєка символічна інтерпретація тварин, оперта на твердження, що знайшло своє відлуння в бестіарію: “двоєка каждое творение, хотя бы в нем предполагали зло, но и добро обретается” [8: 22].

Популярним бестіарій був упродовж XII століття, коли релігійно-символічне сприйняття природи поєднувалося з тенденцією до вивчення навколишнього середовища. Оповідки про тварин часто ставали складовою частиною текстів різноманітних жанрів. Таким чином, зазнав значного поширення бестіарій анонімних авторів. У добу Середньовіччя виникає бестіарій, що пов’язує традицію цієї епохи з тодішнім суспільством. Особливого резонансу набув римований латинськомовний бестіарій, що приписується Теобальду (XI ст.), настоятелю монастиря Монте Кассіно. Автором одного із найвідоміших середньовічних збірників про тварин вважають видатного філософа, богослова XII століття Гуго Сен-Вікторського. У наступному столітті П’єром із Бове був укладений великий бестіарій старофранцузькою мовою. Своєрідної форми бестіарій набув у XII століття завдяки старофранцузьким віршованим творам. Вони виникли у середовищі англо-нормандської культури. Ці тексти належали до поетичних структур, які поширилися в XI — XII століттях на теренах усєї Європи. Узявши за основу старі прозові латинські версії книжки “Фізіологи”, їхні автори зосереджувалися на тих тваринах, образи яких викликають найбільш повчальні асоціації з життям людини. Творцем першого римованого бестіарію був Філіп Танський (біля 1300 р.) — найстарший із англо-нормандських поетів, твори якого дійшли до наших днів [8: 5—51].

У контексті даного дослідження заслуговує на увагу своєрідний варіант бестіарію, що виник у Франції XIII століття і мав яскраво виражений світський характер. Це так званий “бестіарій кохання”, у якому образи тварин трактувалися не з теологічного погляду, а слугували творчим імпульсом для розгортання та відтворення багатой гами любовних почуттів.

Згадані середньовічні тенденції суттєво позначилися на творах давньої української літератури, що зазнавала серйозних західноєвропейських і візантійських впливів. У першу чергу, це позначилося на духовних змаганнях Григорія Сковороди (1722—1794), творчість якого передувала добі романтизму. У його текстах образи звірів та тварин посідають важливе місце. Особливо плодотворним джерелом бестіарію в українському письменстві був фольклор, що набув у духовному

арсеналі українського народу, його казковому й пісенному масивах виняткового наповнення.

В українському літературознавстві розгляду функцій окремих бестіарних образів у загальному контексті міфології, фольклору, давньої літератури присвячені такі праці, як “Слов’янська міфологія” [10] М. Костомарова, “Світгляд українського народу. Ескіз української міфології” [11] І. Нечуя-Левицького, “До питання про заложних тварин в уявленнях українського народу” [12] В. Дашкевича, “Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування”) [13] Г. Булашева. У названих дослідженнях наголошувалося на значенні та ролі образів звірів і тварин у народній свідомості.

Першим, хто спробував класифікувати образи фауни і виявити їхні взаємозв’язки, був Микола Костомаров (1817–1885). У праці “Слов’янська міфологія” він виокремив ті образи зі світу тварин, які мали в давнину міфологічне й символічне значення. Насамперед тут зримою була сполука з мотивом метаморфоз. Так, образному перетворенню піддавалися у світі птахів — голуб, орел, сокіл, соловей, ворон, качка, зозуля; у світі тварин — віл, кінь, корова, вівця, свиня; у світі плазунів — змія, гадюка, ящірка, змії. М. Костомаров також звернув увагу на добрі та злі, реальні та фантастичні істоти, які, за віруваннями давніх слов’ян, населяли землю [10: 201–235].

На особливу увагу заслуговує монографія “Давньоукраїнський бестіарій. Звірослов. Національний характер, суспільна мораль і духовність давніх українців у тваринних архетипах, міфах, символах, емблемах” [5] сучасної української дослідниці Оксани Сліпушко. Вона вперше в українському літературознавстві дослідила у 2001 році бестіарій на рівні цілісної системи тваринних образів-символів, котрі функціонували в давній українській міфології, народній творчості, літературі IX–XVII століть, а також у геральдиці, емблематиці, живописі. Дослідниця слушно зауважує, що “бестіарні образи давньої української літератури слід розглядати у взаємозв’язку, оскільки вони доповнюють символічне значення один одного і творять таким чином цілісну і нерозривну систему символів стародавнього й сучасного мистецтва” [5: 12]. О. Сліпушко слушно поділила давньоукраїнський бестіарій на такі підсистеми: “звірі”, “птахи”, “риби”, “плазуни”, “комахи”, “земноводні”, “фантастичні та феєричні тварини”, “перевертні”. Кожна з них нараховує різну кількість символів. Найбільш численними є підсистеми: “звірі”, “птахи”. У межах підсистем аргу-

ментовано виокремлено групи образів за їхніми домінуючими функціями у художній системі звірослова. При цьому кількість функцій у кожного образу творить свою ланку. Поділяємо концептуальний підхід О. Сліпушко, яка стверджує: “Оформлення бестіарних образів у цілісну функціональну одиницю відбувається за двома основними напрямками: у середньовічні збірники — бестіарії — чи в систему символів давньої літератури. В українській літературі X–XVIII століть бестіарій як літературний жанр не склався. Специфіка давньоукраїнського бестіарію полягає в тому, що він сформувався як система символів, де кожен образ виступає носієм певної ідеї” [5: 25]. Тут переконливо виділено етапи генезису давньоукраїнського бестіарію: архетип — міф — символ — емблема. Саме вони, на думку О. Сліпушко, віддзеркалюють “процес формування, розвитку і становлення бестіарних образів давньої української літератури на тлі зміни кількох культурно-історичних епох” [5: 25].

Тварини — найбільш прозора форма духу, яку людина може оцінювати як надлюдську чи як таку, що не може наблизитися до неї. Проте вона все ж визначає місце людини в ієрархії світобудови. Тому український дослідник Олег Кузьменко у статті “Боги, люди, звірі” [14], не оминаючи досвіду К. Леві-Строса, В. Іванова, В. Топорова, які обґрунтовували принцип бінарних опозицій як основоположний для архаїчної міфопоетичної моделі світу, спробував розглянути цю проблему з іншого ракурсу. Ідеться про принцип троїстості та способи його відображення в поезії, а відтак — визначення місця тварини і людини у всесвіті. До цього його підштовхнула поезія “Є дві гори, на яких світло і ясно” німецького художника-візіонера Пауля Клеє (1879–1940). Тут усі істоти поділено на богів, людей і звірів. О. Кузьменка зацікавили засади, на підставі яких здійснено цю класифікацію істот. Він з’ясував, що характеристика звірів підпорядкована гносеологічній формулі: вони не знають, що не відають. За подібною дефініцією звірі позбавлені самосвідомості і не здатні до рефлексії. Натомість люди, які знають, що не відають, наділені даром самопізнання. Однак процес пізнання зорієнтований негативно: людям під силу знати тільки те, що вони не знають. Отже, дізнаються, що у своїх пізнавальних здібностях надто обмежені [14: 179]. І лише боги володіють повнотою знання: вони знають, що відають. Боги не лише наділені здатністю до необмеженого пізнання. Вони ще й володіють інформацією про те, що було, є і буде на землі та у Всесвіті. Таким чином, інтерпретація образів богів, людей і звірів здійснена крізь призму концепту “володіння

знанням”. П. Клее звертається до “сократівської теорії знання” не задля поділу людей, а задля загальнішої класифікації всіх істот. Виходячи з трихотомного уявлення про знання, він пов’язав з кожним видом інформації відповідного їй носія. При цьому кожному відведено певне місце у просторі за координатою: гора — низ. У найзагальнішому вигляді — це дві гори і між ними улоговина. На одній горі — звірі, на іншій — боги. А між горами — люди [14: 180–181].

До сучасних українських літературознавчих праць, пов’язаних із символікою бестиарних образів, можна віднести монографію “Символіка фольклорного образу” [15] Зоряни Василько. Це — комплексне дослідження символізації значення слова у фольклорному мовленні. На широкому тлі фольклорних текстів різних жанрів вона здійснила ідеографічний опис тематичної групи фаунолексем та подала їхні концептуальні моделі.

У контексті нашого дослідження вагомою працею є монографія “Бестиарій епохи романтизму: сутність символічної парадигми” [16]. На основі текстових структур Т. Шевченка, Л. Боровиковського, М. Лермонтова, О. Пушкіна, В. Блейка, Дж. Байрона ми висвітлюємо символічну парадигму романтичного бестиарію з проекцією на проблеми її інтерпретації і доходимо висновків, що добу романтизму як епоху нового світовідчуття та нової ідеології характеризує пересмищення презентації звірів і тварин у мистецтві слова. На зміну бестиарію зі своєю жанровою самобутністю приходять бестиарій як певна система уявлень про місце та роль фауни в житті людини. Все це сприяло виробленню принципів відображення фауни у літературних творах епохи романтизму.

Унаслідок суспільно-політичних трансформацій, що мали місце на зламі XVIII — початку XIX століть, виникла символічна парадигма романтичного бестиарію. Об’єктивно вона стала віддзеркаленням романтичної ідеології. До визначальних характеристик цієї парадигми ми відносимо:

а) ідею свободи. Її символізували переважно образи коней і орлів. Символіка звірів і тварин презентувала романтичне почуття волі. У художній творчості вона виконувала роль опозиції до людини (опозиція “вільний звір — підневільна, залежна від суспільства людина”);

б) ідею зв’язку з природою (опозиція “природа — цивілізація”);

в) ідею протиставлення розуму і почуття. Світ тварин і звірів наділений почуттями, як і світ людей (спільні почуття голоду, страху, спраги тощо), але не наділений розумом. На відміну від класицистич-

ної естетики, орієнтованої на розум, романтична естетика базувалася на принципах почуття. Ця ідея була чи не основною у символічній парадигмі романтичного бестиарію;

г) перехід від алегоричного — у сфері поезики — до символічного та міфологічного осмислення фауни; приміром, символіка орла та змії у контексті осмислення постаті Наполеона у віршах російського поета Ф. Тютчева або символіка коня у творах українських романтиків (Л. Боровиковський, О. Шпигоцький, М. Маркевич, А. Метлинський, М. Костомаров, В. Забіла, М. Петренко), що пов’язується зі символікою козацьких воєн та козацьких могил;

д) презентація сакральних цінностей і християнської історії у бестиарній символіці романтиків. Ідеться передусім про символіку фауни біблійного походження, яка в добу романтизму також зазнала трансформації.

Названі аспекти символічної парадигми романтичного бестиарію не існували ізольовано. Вони були втілені в образну систему художніх творів на рівні конкретних бестиарних символів, нерідко накладаючись один на одного, співіснуючи, доповнюючись іншими ідеями та концепціями.

Аналіз досліджуваного матеріалу дає можливість дійти такого узагальнюючого висновку.

Необхідно розмежовувати два понятійні значення терміна бестиарій. Ідеться про бестиарій як певний жанр у національних літературах народів Східної, Центральної та Західної Європи, що проіснував від часів античності до епохи класицизму і презентував знання людей про тварин. Тут презентовані різноманітні інтерпретації їхньої поведінки. Історія розвитку європейської байки — найяскравіший приклад впливу жанру бестиарію на розвиток літературного процесу. Водночас вагомими є тлумачення засад бестиарію як системи образів тварин і звірів у літературному творі одного автора, або ж на рівні тенденцій, характерних для епохи загалом. Аналогічний бестиарій зберігає постійну основу незалежно від жанрової пам’яті доби, її домінуючих ліній, пов’язаних з конкретним літературним напрямом. Адже людина неunikно контактує зі світом фауни, а її ставлення до певних його представників тією чи іншою мірою відображається в текстових структурах мистецьких творів.

Саме дослідження бестиарію конкретних епох і конкретних авторів вимагає більш ґрунтовнішого вивчення у сучасному українському літературознавстві.

1. Kobielus S. Fizjologi i Aviarium. Sredniowieczne traktaty o symbolice zwierząt / Stanisław Kobielus; [przekład i opracowanie Kobielus S]. — Kraków, 2005. — 205 s.
2. Górski K. Zwierzę jako symbol literacki / Konrad Górski // Orbis Scriptus. — München, 1966. — S. 323–330.
3. Impelluso L. Natura i jej symbole / Lucia Impelluso. — Warszawa : Arkady, 2006. — 383 s.
4. Werness H. B. The continuum encyclopedia of animal symbolism in world art / Hope B. Werness; [line drawing by Joanne H. Benedict and Hope B. Werness; additional drawings by Tiffany Ramsay-Lozano and Scott Thomas]. — New York, 2006. — 476 P.
5. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестиарій (звірослов) : Національний характер, суспільна мораль і духовність давніх українців у тваринних архетипах, міфах, символах, емблемах / Оксана Сліпушко. — К. : Дніпро, 2001. — 140 с.
6. Гура А. В. Символика животных в славянской народной традиции / РАН, Институт славяноведения и балканистики / Александр Викторович Гура. — М. : Индрик, 1997. — 912 с.
7. Белова О. Славянский бестиарий. Словарь названий и символики / Ольга Белова. — М. : Индрик, 2001. — 320 с.
8. Средневековый бестиарий / [авт. текста К. Муратова]. — М. : Искусство, 1984. — 242 с.
9. Ковалів Ю. І. Бестиарій / Юрій Іванович Ковалів // Літературознавча енциклопедія у двох томах / [авт. — уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. : ВЦ “Академія”, 2007.
10. Т. 1 : А–Л. — 2007. — С. 124–125.
11. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія: вибрані праці з фольклористики й літературознавства / Микола Іванович Костомаров; [упор., прим. І. Бетко, А. Пологай]. — К. : Либідь, 1994. — 384 с.
12. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / Іван Нечуй-Левицький. — 2-е вид. — К. : Обереги, 2003. — 144 с.
13. Дашкевич В. Я. До питання про заложних тварин в уявленнях українського народу / В. Я. Дашкевич // Українці : народні вірування, повір'я, демонологія; [упоряд., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Воряк; вступ. ст. А. П. Пономарьова; іл. В. І. Гордієнка]. — К. : Либідь, 1991. — С. 527–539.
14. Булашев Г. О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях: Космогонічні українські народні погляди та вірування / Г. О. Булашев. — К. : Фірма “Довіра”, 1993. — 414 с.
15. Кузьменко О. Боги, люди, звірі / Олег Кузьменко // Космос древньої України : Трипілля — Троянь: мітологія, філософія, етногенез : VI тис. до н.е. — I тис. н.е. / [упоряд., вступ. ст., прим. В. Довгича]. — К. : Книга, 1992. — С. 174–186.
16. Василько З. С. Символіка фольклорного образу / Зоряна Степанівна Василько. — Львів : “ДПА Друк”, 2004. — 392 с.
17. Гайдук С. Є. Бестиарій епохи романтизму: сутність символічної парадигми : монографія / Світлана Євгенівна Гайдук. — Дрогобич : Посвіт, 2010. — 160 с.

ДО ПРОБЛЕМИ МНОЖИННОЇ МОТИВАЦІЇ ТА СЛОВОТВІРНОЇ СИНОНІМІЇ НІМЕЦЬКИХ НАПІВСУФІКСАЛЬНИХ ПРИКМЕТНИКІВ

Статья посвящена феномену множественности словообразовательного значения немецких полусуффиксальных прилагательных. В исследовании рассматриваются такие характеристики производных существительных как множественность мотивации и множественность словообразовательной структуры. В статье также затронута проблема словообразовательных синонимов среди исследуемых прилагательных.

Ключевые слова: множественность мотивации, словообразовательная структура, словообразовательное значение, моно- и полимотивация, словообразовательный синоним.

The article is devoted to the phenomenon of plurality of word formation motivation among German adjectives with half-suffixes. It deals with such characteristics of derivatives as plurality of motivation and plurality of word formation structure. In the article the types of word formation synonyms are considered too.

Key words: plurality of motivation, word formation structure, word formation value, mono- and polymotivation, word formation synonym.

Постановка проблеми. Проблема множинної мотивації не є новою у лінгвістичній науці. Про існування такого виду мотивації говорилося ще у XIX ст. (М. М. Покровський, М. В. Крушевський). Починаючи з середини XX ст. нова хвиля досліджень цієї проблематики “накрила” лінгвістів-дериватологів (В. В. Виноградов та ін.), але справді глибокого наукового опрацювання і висвітлення явище множинної мотивації зазнало лише на рубежі XX — XIX ст., коли така мотивація стала усвідомлюватися як “провідна властивість словотвірної системи та еталонна ознака похідного (мотивованого) знака” [1:24]. Сказане вище свідчить про актуальність нашого дослідження, тим паче, що “використання морфемно-мотиваційного плану слів сприяє накопиченню їх дериваційного потенціалу” [2:6].

Метою цієї статті є опис явища множинної мотивації, а також словотвірної синонімії стосовно німецьких напівсуфіксальних прикметників. Для досягнення окресленої мети маємо розв'язати такі завдання: 1) розглянути явище множинної мотивації у лінгвістичних розвідках; 2) описати особливості поширення цього явища серед німецьких напівсуфіксальних прикметників; 3) систематизувати німецькі похідні напівсуфіксальні прикметники з огляду на словотвірну синонімію.

Аналіз останніх досліджень. Множинна мотивація досліджується у межах словотвірного типу — однієї з основних комплексних одиниць словотворення. Проблема співвідношення множинної мотивації зі словотвірним типом є достатньо опрацьована у русистиці (Ю. С. Азарх, Л. О. Араєва, О. А. Земська, А. Д. Зверев, Г. С. Зенков, К. А. Левковська, І. С. Улукханов, І. О. Ширшов, Н. О. Янко-Триницька, М. М. Яценецька та ін.). У рамках структурної лінгвістики постало це питання майже водночас з визначенням словотвірного типу, оскільки частиномовна приналежність твірних основ є одним з критеріїв визначення останнього. Пізніше російські дериватологи (К. А. Левковська, О. А. Земська) вказують на надлишковість критерію тотожності категорійного оформлення твірних у визначенні словотвірного типу, оскільки твірні, які поєднані зв'язками синтаксичної деривації, не різняться словотвірною семантикою.

Явище множинної мотивації розглядалося у рамках словотвірних гнізд, словотвірних ніш, у рамках цілої словотвірної категорії, а також були спроби замінити термін “множинна мотивація” на “множинність словотвірної структури похідного” (О. М. Тихонов). Причиною усіх цих термінологічних розходжень Л. О. Араєва вважає різні дослідницькі позиції учених, одні з яких досліджують саме явище множинної мотивації, а інші — результат цього явища, тобто словотвірну структуру похідного. Автор вважає, що обидва підходи взаємодоповнюють один одного: множинна мотивація завжди передбачає множинність словотвірної структури слова, причому “морфемна структура слова може і не змінюватися, в той час як словотвірна завжди модифікується” [3:120].

Множинність мотивації має свої критерії. Такими критеріями виступають системність та різна кількість формантів при відмінності словотвірних структур [4]. В. В. Лопатін запропонував називати слова з неединичною мотивацією двомотивованими і полімотивованими [5:314].

Отже, поняття множинної словотвірної мотивації та поняття множинної словотвірної структури — це дві характеристики похідного слова. Слід, однак, зазначити, що множинність словотвірної структури не є абсолютною характеристикою, оскільки не всі похідні з неединичною мотивацією можна поділити на різні словотвірні складники.

Щодо напівсуфіксальних прикметників німецької мови, то твердження про те, що “множинна мотивація завжди передбачає і множинну структуру похідного” [6:95–97] не завжди справджується.

Переходячи до аналізу фактичного матеріалу, маємо ще одну заувагу: множинність мотивації — це не завжди належність мотивуючого слова до різних частин мови. Серед німецьких напівсуфіксальних прикметників полімотивованими можуть бути і похідні з тотожною частиномовною приналежністю твірної бази.

Арсенал досліджуваних напівсуфіксів німецьких прикметників є структурно різним. Хоча, з одного боку, до уваги бралися напівсуфікси на *-ig*, не всі вони піддаються розкладанню на *-ig* та значущу частину. Незважаючи на те, що у плані вираження досліджуваних напівсуфіксів немає відмінностей, вони різняться планом змісту. Досліджувані напівсуфікси можна поділити на дві групи: 1) такі, що розвинулися з простих прикметників: *-fähig*, *-fertig*, *-selig*, *-tüchtig*; та 2) такі, що розвинулися з похідних прикметників: *-artig*, *-förmig*, *-haftig*, *-haltig*, *-kräftig*, *-lustig*, *-malig*, *-mäßig*, *-mütig(-mutig)*, *-sinnig*, *-süchtig*, *-widrig* та *-würdig*.

Саме цей фактор і є визначальним, коли йдеться про множинність словотвірної структури. Так, *blattförmig* можна розкласти як *blatt+förmig*, і як *blattform+ig*, тим паче, що словник Duden пояснює його як *Blattform besitzend*.

Говорячи про множинність мотивації у похідних напівсуфіксальних прикметників німецької мови, ми виділяємо дві групи досліджуваних похідних:

- похідні напівсуфіксальні прикметники з множинною (хоча часто і утвореною від твірних основ з тотожною категорійною семантикою) мотивацією і множинною словотвірною структурою;
- похідні напівсуфіксальні прикметники з множинною (як правило, утвореною від слів з різною категорійною семантикою) мотивацією та одиничною структурою.

До першої групи належить цілий ряд словотвірних типів (зазначимо, що досліджуване явище можна розглядати як на рівні словотвірного типу, так і на рівні похідних напівсуфіксальних

прикметників — лексичних одиниць), зокрема **S/V+ -kräftig**, з субстантивно-дієслівною твірною основою: *aussagekräftig* — *Aussagekraft besitzend*; *beweiskräftig* — *Beweiskraft habend*; *deckkräftig* — *Deckkraft besitzend*, **S+ -lustig**, де S — основа іменника: *abenteuerlustig* — *von dem Verlangen erfüllt*, *Abenteuer zu erleben*; *voller Lust am Abenteuer*; *angriffslustig* — *Angriffslust zeigend*; *unternehmungslustig* — *von Unternehmungslust erfüllt*, *zeugend*; *voller Unternehmungslust*, **V+ -lustig**, де V — основа дієслова: *esslustig* — *Esslust habend*; **S/V+ -lustig**, де S/V — подвійна (іменна та дієслівна) спрямованість похідності: *reiselustig* — *voller Reiselust*; *schau-lustig* — *Schaulust zeigend*, *von Schaulust zeugend*, **A+ -mütig**, де A — основа прикметника: *edelmütig* — *von Edelmut bestimmt*; *gleichmütig* — *voller Gleichmut*; *großmütig* — *Großmut besitzend*, *zeugend*; *hochmütig* — *durch Hochmut gekennzeichnet*; *Hochmut ausdrückend*; *kleinmütig* — *voll Kleinmut*; *Kleinmut zeigend*; *sanftmütig* — *Sanftmut besitzend*, *zeugend*; *voller Sanftmut*; *schwermütig* — *an Schwermut leidend*, *zu Schwermut neigend*; *Schwermut ausdrückend*, *von Schwermut geprägt*, **A+ -sinnig**, де A — основа прикметника: *eigensinnig* — *von Eigensinn bestimmt*, *voller Eigensinn*; *feinsinnig* — *mit Feinsinnigkeit begabt*, *von Feinsinnigkeit zeugend*; *scharfsinnig* — *Scharfsinn habend*, *erkennen lassend*; *trübsinnig* — *trübe gestimmt*, *niedergeschlagen*, *Trübsinn ausdrückend*, **A+ -süchtig**, де A — основа прикметника: *gelb-süchtig* — *Erscheinungen von Gelbsucht zeigend*, **S+ -süchtig**, де S — основа іменника: *arbeits-süchtig* — *an Arbeitssucht leidend*.

Прикметники наступних словотвірних типів належать до другої групи: **S/V+ -selig**: *red-*, *rührselig*; **S/V+ -lustig**: *frage-*, *kauf-*, *reise-*, *schau-*, *tanzlustig*; **S/V+ -süchtig**: *ehr-*, *gewinn-*, *streitsüchtig*; **S_v+ -fähig**: *arbeits-*, *aufnahme-*, *besserungs-*, *lebens-*, *reaktionsfähig*; **S/V+ -fähig**: *kampf-*, *spiel-*, *wehrfähig*; **S/V+ -kräftig**: *aussage-*, *beweis-*, *kauf-*, *zugkräftig* та **S_v+ -würdig**: *beklagens-*, *denk-*, *ehr-*, *fluch-*, *sehens-*, *vertrauenswürdig*. У моделях вищенаведених типів S/V — подвійна (іменна та дієслівна) спрямованість похідності, а Sv — основа віддієслівного іменника, тобто, хоча мотивація є одиничною, категорійна сема іншої частини мови (у нашому випадку це дієслово) є складовою семантики твірної бази.

З питаннями множинної мотивації пов'язане питання словотвірної синонімії. У рамках німецького напівсуфіксального прикметника відношення синонімії існує на трьох рівнях:

- на рівні окремих напівсуфіксів;

Для досліджуваних напівсуфіксів такі відношення не є системними (**-förmig** з **-artig**: *blütenförmig* — *blütenartig*). Однак, маючи одну і ту

ж твірну основу та синонімічні афікси, лексичні значення утворених похідних прикметників не є повністю тотожними.

- на рівні словотвірних типів;

Відношення синонімії існує між словотвірними типами, як от **S+ -förmig**=**S_{konkr} + -artig** для позначення зовнішньої подібності або **S (V, S/V, P) + -süchtig**=**A(S) + -sinnig**=**S(A) + -mütig**=**S(V, S/V) + -lustig** для позначення схильності до названого твірною основою. Так, ряд лінгвістів розуміє під словотвірними синонімами однокореневі мотивовані слова, утворені за повністю або частково синонімічними типами [7:37]. Л. А. Араєва виходить з того, що “словотвірні синоніми є результатом взаємодії синонімічних словотвірних типів, наслідком їх своєрідної боротьби за сферу впливу” [8:71], напр., семантичні зв'язки між словотвірними типами **SV+ -wert** та **S+ -würdig**. Відмінність полягає у категорійній приналежності твірних основ. До **-wert** приєднується субстантивоване дієслово, а до **-würdig** — іменник, але обидві твірні основи стоять уже між собою у відношенні похідності: *ruhmwürdig* — *Ruhm verdienend*, *rühmenswert* = *rühmenswert* — *(als Tun, Verhalten, Denken) verdienend*, *gerühmt zu werden*; *rühmlich*; *verdammungswürdig* — *verdammenswert*: = *verdammenswert* — *verwerflich*.

Ми знайшли лише дві пари, у яких обидва напівсуфікси можуть приєднуватися до однієї і тієї ж субстантивованої дієслівної основи: *bedauernswürdig* — *bedauernswert* = *bedauernswert* — *bemitleidenswert*, *arm*; *sehenswürdig* (*seltener*) — *sehenswert* = *sehenswert* — *das Ansehen, eine Berücksichtigung lohnend*, а є і такі пари, де обидва напівсуфікси можуть приєднуватися як до іменних, так і до субстантивовано-дієслівних основ, наприклад: *verabscheuungswert*, *verabscheuungswürdig* — *verabscheuenswert*; та *verabscheuenswert*, *verabscheuenswürdig* — *Verabscheuung verdienend*.

А пара *liebenswert* — *liebenswert* різниться за характером модальності: *liebenswert* — *Liebe verdienend*; *von anziehender, gewinnender Art*; *mit einem einnehmenden Wesen versehen*, а *liebenswert* — *freundlich u. zuvorkommend*.

- на рівні окремих похідних.

Щодо словотвірної синонімії у рамках німецького похідного прикметника, то вона виникає у результаті:

– приєднання до однієї і тієї ж кореневої морфеми суфікса та напівсуфікса: *beugungsfähig* — *beugbar*.

Поява таких словотвірних синонімів пов'язується з фонетичними закономірностями. Так, за Дуденом, суфікс **-bar** можна додавати май-

же до кожного перехідного дієслова — простого, похідного чи складного. Але у випадках як з похідними дієсловами *vereinigen* або *verwirklichen*, де утворення з **-bar** блоковане з огляду на гарне звучання та вимову, на допомогу приходять напівсуфікс **-fähig** (він поєднується не з перехідними дієсловами, як **-bar**, а з віддієслівними іменниками на **-ung**: *vereinigungsfähig*, *verwirklichungsfähig*, *besserungsfähig* і т.д.). З часом появилася тенденція вводити **-fähig** у конструкції пасивно-модальних прикметників, яка стала поштовхом до появи численних синонімів: *transportierbar* — *transportfähig*; *verwendbar* — *verwendungsfähig* [9:524–525].

— приєднання до однієї і тієї ж кореневої морфемі напівсуфікса та компонента складного слова: *schulfähig* — *schulreif*, *erbfähig* — *erbe-rechtigt*, *dienstfertig* — *diensteifrig*;

— приєднання до однієї і тієї ж кореневої морфемі синонімічних напівсуфіксів: *seefähig* — *seetüchtig*, *funktionsfähig* — *funktionsstüchtig*, *kugelförmig* — *kugelförmig*.

Інколи в один ряд може стати кілька словотвірних синонімів (поєднання, приміром, другого та третього пунктів): *seetüchtig* — *seefähig* — *seefest*;

— приєднання одного і того ж напівсуфікса до синонімічних твірних основ (одна з твірних основ, зазвичай, іншомовного походження): *anpassungsfähig* — *akommodationsfähig*, *existenzfähig* — *daseinsfähig* — *lebensfähig*, *konkurrenzfähig* — *wettbewerbsfähig*;

— приєднання одного і того ж напівсуфікса до твірних основ, семантично зв'язаних між собою: *erwerbsfähig* — *arbeitsfähig*, *waffenfähig* — *wehrfähig* — *kampffähig* — *kriegsdienstfähig*, де семантика слова *Waffe(n)* може входити в семантику слова *Wehr*, а семантика слова *Wehr (sich wehren)* — у семантику слова *Kampf (kämpfen)* і разом з ним — у семантику складного слова *Kriegsdienst*, або *fingerfertig* — *handfertig*, де *Finger* — складова поняття *Hand*, чи *zungenfertig* — *mundfertig*, де семантика лексичної одиниці *Zunge* — входить у семантику слова *Mund*.

Інколи синонімічне значення може передаватись за допомогою твірної основи, що якимсь чином зв'язана з іншою твірною основою (наприклад, *Mund* — *Zunge* — *reden*) та іншим напівсуфіксом: *mundfertig* — *zungenfertig* — *redselig*;

— приєднання до твірних основ, які містять певні спільні семантичні ознаки синонімічних напівсуфіксів та суфіксів: *marktfähig* — *absetzbar* — *verkäuflich*.

У більшості випадків серед спільнокоренових прикметників існують семантичні та стилістичні відмінності. Так, у синонімічній парі *fuchsmäßig* — *fuchsig* напівсуфікс **-mäßig** надає носію ознаки таких рис лисиці як “хитрий, лицемірний”, а суфікс **-ig** вказує на рудий колір лисиці, або її злісність. А у синонімічній парі *gesetzmäßig* — *gesetzlich* попри спільний лексико-семантичний варіант “законний”, перше слово має ще значення “закономірний”, а друге — “легальний” [10:35–36].

Висновки. Отже, питання про множинну мотивацію постало майже водночас з визначенням словотвірного типу, у межах якого вона і визначається. Критеріями множинності мотивації виступають системність та різна кількість формантів при відмінності словотвірних структур: множинна мотивація завжди передбачає множинність словотвірної структури слова, причому морфемна структура слова може і не змінюватися, в той час як словотвірна завжди модифікується. Множинність мотивації — це не завжди належність мотивуючого слова до різних частин мови. Серед німецьких напівсуфіксальних прикметників полімотивованими можуть бути і похідні з тотожною частиномовною приналежністю твірної бази. Говорячи про множинність мотивації у похідних напівсуфіксальних прикметників німецької мови, ми виділяємо дві групи досліджуваних похідних: 1) похідні напівсуфіксальні прикметники з множинною мотивацією і множинною словотвірною структурою; та 2) похідні напівсуфіксальні прикметники з множинною мотивацією та однинною структурою. З питаннями множинної мотивації пов'язане питання словотвірної синонімії. У рамках німецького напівсуфіксального прикметника відношення синонімії існує на трьох рівнях: 1) на рівні окремих напівсуфіксів; 2) на рівні словотвірних типів та 3) на рівні окремих похідних напівсуфіксальних прикметників.

Перспективи подальших досліджень. Поглиблюючи семантичний аналіз похідних напівсуфіксальних прикметників німецької мови, було би доцільно у наших подальших розвідках зупинитись на функціонуванні досліджуваних одиниць у мовленні.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Антипов А. Г. Полимотивация как фактор “расширения” словообразовательной системы (на материале прилагательных на -истск(ий) современного русского литературного языка) / А. Г. Антипов, П. А. Катышев, С. А. Беляева // Актуальные направления функциональной лингвистики. — Томск: Изд-во ТГУ, 2001. — С. 22–38.

2. Іщенко Н. Системність у лексиці / Ніна Іщенко // Наукові записки. — Випуск 95. — Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2ч. — Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. — С. 3–6.
3. Араева Л. А. Словообразовательный тип / Людмила Алексеевна Араева. — М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. — 272 с.
4. Лопатин В. В. К соотношению единиц словообразования и морфологии / В. В. Лопатин, И. С. Улуханов // Единицы разных уровней грамматического строя языка в их взаимодействии. — М.: Наука, 1969. — С. 119–132.
5. Лопатин В. В. Русская словообразовательная морфемика: проблемы и принципы описания / Владимир Владимирович Лопатин. — М.: Наука, 1977. — 315 с.
6. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы её описания / Игорь Степанович Улуханов. — М.: Наука, 2004. — 256 с.
7. Скорнякова М. Ф. Морфемный и словообразовательный анализ: [учебно-справочное пособие : для студентов-заочников I-II курсов фак. рус. яз. и лит. пед. ин-тов] / М. Ф. Скорнякова. — М.: Просвещение, 1981. — 86[2] с.
8. Араева Л. А. К вопросу о словообразовательной синонимии / Л. А. Араева // Вопросы словообразования в индоевропейских языках. Проблемы семантики. — Томск: изд-во Томского ун-та, 1990. — С. 70–79.
9. Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache: [5. völlig neu bearb. und erw. Aufl.]. — Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverl., 1995. — 864 S.
10. Зейгерман Л. Э. Синонимия однокоренных прилагательных в современном немецком языке / Л. Э. Зейгерман // Ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина. — М., 1968. — № 317. — Вопросы немецкой филологии. — С. 16–30.
11. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. — Manheim, Leipzig: Dudenredaktion, 2001 / [Die CD-ROM basiert auf der 4., neu bearbeiteten und erweiterten Auflage der Buchausgabe — 2001]

УДК 801.6:[811.111+ 811.161.3] '42:316.774:004.738.5

І. М. Дерік

ДО ПРОБЛЕМИ МІЖГАЛУЗЕВОЇ ОМОНІМІЇ ТЕРМІНІВ (на матеріалі англійської, німецької та української мови)

У статті розглядається проблема міжгалузевої омонімії у фаховій термінології у германських мовах (на матеріалі англійської та німецької мов). Досліджуються засоби перекладу українською мовою англійських та німецьких омонімічних термінологічних одиниць, що функціонують у різних галузях знання.

Ключові слова: міжгалузева омонімія, спеціальна термінологія, германські мови, омонімічні термінологічні одиниці.

В статье рассматривается проблема межотраслевой омонимии в специальной терминологии в германских языках (на материале английского и немецкого языков). Исследуются способы перевода на украинский язык английских и немецких омонимичных терминологических единиц, функционирующих в разных областях знания.

Ключевые слова: межотраслевая омонимия, специальная терминология, германские языки, омонимичные терминологические единицы.

The article deals with the problem of interdisciplinary homonymy in special terminology in the Germanic languages (on the basis of the English and German languages). The translation techniques are researched which allow to render into Ukrainian the meaning of the English and German homonymic terminological units applied in different fields of knowledge.

Key words: interdisciplinary homonymy, special terminology, the Germanic languages, the homonymic terminological units.

Останнім часом термінологічні розвідки стали перспективним напрямком наукової думки. Серед засновників світової термінологічної науки слід згадати таких відомих науковців, як Е. Вюстер, Х. Фельбер, Г. Рондо, С. О. Чаплигін, Д. С. Лотте, С. І. Коршунов, Т. Л. Канделакі, В. І. Сіфоров, О. В. Суперанська, Н. В. Подольська, Н. В. Васильєва.

Вагомий внесок у розвинення термінології як окремого розділу мовознавства зробили такі видатні лінгвісти, як О. О. Реформатський, С. І. Ожегов, Ю. О. Карпенко. Велику увагу дослідженню термінологічної лексики в аспекті перекладу приділяли такі вчені, як О. В. Федоров, В. В. Виноградов, В. І. Карабан, І. В. Корунець, А. В. Мамрак, Т. А. Казакова.

Об'єктом дослідження є міжгалузева омонімія термінів як універсальне лінгвістичне явище. Предметом дослідження — англійські та німецькі міжгалузеві омонімічні терміни із природничих, суспільних і гуманітарних наук, досліджувані в аспекті можливості виконання якісного адекватного перекладу іншомовної термінологічної лексики українською мовою. Стаття ґрунтується на результатах експериментального лінгвістичного дослідження, що здійснювалось на матеріалі 1000 мовних одиниць (відповідно 500 англійських та 500 німецьких термінів), відібраних методом суцільної вибірки з термінологічних словників та навчальних посібників із фізики, математики, астрономії, географії, природознавства, історії, філософії, соціології, права та мовознавства.

Актуальність обраної тематики міститься у вагомості порушених питань для сучасного вітчизняного перекладознавства. Новизна вбачається у дослідженні феномену міжгалузевої омонімії термінологічної лексики у германських мовах (англійській та німецькій) з урахуванням особливостей її відтворення у слов'янській мові.

Мета статті полягає у виявленні особливостей міжгалузевої омонімії термінів у досліджуваних мовах.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- з'ясувати зміст поняття міжгалузевої омонімії термінів;
- визначити особливості утворення, уживання та перекладу міжгалузевих омонімічних термінів у досліджуваних мовах.

Методологічний апарат дослідження складається з методів теоретичного узагальнення та обґрунтування, методу експерименту, методів аналізу та синтезу одержаних експериментальних даних та методу кількісного аналізу. Теоретичним підґрунтям для проведення власного дослідження слугували наукові розвідки О. В. Суперанської, О. О. Селіванової, В. І. Карабана.

Дослідження особливостей перекладу міжгалузевих термінів-омонімів здійснювалось із позицій широкого розуміння загальнонаукових понять “термін” та “термінологія”. Теоретичне узагальнення різних підходів до визначення “терміну” у таких галузях знання, як

філософія, логіка та мовознавство [1:12], дозволило виокремити провідні характеристики термінологічної одиниці, які лягли в основу її визначення.

Термін — це спеціальне слово (словосполучення), яке вживається у фаховій діяльності певної галузі знання для вербального позначення поняття, що належить до системи понять цієї галузі. Як зазначає О. В. Суперанська, це “основний понятійний елемент мови для спеціальних цілей, який потребує спеціальної дефініції (точного наукового визначення) для свого правильного розуміння” [1:14]. Головними вимогами до термінологічної одиниці, за думкою О. О. Селіванової, є такі: “наявність класифікаційної дефініції; прагнення до моносемічності та прозорості внутрішньої форми; жорстка конвенційність; стилістична нейтральність; залученість до системи понять певної галузі; відповідність нормам мови, точність і короткість; дериваційна здатність; інваріантність як відсутність варіантів і синонімів; висока інформативність” [2:617].

Відповідно до вище сказаного, О. В. Суперанська визначає міжгалузеві терміни-омоніми як “терміни різних термінологічних полів, що мають однакове звучання” [1:14]. В. І. Карабан розуміє омонімічні терміни, як “лексичні елементи”, що є “тотожними за формою, але досить відмінними за значенням” [3:315]. Появу міжгалузевих термінів-омонімів перекладознавець пояснює тим, що “у терміносистемах різних галузей знання широко застосовується так зване семантичне словотворення, коли існуючій формі слова приписується те чи інше значення” [3:315].

Це явище є більш поширеним у високо розвинених германських мовах. Так, у англійській мові яскравим прикладом міжгалузевих термінів-омонімів є омонімія термінологічних одиниць *leader*. *Leader* у фізиці “іскровий або грозовий розряд”; у кібернетиці — “початок масиву”; у політології — “провідник, керівник” [4:5]. Частковою перекладацькою відповідністю цієї термінологічної одиниці у німецькій мові є терміни *der Leiter*, *die Leiterin*, що уживаються у фізиці для позначення “провідника”, у політології — “керівника” як синонім *der Führer*, *die Führerin* [6]. Однак, у двомовному словнику усі значення цих термінологічних одиниць подаються у одній словниковій статті, що свідчить про те, що це можна також класифікувати як багатозначність терміна.

В. І. Карабан запропонував класифікацію видів термінологічної омонімії в аспекті перекладу [3]. За цією класифікацією між омонімічними термінологічними одиницями можливі такі відношення, як:

– гіпо-гіперонімічні (напр. медичний термін *debris* уживається у ширшому загально медичному значенні у патології “чужорідна речовина” та у вузькому спеціальному значенні у стоматології “зубний наліт”); загальнонауковий термін *deviant* вживається у широкому значенні “аномальний, що характеризується відхиленням від норми” та вузьким значенням у психоневрології “психічно хворий”) [7;5];

– власне омонімічні (термінологічні одиниці повністю збігаються за своєю формою, але мають зовсім різні значення, напр.: *drill* має значення “тренувальна вправа” у методиці, “бур” у геодезії, “стройова підготовка” у військовій справі, “бор машина” у стоматології, “молюск” у зоології) [4;5].

Залежно від того, до яких галузей знання належать термінологічні одиниці, розрізняють 4 види міжгалузевої омонімії термінів:

1) терміни-омоніми належать до різних галузей знання (напр.: *control* — 1. “профілактичні заходи” (охорона праці); 2. “контроль над ситуацією” (політологія); 3. “прилад управління” (техніка)); *tie* — 1. “прив’язка” (геодезія); 2. “шпала” (залізнична справа); 3. “шинка” (електрика); 4. “тяга, тягловий елемент” (загально науковий термін)) [4;5];

2) терміни-омоніми належать до різних підгалузей суміжних галузей знання (*check* — 1. “шлюз-регулятор” (гідромеліорація); 2. “втягування пласта” (геодезія)); (*board* — 1. “плата” (електроніка); 2. “комутатор” (система зв’язку)); *technique* — 1. “алгоритм” (інформатика); 2. “метод” (методологія); 3. “техніка” (загально науковий термін))[4;5];

3) терміни-омоніми належать до різних підгалузей однієї галузі (*tire* — 1. “балон” (автомобільна індустрія); 2. “шина” (автомобільна індустрія); 3. “автопокришка” (автомобільна індустрія))[4;5];

4) терміни — омоніми належать до однієї підгалузі (*cardiac* — 1. “серцевий” (медицина), напр.: *cardiac decompensation* — “серцева недостатність”); 2. “той, що розташований біля шлунку” (медицина), напр.: *cardiac orifice* — “вхід до шлунку”, *cardiac sphincter* — “сфінктер стравоходу”); 3. “засіб, що збуджує серцеву діяльність” (медицина), напр.: *cardiac stimulant* — “засіб, що збуджує серцеву діяльність”) [7;8].

Переклад міжгалузових термінів-омонімів значно полегшується, якщо у мові перекладу існують повні перекладні відповідності одиниці вихідної мови, що також перебувають у відносинах різногалузевої омонімії.

Так, наприклад, різногалузові англійські терміни-омоніми *power* (1. “сила, енергія, потужність” (фізика); 2. “ступінь” (математика))

мають повні перекладацькі еквіваленти в німецькій мові — 1. *Kraft* (фізика); 2. *Potenz* (математика) [4;5;6]. Явище різногалузевої омонімії серед українських термінів можна продемонструвати на прикладі лексеми “градус” — 1. “одиниця довготи або широти для позначення географічного положення об’єкта” (географія, пароплавання); 2. “одиниця виміру температурного фону” (метеорологія); 3. “характеристика міцності алкогольного напою” (виноробство). В англійській та німецькій мові існують повні перекладні відповідності цим одиницям — відповідно “*degree*” та “*Grad*”, що уживаються як терміни в усіх перелічених галузях. У той же час у російській мові існує лексема “град” (укр.: “місто”), що є міжмовним омонімом відносно німецького терміну “*Grad*” — напр. “стольный град Киев”.

Однією з головних труднощів перекладу термінів-омонімів є явище міжмовної омонімії чи паронімії. Саме тому слід приділяти особливу увагу вивченню міжмовних паронімів та омонімів, так званих “хибних друзів перекладача”, що належать до фахової термінології різних галузей.

Яскравим прикладом явища міжмовної омонімії внутрішньогалузових термінологічних одиниць може слугувати опозиція українських та англійських термінів — “термоелемент” та “*thermal element*”. Частковими перекладними відповідностями української термінологічної одиниці “термоелемент” є англійські слова-композиції “*thermocouple*” і “*thermojunction*”, еквівалентом англійського терміносполучення “*thermal element*” є український термін “термоперетворювач” [4;5;6;9].

Подібна ситуація спостерігається при порівнянні таких омонімічних термінологічних одиниць, як “силабічний” в українській мові (1. “віршований розмір”; 2. “склад мови або письма”), які мають у німецькій мові такі перекладацькі відповідності: *syllabisch* (напр.: “*syllabisch Vers*”) та *silbenweise* (напр.: “*Silbenschrift*”)[9].

Терміни “облігація” та “*obligation*” можна вважати міжмовними омонімами у галузі економіки. Пор.: “облігація” — 1. “цінний папір, виданий державою чи акціонерною компанією, що може бути обмінаний на грошовий еквівалент”. У цьому значенні цей термін має дві перекладацькі відповідності в англійській мові — “*bond*” та “*debenture*”. Відповідно, англійський економічний термін “*obligation*” має значно ширше за обсягом лексичне значення: 1. “економічні зобов’язання” (аналог “*requirement*”, “*demand*”); 2. “зобов’язок” (аналог “*duty*”, “*responsibility*”); 3. “боргове зобов’язання” (аналог “*debt*”); 4. “облігація” (аналог “*bond*”). Аналізовані перекладацькі одиниці

позначені як аналоги через часткову змістову відповідність термінологічним одиницям вихідної мови [9;10].

Терміни “обструкція” та “*obstruction*” слід розглядати як часткові еквіваленти, що перебувають у гіпо-гіперонімічних відносинах у галузі медицини. Пор.: “обструкція” — 1. “перешкода, непрохідність”, напр.: “обструкція шляхів дихання” та “*obstruction*” — 1. “непрохідність”; 2. “закупорка”; 3. “запор”. Відповідно медичні терміни “закупорка” та “запор” перекладаються англійською як “*stoppage*” і “*constipation*” [7;8].

У процесі дослідження було зроблено висновок, що спільною рисою для досліджуваних мов (англійської, німецької та української) є продуктивність засобу метафоризації як способу утворення термінологічних одиниць на основі загальнолітературних лексичних одиниць. Так, наприклад, термін “втома” у металургії як складова сполучення “втома металу” перекладається відповідно німецькою як “*Ermüdung der Metalle*”, а англійською як “*fatigue of metal*”; синонімічні терміни “термостійкість” і “термотривкість” мають у англійській мові перекладні еквіваленти, що також є синонімами, — фразеологічні сполучення “*thermal stability*” і “*heat resistance*”, у німецькій — “*Wärmestandhaftigkeit*” та “*Heizfestigkeit*” [4;5;6].

Найбільш поширеним засобом перекладу термінологічних одиниць є пошук перекладної відповідності. У випадках, коли у мові перекладу не існує перекладного еквівалента або аналога слід застосувати описовий переклад та розкрити предметно-логічне значення вихідної термінологічної одиниці за допомогою словосполучення.

Перспектива подальших розвідок убачається у детальному дослідженні перекладних відповідностей вихідних термінологічних одиниць та вивченні міжгалузевої омонімії на матеріалі романських мов.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология/ А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. — М.: Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2012. — 248 с.
2. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля-К, 2006. — 716 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. — Віниця: “Нова книга”, 2004. — 575 с.
4. Большой англо-русский политехнический словарь. В 2-х т./ С. М. Баринев, А. Б. Борковский, В. А. Владимиров. — М.: “Русский язык”, 1991. — 720 с.

5. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про Землю та Космос/ Уклад.: В. В. Гейченко, В. М. Завірюха, О. О. Зеленик та ін. — К.: Наукова думка, 1998.
6. Немецко-русский словарь. — М.: “Русский язык”, 1993. — 1040 с.
7. Англо-русский медицинский словарь/ М. П. Мульгановский, А. Я. Иванова. — М.: “Медицина”, 1969. — 688 с.
8. Російсько-український словник наукової термінології: Біологія. Хімія. Медицина/ Уклад.: С. П. Вассер, І. О. Дудка, В. І. Єрмоленко та ін. — К.: Наукова думка, 1996.
9. Англо-русский и русско-английский словарь “ложных друзей переводчика”/ В. В. Акуленко. — М.: Сов. энциклопедия, 1969. — 384 с.
10. Англо-русский экономический словарь/ Сост.: И. Ф. Жданова, Э. Л. Вартумян. — М.: “Русский язык”, 2001. — 874 с.

МОВНА НОРМА Й ВАРІАТИВНІСТЬ

Стаття присвячена систематизації концепцій норми в працях мовознавців, що належать до різних лінгвістичних шкіл і різних напрямків науки про мову. Диференційовані поняття “варіантність” і “варіативність” мовної системи. Мовна варіативність розглядається як найбільш значущий внутрішній чинник мовного розвитку. Проаналізовані етапи зміни мовної норми.

Ключові слова: норма, система, узус, реалізація, варіантність, варіативність, зміна норми.

Статья посвящена систематизации концепций нормы в работах языковедов, принадлежащих к различным лингвистическим школам и разным направлениям науки о языке. Дифференцированы понятия “вариантность” и “вариативность” языковой системы. Языковая вариативность рассматривается как наиболее значимый внутренний фактор языкового развития. Проанализированы этапы изменения языковой нормы.

Ключевые слова: норма, система, узус, реалізація, варіантність, варіативність, зміна норми.

The article is devoted to the systematization of the concepts of norm in the studies of linguists belonging to different linguistic schools and directions. The concepts “variance” and “variability” of a language system are differentiated. Stages of language norm change are analyzed.

Key words: norm, system, usage, realization, variance, variability, norm change.

Процес розвитку мови охоплює всі рівні її системи. Лексичні, граматичні та звукові перетворення — те, що характеризує будь-яку живу мову, тому можна сказати, що сам час є чинником мовного розвитку. Зміна й розвиток мови, зумовлені потребами спілкування людей, здійснюються в процесі безперервного використання, добору, створення різних варіантів, словом, у процесі нескінченного варіювання [1: 41].

Актуальність дослідження визначається високодинамічним характером розвитку мов на сучасному етапі, що призводить до зрушення

та зміни мовної норми. Цей факт зумовлює необхідність систематизації існуючих концепцій норми в лінгвістичних працях, аналізу чинників та етапів зміни мовної норми.

Мета роботи полягає в аналізі існуючих в лінгвістиці концепцій мовної норми та її співвіднесенності із варіативністю.

У лінгвістиці термін “мовна норма” вживається у двох значеннях — широкому й вузькому. У широкому значенні під нормою розуміють способи мовлення, що склалися традиційно та стихійно, які відрізняють цей мовний ідіом від інших мовних ідіомів (у цьому розумінні норма близька до поняття узусу, тобто загальноприйнятих способів використання мови, що встоялися). У вузькому значенні норма — це результат цілеспрямованої кодифікації мови. Таке розуміння норми нерозривно пов’язане з поняттям літературної мови, яку інакше називають нормованою або кодифікованою [2: 5].

Перше значення передбачає, що норма існує в самій мові як об’єктивно дане. Друге значення підкреслює, що норма не міститься в самій мові, а вноситься до мови словниками й довідниками. Поняття “норми” і поняття “кодифікації” було розмежовано у працях Б. Гавранека, який підкреслював необхідність розрізняти дійсність норми, її реальний стан та уявлення про неї, матеріалізоване в нормативній літературі. На думку Гавранека, поняття норми мови значно ширше поняття її кодифікації [3: 28].

Ідеал кодифікації полягає в стабільності мовних установлень. Функціональні ж і стилістичні потреби мови створюють необхідність її змін. Кодифікація як звід мовних правил може існувати окремо від мовців, і в такій абстрактно законодавчій формі, звичайно, не має рис статистичної множини, тоді як норми, що функціонують, тобто норми в дії, не можуть існувати поза колективом і у своєму зовнішньому вираженні мають будову “нескінченної статистичної сукупності” [4: 18].

Сучасні концепції мовної норми у статичному аспекті багато в чому зумовлені вченнями В. фон Гумбольдта та Ф. де Соссюра [5: 112–120]. На думку В. фон Гумбольдта, мова є діяльність (energeia), здійснювана індивідуальними мовними актами, а стійка мовна система (ergon) є як би “застиглою лавою мовної творчості, абстрактним конструктором, створеним у процесі наукового аналізу” [6: 356–363].

Розуміння норми, орієнтоване у загальному плані на ідеї Соссюра щодо розмежування мови й мовлення, презентовано у працях пражських лінгвістів — В. Матезіуса, Б. Гавранека, Й. Вахека та ін. Б. Гав-

ранек визначає норму як “сукупність уживаних мовних засобів”, відносячи до “цього закономірного комплексу мовного цілого... усе те, що приймає колектив, що говорить цією мовою...” [7: 339–340]. У наступній праці Б. Гавранека по історії та теорії літературної мови норма характеризується в іншому аспекті: “Мовну норму я розумію як систему мови, узятую в плані її обов’язковості у сфері мови — із завданням досягти наміченого у сфері функціонування мови” [8: 551]. Таким чином, норма розглядається Гавранеком у декількох планах: з одного боку, вона ототожнюється з мовною системою з погляду її обов’язковості, з іншого боку — відмічається віднесеність поняття норми до плану функціонування мови та така важлива її ознака як прийняття суспільством.

Інший напрямок у характеристиці мовної норми поданий поглядами Л. Ельмслева. Феномени, що співвідносяться з гумбольдтіанською опозицією *ergon* — *energeia*, осмислюються в “Курсі загальної лінгвістики” Ф. де Соссюра, основна ідея якого, на думку Л. Ельмслева [9], полягає у розмежування мови (*langue*) і мовлення (*parole*). Мова розглядається як стійка система нормативних форм і протиставляється індивідуально-творчим актам говоріння. Результатом аналізу сосюрівського поняття *langue* у Л. Ельмслева стає трихотомія “схема — норма — узус”. Схема — чиста форма, зумовлена незалежно від її соціального здійснення та матеріальної маніфестації. Норма постає матеріальною формою у цій соціальній реальності, але незалежно від деталей маніфестації. Узус — сукупність навичок, прийнятих у цьому соціальному колективі й зумовлених фактами спостережуваних маніфестацій. Мова—схема, мова—норма та мова—узус поводяться неоднаково стосовно мовлення, яке Л. Ельмслев слідом за Ф. де Соссюром розглядав як індивідуальний акт. Норма передбачає узус та акт мовлення, але не навпаки. Між узусом і актом мовлення мають місце відносини взаємозумовленості. Схема передбачається актом мовлення, узусом і нормою, але не навпаки.

Норма, узус і мовний акт, як реалізації схеми, тісно пов’язані між собою та становлять один складний об’єкт, головним компонентом якого Л. Ельмслев уважав узус; акт мови дослідник кваліфікував як минулий факт, а норму називав штучною побудовою, фікцією.

Визнання фіктивності мовної норми викликало заперечення в Е. Косеріу [10], який, переглянувши деякі теоретичні положення Л. Ельмслева, додав трихотомії вигляд “система — норма — мова”. Норма протиставлена системі, яка розуміється як властиві тій чи іншій

мові можливості вираження змістів. Далеко не все з того, що “може” мовна система, “дозволяється” мовною нормою. Е. Косеріу вважав, що норма відповідає не тому, що можна сказати, а тому, що вже сказане та що за традицією говориться у суспільстві. Це значить, що норма містить історично реалізовані моделі; поняття норми в Е. Косеріу, таким чином, співвідноситься з поняттям узусу у Л. Ельмслева. Система охоплює ідеальні форми реалізації певної мови, тобто техніку й еталони для відповідної мовної діяльності, норма ж включає моделі, історично вже реалізовані за допомогою цієї техніки й по цих еталонах [10: 91]. Динамічність мови проявляється, на думку Е. Косеріу, тільки через систему, норма ж є “синхронною” (“зовнішньою” і “внутрішньою”) рівновагою системи”, тому що відповідає фіксації мови у традиційних формах. Будь-яке зрушення у нормі відбувається тільки як конкретна реалізація можливості, закладеної в системі. Разом із тим, у праці Е. Косеріу наводиться й протилежне твердження: “у системі не проявляється нічого такого, що до цього не існувало б у нормі. У силу прагнення до парадигматичної однаковості норма може навіть вимагати реалізацій, що суперечать системі” [10: 91].

У схемі Е. Косеріу “система — норма — мовлення” є момент, що припускає неоднозначне тлумачення: реалізація можливостей системи віднесена Е. Косеріу до рівня норми, однак підкреслюється, що йдеться про обов’язкову реалізацію, освячену культурною традицією. Тим часом у реальній мовній практиці зустрічаються ненормативні реалізації мовної системи, які належать до рівня мовлення.

Намагаючись зберегти трихотомію, Ю. С. Степанов [11] переосмислює зміст поняття норми, вносячи корективи у схему Е. Косеріу. У зміненому варіанті “структура (система в Е. Косеріу) — норма — індивідуальне мовлення” під структурою мови розуміються її фонемі, морфемі, конструкції, а також відносини між ними, рівень індивідуального мовлення співвідноситься з реальними мовними актами, а рівень норми пов’язаний з усіма існуючими реалізаціями, як традиційними, так і нетрадиційними: “Усі існуючі реалізації в сукупності утворюють рівень норми. Ті ж реалізації, які суспільством визнані як правильні, утворюють норму у вузькому розумінні слова, норму як правильне мовлення” [11: 169]. У цій тезі розуміння рівня норми виступає одночасно і як широке (усі реалізації), і як вузьке (традиційні реалізації).

В. О. Цкович виділяє в мові три рівні: систему, структуру та вживання (узус). Система мови, як і в Е. Косеріу, — це не те, що реально

існує в мові, а все те, що може бути в ній створене. Не всі можливості, надавані системою, використовуються мовою, хоча система не накладає ніяких обмежень щодо цього на мову. Під структурою мови розуміються реалізовані можливості системи, тобто те, що Е. Косеріу називав нормою. Структура мови містить деякі моделі системи у вигляді відкритих і закритих списків, що рееструють розподіл реальних мовних утворень між моделями. “Структура — це система в її реалізації, структура — це заповнені клітки системних решіток” [12: 18]. Уживання (узус) — живе мовлення в усіх його проявах. Уживання не тільки спирається на систему, але й розхитує її, саме в узусі формуються нові мовні явища [12: 12–13]; позасистемні утворення, “включаючись у норму, таким чином, входять — через структуру — і у систему” [12: 22]. Тим самим пояснюється роль норми у розвитку нових елементів системи. Тобто норма, з одного боку, зумовлена мовою (структурою як реалізацією системи), а з іншого боку, очевидна її мовленнєва зумовленість: “реальна вживаність/ невживаність мовного явища — важливе обмеження норми” [12: 25].

Принципова відмінність схеми В. О. Іцковича від схеми Е. Косеріу полягає в тому, що поняття норми, за В. О. Іцковичем, не входить до схеми рівнів мови: “норма містить, по-перше, структуру (тобто матеріально заповнену частину системи), по-друге, те із уживання, яке хоча й суперечить старій системі (і, отже, не входить до старої структури), але закріпилося у традиції літературної мови, відповідає тенденціям розвитку мови” [2: 18].

Таким чином, осмислюючи поняття норми, необхідно зважати на дві протилежні тенденції: прагнення мовців зберегти стару норму й не менш очевидне прагнення її оновити під впливом мови, що безупинно розвивається. Літературна мова з’єднує покоління людей, і тому її норми, що забезпечують спадкоємність культурно-мовних традицій, повинні бути якомога більш сталими, стабільними. Разом із тим, мова безупинно змінюється, і “питання про мовну мінливість, що є постійною якістю мови, є питанням про сутність мови” [12: 131], тобто функціонування мови передбачає мовні зміни, заміну однієї норми іншою.

Норма визначає характер реалізації тих потенцій, які закладені в системі: розподіл і функціонування моделей мови зумовлені системою. Таким чином, норма характеризується динамікою, зумовленою системними відносинами, варіантною реалізацією мови. Поняття динамічної норми, уведеної Л. І. Скворцовим, засноване на прийнят-

ті факту потенційних можливостей реалізації мови. Норма хоча й відбиває поступальний розвиток мови, не є прямим наслідком мовної еволюції. Автор розглядає мовну норму в її динамічному аспекті, на його думку, це “зумовлений соціально та історично результат мовної діяльності, що закріплює традиційні реалізації системи або творить нові мовні факти в умовах їх зв’язку як із потенційними можливостями системи мови, з одного боку, так і з реалізованими зразками — з іншого” [13: 53].

Динамічна теорія норми, спираючись на вимогу відносної стабільності, сполучає в собі й урахування продуктивних і не залежних від волі мовців тенденцій розвитку мови, і дбайливе ставлення до тих мовних навичок, які були успадковані від попередніх поколінь. Розуміння динамічної природи норми включає як статику (систему мовних одиниць), так і динаміку (функціонування мови). При цьому функціональний аспект норми особливо цікавий, тому що пов’язаний з таким явищем, як варіантність: “Норма не може бути задана кінцевим набором фактів, а неминуче виступає у вигляді двох списків — обов’язкового й припустимого (додаткового). Це джерело нормативної варіантності, тобто варіантів у межах норми” [13: 30]. Мова в процесі мовленнєвого функціонування розвивається, змінюється, і на кожному етапі цього розвитку “мовна система з неминучістю містить у собі елементи, які не завершили процес зміни” [14: 47]. Тому різні коливання, варіанти неминучі у будь-якій мові.

В. О. Іцкович представляє процес зміни норм у такий спосіб. Нове потрапляє в мову всупереч існуючим правилам. При цьому можна виділити кілька проміжних стадій, що забезпечують зміну норми: вживання нового елемента за межами кодифікованої літературної мови (КЛМ) (уживається в розмовній мові, у просторіччі, у професійній мові); поступове зближення нормованого та нового елемента, уживання й у КЛМ, в її усному різновиді; рівне співіснування двох елементів як варіантів норми; “зрушення” норми: новий варіант поступово витісняє існуючий варіант, останній уживається тільки в письмовому мовленні КЛМ; зміна норм: новий елемент стає єдиною формою КЛЯМ, варіант, що існував, — за межами норми.

Поняття “варіантності” нерозривно пов’язане з поняттям “варіативності”, у лінгвістичній літературі можливо як розмежування цих понять, так і їх синонімічне вживання. Варіативність у широкому значенні позначає всяку мінливість, модифікацію. При такому розумінні немає необхідності у протиставленні варіанта інваріанту. У

вузькому значенні варіативність визначається як “характеристика способу існування та функціонування одиниць мови у синхронії” [1], при цьому розглядається дихотомія “варіант—інваріант”, де інваріант виступає як абстракція, носій ознак класу, абстрагованості від конкретно реалізованого набору варіантів.

Д. А. Шахбагова [15] вживає терміни варіативність і варіантність диференційовано. При цьому розглядаються два види варіювання: варіювання мовної системи та варіювання одиниць мови, зафіксовані у виділенні двох пар протиставлень: “варіативність—цілісність”, “варіантність—константність”. Подібний підхід забезпечує концентрацію уваги дослідника на незмінних властивостях мови, на її тожності самій собі у часі та просторі.

Л. О. Вербицька також розмежовує поняття варіативності та варіантності. Варіативність — обов’язкова риса мови, вона визначається, нав’язується нею. Так фонетична варіативність зумовлена певною позицією фонем в слові, впливом якості сусідніх звуків, місцем щодо наголосу, а також індивідуальними особливостями вимови у кожний конкретний момент. Варіантність же являє собою два різні образи реалізації однієї одиниці або сполучення одиниць, а варіанти трактуються як такі форми й одиниці, які вільно чергуються в рамках однієї мовної спільноти [16: 4].

Варіативність як характеристика будь-якої мовної мінливості, модифікації належить до найбільш істотних внутрішніх факторів мовного розвитку й сприяє “безперервності в історичному розвитку мови, подоланню вдаваного розриву між планом синхронії та планом діахронії” [16: 33]: у будь-якій мові постійно відбуваються видозміни частковостей при збереженні головного (загального, інваріантного).

Таким чином, можна розглядати варіативність, на відміну від варіантності, як динаміку, процес розвитку та зміни мови, а варіантність — як результат варіативності (динамічних змін у мові), що знаходить відображення в самій системі мови та проявляється у наявності певних варіантів мови. Варіативність завжди вказує на наявність здатності до видозміни. Варіантність уже зафіксована в мові, варіативність же має потенційну рушійну силу, яка постійно живе та спричиняє ті чи інші мовні зміни. Мовна варіативність розглядається як об’єктивна іманентна властивість мовної системи, що зачіпає всі виділені в мові підсистеми й одиниці у плані форми та змісту, у синхронії та діахронії, а також внутрісистемні відносини.

Варіантність мовних засобів, що є надлишковими з погляду структурної організації, становить той резерв мови, який забезпечує гнучкість та різноманітність форм вираження певного змісту, а також є базою для виявлення цілого ряду значень функціонально—стилістичного й експресивно—стилістичного плану, що відіграють у мові істотну роль. А. Едлічка розглядає варіантність як базу для розвитку мови [17: 533], однак у досить визначеному плані, а саме як резерв для її функціонально—стилістичного збагачення та розвитку.

Імперативність норми може бути сильнішою або слабкішою залежно від історичних умов функціонування мови, зокрема, певну роль може відігравати наявність декількох історично співіснуючих можливостей реалізації, недостатньо диференційованих для носіїв мови. Така ситуація може створюватися, наприклад, за умов паралельного співіснування у рівноправності “своєї” та “чужої” норми, тобто при тій чи іншій формі двомовності певного колективу. Інновації, що виникають внаслідок мовного контактування зумовлюють варіантність мовних одиниць на всіх мовних рівнях, є джерелами виникнення та функціонування нерівноцінних варіантів, один з яких розглядається як основний, а інший — лише як припустима, другоградна, рідше вживана форма.

Підсумовуючи, зазначимо, що зміна норми — не однократний акт, а тривалий процес. Постійні, безперервні мовні зміни, які відбуваються в невеликі проміжки часу, мало помітні. Варіативність — об’єктивна категорія, властива усім рівням структури мови. Варіативність являє собою загальну властивість, закладену в самому “складі” мовної системи як спосіб “існування й функціонування всіх без винятку одиниць мови” [1: 31]. Стадія варіювання й поступова заміна конкуруючих способів вираження забезпечують менш відчутне та не настільки болісне зрушення норми, сприяючи існуванню відомої парадоксальної властивості мови: “бути безупинно мінливою, щоб зберегти сталість” [18: 447].

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Солнцев В. М. Вариативность как общее свойство языковой системы / Солнцев В. М. // Вопросы языкознания — 1984. — № 2. — С. 31–42.
2. Ицкович В. А. Норма и ее кодификация / Ицкович В. А. // Актуальные проблемы культуры речи — М.: Наука, 1970. — С. 9–40.
3. Havranek B. Zum Problem der Norm in der heutigen Sprachwissenschaft und Sprachkultur / Havranek B. // Actes du quatrieme congres international de linguistes. — Copenhagen, 1938. — S. 25–32.

4. Будагов Р. А. Литературные языки и языковые стили / Будагов Р. А. — М.: Наука, 1967. — 376 с.
5. Соссюр Ф. де Курс общей лингвистики / Под ред. и с примеч. Р. И. Шор. — 3-е изд., стер. / Соссюр Ф. де — М.: КомКнига, 2006. — 256 с.
6. Звегинцев В. А. О научном наследии Вильгельма фон Гумбольдта / Звегинцев В. А. // В. фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию — М.: Прогресс, 1984. — С. 356–363
7. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура / Гавранек Б. // Пражский лингвистический кружок (сб. статей) — М.: Прогресс, 1967. — С. 338–377.
8. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка/ Под ред. Б. А. Серебренникова. — Москва: Наука, 1970. — 597 с.
9. Ельмслев Л. Язык и речь // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX вв. в очерках и извлечениях. Ч.2 / Ельмслев Л. — М.: Просвещение, 1965. — с. 11–120.
10. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения) / Косериу Э., 2-е изд., стереотипное. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. — 204 с.
11. Степанов Ю. С. Основы общего языкознания / Степанов Ю. С. — М.: Просвещение, 1960. — 271 с.
12. Звегинцев В. А. Теоретические аспекты причинности языковых изменений / Звегинцев В. А. // Новое в лингвистике — вып. 3. — М.: Изд-во иностранной литературы, 1963. — с. 125–142.
13. Скворцов Л. И. Норма. Литературные языки. Культура речи // Актуальные проблемы культуры речи / Скворцов Л. И. — М.: Наука, 1970. — С. 40–104.
14. Соколова В. В. Культура речи и культура общения / Соколова В. В. — М.: Просвещение, 1995. — 192 с.
15. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского литературного языка целостность, устойчивость, вариативность: автореф. дис. на соискание учен. степени д. филол. н.: 10.02.04 “германские языки” / Д. А. Шахбагова. — М., 1986. — 26 с.
16. Ярцева В. Н. Проблемы языкового варьирования: исторический аспект // Языки мира. Проблемы языковой вариативности / Ярцева В. Н. — М.: Наука, 1990. — С. 4–26.
17. Едличка А. О пражской теории литературного языка / Едличка А. // Пражский лингвистический кружок (сборник статей) — М.: Прогресс, 1967. — с. 544–556.
18. Панов М. В. История русского литературного произношения XVIII–XX вв. / Панов М. В. — М.: Наука, 1990. — 453 с.

УДК: 811.1011'373.49: 316

К. А. Кантур

ЯВЛЕНИЕ АНТРОПОСЕМИЧЕСКОЙ ЭВФЕМИИ В КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ ОБЛАСТИ “ПСИХОФИЗИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ” (на материале английского, французского, украинского и русского языков)

Стаття висвітлює питання, пов'язані з явищем антропосемічної ефемії на прикладі концептуальної області “Психофізичні особливості індивідуума” у різносистемних мовах, з критеріями відбору антропосемічних евфемізмів в сучасній лексикографії, функціонуванням антропосемічних евфемізмів та їх прагматичними завданнями в комунікативному просторі, а також спрямована на визначення факторів, що обумовлюють поновлення словникового фонду мови новими одиницями на матеріалі англійської, французької, української та російської мов.

Ключові слова: *евфемізм, евфемія, антропосемія, мітигація, лінгвістичний дискурс, критерії відбору, сучасна лексикографія, дисфемізм, концептуальна область.*

Статья рассматривает вопросы, связанные с явлением антропосемической эвфемии на примере концептуальной области “Психофизические особенности личности” в разносистемных языках, с критериями отбора антропосемических эвфемизмов в современной лексикографии, функционированием антропосемических эвфемизмов и их прагматическими задачами в коммуникативном пространстве, а также направлена на определение факторов, обуславливающих пополнение словарного фонда языка новыми единицами на материале английского, французского, украинского и русского языков.

Ключевые слова: *эвфемизм, эвфемия, антропосемия, митигация, лингвистический дискурс, критерии отбора, современная лексикография, дисфемизм, концептуальная область.*

The article deals with the questions connected with the phenomenon of anthroposemic euphemia on the model of the “Psychophysical features of the

personality” concept sphere in different systems languages, with the euphemism selection criteria in modern lexicology, euphemisms functioning and their pragmatic issues in the linguistic discourse by the means of factors, stipulating the enriching of the language euphemistic field with new items on the materials of English, French, Ukrainian and Russian languages.

Key-words: *euphemism, euphemia, anthroposemia, mitigation, linguistic discourse, selection criteria, modern lexicography, dysphemism, conceptual sphere.*

Проблемы антропосемической эвфемии неоднократно поднимались как в отечественной, так и зарубежной лингвистической литературе [1; 2; 3; 4; 5].

Однако, если раньше основное внимание уделялось системным характеристикам антропосемических эвфемизмов, то в последнее время акценты сместились в сторону прагматической направленности и особенностей функционирования в различных типах дискурса [6; 7].

Большую роль антропосемические эвфемизмы, которые определяются как слова и выражения, употребляемые “для непрямого, прикрытого обозначения предмета, человека или явления, называть которое прямо не принято или неудобно в данной ситуации” [7], играют в социальном коммуникативном пространстве. Здесь они широко используются в качестве одного из средств создания положительного или нейтрального имиджа отдельных лиц. Подробнее остановимся на особенностях использования эвфемистических средств в этой сфере.

Эвфемии подвергаются наименования различных дефектов внешности и других физических недостатков. Нежелательными являются все слова и выражения, в которых реализуется сема “*физическая ущербность*”, в частности, в русском языке это слово “инвалид”, в котором указанная сема является базовой. В целях политкорректности его рекомендуется заменять выражением “*человек с ограниченными возможностями*”.

В английском языке слово *invalid* определяется как “*someone, who cannot look after themselves because illness, old age, or injury*” [12: 807]. В данном определении подчеркивается беспомощность человека, его физическая ущербность, ограниченные возможности участия в общественной жизни. CP с CD *invalid* имеет ряд эвфемистических элементов (10 единиц), в том числе и те, которые включают квалификаторы *alternative, different, specific*. Все эти атрибутивы констатируют наличие определенных физических особенностей, но не оценивают

их как отрицательные, делающие людей изгоями общества (*a person of alternative abilities; a person of specific physical abilities*).

Некоторые сторонники PC считают, что слово *disabled*, которое первоначально использовалось как эвфемизм слова *invalid*, все же носит дискриминационный характер (из-за негативного префикса *-dis*). Поэтому было предложено использовать вместо него выражение *temporarily abled*, где слово *abled* имеет положительный аксиологический знак. [11: 75]

Вуалируются и конкретные физические недостатки человека.

Еще одна сфера широкого применения эвфемизмов — это сфера физических недугов человека. Использование эвфемизмов здесь оправдано в этическом плане: чтобы не травмировать инвалидов ещё и психологически, в различные виды дискурса вводятся лексические средства митигации, в том числе эвфемизмы. Напомним, что *invalid(s)* определяется как “*someone who cannot look after themselves because of illness, old age, or injury*” [12: 807]. В данном определении подчеркивается беспомощность человека перед лицом болезней и старости. Концепт-вокабула *invalidness* в английском языке имеет 2 эвфемистических субститута *disability* и *human difference*.

CP с CD насчитывает 7 эвфемистических выражений. Отклонение от нормы скрывается за такими гиперсемантами, как *differently, uniquely, differently abled, uniquely coordinated*. Применяется и термин: *having a sinus combination*.

Не актуализированы нежелательные семы и в выражении *a physically challenged person* с универсальным митигатором-номинантом *challenged*.

В английском языке CP с CD *lame* включает такие выражения, как (*people*) *of special coordination; non-traditionally figured (people)*. В этих эвфемизмах основной акцент благодаря квалификаторам *special non-traditional (ly)* делается на особенностях, отличиях от других людей, но не подчеркивается, что эти особенности являются ущербными, порочными. Семы “*feebleness*”, “*helplessness*”, “*immobility*” в этих англоязычных выражениях не профилируются. Человек с парализованными ногами обозначается с помощью метонимических эвфемизмов: *on the wheels, in the wheelchair*.

Ещё один, часто используемый эвфемистический маркер это слово *special*, которое благодаря своей гиперширокой семантике позволяет вуалировать наименование конкретного недуга. Так, *children invalids* благодаря эвфемии превращаются в *children with special health*.

С этой же целью используются эвфемизмы-адъективы *alternative*; *different* и *specific* (*with alternative abilities*; *with different abilities*; *with specific abilities*).

Подобные эвфемизмы дают возможность снять клеймо физической неполноценности, уравнять в правах всех людей независимо от их физического состояния, подчеркнуть, что все граждане одинаково ценны для общества независимо от их физических кондиций.

В украинском языке слово “кульгавий” при эвфемизации вытесняется выражениями “з повільною ходою”; “з неритмічною ходою”.

Парализованный человек упоминается как “людина у колясці”.

В русском языке используются эвфемизмы на метонимической основе: “в коляске”, “колясочник (колясочница)”, “на колесах”, когда речь идет о параличе ног.

Для того, чтобы избежать использования нежелательного слова “хромой” применяются различные выражения, указывающие на якобы необычную походку: “имеющий неуверенную походку”, “со странной походкой”. Причины этой “странности” в экспликационале не указывается.

Во французском языке при замене СД *boiteux* акцент в ряде эвфемизмов также делается на необычной походке: *Il marche a pas lourd* *Il marche a pas incertain* и др.

Используется, как и во всех ранее упомянутых языках, метонимический аналог *dans la voiture*.

Применяется в этом же значении и весьма деликатное выражение *qui mene la vie tranquille*, а также *qui mene la vie sédentaire* (тот, кто ведет сидячий образ жизни), где актуализируется сема статики.

В эвфемистически активном дискурсе имеют хождение слова и выражения, используемые для обозначения недостатков, связанных с дефектами органов чувств.

В рамках концептуальной микроподгруппы *Blindness* можно выделить целый ряд узуальных эвфемизмов, преимущественно в рамках агентивной и квалификативно-агентивной СР.

Прилагательное *blind* и его субстантивный аналог *the blind* в литературе по вопросам социологии, социального обеспечения и социального страхования, а также во многих СМИ называется весьма деликатно с помощью адвербиально-адъективного словосочетания [*Adv+Adj*], где используется один из самых эвфемистически активных элементов,— лексема *challenged: visually challenged [person]*.

Этот ряд продолжают адвербиально-адъективные выражения [*Adv+Adj*] с достаточно книжно звучащим наречием *optically*, взятым из научного обихода: *optically challenged*; *optically inconvenienced*; *optically marginalized*, а также менее герметичная коллокация *optically handicapped [person]*.

Трудно считать полноценным эвфемизмом данного СР лексему *non-sighted*, поскольку она имеет, как и СД, эксплицитивал “*unable to see*” и не зафиксирована в качестве эвфемизма ни одним из использованных в данной работе словарей.

Вряд ли можно считать эвфемизмом, как это делает Б. Холдер, и англоязычный композит *sight-deprived*, который слишком явно указывает на характер физического недостатка и на психологические последствия его осознания. Напомним в этой связи, что основное значение слова *deprived* определяется следующим образом: “*deprived adj not having the things that are necessary for a comfortable or happy life*” [12: 397].

Прилагательные *challenged*, *handicapped*, *inconvenienced*, *marginalized*, в отличие от *deprived*, лишь в самом общем виде указывают на проблему со зрением, не абсолютизируя указанный недостаток и поэтому, на наш взгляд, выражения, в которых они применяются, можно квалифицировать если и не как полноценные эвфемизмы, то по крайней мере как периферийные элементы соответствующей концептуальной микроподгруппы.

В данной микрополе также имеются свои эвфемизмы. В микрогруппе “Сленом” (*Blindness*) СР с СД *blind* насчитывается 7 эвфемистических элементов.

Выражения с наречием *optically*, а именно: *optically handicapped*; *optically inconvenienced*; *optically marginalized*, представляются нам недостаточно герметичными, так как используемые здесь квалификаторы сохраняют свой пейоративный аксиологический знак. Очевидно, их можно рассматривать лишь как периферийные элементы эвфемистической зоны данной микрогруппы (*Blindness*).

В украинском и русском языках аналогичные мелиоративные функции выполняют слова и выражения “людина з проблемами зору”; “человек с ослабленным зрением”, где сема полной слепоты заменяется семей частичной потери зрения.

В микрогруппе “Глухота” СР с адъективной СД *deaf* в английском языке также включает эвфемизмы с элементами *challenged*, *handicapped* и *inconvenienced*, используемыми в комбинации с нареч-

ным элементом *aurally*, характерным для научного стиля речи (*aurally challenged; aurally handicapped* и др.). Сюда же относится и препозитивное выражение *with impaired hearing*, в котором нет семы полной глухоты. Подчеркивается, что слух якобы лишь несколько ухудшился. Таким образом, эвфемизация здесь осуществляется за счет преуменьшения степени проявления нежелательного качества, а данное словосочетание может быть квалифицировано как периферийный эвфемизм.

Отметим, что в газете Daily Telegraph от 1 октября 1990 г. подчеркивалось, что департамент по равным возможностям и расовым вопросам Дербширского графства в своем меморандуме, исходя из соображений политкорректности, потребовал именовать глухих не иначе, как “*people with impaired hearing*”. Такие же решения были приняты и в некоторых других регионах Великобритании, что привело к распространению и закреплению данного эвфемистического образования в официальных сводках, документах, отчетах, где речь идет о детях с ослабленным слухом.

В русском языке эвфемистическими аналогами слова “*глухой*” являются “*человек с проблемами слуха*”, “*человек с ослабленным слухом*”, “*человек с ограниченным слухом*”. Сема полного отсутствия качества / свойства заменяется семой его частичной потери.

В украинском языке (глухий / нечуючий) имеет эвфемистические заместители “*із вадами слуху*”, “*з послабленим слухом*”. Слова, указывающие на отсутствие способности слышать, заменяются выражениями, где это указание на абсолютное отсутствие качества / свойства снимается. Однако наличие пейоративного слова в первом выражении позволяет рассматривать данный заместитель только как периферийный эвфемизм.

Во французском языке преобладают слова и выражения с указанием на меньшую степень проявления того или иного физического недостатка. Так, вместо *aveugle* используется выражение *avec la vue faible*; вместо квалификатора *sourd* применяется менее категоричное выражение *avec l'oreille dure*.

К недостаткам, которые не принято называть в связи с требованиями этики и политкорректности, относится уродство, различные естественные и приобретенные дефекты лица.

Сема “*уродство*” относится к числу нежелательных и даже запрещенных. Поэтому пейоративные квалификаторы “*уродливый*”, “*некрасивый*”, “*противный*”, “*отталкивающий*” и др. заменяются эвфе-

мистическими квалификаторами с затемненными стигматическими коннотациями: “*обычный (ая)*”; “*с видимыми отличиями*”, “*не очень привлекательный (ая)*”.

В английском языке CP с CD *ugly* насчитывает 10 элементов, в том числе *facially disfigured; having problems with appearance; with facial difference; with a different appearance; visibly different; with visible differences*. Как можно заметить, в большинстве из них сема “*ugly*” вытесняется семой “*different*”, которая указывает на наличие определенных особенностей внешности, но не квалифицирует их как негативные.

Во французском языке используются литотные образования: *non trus atrayant; not trus captivant*.

В менее официальных контекстах встречается выражение *qui ne paye pas de mine*. Во всех этих случаях не актуализируется запрещенная с точки зрения сема *laid*.

В украинском и русском языках также были зафиксированы метонимические образования: “*не дуже приваблива*”, “*не очень привлекательная*”, “*которая не отличается особой красотой*” и др. Этот ряд продолжают и выражения с универсальными полисематичными эвфемизмами “*необычный*”, “*особый*”, “*оригинальный*”, “*неординарный*”, “*незвичайний*”, “*оригінальний*” и др.

В украиноязычную выборку попало также выражение “*яку бог не наділив вродою*” [8].

Встречались в украинском языке и достаточно оригинальные развернутые эвфемизмы, в частности “*така, яку не хочеться цілувати і якій не тягне зазирати за виріз сукні*” [Кон.], а также “*з такою зовнішністю, що люди, які тебе не знають і випадково опинилися поряд, мимоволі починають перевіряти, чи на місці їхній гаманець*” [Кон.]. В последнем случае речь идет об отталкивающем внешнем виде, который обычно имеют люди, называемые декларированными элементами: “*Женищина, имеющая внешнее несовершенство*” [Пелевин Священная: 15].

В плане комплекции стройность и даже худоба не считаются недостатками. Эталон западноевропейской и американской красоты требует отсутствия жировых отложений. Не приветствуется излишний вес также в Украине и России. Излишний вес также ассоциируется с нездоровьем [10]. Поэтому для микрогруппы *Overweight*, в отличие от микрогруппы *Underweight* (всего 2 эвфемизма — медицинский термин *anorexia nervosa* и словосочетание *eating disorder*), характерна достаточно активная эвфемизация.

В агентивном СР с доминантой *fat* — *fat* [*man(woman)*] находится и выражение *calorie counter* (тот, кто считает калории; борец с калориями), построенное на метонимической основе (излишние калории дают излишний вес). Данное выражение встречается преимущественно в рекламных буклетах, предлагающих средства для борьбы с излишним весом.

Так, прямые атрибуты, указывающие на полноту как мужчины, так и женщины, — *obese*, *thick* и другие элементы СР с СД *fat*, заменяются разноструктурными выражениями эвфемистического характера в том числе: *differently weighted*, *having / with an alternative body image*, а также композитами *big-boned* и *full-figured*, в которых отсутствуют прямые указания на излишнюю тучность. Прилагательные *alternative* и *differently* переносят акцент с отрицательных сторон тучности на необычность, непохожесть, отличие от того, что принято считать стандартным, эталонным. Наречие *traditionally* указывает на то, что большинство женщин склонны к полноте, во всяком случае в зрелом возрасте. Ср. с СД: *fat* — “*weighing too much because you have too much flesh on your body*” [11: 544] и с максимально приближенным к СД прилагательным “*obese* — *very fat in a way that is unhealthy*” [11: 1049], где подчеркивается, что излишний вес это признак физического нездоровья. Попутно отметим, что вышеприведенное определение лексемы *fat* отличается некоторой неточностью: слово *flesh* не относится к жировым отложениям. Такие детерминанты, как *too much*, указывают на неодобрительный характер подобной квалификации физического состояния человек.

Не меньшей эвфемистической силой обладает и выражение *quantitatively challenged*, где за адвербиальным квантитативом скрывается указание на излишний вес — *overweight / superweight*.

В английском языке СР с СД *fat* насчитывает 13 единиц, в том числе сюда относятся такие выражения, как *having / with an alternative body image*; *quantitatively challenged*, где применяются универсальные обобщенные квалификаторы девиации “*alternative*” и “*challenged*”, которые не профилируют нежелательную сему “*fat*”. Эти квалификаторы приносят акцент с отрицательных сторон тучности на необычность, непохожесть, отличия от того, что принято считать стандартным, эталонным для фигуры.

Проведенный нами анализ позволил выявить в рамках данного микрополя и авторские окказиональные эвфемизмы.

Например, Э. Олби в пьесе “Кто боится Вирджинии Вулф” использовал поллушутливый окказионализм из СР *fat man*:

George: I've always been *lean*... I haven't *put on pounds* since I was your age. I don't *have a paunch*, either... what I've got... *I've got this little distension just below the belt*...

[Albee who's afraid: 155].

Лексема *distension* заменяет здесь первичное выражение *fat layer*.

Имеются и квалификаторы-эвфемизмы, которые характеризуют только полных женщин или только полных мужчин. Так, “женскими” эвфемизмами в данном макрополе являются слова и выражения *ample generously built*; *generously proportioned* или *generously sized*, где семы “*wide*” и “*commodious*” вытесняют нежелательную сему “*fat*”, которая переходит в импликационал значения.

Полные мужчины при эвфемизации превращаются в людей, испытывающих дискомфорт якобы не из-за своего лишнего веса, а из-за своих “горизонтальных” размеров — *horizontally challenged* [*man*]. Весовые параметры в этом “мужском” эвфемизме заменяются линейными, что позволяет снять ассоциации с болезнью, старостью, отсутствием физической формы, которые обычно возникают при упоминании о тучности.

Ослабевает эвфемистический потенциал квалификатора *oversized*. У С. Моэма данное прилагательное, несколько модифицированное, *over life-sized* ещё использовалось как полноправный эвфемизм:

My hostesses were two women, much *over life-size* <...>fond of eating out of paper bags

[Maugham Voice... 93]

Однако в настоящее время его вытесняет композит *full-figured*: По этому поводу Т. Толстая в своей статье “Политическая корректность” замечает:

“Если раньше толстяк назывался в лучшем случае *oversized person*, то есть предполагалось, что есть размер (*size*) нормальный, а есть и другие, сверх нормы, то теперь надо говорить *full-figured*” [Толстая Изюм 2003].

В качестве эвфемизма данная лексема зарегистрирована и в словаре Холдера [Holder 2008: 190].

Сюда же относится и препозиционный эвфемизм *of classic proportion*, в котором очевиден намек на габариты женщин с картин Рубенса и других художников эпохи Возрождения, подчеркивающих телесное начало в женщине.

В украиноязычную выборку, в частности, попало выражение “*жінка класичних пропорцій*”.

В русском языке встречаются выражения с так называемыми “квазиэталонными элементами” (термин Ю. Апресяна), взятыми из сферы живописи: “женщина Рубенсовских пропорций”; “кустодиевская женщина”; “кустодиевская мадонна” и др.

К “мужским” эвфемизмам данного микрополя можно отнести композит *big-boned* и препозитивное выражение *with the stomach* с намеренными анатомическими неточностями (костная структура; желудок → жировые отложения).

В русском языке аналогичные функции выполняют выражения “с брюшком”; “с животиком”; “весьма упитанный (мужчина)”; “солидный”; “крупный”; “импозантный”.

Во французском языке были зафиксированы выполняющие эвфемистические функции прилагательные *imposant* и *posé*, где сема *obuse* не эксплицирована.

Имеются эвфемизмы и у СД субстантивного ряда *fatness*. В субстантивный ряд с СД *fatness* входят такие эвфемизмы, как *a control*; *cellulite* и *middle-age spread*. В этот ряд входит, например, слово *ample* с первичным значением “*wide and commodius*” [Holder: 80], а также выражения *generously built*, *generously proportioned* и *generally sized*, где интегральным семантическим признаком с *fat* и *obese* является признак “*larger or more than the usual size or amount*” [11: 634].

Негативные семы в указанных эвфемизмах затемняются, — в них подчеркивается многообразие, которое только и делает мир красочнее. Благодаря такому подходу, который в первую очередь культивируется глянцевыми журналами, у многих читателей, страдающих ожирением, повышается самооценка, исчезают комплексы неполноценности, а тиражи этих изданий значительно возрастают. В этом проявляется важная прагматическая роль эвфемизмов, которые помогают создать положительный психологический климат и достичь психологического комфорта личности.

Наряду с системными, — узуальными, встречаются и окказиональные эвфемизмы данного микрополя. Это прежде всего касается художественных форм коммуникации.

У мастера эвфемии С. Моэма в повествовании от первого лица в рассказе “Голос горлицы” (“*The Voice of the Turtle*”) полные женщины характеризуются с помощью сверхсловного образования “*over life-size [women]*”, которое не зафиксировано ни одним из словарей эвфемизмов, что позволяет говорить о нем как об окказиональном элементе: *My hostesses were two women, much*

over life-size, in early middle life <...> fond of eating out of paper bags [Maugham, Voice...: 93].

Подобные высказывания соответствуют общему ироническому тону всего произведения писателя.

Вместе с тем, решая иные художественные задачи в рассказе “*The Three Fat Women of Antibes*” С. Моэм, наоборот, всячески подчеркивает полноту этих трех женщин и даже несколько утрирует описание с помощью указаний на избыточность веса: *...her delicate features had grown muzzy with fat* [Maugham, Three...: 353].

Миссис Сатклиф, о которой таким образом отозвался автор, утешается только тем, что две её подруги отличаются ещё большей тучностью и по сравнению с ними она выглядит почти стройной:

What she liked about Beatrice Richman and Frances Hickson was that they were both so much *fatter* than she, it made her look quite slim <...> [Maugham, Three...: 353].

На фоне многократно повторяющегося слова *fat* как метонимический эвфемизм воспринимается следующее высказывание по поводу полноты трех героинь рассказа:

Nothing impaired their good humour but *the scales* [Maugham, Three...: 355].

Метонимически образованный эвфемизм *scales* здесь эквивалентен по значению субстантиву *superweight* или *obesity*.

Вместе с тем самим героиням неприятно называть себя *fat*. Когда в повествование вклиниваются голоса героинь, — полных женщин, старающихся хоть немного похудеть, то прилагательное *fat* уступает место более мягкому эвфемистическому *vast*:

Beatrice was sitting at one of the tables, by herself <...>. *Fat, nay vast*, as she was, none could deny that she was an extremely handsome woman [Maugham, Three...: 369].

Хотя прилагательное *vast* косвенно, но тоже достаточно откровенно, указывает на излишний вес (определители *extensive*, *very large*; *immense*), героиням оно кажется более мягким, что позволяет квалифицировать его как субъективный эвфемизм персонажа, а по большому счету и самого автора произведения. Очевидно, не считают устойчивым эвфемизмом слово *vast* и авторы соответствующих специальных словарей: ни в одном из них лексема *vast* не фигурирует.

Тем не менее рассказчик у С. Моэма словно делает маленькую уступку своим полным героиням, заменяя прилагательное *fat* на слово *vast*, которое не вносит в ситуацию кардинальных изменений: их сто-

ицизм терпит крах, — в конце рассказа они отказываются от диеты и обретают давно потерянное из-за постоянных ограничений в пище душевное равновесие.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Вандриес К. Язык. Лингвистическое введение в историю. — М.: УРСС, 2001. — 408с.
2. Galperin I. R. Stylistics. — М.: Higher School, 1977. — 332р.
3. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст и др. — К.: Вища школа, 1984. — 248с.
4. Москвин В. П. Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования// Вопросы языкознания. — 2001. — № 3. — С. 58–70.
5. Селванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. — Полтава: Довкілля, 2006. — 716с.
6. Дмитрук О. В. Маніпуляція поняттями і фактами в сучасних англомовних ЗМІ// Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2005. — № 667. — С. 57–61.
7. Слепович В. С. Курс перевода (английский/русский язык). — 4 изд., перераб и доп. — Мн.:Тетра Системс, 2004. — 320с.
8. Панас-Мирний Повія. — Київ: Дніпро, 1965. — 509 с.
9. Пелевин В. О. Священная книга оборотня: Роман. — М.: Изд-во ЭСКМО, 2004, — 384 с.
10. Федотова Л. Н. Социология массовой коммуникации. — СПб.: Питер, 2003. — 400с.
11. Holder B. A Dictionary of Euphemisms: How not to Say what you Mean / B. Holder. — Oxford: University Press, 2008. — 412р.
12. Longman Exams Dictionary. — L.: Pearson Educated Limited, 2006. — 1832р.
13. Longman Dictionary of Contemporary English. — Avon: The Bath Press, 1987. — 1304р.
14. Maugham S. Selected Stories / S. Maugham. — Вінниця: Теза, 2088. — 181р.
15. Maugham S. Rain and Other Short Stories/ S. Maugham. — М.: Progress Publishers, 1997. — 407 р.
16. US News and World Reports. 1996. № № 1 — 6.
17. Vidal G. The Best Man // Best American Plays: Fifth Series (1958 — 1963). — N. Y.: Crown Publishers, Inc., 1977. — P. 635–674р.

УДК 82. 091

Т. І. Котовська

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ ДЖ. Д. СЕЛІНДЖЕРА (на матеріалі роману “Ловець у житі”)

У статті розглядаються особливості лінгвокультурологічної інтерпретації роману Дж. Д. Селінджера “Ловець у житі”, зокрема, аналізується символіка роману, зіставляється низка фразем з оригіналу англійською мовою і в українськомовному перекладі, наводяться інтерпретації назви художнього твору.

Ключові слова: лінгвокультурологічна інтерпретація, символ, фразема, художній текст.

В статті розглядаються особливості лінгвокультурологічної інтерпретації роману Дж. Д. Селінджера “Над пропастью во ржи”, в частності, аналізується символіка роману, сопоставляється ряд фразем в англійському оригіналі і українському перекладі, приводяться інтерпретації назви художественного произведения.

Ключевые слова: лингвокультурологическая интерпретация, символ, фразема, художественный текст.

The article investigates the peculiarities of the linguocultural interpretation of J. D. Salinger's novel The Catcher in the Rye. The symbols of the novel are analysed, some phraseological units in the English text and in the Ukrainian translation are compared, as well as some interpretations of the novel's title are given.

Key words: linguocultural interpretation, symbol, phraseological units, fiction.

Посутньою стратегією сучасної лінгвістики є перехід від вивчення текстової інтегративної структури до аналізу тексту як комунікативної системи (дискурсу), детермінованої такими складовими, як особистість автора в сукупності його психологічних, ментальних, соціально-культурних, етнічних та інших рис; адресат та рівень його сприйняття; позалінгвальні чинники трьох типів ситуації: того, про що йдеться в тексті; того, що опосередковує його створення в соціо-

культурному контексті дійсності; і того, що сприяє його сприйняттю в контексті інтерпретації. Р. Барт, М. Бахтін, Ж. Дерріда, Ю. Лотман, У. Еко, аналізуючи текст як суперзнак, відзначали в ньому широкі інтерпретаторські можливості та комунікативну спрямованість.

Відтак у парадигмі сучасної лінгвістичної науки лінгвокультурологічна інтерпретація художнього тексту набуває актуальності, особливо, якщо це стосується ідіостилю письменника-класика та базується на творі, що посідає чільне місце в історії національної та світової культури. **Мета** цієї статті полягає у висвітленні особливостей лінгвокультурологічної інтерпретації роману Дж. Д. Селінджера “Ловець у житі”.

Класик американської літератури Джером Девід Селінджер (Jerome David Salinger) викликав у світі величезну кількість статей і книг, а також дисертацій про нього та його творчість. Проте науковці продовжують нарощувати своєрідний дискурс про цього письменника (див., напр., праці вітчизняних філологів [1–6]).

Із розвідок американських дослідників особливої уваги заслуговують декілька, відомих в Україні тим фахівцям, що цікавляться художнім дискурсом Дж. Д. Селінджера. Зокрема, це праці Елеонор Демлер [7], Робін Дадлі [8], Вільяма Гочмена [9], Памели Луїз Хант Стейнл [9]. У них підкреслюється факт амбівалентного сприймання-оцінки тексту Дж. Д. Селінджера й те, що інтерпретація тексту “Ловця в житі”, простеження полеміки з приводу тексту цього твору може кинути світло на етичну цінність і моральні засади американців, на новий період культури Америки середини ХХ ст. Образи героїв Селінджера пов’язані з фундаментальними проблемами і є втіленням відчуження та ізоляції, притаманними пошукам особистої ідентичності поза параметрами впорядкованого суспільства. Як зазначає Е. Демлер фундаментальний конфлікт, який розглядає Селінджер, полягає в тому, що злиття суспільства і власної особистості, якщо таке насправді можливе, відбувається різними шляхами: через передачу щирості та простодушності дітей, через містичні трансформації і, почасти, через виявлення всеохопної любові до людства [7: 1].

Регулярне вивчення прозового доробку Дж. Д. Селінджера, який після широкого визнання як у США, так і в інших національних культурах (Канади та Європи) усамітнився на ранчо у штаті Нью-Гемпшир, відмовляючись навіть від інтерв’ю для журналістів, давало все нові інтерпретативні пропозиції. Однією з цікавих для нас з погляду дослідження лінгвокультурологічної інтерпретації художнього тексту є

наукова розвідка Робін Дадлі [8], у якій авторка наголошує, що різні грані характеру Голдена Колфілда “виражаються за допомогою того, що він говорить свідомо чи як повчання для читачів, ознайомлюючи читачів / слухачів зі своєю особистістю, яка є центром твору. Багато характерів і тем у оповіданнях Дж. Селінджера випереджають “голос” Голдена і заторкують: культуру, мистецтво і природу людини, особливо те, як чутлива особистість може реагувати на них” [8: 2].

У контексті лінгвокультурологічної інтерпретації повісті Дж. Д. Селінджера “Над прірвою у житі” зацентруємо увагу на тому, чому цей твір став бестселером у час свого виходу в світ і чому до сьогоднішнього дня залишається одним із найпопулярніших серед читачів. По-перше, проблематика твору “Над прірвою у житі” актуальна і в наш час, коли люди ганяються за речами матеріального світу, вдаючись до обману, фальші, зради, натомість забуваючи про духовний світ і такі риси як доброта, чесність, щирість, допомога; по-друге, твір, насправді, досить легко читається, і це пояснюється насамперед тим, що автор показав себе справжнім майстром слова. Мова твору зрозуміла для будь-якого типу реципієнтів. А мова персонажів — чи не вирішальний аспект в їх характеристиці та в реалізації авторської ідеї. Голден Колфілд, головний персонаж, часто в своєму мовленні повторює одні і ті ж фрази — особливо для характеристики людей, наприклад: *каналія, старий* тощо (в оригіналі: *hell boy* (як звертання до інших персонажів), *lousy, staff, phony, goddam* тощо). Автор свідомо повторює певні лексеми з метою надання типовості тогочасному суспільству, де рідко можна зустріти *особистість*, а інколи ми її просто нівелюємо, щоб убезпечити себе від змін у нашому звичному укладі життя. Своєю байдужістю ми штовхаємо ту особистість у *прірву*, з якої без чужої допомоги важко, а то й — нереально, вийти.

Над подібною *прірвою* опинився Голден Колфілд — 17-річний підліток-американець, який став чужим (у творі письменник устами вчителя Антоніні дає йому характеристику прикметником “дивний”) для свого ж таки суспільства. “Ця *прірва*, що ти в неї падаєш особлива, дуже небезпечна. Той, хто в неї падає, ніколи не відчує і не почує дна. Просто він усе падає і падає. Це буває з людьми, що в якусь хвилину свого життя спробували знайти те, що їхнє середовище не може їм дати...” Справедливо Дж. Д. Селінджер зазначає, що людям і “не може дати”, оскільки люди в погоні за реалізацією “американської мрії” перетворилися на однорідну масу, де важко виділити особистість. Навіть тоді, коли хтось прагне чогось більшого, ніж просте

існування, його зіштовхують з цієї стежки, мотивуючи це своєю категоричністю. “По-людськи” з ними навіть не можливо поговорити, адже людям або ніколи тебе слухати (“А коли тебе хто-небудь слухає, це вже непогано”), або їм простіше тобі не повірити чи сприйняти все жартома, аніж дати слушну пораду.

Часом нам простіше обмінитися готовими фразами. Яскравим підтвердженням сказаного є зустріч Голдена з Ліліан — подругою його брата Д. Б. та її кавалером-моряком: “В таких випадках я щоразу кажу: “Радий з вами познайомитись”. А насправді зовсім не радий. Та, якщо хочеш жити, то доводиться говорити й таку гидь”.

Мабуть, не випадково автор у творі описав Природничий музей, хоча він сам його, по суті, мало цікавить. Вражає те, як майстерно Селінджер змальовує експонати: там нічого ніколи не змінювалось, усе залишалось на своєму місці. Приходь туди хоч тисячу раз, а “ескімос так само вудитиме рибу”. Одразу в читачів постає питання: чи змінюється сама людина. Безперечно, але одні стають такими, як були їхні батьки, а деяким удається стати “іншими”, такими які перед собою не просто бачитимуть калюжу, а веселку, яка всіма барвами відіграє, відбиваючись у ній. Голден тому й, на перший погляд, видається “дивним”, що не міг змиритися з типовістю життя. Інколи людина не розуміє іншої людини, тому хлопчик робить висновок: “Краще б завести коня. В конях принаймні є щось людське, хай йому грець! З конем можна...”. Не випадково автор перефразовує слова Роберта Бернса “Коли хтось когось зустріне у густому житі...” на “коли хтось когось піймає у густому житі”. Коли підліток знаходиться на роздоріжжі свого життєвого вибору, йому потрібна така міцна опора, яка б не дала йому похитнутися і впасти, або просто втриматися, коли він туди зірветься. Для реалізації ідеї відчуженості людини в її оточенні Селінджер слушно вибрав саме 17-річного підлітка, адже в такий період дитині найлегше збитися з вивіреного традиціями шляху і впасти в *пiрву*, яка може засмоктувати людину все глибше у житті. Голден справжність життя метафорично називає “відступом від теми”; йому не імponує, коли “хто-небудь розповідає до ладу весь час”. Іншою причиною такого критичного ставлення до всіх і всього, що оточує хлопця, є, звичайно, підлітковий максималізм, оскільки “незрілій людині властиво те, що вона прагне благородно вмерти за свою справу, а зрілій — що вона прагне покiрно жити для своєї справи”.

Цікавим у плані одновимірності суспільства та життя в цілому є деталь — червона мисливська кепка, яка набуває символічного зна-

чення у творі. Автор зорієнтував у такий спосіб читачів у тому, що в кепці “полюють на людей” в широкому розумінні цього слова. Зauважте, що Голден так і залишається в кепці і в останньому розділі твору. Ми можемо вважати, що інстинкт натовпу в ньому все-таки перемагає, але в тому розумінні, що він просто-напросто без людей не уявляє себе. Але автор до останнього обстоює винятковість свого персонажа: коли почався дощ, усі шукали прихистку, щоб не змокнути, лише хлопець залишався сидіти на лавці під відкритим небом.

Іноді від безнадії та байдужості інших людина витворює іншу реальність. У випадку Голдена, то він часто пригадував свого брата Аллі, іноді просто подумки з ним розмовляв. Хлопець у пошуках співрозмовника навіть звертався до послуг проститутки, але вона була надто прив’язаною до того середовища, в якому жила, тому і вона йому не допомогла.

Неможливо залишити осторонь ще один символ: Голден весь час згадує про качок у Центральному парку Нью-Йорка. Це ще одна паралель, яку Селінджер проводить між суспільством і особистістю. Голден, як і ті качки, залишений на милість долі; люди бачили тільки те, що він поведився неадекватно, а не те, що хлопець сприймав усе через іншу призму, ніж усталено в їх типовій моделі суспільства”.

Цікавим у контексті дослідження лінгвокультурологічної інтерпретації художнього твору убачається зіставлення ряду фразем з оригіналу англійською мовою і в українськомовному перекладі. Узгалявши наші спостереження в світлі попереднього цілісного враження, доцільно конкретизувати й уточнити наші роздуми в такий спосіб.

Автор використовує специфічні фраземи, особливість яких полягає в тому, що більшість з них характерні для того регіону, звідки походить перекладач О. Логвиненко. Йому вдалося (найчастіше описовими зворотами) передати відтінок зрублості мови Дж. Селінджера, що дозволяє читачам виразно уявити собі персонажа, його психічний стан, поведінку, ставлення до інших осіб. Проте, якщо порівнювати текст твору в обох мовах, то його англійський варіант багатший на фразеологізми, бо це одна із властивостей англійської мови, де при приєднанні прийменника до одного і того ж дієслова, воно змінює значення, утворюючи нерідко стійкі сполучення, наприклад: *come over* — навідатися, заскочити, *come along* — поквапся, *come off* — жарт. фортунити, постійно везти, таланити.

Найчастіше в обох варіантах звучать слова *гра, награний, к бісу, бісовий*, які відіграють важливу роль у реалізації авторської ідеї. У творі показано, що з людиною в фальшивому суспільстві, де всі люди граються за правилами, які вони ж придумали, стається так: якщо хтось починає жити за своїми правилами, то автоматично він стає чужим у такому середовищі.

Та найгірше те, що людина перестає боротися, а все пускає на самоплин, або починає гребти проти течії. Нерідко фразеологізми у повісті Дж.Селінджера використовуються для створення комічного ефекту, який потрібен авторові, щоб відтворити нюанси тієї чи іншої ситуації, тонко відбити стан душі, переживання персонажів.

В оригіналі та перекладі простежується лексика, властива такій віковій групі, як і Голден. Піднімаючи проблему окремого підлітка, автор порушує проблему і всього американського суспільства, тому використання таких фразем виправдане ще й тому, що вони відтворюють, до певної міри, колорит епохи, часу, коли жив головний персонаж.

Доцільним убачається зробити акцент на інтерпретації назви твору, позаяк проникати у сутність твору треба від самого заголовку. По-перше, назва твору може інтерпретуватись як душевний стан героя, його переживання. Так, головний персонаж твору Голден Колфілд, наче опинився між двома світами — дорослим і дитячим, не належачи цілком жодному з них, він тягнеться до обох. Деколи він більш безпорадний як дитина, деколи розумніший від старих, а частіше — і те, й інше... Він нагадує хлопчика з посивілою головою. Як підліток, Голден перебуває у процесі становлення як зовнішнього, так і внутрішнього. Голден перебуває над прірвою у житті, він шукає істину свого існування, яка полягає у постійній внутрішній боротьбі — вбити в собі дитинне, чи возвеличити його як найдостойніший скарб душі. Автор недаремно обрав саме таке ім'я для головного персонажа, як Голден, що від англ. Golden — “золотий”. Голден знаходиться у “золотій” середині: між дитинством і дорослістю, і головним завданням для нього було увібрати в себе все найкраще від дитинства (відкритість, ширість, доброту...), і від дорослості (мудрість). Можлива й інша інтерпретація імені героя: Голден — від англ. hold — “тримати у руках”. Тобто, все у житті кожного із нас знаходиться у наших руках. Усі ми знаходимося над безоднею у грі життя. Хтось довіку захоплено бавиться, не помічаючи, як зникають за межею недавні товариші, хтось виходить з гри, спиняється, і з віддалі раптом помічає все: і

поле, і гравців, і безодню. Та лише одиниці з прозрілих стають ловцями, все своє життя непомітно виконуючи найневдячнішу в світі роботу: оберігати людські душі від самих людей. Звідси випливає інша інтерпретація назви твору — “Ловець у житті”. Своє завдання у житті Голден визначає як таке, щоб “стерегти дітей над прірвою в житті”, тобто рятувати наше майбутнє — дітей. Голден розуміє, що неможливо втекти від жорстокої дійсності у вигадане доросле життя. Дитячі фантазії він залишає позаду, і вирішує взятися за благородну справу. До дитинства вже не повернешся, потрібно дорослішати. Назва твору в оригіналі звучить як “The Catcher in the Rye”, що в прямому перекладі означає “Ловець у житті”, але існує й інша назва роману “Над прірвою у житті”. Можна погодитись з думкою про те, що саме ім'я головного героя “Голден” (“to hold” — стримуватись) вказує на те, що він утримується від входження в суспільне життя, від нав'язуваних йому суспільних засад. Перший варіант перекладу твору “Ловець у житті” виступає своєрідною метафорою прагнення Голдена, адже бути ловцем у житті — захищати дітей від усього бруду і розпусти, які панують у світі, що і намагається зробити Голден у своїй оповіді.

Хоча вдалим видається і другий варіант перекладу твору “Над прірвою у житті” тому, що прірва — це безодня, з якої нема вороття. Дійшовши до прірви, ти зможеш розвернутися назад, а от із глибини прірви, як із пазі страшного звіра, дороги назад нема. Цей твір певною мірою застерігає, попереджує не наближатися до такої прірви, не захоплюватися лицемірними принадами. Голден Колфілд подає приклад з власного життя, як він зіткнувшись із підлістю і розпустою, швидко подорослішав, хоча сам, можливо, цього не хотів. Любов Голдена до дітей засвідчують його стосунки з сестричкою Фібі, яка несе у собі світло, добро і теплоту.

При поверхневому прочитанні твору, враження, яке справляє головний герой, не є суто позитивним. Персонаж, описаний як інфантильна особистість, схильна до скепсису та підліткового цинізму не може подобатися читачеві. Але усвідомлюючи всі ті суспільні чинники, які мали місце у його житті, згодом починаєш розуміти, що Голден не втратив віри у життя, у те, що повинна існувати справедливість і те, що людина за своєю природою парадоксальна. А песимізм, який є чи не визначальною рисою його особистості — це лише маска, за яку ховається шістнадцятилітній підліток. Голден відкидав конформізм і споживацький спосіб життя, гостро відчував невідповідність між бажаним і дійсним у школі, в родинних стосунках, у суспільстві — у

всьому тому, що називається “світом дорослих”. Проте головний персонаж не прагне змінити це суспільство, він лише шукає притулку, де б можна було від нього сховатися.

Головним у творі є звинувачення у фальші, у свідомій облудності. Дж. Селінджер вустами свого героя Голдена Колфілда вперше звинуватив суспільство у лицемірстві, розпусті, чого раніше ніхто не робив. Мабуть, саме цим він і викликав такий резонанс. Автор не випадково вибирає форму сповіді, яка найоптимальніша для вираження думок і почуттів людини. Дж. Селінджер знайомить нас із своїм героєм у час глибокої моральної і духовної кризи, у час нестерпного зіткнення із жорстоким і брудним світом.

Відомо, що покоління 50-х років у США називали “мовчазним” — за апатію та конформізм. Проте поява повісті Дж. Д. Селінджера “Над прірвою у житті” стала визначною віхою у розвитку американської літератури, оскільки головний герой твору став символом бунтівної юності, що протистоїть бездушності суспільства. Багатьом читачам став дуже близьким Голден Колфілд, хоча цього героя не можна назвати ні ідеальним, ні романтичним, ні навіть позитивним. Однак, не маючи достатньої освіти та досвіду, Голден наділений особливим, загостреним етичним і естетичним чуттям, завдяки якому він чутливо реагував на навіть незначні прояви неправди. Як максималіст, він вимагав справжньої, повної гармонії, а віднайти її нелегко. Тому часте негативне сприйняття героєм всього, що його оточує, перебільшене.

Ще один важливий аспект стосується віку Голдена, який найбільше впливає на формування його характеру. Він молода, людина, що опинилася між двома світами — дитячим і дорослим, але повністю не належить жодному з них. Дж. Селінджер яскраво проявив себе як досвічений психолог людської свідомості. Не даремно він обрав своїм героєм 17-річного юнака, адже, як відомо, психолого-вікові особливості юнацького віку полягають саме в інтенсивному формуванні світогляду, пізнанні свого внутрішнього світу, пошуку в ньому свого місця для того, щоб отримати опору для поглядів і переконань, які формуються. Таке бажання ми помічаємо і в Голдена, який розчаровується у дорослому житті, він не знаходить в ньому свого місця, тому єдине бажання — стати “ловцем у житті”, який би рятував дітей від *прірви*. Ця *прірва* і є доросле життя, в яке, поки що, він так вперто не хоче ступати.

У своєму творі Дж. Селінджеру вдалося створити новий, вражаючий літературний тип. Ім’я Голдена Колфілда стає синонімом особливого типу свідомості, властивої багатьом підліткам у час їх переходу

до світу дорослих — свідомості, що характеризується надмірною вразливістю, інфантильністю, неприйняттям суспільства, аморальних законів світу дорослих. Роман Дж. Селінджера, наповнений складною символікою, специфічною лексикою, тонкими мотивами, де ліризм оповіді поєднується з гумором, відкриває перед читачем складну й багатогранну систему образів з тонким психологізмом у зображенні внутрішнього світу головного героя і його ставлення до інших персонажів, і водночас індивідуально-авторський погляд на світ.

Таким чином, через лінгвокультурологічну інтерпретацію головного творчого доробку Дж. Д. Селінджера розпросторюються вектори семантики художнього світу американського класика. У світовій культурі специфічний текст роману “Ловець у житті” із зосередженням на конфліктах юності, інтелекту та духу увиразнює американську художню панораму повоєнного часу, моделюючи таку образну картину, яка активізує уявний світ, асоціативний потенціал читачів різних поколінь і культур, особливо підлітків, націлених на дозрівання у дорослому середовищі.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Американські літературні студії в Україні / за заг. ред. Г. М. Сиваченко. — К. : Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2006. — Вип. 3 : Література США: роздуми, есеї, розвідки. — 400 с.
2. Борисенко А. О Селінджері, с любовью и всякой мерзостью / А. Борисенко // Иностранная литература. — 2001. — № 10. — С. 260–271.
3. Денисова Т. Н. Дж. Д. Селінджер / Т. Н. Денисова // Історія американської літератури ХХ століття. — К. : Довіра, 2002. — С. 138–143.
4. Красуцька І. Крутий обрив дорослості (Дж. Д. Селінджер “Над прірвою у житті”) / І. Красуцька // Вікно в світ. — 1999. — № 6. — С. 163–167.
5. Кузьменко Д. Символіка імен персонажів повісті “Ловець у житті” Джерома Девіда Селінджера [Електронний ресурс] : дослідження і статті — 2001. — Режим доступу : http://salinger.narod.ru/Texts/_Kuzmenko-Symbolism.htm.
6. Маршалюк Н. В. Хто ж він, Голден Колфілд / Н. В. Маршалюк // Всесвіт. — 1997. — № 4. — С. 32–34.
7. Demler E. The Modern Identity Quest: Five Alienated Heroes of J. D Salinger / Eleanor Demler. — California State University, 2001. — 110 p.
8. Dudley R. J. D. Salinger’s Uncollected Stories and the Development of Aesthetic and Moral Themes in the “Catcher in the Rye” / Robin Dudley. — Idaho: Idaho State University, 2004. — 78 p.
9. Hochman W. S. Strategies of Critical Response to the Fiction of J. D. Salinger / William S. Hochman. — New York : New York University, 1994. — 344 p.
10. Steinle P. L. H. If a Body Catch a Body : J. D. Salinger’s The Catcher in the Rye and Post — World War II American Culture / Pamela L. H. Steinle. — Irvine : University of California, 1987. — 346 p.

1. Селінджер Дж. Д. Над прірвою у житті: повісті, оповідання; перекл. О. Логвиненка / Дж. Д. Селінджер. — К. : Молодь, 1984. — 272 с.
2. Salinger J. The Catcher in the Rye / Jerome Salinger. — New York : Bantam Books, 1986. — 218 p.

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЕСІЙНИХ ТВОРІВ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У середні віки набув поширення конфесійний функціональний стиль. Для нього властивим було використання стилістем, маркованої лексики, негативно або позитивно забарвленої. Стилїстика аналізованих текстів розглядалася на лексичному, граматичному та синтаксичному рівнях, а також з позиції утворення тропів і фігур.

Ключові слова: конфесійний, релігія, оцінна характеристика, метафора, образ, символ, словниковий склад, середньовіччя.

Для средних веков характерно было распространение конфессионального функционального стиля. Его отличительной чертой было использование стилестем, маркированной лексики, окрашенной отрицательно или положительно. Стилїстика анализированных текстов рассматривалась на лексическом, грамматическом и синтаксическом уровнях, а также с позиции образования тропов и фигур.

Ключевые слова: конфессиональный, религия, оценная характеристика, метафора, образ, символ, словарный состав, средневековье.

For Middle Ages was disseminated the confessional functional style. Usage of stylistic themes and negatively or positively tinged marking vocabulary were inherent for it. The stylistic of analyzed texts was considered on lexical, grammatical, and syntactical levels, and also on the level of formation of tropes and figures.

Key words: confessional, religion, assessment characteristics, metaph or, way of thinking, symbol, vocabulary, The Middle Ages.

Стилїстика мови акумулює в собі елементи загальнонаціональної культури та історії. Взагалі, розвиток мови проявляється в збагаченні лексичного складу мови новотворами, запозиченнями, у проникненні в літературну мову усно-розмовних елементів, яскраво забарвлених емоціями і суб'єктивними оцінками. Проходячи шлях постійного відтворення в текстах, вони можуть увійти в нормативну німецьку

мову або відійти на її периферію [1:4]. Тому для стилістики німецької мови характерне поповнення, вирівнювання, розвиток, збагачення та жанрове диференціювання різних функціональних стилів.

Що стосується писемних пам'яток релігійного характеру, то вони починаються з запису культових пісень, благословлянь, заклинань, які налічують архаїчні тенденції поетичної мови та консервативні елементи релігійного та магічного словникового складу.

Метою нашої статті є аналіз стилістичних особливостей релігійної та культувої літератури середньовісньонімецького періоду.

З позиції сучасної лінгвістики релігійні та культові тексти належать до конфесійного стилю. Сфера поширення сучасного конфесійного стилю — це культові установи: церкви, монастирі, скити, теологічні навчальні заклади, молитовні будинки, релігійні громади, віруючі родини. Головне призначення цього стилю — допомагати віруючим у спілкуванні їхніх душ з Богом, зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати віруючих одним почуттям широсердечної віри в Бога та шукати шлях до нього [2:288].

Основними конститутивними ознаками конфесійного стилю є урочистість і піднесеність у якості стилістичних домінантів, а також благозвуччя, символізм та стійкість стильової норми.

До основних мовних стильових або стилетворчих засобів конфесійного стилю належить маркована лексика, яку в німецькій мові називають конфесійною. Це стилістичні *Jesus, unser herr, zarter herr, heilig Jeremias, bitterliche lidene, gotheit*. До маркованої лексики можна віднести мікростилістичні словотвірні характеру *himmelrîchi, ertrîchi, gemintu*, що мають давньокнижну конотацію.

Серед конфесійної лексики є складні слова *santa Maria, heiliger vater, heiliger geist, daz blud und herzce, vromer herr*, які були невід'ємною частиною конфесійного стилю середньонімецького періоду розвитку німецької та належать до нього в сучасній мові.

Конфесійний стиль налічує загальноживані вирази, які набули сакрального забарвлення і мають специфічну, конфесійну конотацію. Деякі з них шляхом перенесення і символізації набули конфесійного стилістичного значення [3:289]. В середньовісньонімецькій мові це вирази типу: *Jesus Leip (Brot)und Blut (Wein)*, слово *wegge* дорога — вживалось у значенні 'життя'.

Не можна не помітити таку мовну ознаку конфесійного стилю, як архаїзми *vromt, got und sîn knecht* — 'Бог і його слуга', *haidenschaft* — 'язичництво', *busse* — 'каяття'.

Конфесійний стиль має також свою фразеологію — усталені словосполучення: *Jesus Cristi, Jungfrau Maria, heiliger Geist, Auferstehung* — 'воскресіння'.

Таким чином, конфесійний стиль німецької мови зберігає основні риси класичної сакральної мови — це урочистість, канонічність словформ і конструкцій, сталість жанрів, а саме Біблія, Євангеліє, Маріїнська поезія, проповідь, псалом. До речі конфесійна мова є найпоширенішою в ранньому середньовіччі, а саме в XI столітті, тому що основними писемними пам'ятками того часу були церковні тексти [4:52].

Керуючись основними положеннями сучасного конфесійного стилю, розглянемо його функціонування в середні віки на території Німеччини. В духовній літературі того часу присутніми були мотиви, події та фігури з релігії, теології та церкви, які зустрічалися також і в світській літературі, але не домінували в ній. Для духовної літератури прикладом могли бути навіть легенди. Але обов'язковою ознакою цього конфесійного стилю у середньовіччі була бінарна протилежність та конфлікт. Виміром у духовній літературі було протиставлення добре обгрунтованої любові та виправданої ненависті, які могли направлятися на одну й ту саму особу.

До конфесійного стилю належить також книга про духовне життя Гайнріха Сойзе. Не дивлячись на те, що вона містить відомості про самого автора й має риси автобіографічного твору, в ній зображується духовний шлях і розвиток великого містика. Сойзе в своїх творах шукає відповіді на запитання, які турбували містиків, а саме пошук шляхів єднання з Богом, праведного способу життя, внаслідок таких роздумів, тексти мають ознаки проповіді:

'Der hat begird, daz er wurde und hiesse ein diener der ewigen wîsheit.' — 'Він мав пристрасть, яка стала ним і називалась — служитель вічної мудрості.'

'Der mensch begert von im, daz er ir etwaz seite von lidene usser eigner enpfundunge, dar abe ir lidendes herz ein kraft mohti nemen; und daz treib si vil zites mit ime.' — 'Людина бажає від нього, що він їй щось скаже про наші страждання і власні відчуття, але її страждальне серце хотіло б знайти силу; і це забирає в неї і в нього багато часу' [5:73].

Лексична стилістика творів Сойзе представлена словами, які виражають душевний стан і переживання автора: *kraft* — 'сила', *zit* — 'час', *frage* — 'питання', *ûbung* — 'вправа', *lid* — 'страждання', *begird* — 'бажання', *wîsheit* — 'мудрість', *gôtlich* — 'божетвенний',

heimlich — 'довірливий', herz — 'серце', empfindunge — 'відчуття', diener — 'служитель' [6: 55]. Наведені лексеми належать ідеографічних і стилістичних синонімів, демонструють розвиток думок в одному напрямку — релігійному та духовному. Все пов'язано навколо вічної мудрості, сердечних і душевних страждань, викликаних пошуками власного "я". Мовно це виражається вживанням слів, які мають додаткові значеннєві відтінки, відрізняються якістю емоційної експресії, розмовним і книжним колоритом, але все ж таки всі лексеми направлені на передачу душевного стану та емоцій, які мають таку виразність, що сприймаються як стилістими, які служать для урізноманітнення тексту.

Для фразеологічної стилістики, як відомо, властиве оцінне значення, внаслідок чого виникають можливості для стилістичного вибору. Вживання таких фразеологізмів властиве Сойзе: diener der ewigen wísheit — 'служитель вічної мудрості', das lebende buch — 'книга вічного життя', eht got behúte vor den meisten gebresten — 'справжній бог захищає від найбільших прикростей', wildez herz friden solte — 'дике серце повинно заспокоїтись', herz in siner unruwigen wise — 'серце на свій неспокійний лад', himelsche botschaft von got — 'небесне послання від Бога', які належать до стилетворчих засобів конфесійного стилю, тому що вживаються переважно в релігійних текстах та є одночасно текстотворчими фразеологізмами.

Граматична стилістика книги життя містика представлена насамперед стилетворчими композитами конфесійного характеру: entledgot — 'відбирання Бога', widerbissen — 'опір', kuntsame — 'знайтиомитися', erbetselig — 'заповітно-блажений' (той, хто живе за Божим заповітом), neiswen — 'коли-небудь'; чисельні новотворення з заперечувальним префіксом —un, які свідчать про невпевненість та вічні вагання не тільки Сойзе, а містиків в цілому : unguwig — 'неспокійний', unverbrennet — 'неспалимий', ungesamnet — 'незібраний', ungenúgde — 'недостатній', unverborgen — 'неприхований', unverstanden — 'незрозумілий'; суфіксом — lich, —lich: geistlich — 'духовний', gotlich — 'божественний', selich — 'блажений', heinlich — 'вітчизняний', himlisch — 'небесний'; префіксом —ver: verbrand — 'згорів', verstoln — 'таємний', verborgen — 'прихований' [7:23–89].

Як і для всіх містиків, для Гайнріха Сойзе характерне вживання абстрактних новотворень. Для стилістичної морфології конфесійних текстів властивим було насамперед вживання іменників з абстрактним значенням: trost — 'утішання', wísheit — 'мудрість', líd — 'страж-

дання', anvang — 'початок', furgang — 'продовження', empfindung — 'відчуття', frage — 'питання', gemúte — 'душа', wísung — 'вказівка, припис', mensch — 'людина', got — 'Бог', lere — 'вчення'; прикметників: tutsch — 'німецький', eigener — 'власний', selich — 'блажений', heimlich — 'таємний', himelsch — 'небесний', geistlich — 'духовний', gut — 'хороший'; begirlich — 'бажаний', eht — 'справжній', milt — 'м'який'; числівників: erst — 'перший', ahtzehen — 'вісімнадцять', займенників: du — 'ти', si — 'вона', es — 'воно', er — 'він', ir — 'її', etlich — 'деякий', dis — 'цей', daz — 'це', dero selv — 'цей самий', дієслів, значна частина вжита в імперфекті, тобто в формі минулого часу, який в німецькій мові використовувався в розповідях, письмових повідомленнях, проповідях та видіннях: verbraned — 'згорів', beschah — 'трапилося', bevand — 'знаходилося', waz — 'було', gewan — 'отримав', wante — 'перешкодив', wurde — 'став', частина дієслів вживається в теперішньому часі, що надає тексту певної динаміки з позиції минулих і сьогоденних подій: treiben — 'займатися', schreiben — 'писати', behelfen — 'допомагати', дієприкметників: lebend — 'живучий', lídend — 'страждальний', прислівників: vil — 'багато', службових слів, насамперед часток do — 'там', na — 'ну', hie — 'тут' [8:12–43]. З наведених слів видно, що вжиті іменники і прикметники, характерні для конфесійного стилю і становлять його основу. Відсутність числівників свідчить, на наш погляд, також про абстрактність зображуваної теми. Певна розмитість досягається всіма використаними частинами мови, навіть частки вказують на місце події "тут" і "там", без конкретного називання.

Стилістичний синтаксис в творах містиків представлений поширеними відносними реченнями або складнопідрядними додатку. Загалом, речення конфесійних текстів відрізняються довжиною і складністю, що свідчить про написання текстів для освіченої частини населення. Для проповідей використовувались коротші речення, така побудова була викликана їх практичним призначенням — інформувати та пропагувати. Книга життя Сойза починається номінативними реченнями, які передають конкретну інформацію про самого автора, а саме хто він, де народився і був зареєстрований, взагалі, досить детально як для конфесійного твору:

'Nie vahet an daz erste tail dizz búches, daz da haisset der Sýze.' — 'Тут зібрана перша частина цієї книги, яка називається Сойзе.'

'Es waz ein brediger in týtchem lande, von geburt ein Swabe, dez nam geschriben sie an dem lebenden buch.' — 'Був брат в німецькій землі,

шваб від народження, ім'я якого могло бути зазначеним в книзі вічного життя' [9:67].

Синтаксис вказує на різноманітність синтагматичних структур, за допомогою яких зображено роздуми, переживання, певні прогнозування, які властиві конфесійному стилю.

Таким чином, образове мислення середньовічного автора містичного напрямку використовує образуву і символічну мову, яка була орієнтована на християнське мислення, яке, в свою чергу, було орієнтоване на Священне писання, як на джерело християнського виховання. Особливо це характерно для конфесійної літератури, тому що для нього характерне мотивування значення через національну мовну картину світу. Він розуміється членами суспільства тому, що перебуває у сфері дії національно-культурних, соціальних і релігійних його чинників:

'*Ich sah Gott, wie er dises buoche in seiner Rechten hielt, versichernd.*' — 'Я бачила Бога, як він тримав цю книжку (Біблію) в своїй правій руці, запевняючи' [10:13].

До речі, вираз *in seiner Rechten* — в правій руці, написаний з великої літери, очевидно, тому що для віруючих християн права рука (правиця) відігравала важливу роль, в ній тримали Біблію, нею благословляли та хрестили.

Дякуючи Біблії, автори духовної літератури, отримали повний набір мовних та змістових засобів конфесійного стилю, а також образувих процесів і композицій. Проповіді, літургії та релігійне вчення dokonували засвоєння, робили світ образів звичним і буденним. Щоденне повторення, закріплення під час церковної служби і повчання сприяли тому, що автор вдосконалював власний містичний досвід до церковного визнаного канону і використовував традиційні біблійські форми релігійних переживань і видінь в якості моделі та масштабу [11:171].

З позиції лексичної стилістики, основними мовними засобами конфесійних текстів є іменники, які відіграють в них ключову роль: *unmaht* — 'непритомність', *gabe* — 'дарунок', *gueti* — 'добро', *minne* — 'любов', *brut* — 'наречена', *brutguome* — 'наречений', *macht* — 'влада', *wissene* — 'знання' та прикметники: *geistlich* — 'духовний', *guttlich* — 'божественний', *verholn* — 'схритий', *unsænlich* — 'невидимий', *unmenschlich* — 'нелюдський'.

Твори релігійного характеру містять міркування про страждання спасителя, знати, Божу любов, про небо і пекло, про справедливу

Божу кару. Тексти також налічують чіткі вказівки стосовно правильної, тобто праведної поведінки, вказують на те, що не тільки дії мають бути чистими, а й думки. Середньовічній людині прописують обов'язки, які вона повинна виконувати, щоб заслужити Божу похвалу та Боже визнання. Деякі з релігійних книг написані в діалогічній формі, як наприклад, "Vschlein der ewigen Weisheit" — "Книжечка вічної мудрості" Гайнріха Сойзе:

'*Herr, du dinu gueti, waz mugen su suezikeit hier han, ald wie macht du es alles erliden an dinen vrunden? Oder geruechest du es nit ze wissene?*' — 'Пане, ти, твоє добро, що можуть тут зробити солодкі страждання, які ти переносиш на своїх друзів?'

'*Daz ich mit herzklichem leid und mit bitterlichen trehnen mins herzen mus sprechen, daz si denne wider hinder sich gant uf daz, daz si gelazen durch dich hatten. Herr mine, waz sprichset du hier zu?*' — 'Що я мушу говорити з сердечним стражданням і з гіркими сльозами мого серця та таємно йти слідом, тому що вона залишила мене через тебе. Пане мій, що скажеш ти на це?' [12:123].

Наведені ситуації демонструють з позиції лексичної стилістики наявність групи слів, які крім номінації, виражають ставлення мовця до навколишнього: *mit herzklichem leid* — 'з сердечним стражданням', *daz si mich gelazen han* — 'що вона залишила мене', *also minne ich mine vrunde* — 'отже, я люблю своїх друзів', *mins herzen mus sprechen* — 'моє серце повинно говорити'. Стилестичні можливості цих виразів будуються не на лінгвістичних ознаках, а на оцінних характеристиках понять і реалій, з використанням емоційної лексики, причому як позитивно, так і негативно забарвленої: *disu klage dero menschen* — 'біль людей', *tû usser dem horwe* — 'ти краща за бруд', *ein spiegel der gotheit* — 'дзеркало Божества', *leides ein herze vol* — 'серце повне страждань'.

В релігійних текстах середньовіччя відсутня нейтральна лексика, це зумовлено, на наш погляд, важливістю теми для середньовічної людини. Думки про Бога, пошуки шляху до нього, випрошення його благословіння і прощення мали велике значення для аналізованої епохи. Емоційний та душевний стан людей відображався в мові, і як наслідок, в літературі. Причому тема Бога, його сутність були важливими як для простих людей, укладачів текстів, так і для проповідників і священнослужителів.

Послушання людей, сповідання, світлі думки, гарні вчинки виражалися позитивною лексикою: *minne* — 'любов', *vrunde* — 'друзі', *urlob* — 'дозвіл', *vruntschaft* — 'дружба', *vrode* — 'радість', *gestattest* —

'дозволено'. Погані вчинки, думки, замисли виражалися, відповідно, негативно-забарвленою лексикою: *versmechte* — 'презирство', *erliden* — 'страждати', *klagen* — 'жалітися', *horwe* — 'бруд', *lugen* — 'обманювати', *trugen* — 'тужити'. Властивим було також використання архаїзмів в конфесійних текстах: *minne*, *vrom*, *gnade*, *erlozer*, *sunder* [13:14–67].

З позиції граматичної стилістики для релігійних творів властивим є вживання словотвірних префіксів типу *—all*: *allmæchtig*, *—an*: *andacht* — 'Богослужіння', *—er*: *erlozer* — 'спаситель, визволитель'; суфіксів *—los*: *gnadenlos*, *—heit*: *vromheit*, *—isch*: *himlisch*, *irdisch*; складання двох основ *seelensmerz* — 'душевний біль', *abendmahl* — 'свята вечеря', *hohzît* — 'духовне свято'. Роль наведених новотворень заключається в семантичній потребі утворити нову номінацію та стилістичній необхідності — знайти нове, емоційно-оцінне вираження суб'єктивного ставлення до названого.

Вважаємо, що чітке розмежування лексики на позитивну і негативну сприяло кращому розумінню й усвідомленню текстів як з мовної, так і зі змістової позиції, не дивлячись на використання абстрактної та символічної лексики, що в свою чергу, привело до утворення тропів та фігур.

'*Disu klage ist dero menschen, du krankes globen sint und kleiner werke, lawes lebenes und ungeubtes geistes.*' — 'Це біль людини, чия віра хвора і дії малі, життя збайдужіле і дух недосвідчений.'

'*Aber du, gemintu, wol uf mit dinem mûte usser dem horwe und der tiefen lachun lîplicher wollust!*' — 'Але ти, дорога душа, з твоєю мужністю ти краща за бруд і сильний сміх та тілесні бажання' [14:22].

Отже, з наведених прикладів видно, що в синтаксичній структурі речення частіше метафоризуються підмети, додатки, присудки, означення, рідше — обставини. Однак метафора зумовлюється не синтаксичною структурою речення, а потребою конкретно-чуттєвої точності у мовному вираженні художнього образу.

На лексичному рівні вживання метафор зводиться в основному до вживання слів в переносному значенні. Вони демонструють здатність автора висловлювати схожість і подібність між різними індивідами, класами об'єктів, а потім за цією схожістю переносити назви справжнього носія чи функції на характеризовану особу чи предмет [15:55].

В релігійній середньовісній німецькій літературі спостерігаємо номінативну функцію метафори в плані створення конфесійної термінології, наприклад: *ewige ungewordenheit*, *ein exemplar der*

ewikeit, *bilde der drivaltkeit* та переніс німецького способу мислення, життєвого устрою на біблійні уявлення. Семантичним різновидом метафор, властивим для конфесійного стилю середньовісній німецької мови, є персоніфіковані: *gemintu*, *dis zites spil*, *ein spiegel der gotheit*, *lieber got*, *allmæchtiger got*, *gnædiger her*, *hailger geist*, *gotes vater* та дієслівні, де один член виражений дієсловом з переносним значенням в даному контексті: *daz herz gewan*, *es truget und luget*, *es (herz) geheisset vil*, *leistet wenig*. За граматичним вираженням релігійні тексти налічують також субстантивні, атрибутивні й комбіновані метафори: *geist*, *wesen*, *ungewordenheit*, *ewikeit*, *drivaltkeit*; атрибутивні *gnædige frouwe*, *gnædigloser her*, *gnædiglose frouwe*, *almæchtiger got*, *vromer man*; комбіновані, які складаються, в свою чергу, з субстантивних й атрибутивних є перехідним явищем між епітетом і метафорою та використовуються для створення конкретно-чуттєвого образу: *stîme gnædiger frouwe*, *leben vromen manes*, *kamer almæchtigen gotes*, *wet almæchtigen gotes*.

Звертання до Бога мало дві форми *got* і *hêrre*, обидві слововиди належали в середньовісній німецькій мові до чоловічого роду, звертання відбувалося в другій особі однини *—tû*. Це було основною відмінністю від давньовісній німецької мови, де лексема *got* вживалась у множині *gfter*, що було, очевидно, викликано язичництвом з великою кількістю Богів.

Взагалі, конфесійний стиль середньовісній відрізняється стислістю і помітною простотою мови, справа в тому, що інформація була розрахована на широкі маси, на не претензійну, неосвічену публіку дилетантів. Твори мали повчальний, роз'яснювальний, а іноді й розважальний характер. В них зображувались формули, мотиви, цінності, найрізноманітніші уявлення про праведне життя.

Отже, церковна література стала взірцем, орієнтиром соціально-духовного життя, з її появою можна говорити про проникнення християнських засад в народну мову.

Таким чином, проаналізувавши твори конфесійного стилю ми дійшли **наступних висновків**:

- на рахунок жанрового розмаїття до релігійних творів середньовісній німецького періоду розвитку німецької мови належали Біблія, Євангелія, молитви, проповіді, псалми, твори містиків про пошук шляхів до Бога та єднання з ним;
- твори аналізованої епохи повністю відповідають конфесійному стилю з позиції канонічності, урочистості мови, сталих виразів з жи-

ванням усталених словосполучень, архаїзмів та маркованої лексики з давньокнижною конотацією;

- на лексичному рівні відмічено використання крім релігійно маркованої лексики, позитивно або негативно забарвлених слів;
- на синтаксичному рівні зафіксовані синтагми метафори, в яких метафоричне навантаження виконували всі члени речення;
- найчастотнішими тропами є метафори, а саме семантичні дво-членні, субстантивні, атрибутивні й комбіновані
- використання тропів в конфесійних текстах зумовлювалось потребою в створенні й досягненні конкретно-чуттєвої точності в зображенні художнього образу наявними мовними засобами того часу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Мацько Л. І. Стилістика української мови. — Київ: Вища школа, 2005. — 462 с.
2. Див. пос. 1с. 288.
3. Pretzel, Ulrich *Mittelhochdeutsche Bedeutungskunde*, Carl Winter Heidelberg, 1982. — S.296
4. Bach, Adolf *Geschichte der dt.Sprache*, Quelle&Meyer Heidelberg, 1956. — S.360
5. Dhondt, Jan *Das frühe Mittelalter* B.10. — Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt/M., 1990. — S.397
6. Dhondt, Jan *Das Hochmittelalter* B.11. — Fischer Taschenbuch Verlag Frankfurt/M., 1991. — S.349
7. Drozd, Leo *Deutsche Fach- und Wissenschaftssprache*. — Oscar Brandstetter Verlag KG Wiesbaden, 1973. — S. 207
8. Hausherr-Maelzer, Michael *Die Sprache des Patriarchats*. — Verlag Peter Lang GmbH Frankfurt am Main, 1990. — S.246
9. *Eine neue Geschichte der dt.Literatur* hrsg.von Berlin University Press, 2007. — S.1219
10. Roelcke, Thorsten *Fachsprachen*. — Erich Schmidt Verlag GmbH Co. KG Berlin, 2010. — S. 269
11. Див. пос. 7 с. 171
12. Див. пос. 10 с. 123
13. Див. пос. 12 с. 14–67
14. Див. пос. 8 с. 22
15. Див. пос. 1 с. 55

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОГО КУЛІНАРНОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена характеристиці лексичних та граматичних параметрів кулінарних лексем у складі кулінарного тексту. Крім цього описані властивості кулінарного тексту як окремої текстотвірної одиниці, виділені тематичні групи гастронімів.

Ключові слова: кулінарний текст, рецепт, інструкція, тематична група, морфологічний склад, словотвірна модель.

Статья посвящена проблеме лексико-грамматических особенностей кулинарного текста. В предлагаемой работе наведена характеристика лексического состава кулинарного рецепта, а также предопределены его грамматические закономерности.

Ключевые слова: кулинарный текст, рецепт, инструкция, тематическая группа, морфологический состав, словотворческая модель.

The article deals with the description of lexical and grammatical parameters of cooking lexemes in the culinary text. The properties of the culinary text as a separate text-forming unit are analysed and thematic groups of gastronomy vocabulary are distinguished.

Key words: culinary text, recipe, instruction, thematic groups, morphological structure, derivational pattern.

Тексти кулінарних рецептів є невід’ємною частиною повсякденного людського життя, тому їх можна зустріти скрізь: у кулінарних книгах, журналах, газетах, на телебаченні, у мережі Інтернет, в усному спілкуванні та художній літературі. Кулінарія як спосіб обробки та споживання продуктів харчування вважається одним із найдавніших занять людства, а виразником досвіду знавців кулінарної справи є кулінарний рецепт як “складний комплекс, що відображає не лише лінгвістичні особливості мови, але й особливості побуту, культурних, соціальних і кулінарних традицій нації” [1: 8]. Проте він довгий час залишався і досі залишається значною мірою поза увагою мовознавців,

як і інші тексти малого інформаційного жанру. Однак питанню кулінарного тексту присвячені праці російських філологів Г. С. Москалюк (німецькі кулінарні рецепти 14–16 ст.), П. П. Буркової (німецькі та російські кулінарні тексти), а також Р. Барта, А. Вірлахера, У. Енгеля, Т. Мінни та інших. Питання тексту трактується науковцями далеко неоднозначно. Із позицій структурно-семантичного підходу текст виступає як упорядкована структурно-змістова єдність, що об'єднана різними типами лексичного, логічного, лексико-граматичного зв'язку; з позицій комунікативного напрямку текст характеризується як деяка система комунікативних елементів, об'єднаних загальною концепцією або комунікативною інтенцією в єдину замкнуту ієрархічну структуру [2: 112]. Метою нашого дослідження є визначення кількісного складу та якісних показників лексичного фонду кулінарних текстів та характеристика їхніх морфологічних особливостей. Для досягнення поставленої мети доцільним пропонуємо розв'язання таких завдань:

1. квантитативно-квалітативна характеристика лексики у німецьких кулінарних текстах;
2. граматичні особливості речень;
3. властивості кулінарного рецепта як окремої текстотвірної одиниці.

Об'єктом дослідження є корпус кулінарних текстів, сформований методом суцільної вибірки з трьох та часткової вибірки з двох німецькомовних кулінарних книг, загальним обсягом 1480 текстів, а предметом — системно-квантитативні характеристики лексичного та граматичного складу німецьких кулінарних текстів, які характеризуємо як нехудожні фахові тексти прикладного інструкційного характеру, що тематично відносяться до сфери кулінарії. Для аналізу були однаковою мірою залучені рецепти типових страв: салати, закуски, супи, овочеві страви, риба та морепродукти, м'ясо, птиця, дичина, паста та страви зі злаків, запіканки, страви з яєць, соуси, десерти.

У лінгвістиці існує розмаїття підходів до визначення тексту, проте вперше текст як мовознавчий феномен визначив Ілля Гальперін: “Текст — це витвір мовленнєвого процесу, що характеризується завершеністю, є об'єктивованим у вигляді письмового документа, літературно опрацьованим відповідно до типу документа; витвір, який складається із заголовка і низки надфразових єдностей, об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість і прагматичну настанову”

[3: 39]. Кулінарний рецепт як тип тексту склався протягом багатьох століть, поступово еволюціонуючи від усної до письмової форми, збільшуючись в обсязі та залучаючи нову сучасну лексику. Перші німецькомовні кулінарні книги почали з'являтися в Німеччині у XV ст., вже тоді тексти рецептів у таких книгах мали особливу структуру: перелік інгредієнтів і власне сам текст. За своєю структурою кулінарний рецепт має дещо спільне з медичним рецептом, тому обидва ці види тексту відносяться до найдавнішого періоду світової культури, коли границі між ними були досить розпливчасті. Це наглядно демонструють кулінарні рецепти монахині Гільдегарди з Бінгена із XII століття [4: 34], в яких рецепти подані з ретельними медичними коментарями.

Кулінарна книга і текст кулінарного рецепту являють собою універсальний тип тексту, що задовольняє найрізноманітніші потреби [5: 22]. Йдеться про те, що залежно від типу книг, їх можна розглядати в історичному, медичному, естетичному та соціокультурному ракурсі, в залежності від того, яку мету ставить перед собою користувач: приготувати страву, отримати естетичне задоволення від оформлення, дізнатись про харчування у минулому та ін. Кулінарні книги відіграють у нашому житті значно важливішу роль, аніж би здавалось на перший погляд, вони “як посередники ремісничих, ботанічно-фармацевтичних, медичних і гастрономічно-кулінарних знань зберігають культурний капітал попередніх поколінь” [6: 230]. Кулінарний рецепт — логічно зв'язаний текст, що складається з 10–12 речень, мета яких — перерахування послідовності дій для приготування та сервірування певної страви. Це один із видів малоформатних текстів, де, незалежно від невеликого об'єму, передається значний обсяг інформації завдяки лапідарності викладу матеріалу за рахунок компресії мовних засобів та зворотів.

Кулінарний текст характеризується відсутністю експресії, стилістичною нейтральністю та мало- або моносемічністю термінів. Текст кулінарного рецепту за характером побудови є інфінітивним текстом, за функціонально-смісловим призначенням — інструкція, за формою репрезентації — письмовий, за стильовою належністю — нехудожній, розмовно-побутовий, за кількістю мовців — монолог. Його інформативна функція реалізується у передачі масовому читачеві накопиченого протягом тривалого часу досвіду та навичок.

Кулінарний текст — особистісно зорієнтований тип спілкування, в якому можна виділити суб'єкт (продукти рослинного та тваринно-

го походження, гастрономія), об'єкт (особа, яка повинна проводити певні маніпуляції із суб'єктом), а також характер відносин між ними, що виявляється як семантичні класи дієслів, а саме:

1. первинна обробка: *waschen, pellen* — 61 лексема (20 %)
2. подрібнення: *schneiden, vierteln* — 77 (25 %);
3. з'єднання: *mischen, zufügen* — 54 (17,5 %);
4. термообробка: *kochen, backen* — 84 (27,3 %);
5. надання смаку: *salzen, pfeffern* — 23 (7,5 %);
6. сервірування: *anrichten, servieren* — 8 (2,7 %).

Суб'єкти можна також тематично поділити на такі підгрупи:

1. продукти для приготування (74,4 %)
 - 1.1. рослинного походження
 - 1.1.1. овочі та спеції: *Möhre, Dill* — 141 (17,4 %);
 - 1.1.2. фрукти: *Apfel, Birne* — 35 (4,3 %);
 - 1.1.3. гриби: *Steinpilze, Pfefferlinge* — 4 (1,2 %);
 - 1.1.4. горіхи: *Aschanti, Muskat* — 13 (1,6 %);
 - 1.2. тваринного походження
 - 1.2.1. м'ясо: *Schenkel, Schweinefleisch* — 107 (13,2 %);
 - 1.2.2. риба: *Aal, Brachse* — 31 (3,8 %);
 - 1.2.3. молочні продукти: *Milch, Sahne* — 16 (1,9 %);
 - 1.3. гастрономічні товари та напівфабрикати: *Essig, Blätterteig* — 221 (27,3 %)
 - 1.4. напої
 - 1.4.1. алкогольні: *Rum, Kirschwasser* — 19 (2,3 %);
 - 1.4.2. безалкогольні: *Saft, Mineralwasser* — 12 (1,4 %);
2. інструментарій (11,7 %)
 - 2.1. посуд: *Teller, Schüssel* — 54 (6,6 %);
 - 2.2. (електро)прилади: *Mixer, Elektroherd* — 29 (3,5 %);
3. глутоніми: *Labskaus, Tiramisu* — 126 (13,9 %).

Глутонімами прийнято називати власне назви страв, рідше інгредієнти у їх складі [7: 6]. Приправи та спеції вживаються у текстах у давальному відмінку із прийменником “mit”: *Mit Salz, Pfeffer und Wacholderbeeren würzen* [8: 243].

Відповідно можна поділити також властивості суб'єктів, виражені прикметниками:

1. густативні властивості: *süß, sauer* — 12 (41,3 %);
2. термічні якості: *kalt, lauwarm* — 5 (17,2 %);
3. ступінь готовності: *gar, medium* — 4 (14 %);
4. консистенція: *dünn, dickflüssig* — 8 (27,5 %).

Терміни у кулінарних рецептах зазвичай тяжіють до однозначності, стилістично нейтральні, вільні від асоціацій. До кулінарних термінів відносимо вузькоспеціалізовану лексику, напівтермінами вважають загальнофахову лексику (кулінарна лексика суміжна із лексикою сфери біології), окремим пластом виділяємо лексику загального вжитку. Вузькогалузеві терміни поділяються на три групи: 1. базові, які мають відповідники практично в будь-якій мові (*kochen, braten*); 2. інтернаціональні (*blanchieren, filetieren*); 3. національні (*Eisbein, Eintopf*). Аббревіатури представлені головним чином в інтродуктивному блоці, хоча в меншій кількості також і в інших частинах тексту. Найпоширеніші з них: g, kg, L, Eßl.(Essl.), Teel. та ін.

Крім директивних для кулінарного рецепту характерні репрезентативні елементи (переважно це складні речення), які можна поділити на певні групи:

1. результат дії
 - відносно консистенції страви: *Falls die Sauce zu dickflüssig ist, noch etwas Zitronensaft unterrühren* [8: 19];
 - відносно кольору: *Mit etwas Zitronensaft beträufeln, damit die leuchtende Farbe erhalten bleibt* [8: 19];
 - відносно форми страви: *Vom Feldsalat die Würzelchen so abschneiden, dass die Pflänzchen noch zusammenhalten* [8: 24];
 - відносно готовності страви: *Wenn sie gar sind, läßt sich ein Blatt zur Probe leicht herauszupfen* [8: 56];
 - відносно запаху: *Reife Mangos erkennt man an ihren Duft* [8: 68];
 - відносно смаку: *Im mittelheißen Öl (nicht zu heiß, sonst werden sie zäh) knapp weich braten* [8: 68].

Одним із репрезентативних типів інформації є довідкова кулінарна практика, що у рецепті презентована, як правило, у підрозділі “Tipp(s)”. Ця інформація поповнює фонові знання адресата але ніяк не впливає на дії у тексті. Часто такий розділ містить оцінку страви чи окремих інгредієнтів: *Unter der Bezeichnung Passionsfrucht werden verschiedene Arten angeboten, vor allem die gelbliche Maracuja, die orangefarbene Grenadille oder die braun-violette Passionsfrucht* [8: 453]; *Diese erfrischende Speise kommt aus Kolumbien und ist überaus beliebt* [8: 441]. Оцінка в значній мірі розкриває уподобання автора, таким чином адресант передає свій кулінарний смак та знання реципієнту. На відміну від основної частини це розповідні особові прості та складні речення, де присудок виражений “традиційними” часовими формами, а не інфінітивом. Крім оцінки у таких підрозділах міститься інформація про:

1. харчову цінність інгредієнтів — *Sauerkraut enthält viele Ballaststoffe ist reich an Vitamin C und das alles bei nur 25 kcal pro 100g* [8: 16];

2. альтернативний вибір інгредієнтів — *Anstelle der Kürbiskerne können Sie auch Pinienkerne verwenden* [8: 20];

3. особливості засвоєння страви — *Dieser Kohlsalat ist leicht verdaulich und wird auch von denen vertragen, die sonst kohleempfindlich sind* [8: 33];

4. поради відносно вибору продуктів при закупівлі — *Beim Einkauf der Artischocken darauf achten, daß die Knospen fest geschlossen sind und keine schwarzen Stellen aufweisen* [8: 106];

5. поданий синонімічний ряд одного з ключових інгредієнтів — *Rucola, auch bekannt unter Rauke, Ruca, Roquette ...* [8: 16];

6. настанови щодо використання відповідного інвентарю — *Zum Aushöhlen der Zucchini kann man ein Pariser Messer verwenden, ein sehr praktisches kleines Instrument* [8: 138];

7. зроблений історичний екскурс — *Ursprünglich wird das Schweinefleisch in einen Ausbackteig getaucht, im Fett ausgebacken und dann unter eine fruchtige Gemüsesauce gemischt* [8: 228];

8. регіональні особливості — *Echte schwäbische Spätzle werden vom Brett geschabt* [8: 299].

Аналіз морфологічного складу кулінарних текстів розпочнемо з іменників. Кількісно це найбільша група кулінаронімів відносно морфологічних характеристик. В аналізованих текстах було виявлено 808 іменників на позначення кулінарної лексики, виражених у 10339 слововживаннях: 7873 — у реченнях (76 %), 2466 — у словосполученнях (24 %). Більша кількість іменників у реченнях пояснюється більшою кількістю речень та їх значнішим об'ємом. За родами іменники розподіляються наступним чином:

Таблиця 1

Розподіл іменників за родами

	кількість слів	у %
жіночий рід	308	38
чоловічий рід	293	36
середній рід	200	24
pluralia tantum	7	2

Іменники також по-різному розподілені за ознакою числа, більшість із них представлена в однині. За числами іменники розподілені так (за слововживаннями):

Розподіл іменників за числами

	кількість слів	у %
Однина	8317	80,4
Множина	2022	19,6

У текстах використані іменники таких словотвірних моделей:

Таблиця 3

Розподіл іменників за способом словотвору

	складні іменники		прості іменники			
	дво- склад.	три- склад.	кореневі	суфікс.	су- фікс. — префікс- сальні	префікс.
кількість слів	479	25	84	206	8	6
у %	59,3	3	10,3	25,4	1,1	0,9

Як бачимо з таблиці складних іменників більше, це можна пояснити тим, що композити розрізняють відтінки значень, замінюючи ціле пояснювальне словосполучення.

Для аналізу було використано 307 дієслів, які виражені у 6410 слововживаннях, з них 6304 (98,3 %) — речення і лише 106 (1,7 %) — словосполучення. Ці дієслова утворені також різними словотвірними способами.

Таблиця 4

Розподіл дієслів за способом словотвору

	складні дієслова	прості дієслова	
	двоскладові	кореневі	префіксальні
кількість слів	28	107	172
у %	9,2	34,8	56

Дієслова, утворені способом префіксації, містять такі префікси: **-aus** (*ausbraten*), **-ab** (*abbrennen*), **-an** (*anmachen*), **-auf** (*auftragen*), **-bei** (*beifügen*), **-be** (*bemehlen*), **-durch** (*durchschlagen*), **-ein** (*eindicken*), **-ent** (*entsteinen*), **-er** (*erkalten*), **-los** (*loskochen*), **-nach** (*nachsalzen*), **-ber** (*überstäuben*), **-um** (*umwickeln*), **-unter** (*unterheben*), **-ver** (*verschmelzen*), **-vor** (*vordünsten*), **-zer** (*zerhacken*), **-zu** (*zufügen*). У реченнях та словосполученнях дієслова виступають у різних часових та інфінітивних формах.

Для аналізу було використано 29 прикметників, які виражені у 678 слововживаннях, з яких 595 (87,7 %) втілені у реченнях, 83 (12,3 %) — у словосполученнях.

Таблиця 5

Розподіл прикметників за способом словотвору

	складні дієслова		прості дієслова	
	двоскладові	кореневі	суфіксальні	
кількість слів	4	16	9	
у %	14	55	31	

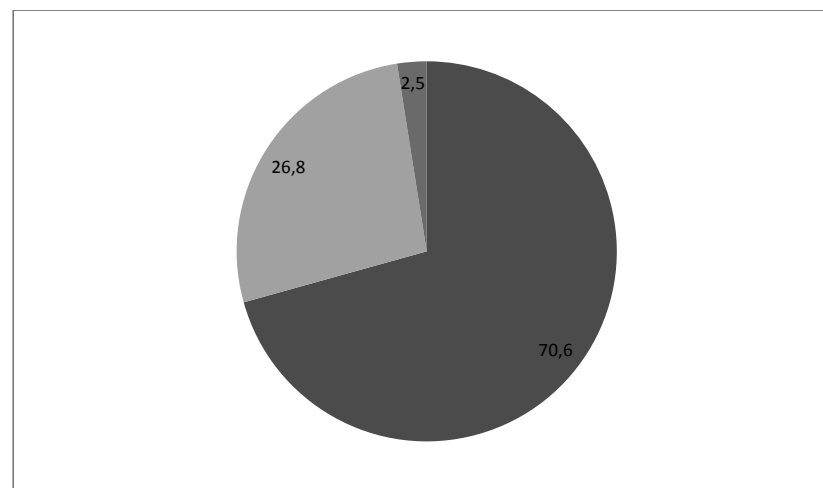
Більшість прикметників вжиті у звичайному ступені порівняння, лише у розділі “Tipp“ ми знайшли 6 прикметників у вищому та 9 у найвищому ступенях порівняння: *Das beste Aroma haben Freiland-Salatgurken* [8: 16]. Повні форми вживання прикметника переважають над короткими.

Морфологічні категорії по-різному представлені у різних блоках: в інтродуктивному переважають іменники, основний блок практично рівномірно насичений іменниками та дієсловами, прикметники наповнюють переважно завершальну частину. Типовим для німецького кулінарного тексту є вживання поширеного означення: *In der ersten Stunde den sich oft bildenden Schaum regelmäßig abschöpfen* [8: 212]. Дієслова переважно виражають дії інструктивного характеру, у реченні виступають у формі інфінітива та у складі модальних конструкцій: *Der Teig soll leicht und locker sein* [8: 226]. Інфінітивні слововживання становлять 90 %, серед інших часових форм зафіксовані теперішній час дійсного способу пасивного стану (5 %), активного стану (3 %), перфект дійсного способу активного стану (2 %). Часто вживаною є інфінітивна конструкція з дієсловом “lassen“: *Den Teig 30 Minuten ruhen lassen* [8: 406].

Речення, як правило не містять окремих тем, а слугують для розкриття єдиної теми, взаємно доповнюючи одне одного. Для зв'язку речень в єдине ціле використовується рекурентність ключових слів, що часто буквально або тематично задекларовані у заголовку. Використання особливих синтаксичних конструкцій, простих лексико-семантичних структур, чіткість зв'язків і логічність викладу матеріалу забезпечують заохочувальний характер кулінарного тексту. Загалом розподіл кулінарізмів має такий вигляд:

Діаграма 1

Морфологічний розподіл лексики у кулінарних рецептах

70,6 % (808 слів) — іменники
26,8 % (307 слів) — дієслова
2,5 % (29 слів) — прикметники

23 % усієї лексики (260 слів) становлять запозичення, переважно із французької, італійської та англійської мов решта (77 %, 884 слова) — автохтонна лексика. Серед запозичень переважають іменники (93 %), менше дієслів (5 %) і лише 2 % прикметників. Запозичені слова в більшості прості (52,6 %, 137 слів), решта (47,4 %, 123 слова) — складні слова, які, за винятком трьох трискладових композит, містять по два компоненти.

Переважна більшість лексики — це однозначні слова (71 %, 812 слів), проте досить значний відсоток (29 %, 332 слова) припадає на полісемію, причому кількість значень коливається від 2 до 40. Серед слів, що мають від 2 до 8 значень, переважають іменники, серед слів із 10 та 11 значеннями домінують дієслова, слова із дуже великою кількістю значень представлені лише поодинокими випадками. Серед багатозначних слів ми виявили 48 випадків поліномінації (14,1 %), що значно затрудняє процес розуміння змісту, особливо для непрофесіоналів.

Усі виявлені кулінарні лексеми стилістично нейтральні, проте деякі з них (7,6 %, 88слів) мають територіальні маркування, а саме:

1. österreichisch — 49 слів (55,6 %);
2. bayrisch-österreichisch — 25 слів (28,4 %);
3. norddeutsch — 5 слів (5,6 %);
4. wienerisch — 3 слова (3,8 %);
5. bayrisch, oberdeutsch, ostmitteldeutsch, schwdbisch, schweizerisch, vorarlbergisch — по одному слову (по 1,1 %).

Таким чином текст кулінарного рецепта є відображенням реальної дійсності, ставить перед собою відповідні цілі, має прагматичну установку, зафіксований у письмовому вигляді, оформлений відповідно до вимог тексту такого типу, складається із ряду обов'язкових та факультативних одиниць, об'єднаних між собою різними типами лексичних, граматичних та логічних зв'язків. Лексика у таких текстах характеризується нейтральністю, наявністю термінів чи напівтермінів, значною кількістю запозичень, аббревіацією. Морфологічною особливістю німецького кулінарного тексту є превалювання іменників, значно меншою є кількість дієслів, зовсім незначний відсоток складають прикметники. Загалом для аналізу було використано 1144 кулінарні лексеми, виявлені в 17427 слововживаннях, серед яких 14 772 (84,7 %) у реченнях, а 2655 — у словосполученнях. За словотвірною моделлю переважають двоскладові композити (44,6 %), слова, утворені способом суфіксації — 18,7 %, кореневі слова — 18 %, слова, утворені способом префіксації — 15,5 %, трискладові композити — 2,1 %, , слова, утворені префіксально-суфіксальним способом — 1,1 %.

Як перспективу подальшого дослідження розглядаємо можливість збільшення об'єму вибірки, зокрема залучення рецептів із Інтернет сайтів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Буркова П. П. Кулинарный рецепт как особый тип текста (на материале русского и немецкого языков) / Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Специальности 10.02.19 — Теория языка, 10.02.01 — Русский язык. — Ставрополь, 2004. — 211с.
2. Колісник Ю. Текст і дискурс // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”: Серія “Проблеми української термінології”, 2010. — № 675. — С. 111–114
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. — М.: Наука, 1981. — 136 с.
4. Peter Braun. Kulturgeschichte der deutschen Küche. — München: Verlag C. H. Beck oHG, 2008. — 254 S.
5. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. — М.: “Рефл-бук”, К.: “Ваклер”, 2001. — 656 с.

6. Wierlacher A. Der gastronomische Diskurs. Essen und Trinken als Gegenstand der Kulturwissenschaft // Zeitschrift für kulturgeschichtliche Literaturwissenschaft. — Berlin: Akademie Verlag, 2003. — Band 3 (2003), Heft 1. — S. 37–48.
7. Головницкая Н. П. Лингвокультурные характеристики немецкоязычного гастрономического дискурса / автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Специальность 10.02.04 — Германские языки. — Волгоград, 2007. — 18 с.
8. Wir kochen gut. Verlag für die Frau, DDR, Leipzig 1968 18. Auflage — 240 S.

ОНОМАСІОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ТИПАЖУ *CHAV* (на матеріалі британського газетного дискурсу)

*Стаття присвячена опису ономазіологічного портрету лінгвокультурного типажу *chav* у британському газетному дискурсі. Визначені поняттєві та образні характеристики цього типажу, які розкривають його лінгвокультурну специфіку.*

*Статья посвящена описанию ономазиологического портрета лингвокультурного типажа *chav* в британском газетном дискурсе. Определены понятийные и образные характеристики этого типажа, которые раскрывают его лингвокультурную специфику.*

*The paper is dedicated to the onomasiological portrait description of the lingua-cultural character type *chav* in the British newspaper discourse. Conceptual and image-bearing features of this character type revealing its lingua-cultural meaning are depicted.*

Наукові досягнення сучасних лінгвоконцептології і лінгвоперсоналогії слугують основою для вкреслення особливого концепту — типізованої особистості, її становлення нового напрямку в лінгвістиці — теорії лінгвокультурних типажів (О. А. Дмитрієва, В. І. Карасик, М. В. Міщенко, І. А. Мурзінова, О. А. Ярмахова). Лінгвокультурний типаж (ЛТ) тлумачиться як узагальнене уявлення про певну категорію людей на основі релевантних, об'єктивних, соціально значимих етної та соціоспецифічних характеристик їхньої вербальної та невербальної поведінки, тобто ЛТ є впізнаваним образом представників культури/субкультури, сукупність яких і утворює національно-культурну своєрідність суспільства або соціальної групи в цілому [1:8].

Актуальність дослідження лінгвокультурних типажів певної лінгвокультури визначається загальною спрямованістю сучасних наукових досліджень на всебічне вивчення мовної особистості, її мовленнєвої

діяльності, яка відображає закріплені в соціумі знання про навколишній світ, ціннісні орієнтації і картини світу носіїв мови. На часі низка ЛТ англійських лінгвокультур — *англійський чудило* (В. І. Карасик, О. А. Ярмахова), *англійський сноб* (А. Ю. Коровіна), *американський ковбой* (М. В. Міщенко), *британська королева* (І. О. Мурзінова), *британський колоніальний службовець* (В. В. Дерев'янська), *американський супермен* (В. М. Радван), *зірка Голівуду* (Л. П. Селіверстова), *Hispanic* (І. Ю. Уфаєва), *хакер* (О. В. Лутовінова) тощо, стали об'єктами спеціальних досліджень.

ЛТ *chav* є британським національно-маркованим концептом, знаковим для сучасної британської молодіжної субкультури, що знаходиться в центрі постійної уваги британських мас-медіа, так впливова британська газета *The Times* у період з 2004 по 2010 роки представила 546 публікацій, присвячених проблемам *chav culture* (молодіжної хуліганської субкультури); тільки в грудні 2004 року слово *chav* використано в 114 газетних статтях, газета *The Guardian* назвала його найуживанішим словом у 2004 році. Враховуючи особливість національно-маркованих концептів, яка полягає в тому, що вони на підсвідомому рівні, у невербалізованому вигляді, є не лише частиною менталітету, а й чинником, який регулює поведінку носіїв мови (О. В. Городецька), комплексний опис ЛТ *chav* є актуальним дослідницьким завданням. **Ономазіологічний портрет, який вважасться одним із жанрів** лінгвокультурного опису національних стереотипів [2: 51] тлумачимо як наївне знання про певну типізовану особистість, зафіксоване в номінативній системі мови, яке можливо виокремити шляхом концептуального аналізу мовних одиниць.

Мета статті полягає у виявленні й описі ономазіологічного портрету лінгвокультурного типажу *chav*, об'єктивованого в британському газетному дискурсі, шляхом аналізу його поняттєвих та образних характеристик.

Об'єктом дослідження є ЛТ *chav* та різномірні мовні засоби його вербалізації, а **предметом** вивчення є структурно-семантичні, ідеографічні, перцептивно-образні характеристики засобів вербалізації ЛТ *chav*, встановлення яких дає можливість розкрити його лінгвокультурну специфіку.

Матеріалом дослідження слугували дані суцільного обстеження текстів британських газетних статей, включаючи інтернет-джерела [9–15]. За одиницю дослідження прийнятий текстовий фрагмент, у якому актуалізований (визначений або виражений) типаж “*chav*”.

За своєю когнітивною суттю лінгвокультурний типаж вважають різновидом концепту, тому що він локалізується в свідомості як складне багаторівневе ментальне утворення [3: 8]. Як певний типізований образ людини, лінгвокультурний типаж підлягає дефініції (поняттєвий аспект), опису (образно-перцептивний аспект) та поясненню (ціннісний аспект). Поняттєвою характеристикою лінгвокультурного типажу є його системний смисловий каркас, який охоплює найважливіші ознаки, зафіксовані в словникових дефініціях [4: 108].

Аналіз дефініційних ознак типажу “*chav*” проводився на матеріалі тлумачного словника [5], тобто його поняттєвий складник реконструювався шляхом компонентно-дефініційного аналізу, перш за все, іменника *chav*. Визначаємо його лінгвістичний статус як неологізм, вперше *chav* зафіксовано в словнику *The Oxford English Dictionary* в 2002 р.

Пояснення етимології слова *chav* неоднозначні: вважається, що воно походить з ромської мови, де означає “дитина”, однак є й інші версії, наприклад, на думку автора статті з газети *The Independent*, *chav* утворене від назви міста Chatham у графстві Кент [6], або воно є акронімом від “*Council House and Violent*” (той, хто проживає в муніципальних будинках і схильний до насильства), або “*Council House Associated Vermin*” (асоційований паразит муніципального будинку), “*Cheap And Vulgar*” (дешевий і вульгарний) [там само]. Цікаво зазначити, що в деяких просторічних діалектах мексиканського варіанта іспанської мови існує лексема *Chavala*, яка означає *kid*, *youth*, *childish* (дитина, дитячий), а в нікарагуанському варіанті цієї мови схоже слово означає *girl*, *female child* (дівчинка) [7].

На увагу заслуговує вимова *chav*, яка має регіональні особливості: на півдні Великої Британії у корені слова вимовляється голосний, як у слові *cat*, а в північних регіонах — як у слові *car*, що є протилежним типовим вимовним преференціям носіїв південних і північних типів вимови [6].

Лексема *chav* є основою для великої кількості моно- та полілексемних дериватів. Суцільне обстеження британських газетних статей дозволило виокремити інвентар таких одиниць: *chav*, *chava*, *charva*, *chav-alanche*, *chav angle*, *chav baiting*, *chav bashing*, *chav bat*, *chav central*, *chav chariot*, *chav church*, *chav circles*, *chav clothes*, *chav dog*, *chav earring*, *chav Egg*, *chav-elite*, *chav-emo*, *chav face*, *chav gang*, *chav-geeks*, *chav hunt*, *chav chaviot*, *chavmobile*, *chav it*, *chav jamboree*, *chav lover*, *chav message*, *chav-me-now*, *chav mobile*, *chav nav*, *chav off*, *chav patrol*, *chav princess*, *chav queen*, *chav raped*, *chav rash*, *chav ring*, *chav roadblock*,

chav rock, *chav Scum*, *chav shandy*, *chav speech*, *chav tag-team*, *chav talk*, *chav travel*, *chavtastic*, *chav up*, *chav wagon*, *chav whore*, *chav woman*, *chav twat*, *chava stains*, *chavabe*, *chavabis*, *chavacino*, *chavadelic*, *chavagator*, *chavala*, *chavala breath*, *chavalance*, *chavalcade*, *chavalicious*, *chavalier*, *chavalingus*, *chavalito*, *chavalita*, *chavalla*, *chavaller*, *chavalo*, *chavalona*, *chavampire*, *chavanese*, *chavapult*, *chavarice*, *chavarse*, *chavasion*, *chavass*, *chavasshull*, *chavatious*, *chavball*, *chavbelly*, *chavbo*, *chavbutty*, *chavda*, *chavditis*. *chavdad*, *chavdom*, *chave*, *chaved*, *chaveler cheque*, *chaveling*, *chaveller*. Цей список безсумнівно буде довшим на більшому за обсягом текстовому масиві.

Серед лексичних вербалізаторів ЛТ *chav*, окрім гіпероніма *chav*, можливо виокремити інші слова за гендерною ознакою, наприклад, дериват *chavette*, який позначає особу жіночої статі. Найвидатніших представників жіночої статі цієї субкультури називають *chav princess* або *chav queen*. Гарненька дівчина позначається лексемою *chavass* (*a good looking fit girl who happens to be a chav*). Фемінінними дериватами з негативною конотацією є *chav whore* та *chav woman*, що позначають жінок, яким властива аморальна поведінка з раннього віку (8–12 років), підліткова вагітність, паління, і як результат такого способу життя — зморшквата шкіра (*wrinkly skin*), хриплий, глухий голос (*scratchy deep voice*). Нечепура, неохайна жінка вербалізується антропосемізом *chavalona*.

На позначення дітей у субкультурному просторі *chavs* функціонують декілька лексем: *chavalito* (хлопчик), *chavalita* (дівчинка), *chavalla* (дитина-панк, яка поводить себе й одягається як чав), *chavickle*, (вживається на позначення дітей, батьки яких виховують їх у дусі цієї субкультури, особливо стосовно манери одягу та поведінки).

Субкультура *chavs* є достатньо закритою для чужих, осіб, що демонструють свою прихильність до “чавів”, але які не є “своїми”, *chavs* називають образливо *chav lover* (*an insult used on someone who wants to be friends with chavs but isn't*) [9]. Тих, хто копіює їхню поведінку й манери, особливо вербальну, називають *chavabes* по аналогії з *wannabes*. Для позначення “чавів” непривабливої зовнішності, особливо тих, хто має зайву вагу, але носить тісний одяг, вживається складне слово — *chavbelly*, другим компонентом якого є *belly* (пузо).

У сучасній англійській мові з'явилась низка лексичних інновацій- прикметників, утворених за допомогою суфіксів *-ous*, *-y*, *-ic*, наприклад, *chavatious*, *chavy*, *chavadelic*, *chavalicious*, які вміщують сему *властивий, притаманний “чавам”*.

Компоненти, що входять до образного складника ЛТ *chav*, охоплюють зовнішній вигляд, одяг, вік, місце проживання, сферу діяльності, спосіб життя, мовну поведінку [8: 11]. Образно-перцептивні номінанти цього типу актуалізовані в мові у вигляді апелюючих до нього мовних одиниць, що можуть бути виявлені за допомогою інтерпретативного аналізу газетних текстів [4: 25].

Представники цієї молодіжної субкультури виявляють певні характеристики зовнішності й одягу, що слугують маркерами їхньої групової ідентифікації. Зовнішній вигляд *chav* як безпосередню складову його образу можна схарактеризувати як *dressing down*, тобто одяг є одночасно символом заперечення сторонніх і засобом миттєвої ідентифікації собі подібних. Перш за все, члени цієї молодіжної субкультури вирізняються своїм специфічним дрес-кодом, який охоплює: а) брендовий спортивний одяг, спортивні кепі, кросівки білого кольору: *brand-name athletic clothing and shoes. Stereotypically, this might include but is not limited to white trainers and tracksuits*; б) предмети одягу підроблених дизайнерських марок, переважно фірми Burberry: *designer clothing and accessories (usually counterfeit), in particular the distinctive tartan of Burberry*; в) зазвичай, спортивні штани, особливо білі, заправлені в шкарпетки: *sports or jogging trousers, especially white, tucked in at the bottom into large football socks*.

Стиль одягу навмисно підкреслює зневагу *chavs* до соціально прийнятих норм: *They wear scruffy looking trackies, tucked into their socks, to make sure they look as stupid as possible*. Виразною рисою стилю представників цієї молодіжної субкультури є їхня манера носити бейсболки “*chav hat*” під кутом 45градусів — *Chav angle*, який також слугує одним із маркерів групової ідентифікації (*by one whom is defined as a chav*). Обов’язкова уніформа *chavs* має назву *United Colours of Chav*, а стиль одягу — *Chavasion*.

Chavs вирізняються особливим ставленням до прикрас та косметики. Особи обох статей носять велику кількість підроблених золотих прикрас, найбільш характерними серед яких є кліпси великих розмірів, що сягають плеч — *Chav earring (large hoop or dangle earrings)*, ланцюжки: *Fake gold jewellery*. [10]. Зловживання великою кількістю золотих речей, якими прикрашають себе “чави”, має назву *chavarice*, яке походить від слів *chavvie*, *chav* у поєднанні з *avarice* (пожадливість). Узагальнено прикраси *chavs* називають словом *bling* (брязкальця), запозиченим з ямайського сленгу.

Представниці цієї молодіжної субкультури надмірно використовують косметику, особливо крем для засмаги: *If female, often wears thickly applied make-up, makes heavy use of fake tan; Chavettes have bright orange faces* [10].

Дівчата-*chavettes* зачісують волосся назад і збирають його в тугий “кінський хвіст” (*a tight ponytail*) під назвою “*Croydon facelift*”, “*council-house facelift*” або “*Scrapeback*”. Звернімо увагу на вживання в цих виразах метафори *facelift* (підтяжка обличчя), вербалізованої терміном пластичної хірургії.

За етнічною ознакою, *chavs* переважно належать до білих британців з нижчих соціальних прошарків — *white trash underclass* (білі покидьки з соціального дна) [11].

Матеріальні атрибути *chavs* охоплюють старе роззяцьковане авто, що позначається словосполученням — *Chav Chariot, Chav wagon* [12]. Засоби пересування *chavs* позначаються словосполученням *Chav Travel*. Довгий лімузин, зазвичай, білого кольору, набитий підлітками-“чавами”, який їздить вулицями, називається *chavagator*, — слово утворене від слів *chav* і *propagator*.

Місце проживання *chavs* — бідні передмістя великих міст або маленькі провінційні містечка. Зазвичай, ці молоді люди не мають постійної роботи і живуть на допомогу безробітним: *Lives on council estates and other low-income neighbourhoods, often supported by the “dole” (unemployment benefit)* [13]. Вони, як правило, проводять свій вільний час великими групами, на позначення яких вживається лексична інновація *chavalanche*, або *chav gang*, де слово *gang* негативно марковане. Звичка “чавів” пересуватися групами описується словами *Chavalcade* — по аналогії з *кавалькадою*, а також лексемою *chavalance* — по аналогії з *avalanche* (сніговий обвал, лавина). Велика кількість “чавів”, одягнених згідно з дрес-кодом своєї субкультури, що швидко наближаються, позначається метафорою *chavalanche*.

Будь-яке місце, де знаходиться скупчення представників цієї субкультури, називається *chavdom* — зупинка автобуса або вхід до ресторану швидкої їжі МакДональдс. Ця лексема вживається “чавами”, однак на противагу два інші слова — *chavdad* і *chavistan* мають негативну конотацію і входять до лексики мовців, що не належать до цієї субкультури. Своєрідним місцем паломництва *chavs* є також біржі праці, які позначаються метафорою *Chav church* (церква чавів), куди вони приходять систематично, щоб переконати службовців, у неможливості знайти роботу й отримати матеріальну допомогу безробітним.

Ще одним місцем частих зібрань *chavs* є суди, де розглядаються судові справи відносно їхніх хуліганських дій, такі зборища називаються *Chav Jamboree* (веселощі; святкування; бенкет).

Місця постійних зібрань *chavs* називаються *chav circles* [14]. Це можуть бути великі автостоянки, торгівельні центри, парки розваг. Походження виразу *chav circles* пов'язують з колами, які залишають двоколісні засоби пересування чавів — мопеди, скутери, мотоцикли, після нічного зібрання представників цієї молодіжної субкультури.

Головні заняття чавів — кидання предметів (*throwing things*), нищення речей (*smashing things*), викрикування образливих виразів (*shouting random chav incomprehensible gibberish*), які їм видаються смішними. Вербальне ображення перехожих має назву — *Chav Safari*. Пересування групи “чавів” вулицями в пошуках пригод, під час якого вони шукають жертв своїх хуліганських вчинків, називається *Chav Patrol*.

Пиятику та хуліганські дії відносять до маркерів групової ідентифікації представників молодіжної субкультури *chav*. Поширеним напоем є *chav shandy* — суміш пива та охолодженої горілки Смірнофф. Типовою хуліганською дією *chavs* є *chav roadblock* — велика кількість “чавів”, які стоять на проїжджій частині дороги, блокуючи її для автотранспорту — саме така дія символізує єдність між членами цієї субкультури і демонструє їхню силу.

Мовленню *chavs*, яке узагальнено називається *Chavanesse*, притаманні специфічні риси, перш за все, вживання жаргонізмів, інвективність. *Chav talk* вміщує велику кількість скорочень, які “чави” вживають для економії часу, а також для групової ідентифікації. Зорового контакту з *chav* достатньо для отримання його вербальної реакції, як правило, це образлива тирада (*any eye contact will be met with a tirade of abuse*). Яскравою ілюстрацією мовленнєвих звичок *chavs* є такий анекдот: — *Як розпочати сварку з чавом? — Заговоріть з ним! (— How do you start an argument with a chav? — Speak!)* [15].

Отже, дефініційно-компонентний аналіз лексеми *chav* дав підстави стверджувати що поняттєвою основою лінгвокультурного типуажу *chav* є молода людина, переважно з нижчих соціальних прошарків, якій властива антисоціальна поведінка, порушення норм громадського порядку. У сучасній англійській мові лексема *chav* утворює велику кількість моно- та полілексемних дериватів, які вербалізують різні аспекти, пов'язані з життєдіяльністю представників цієї британської молодіжної субкультури. Ця типізована особистість виявляє сукупність диферентів а) своєї зовнішності, б) одягу, в) матеріальних

атрибутів, г) звичок, г) розваг, які пов'язані з порушенням норм соціальної поведінки, д) мови та мовленнєвої діяльності.

Перспективи подальшого дослідження лінгвокультурного типуажу *chav* убачаємо в аналізі його аксіологічних характеристик у британській ціннісній картині світу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Карасик В. И., Дмитриева О. А. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы: Сб. науч. тр. / Под ред. В. И. Карасика. — Волгоград: Парадигма, 2005. — С. 5–25.
2. Березович Е. Л., Гулик Д. П. Ономазиологический портрет “человека этнического”: принципы построения и интерпретации. / Е. Л. Березович, Д. П. Гулик // Встречи этнических культур в зеркале языка в сопоставительном лингвокультурологическом аспекте. — М., 2002. — С. 232–253.
3. Селиверстова Л. П. Лингвокультурный типаж “Звезда Голливуда” : Автореф. дис ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Любовь Павловна Селиверстова ; Волгогр. гос. ун-т. — Волгоград, 2007. — 18 с.
4. Карасик В. И., Ярмахова Е. А. Лингвокультурный типаж “английский чудак” / В. И. Карасик, Е. А. Ярмахова. — Москва: Гнозис, 2006. — 240 с.
5. The Collins English Dictionary. — HarperCollins Publishers Ltd, 2007. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.collinslanguage.com/results.aspx?js=on&dictionary=cedm&text=chav>
6. Quinion, Michael. Chav // World Wide Words. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldwidewords.org/topicalwords/tw-cha2.htm>
7. 'Asbo' and 'chav' make dictionary” //BBC News. — 2005–06–08. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://news.bbc.co.uk/1/hi/uk/4074760.stm>
8. Дмитриева О. А. Лингвокультурные типажы России и Франции XIX века : Автореф. дис ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Дмитриева Ольга Александровна; Волгогр. гос. пед. ун-т. — Волгоград, 2007. — 34 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

9. Cook E. Ask your father: Mum, what's a chav? // The Times. January 12, 2008. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://women.timesonline.co.uk/tol/life_and_style/women/body_and_soul/article3171569.ece
10. <http://www.timesonline.co.uk/tol/sitesearch.do?turnOffGoogleAds=false&sortBy=relevancy&offset=1&query=chav&hitsperpage=10&nextOffset=1&leftStartIndex=1&leftEndIndex=10§ionId=674>
11. Ward, David. Get hip to Chav as this year's wizard word // The Guardian, Guardian Unlimited. — 2004–10–09. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.guardian.co.uk/uk_news/story/0,3604,1330487,00.html
12. Vine, Richard. Your next box set: Misfits //The Guardian. April 2, 2010. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/tv-and-radio/2010/apr/02/misfits-asbo-superheroes-box-set/print>

13. Tweedie, Neil. Cheltenham ladies and the chavs. // The Daily Telegraph. — 2004—12—13. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/main.jhtml?xml=/news/2004/12/13/nchav13.xml>
14. Nayak A., Drayton S. “To charv or not to charver — that is the question”. *Inside Out — North East*. BBC. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/insideout/northeast/series7/webchat_charvers.shtml.
15. Hume Mick. Chavs and chav-nots: the eternal divide.// The Times. — February 7, 2004. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/article1012641.ece

УДК 811.112.2: 811.161.2—115:316.46.058

Н. В. Петлюченко

ХАРИЗМАТИЧНА РИТОРИКА ПУБЛІЧНОГО ЛІДЕРА В УСНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються когнітивні, лінгвальні та екстралінгвальні особливості харизматичної риторики публічного лідера в усному дискурсі. Когнітивна складова харизматичної риторики пов'язана із настановами, інтересами та ідеалами публічного лідера, лінгвальні засоби характеризуються високим ступенем хортаторності звернень публічного мовця до аудиторії, екстралінгвальна специфіка визначається високим емоційним станом піднесення і епатажним іміджем харизматика під час його публічного виступу.

Ключові слова: когнітивний, лінгвальний, екстралінгвальний, харизматична риторика, публічний лідер, публічний виступ, усний дискурс, хортаторність, піднесення, епатаж, імідж

В статье рассматриваются когнитивные, лингвальные и экстралингвальные особенности харизматической риторики публичного лидера в устном дискурсе. Когнитивная составляющая харизматической риторики связана с установками, интересами и идеалами публичного лидера, лингвальные способы характеризуются высокой степенью хортаторности обращений публичного оратора к аудитории, экстралингвальная специфика определяется эмоциональным состоянием воодушевления и эпатажным имиджем харизматика в ходе его публичного выступления.

Ключевые слова: когнитивный, лингвальный, экстралингвальный, харизматическая риторика, публичный лидер, публичное выступление, устный дискурс, хортаторность, воодушевление, эпатаж, имидж

The article deals with cognitive, lingual and extralingual specifics of a public leader's charismatic rhetoric in verbal discourse. The cognitive features of charismatic rhetoric are associated with internal attitudes, interests and ideals of the public leader. The lingual means are characterized by high hortatority of the public leader's appeal to the audience, the extralingual specifics are determined by the emotional mode of inspiration and the charismatic's flamboyant image during his/her oral presentation.

Key words: cognitive, lingual, extralingual, charismatic rhetoric, public leader, oral presentation, verbal discourse, hortatority, inspiration, flamboyant image

У даній статті досліджуються особливості харизматичної риторики публічного лідера в усному дискурсі, а саме **проблеми**, що торкаються (1) когнітивних складових мовного впливу харизматичного лідера у публічному дискурсі, (2) лінгвальних засобів, які характеризуються високим ступенем хортаторності (апелятивності) звернень публічного мовця до аудиторії і визначаються певним тональним та кінетичним оформленням, а також (3) екстралінгвальних умов, що пов'язані із піднесенням, театральністю, схильністю до епатажу, зовнішнім виглядом, стилем, виразною бійцівською позицією харизматика-мовця під час його публічного виступу. До публічної харизматичної особистості, яка надалі у тексті визначається як *публічний лідер*, відносяться не тільки політики, але і юристи, вчені, артисти, спортсмени, священнослужителі та ін., які мають вихід в *усній публічний дискурс*, здібні надихатися великими ідеями і надихати ними інших [1: 10]. Риторичні властивості публічного харизматика визначаємо далі як *харизматична риторика*. Підкреслюємо, що у статті йдеться про соціально детерміновану *політичну* або *публічну харизму*, яка, на відміну від *особистісної*, що пов'язується із привабливістю (рус. *обаяние*, нім. *Ausstrahlung*, англ. *charm*) людини, пов'язана із винятковими лідерськими та ораторськими властивостями політика і має активний публічний прояв. Завдяки застосуванню піар-технологій та використанню політиками медійних ресурсів, виникає можливість створення штучного харизматичного іміджу політика [2], тобто імітації харизми, або її інсценування [3].

Аналіз **когнітивних складових** харизматичної риторики передбачає, перш за все, інтерпретацію ментальних механізмів, що реалізуються харизматиком вербально і невербально з метою впливу на аудиторію переважно в усному модусі дискурсу. Визначення *когнітивних опор* публічного харизматичного лідера є можливим крізь призму аналізу його *мовної особистості*, у структурі якої, згідно з Ю. Н. Карауловим, виділяються три рівні: (1) вербально-семантичний рівень (або структурно-системний), (2) когнітивний рівень (або тезаурусний), (3) прагматичний рівень (мотиваційний) [4: 35–37]. Ця трирівнева модель дозволяє розглядати різноманітні якісні ознаки мовної особистості в межах трьох істотних характеристик — вербально-семантичної, або власне мовної, когнітивної (пізнавальної) і прагматичної. У структурі мовної особистості можна виділити ядерні й змінні складові [4: 37]. Так, певна домінанта, зумовлена *національно-культурними традиціями й пануючою в суспільстві ідеологією*, дає можливість виділення в загальномовній картині світу харизматика її ядерної, загальнозначу-

щої, інваріантної частини. Остання може розцінюватися як аналог поняття базової особистості, під якою розуміється структура особистості, спільна для всіх членів суспільства, й така, що формується під впливом сімейного, виховного, соціального середовища.

Кваліфікація мовної особистості харизматика відповідно до виконуваної нею в тій або іншій ситуації ролі (функції) може служити підставою для характеристики її мовної поведінки, але така кваліфікація не може бути вирішальною для виявлення власне *комунікативних потреб* [6]. При уточненні кількість комунікативних потреб або починає примножуватися (наприклад, потреба в аргументації, потреба в оперуванні текстами духовної культури, потреба у використанні підмов та ін.), або навпаки, йдучи лінією їх типізації й укрупнення, дослідники співвідносять комунікативні потреби з функціями мови, і тоді говорять про фатичну, номінативну, пізнавальну, емотивну, апелятивну, волюнтативну та інші потреби. Цей ряд незакінчений і логічно непослідовний, оскільки, наприклад, номінативна функція (потреба) не існує сама по собі, а входить як складова частина в усі інші; емотивна й волюнтативна потреби є різновидом апелятивної функції, що впливає на аудиторію.

В основі комунікативних потреб харизматика може лежати “взаємна потреба”, причиною якої є наступна спільна умова: недостатність особистості в будь-якому відношенні є ніби імпульсом, що спонукає шукати її доповнення в іншій особистості. В умовах публічної комунікації швидше потрібно говорити не про суто комунікативні потреби, а про потреби *комунікативно-діяльнісні*, оскільки публічна комунікація пов'язана з досягненням певної мети (одержання влади) і ґрунтується на певному типі, насамперед, соціальних взаємин. *Афірмація* й *негація* адресата є для харизматичного лідера визначальними в його комунікативних потребах. Харизматичний лідер точно знає, до якого табору відноситься колективний адресат, яку роль він відіграє в комунікації, тому він абсолютно правильно вибирає положення, за “афірмація” і проти (“негація”) яких виступає адресат.

Як відзначено вище, для дослідження мовної особистості харизматичного лідера у першу чергу релевантним є прагматичний рівень, оскільки на цьому рівні мовна особистість пов'язана з навколишнім світом і потребує його. Ця об'єктивна необхідність, відбиваючись у психіці, випробовується нею як *потреба*. Над потребами перебувають *інтереси*, а над останніми домінують *ідеали*. Як особливий момент виділяється настанова особистості. *Настанова*, або *цілеустановка* — це

обрана особистістю позиція, що полягає в певному відношенні до поставленої мети та завдань і виражається у виборчій мобілізованості й готовності до діяльності [7: 520]. Будь-яка настанова особистості виникає при входженні суб'єкта в ситуацію й прийнятті ним поставлених у цій ситуації завдань. Відповідно, настанова, як один з компонентів спрямованості особистості, а в нашому випадку — мовної особистості, залежить від того, що суб'єктивно важливо для індивіда. *Спрямованість особистості* тлумачиться як сукупність стійких, незалежних від сформованої ситуації мотивів, що орієнтують поведінку й діяльність особистості [8]. Спрямованість особистості характеризується її інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, у яких виражається світогляд людини. Настанова складається й постійно перебудовується в процесі діяльності особистості. Таким чином, настанова особистості, що включає в себе цілий спектр компонентів, починаючи від елементарних потреб і потягів, закінчуючи світоглядними поглядами, є явищем динамічним [9].

Перетворення публічного лідера в харизматика залежить від двох умов, що необхідні для формування та реалізації його публічної харизми: 1) здатність індивіда досить чітко рефлексувати зміст домінуючих архетипів і 2) артикулювати їх у доступній масовій свідомості й водночас зарядженій натхненням формі [10]. Так, у 80-і р.р. в американських дослідженнях моделей комунікаторів Джеральд Голдхабер запропонував *харизматичну модель комунікатора* стосовно дослідження ведучих передач на телебаченні. Це пояснюється тим, що успіх телевізійних передач, на думку дослідника, в меншій мірі пов'язаний з інформаційним змістом передачі, а визначається більшою мірою “харизмою” тієї особистості, яка веде ці передачі, тобто телевізійного ведучого. Під “харизмою” в цьому дослідженні мислився “особистісний магнетизм”, який виходив від особистості ведучого. У цьому контексті було виділено три основних типи харизматичної особистості: 1) *герой* — ідеалізована особистість: сміливий, агресивний, говорить, що “ми хочемо”, виглядає, як “ми хочемо”; приклад — Джон Кеннеді, 2) *антигерой* — “проста людина”, “один з нас”, виглядає, як “ми всі”, говорить те, “що і ми”, з ним ми відчуваємо себе безпечно, приклад — Джордж Буш-Молодший, 3) *містична особистість* — чужа нам людина, незвичайна, непередбачувана, наприклад, А. Шикльгубер (Гітлер). Відповідно виділяються характеристики цих типів за 5 шкалами, так звані “елементи харизми”: 1) зовнішність, 2) чоловіча чи жіноча привабливість, 3) “очікуваність”

висловлювань, 4) дії, 5) професійна майстерність: самоподання, комунікативний стиль. Кожна з цих шкал містила по 10 балів, гарним показником вважалися 35 балів за всіма шкалами [11].

Для розуміння процесу харизматизації публічного лідера було розроблено *модель публічної харизматичної комунікації*, основу якої, за Максом Вебером [12], становить приписування (нім. *Zuschreibung*) лідеру народом харизматичних ознак. Основними етапами перетворення публічного лідера на харизматизованого є: (1) відправлення публічним лідером послання народу, (2) здійснення впливу через аргументи та заклики, (3) усвідомлення народом аргументами і закликами послання, (4) збіг відправленого змісту з очікуваним, (5) піднесення народу, (6) здійснення спільних дій на основі довіри, (7) виникнення харизматичного екстазу, (8) приписування лідеру харизматичних ознак [13: 93–94].

Послання становить собою триєдність особистості публічного лідера, його дій і пропаганди і повинно максимально відповідати очікуваним уявленням народу про цього політика, коли народ, у свою чергу, готовий сприйняти це послання лідера й здійснити ряд сумісних з його/її закликами дій. Вербальна реалізація послання здійснюється через аргументи й заклики, якими аудиторія опановує й наповнює їх своїм змістом. Якщо зміст послання, направлено “згори”, збігається зі сприйнятим значенням “знизу” й обидва вони сплавляються в єдине ціле, тоді можна говорити про успішну харизматичну комунікацію, результатом якої є виникнення *стану довіри*. Стосунки на основі довіри дають змогу кожному індивідові з натовпу уявити собі, що він/вона перебуває в особистому контакті з лідером, яким захоплюється, якому довіряє, а отже, *вірить* у нього. Під вірою в цьому контексті розуміємо прийняття будь-яких суджень за істинні, що завжди пов'язано з певною формою довіри [14: 71]. Джерелами високої мотивації публічного лідера слугують його/її жагуча переконаність у правильності вчинених дій, віра у високі ідеї, усвідомлення себе здатним на здійснення змін у масштабах країни або світу, а також історичність, епохальність публічної ситуації, у якій бере участь сам лідер. Зазначений мотиваційний блок налаштовує його й аудиторію на спільну емоційну хвилю, унаслідок чого виникає різкий сплеск емоцій у всіх учасників комунікації, тобто *харизматичний екстаз*, своєрідний *unio mystica* (містичне поєднання з Богом). У цей момент між лідером і аудиторією зникають суб'єктно-об'єктні відносини, лідер не відокремлює себе від неї, а вона асоціює себе з образом лідера й

приписує йому всі властивості, якими той, за його уявленнями, наділений або які він/вона повинен мати. Результатом успішної харизматичної комунікації є харизматизація політичного лідера, який після акту первинного приписування йому набору очікуваних якостей сприймається прихильниками як харизматичний і справляє на них харизматичний вплив.

На наведеній нижче схемі (рис. 1) представлені основні механізми *харизматичного мовного впливу*, за допомогою яких здійснюється трансляція харизматичного послання від адресанта — харизматичного лідера до адресата — політичним прихильникам і/або супротивникам, що є його референтною групою. Під час передачі послання (нім. *Botschaft*) включаються два види внутрішніх механізмів або каналів впливу — *сугестивний*, точніше, гетеросугестивний і *емоційний*, кожний з яких має свої форми експлікації на вербальному й паравербальному рівнях. Сугестивний вплив здійснюється у формі непрямого навіювання, результати якого простежуються не відразу або в досить віддалений проміжок часу від моменту трансляції послання. Ефективність непрямої сугестії вища, ніж прямої, оскільки навіювання здійснюється опосередковано з використанням проміжних факторів, на яких і робиться основний акцент. Ефективність харизматичної сугестії підвищується в екстремальних умовах, у натовпі (напр., мітинги, партійний з'їзд), при використанні ЗМІ.

За Стівеном Келманом [15] виокремлюємо три ключові характеристики харизматичного лідера які пов'язані з такими *когнітивними механізмами*: 1) **КРЕДИТНІСТЬ** харизматичного лідера, тобто довіра до нього, яка визначається механізмом внутрішнього прийняття (“інтерналізацією”) його послання, 2) **ПРИВАБЛИВІСТЬ**, пов'язана з механізмом його самоідентифікації з народом, і 3) **ВЛАДА**, пов'язана з механізмом зовнішнього оволодіння народом його послання і з виконанням спільних дій. Отже, найбільшу інформативну вагу в посланні харизматика має фактор “ВЛАДА”, що включає в себе ознаки: **НАСТУПАЛЬНИЙ, СМІЛИВИЙ, НАПОЛЕГЛИВИЙ, ЕНЕРГІЙНИЙ**, а також фактор “ПРИВАБЛИВІСТЬ”, що включає в себе ознаки: **ДОБРИЙ, ЧУЙНИЙ, ДРУЖНЬО НАЛАШТОВАНИЙ, ПРИВІТНИЙ**. Останній фактор є меншою мірою важливим для харизматичного лідера, а більшою мірою є включеним у ментальну оцінку дій особистостей, що здатні зачарувати (акторів, телевізійних ведучих, шоуменів, спортсменів тощо), які в повсякденному мовленні також часто називаються харизматичними.

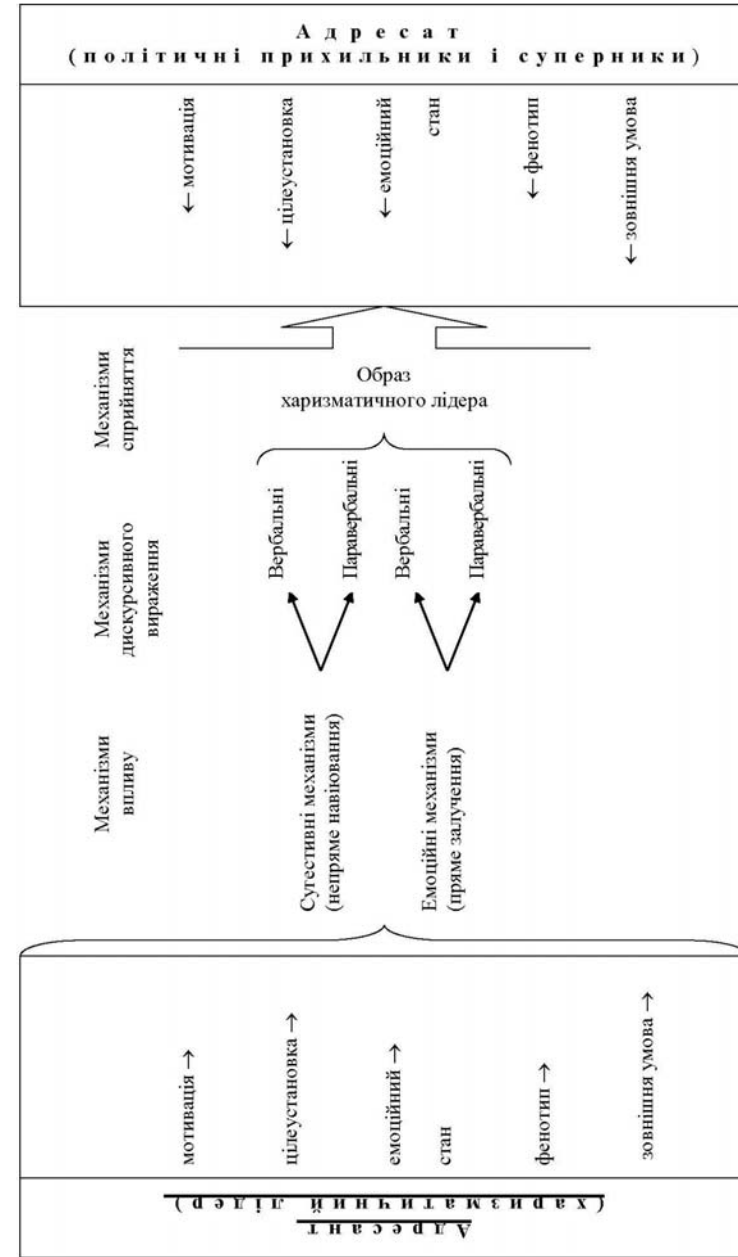

Рис. 1. Механізми харизматичного мовного впливу

В моделі харизматичної комунікації виокремлюємо два чинники харизматичного лідера, що зумовлюють його когнітивні, емоційні та поведінкові риси. Перший фактор “КОМПЕТЕНТНІСТЬ — ПЕРЕКОНАНІСТЬ” (ХЛ vs. Botschaft) відображає когнітивний аспект “ЗНАННЯ ПОВІДОМЛЮВАНОЇ ДІЙСНОСТІ”, емоційний аспект “НАСНАЖЛИВІСТЬ, ВИСОКА ПЕРЕКОНАНІСТЬ В ПОВІДОМЛЮВАНОМУ”, поведінковий аспект “ВМІННЯ СПОНУКАТИ ДО СПІЛЬНИХ ДІЙ”. Другий фактор “ПОВАГА — ПРИВАБЛИВІСТЬ” (ХЛ vs. народ) і (народ vs. ХЛ). Відносини ХЛ vs. народ відбивають когнітивний аспект ЗНАННЯ СВОЄЇ АУДИТОРІЇ, емоційний аспект НАСНАГА НАРОДУ, поведінковий аспект: ВМІННЯ СПІЛКУВАТИСЯ З АУДИТОРІЄЮ НА РІВНИХ; відносини Народ vs. ХЛ висвітлюють когнітивний аспект ВІДОМІЙ АУДИТОРІЇ АВТОРИТЕТ ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРА, емоційний аспект ВНУТРІШНЯ СИЛА І ЗОВНІШНЯ ПРИВАБЛИВІСТЬ КОМУНІКАТОРА, СИМПАТІЯ ДО НЬОГО, поведінковий аспект: ВМІННЯ АДЕКВАТНО РЕАГУВАТИ НА ЗВОРОТНИЙ ЗВ’ЯЗОК ВІД АУДИТОРІЇ.

Найбільш активним лінгвальним засобом у риторичному арсеналі публічного харизмата є його звернення до аудиторії у формі *закликів*, які поділяються на засоби *загальної* і власне *харизматичної* апелятивності. До першої групи належать перформативи, імперативи, імперативні конструкції, конструкції з модальними дієсловами, інфінітиви, короткі речення, салогани, питальні речення, форми майбутнього часу, меліоративно забарвлені слова із ціннісною семантикою та ін., що є *універсальними* лінгвальними засобами персуазії й не залежать від будь-якого виду дискурсу. Друга група закликів належить до власне харизматичної апелятивності, яка транслюється слухачеві/глядачеві у вигляді непрямих імпліцитних смислів і експлікується у мовленні відповідними лексичними маркерами за певною тематикою. Такі смисли визначаємо як *апелятивні харизматичні смисли*, що мають виразний індивідуальний характер і визначаються насамперед специфікою національно-культурного коду мовної особистості харизматичного лідера, а також його належністю до певного різновиду публічного дискурсу — політичного, академічного, релігійного, акторського тощо. Так, наприклад, харизматичний політик, перш за все, апелює до Бога, народу, нації, історичних авторитетів, єдності, вирішення актуальних питань часу. Він відчуває себе нібито пророком, який здатний прогнозувати майбутній розвиток країни, а також “винятковою” людиною, яка непохитно переконана в тому, що він/

вона — єдино вірна фігура в потрібному місці й у потрібний час [16: 223–226].

Необхідно підкреслити, що харизматична апелятивність визначається певною паравербальною специфікою, яка пов’язана з тим, що “апелятивні” ділянки у піднесеному мовленні харизматика вирізняються відповідними тональними та жестовими феноменами. Голосовими маркерами піднесення є дзвінкість, звучність, модулювання, можливий перехід на фальцет і крик, рідше приглушеність. Ознаки піднесення в жестах пов’язуються з руховим екстатичним збудженням, неприродними, надмірними рухами, жестами, мімікою, позами, що виражають стан екстазу, захвату. Значній кількості харизматичних лідерів ХХ століття (Л. Троцький, А. Гітлер, Б. Муссоліні, Ф. Франко та ін.) притаманна *рапсодична просодія* промов, яка відрізняється такою структурою: повільний вступ, у якому подається короткий зміст промови, потім за рахунок зростання емоційного напруження різка зміна темпу й звучності, експресивність яких на кульмінаційній фазі промови досягає значної сили й формує у публіки ефект своєрідного “вибуху”. Кінетична акцентуація харизматичної апеляції пов’язується з рухами правої руки, які супроводжують заклик і виконують функцію “жестового наголосу”, синхронізуючись із головнонаголошеним складом у синтагмі або у фразі. Особливе значення має саме змах правої руки, викидання правої руки вперед, що в давніх римлян означав *saluto romano* (римський салют), характерний для кінетики багатьох харизматичних лідерів [17: 372].

Екстралінгвальний компонент у харизматичній риторичній публічного лідера є пов’язаний, насамперед, із такими чинниками, як емоційний стан піднесенням, схильність до епатажу, героїзм, еротична привабливість а також зовнішнім виглядом, виразною бійцівською позицією харизматика-мовця під час його публічного виступу та ін. Публічний лідер, який бажає сприйматися в очах своїх прихильників як харизматичний, повинен мати певні ознаки, або *стигмати (мітки)*, що виділяють його з навколишньої маси. Дозрілий для своєї місії харизмат отримує з неба заклик до суспільної діяльності або якийсь знак, що вказує на його призначення. Так, наприклад, покликання в релігійній сфері, здійснюється посланцем вищих сил або знаменням, що від них йде (напр., Мойсей перед неопалимою купиною, Будда під деревом Бодхі). До героїчної діяльності у світській сфері людина може бути покликана іншими неабиякими подіями, які викликають несподіване осяяння. Харизматична поведінка у публічному дискурсі

найчастіше припускає певну театральність, ритуал, з чим і пов'язане широке використання гербів, емблем, гімнів, прапорів і різних обрядів з метою створення епатажного іміджу [18:105].

Екстралінгвальний харизматичний вплив деякою мірою асоціюється у свідомості слухача/глядача з *антропометричними* характеристиками людини, наприклад, з її фізичними розмірами. Вони повинні бути певною мірою полярними — від значних (Г. Коль, В. Брандт, В. Янукович) до малих (Наполеон, А. Гітлер, Й. Сталін, В. Путін). Носій харизми має у зовнішності характерні тільки для нього/неї риси: жести, рухи, пози, манера мовлення, незвичайні слова, що допомагають відрізнятись від інших людей. Так, Й. Сталін носив густі вуса й не розлучався з люлькою, до того ж у нього був яскраво виражений грузинський акцент. У М. Кутузова була чорна пов'язка на оці, у М. Горбачова — помітна родима пляма. Всі ці ознаки доповнюють індивідуальну картину *образу харизматичного лідера*: при першому ж контакті вони впадають в око й запам'ятовуються, а потім, коли люди вже піддалися дії харизми, із цих характерних рис формується неповторний образ лідера. Так, наприклад, перебираючи на себе роль “батька” (К. Аденауер, Й. Сталін), харизматичний лідер відповідно ставиться й до свого зовнішнього вигляду: консервативний стиль в одязі, неспішна манера розмови й поведінки, керування [19:57–58].

Таким чином, робимо **висновок** про те, що при аналізі харизматичної риторики публічного лідера необхідно враховувати (1) ментальні механізми та ресурси (настанови, інтереси, ідеали), що реалізуються харизматиком з метою впливу на аудиторію, (2) лінгвальний арсенал різноманітних засобів харизматичної апелятивності, яка визначається специфікою національно-культурного коду мовної особистості публічного лідера і його приналежністю до певного різновиду публічного дискурсу, а також (3) такі екстралінгвальні чинники, як підвищена екстатичність харизматичного лідера, театральність, нестандартна зовнішність, його схильність до епатажності та ін. Всі означені компоненти харизматичної риторики сприяють формуванню прагматичних дій публічного харизматика, яки направлені на адресата з метою його кардинальної зміни. Успішне сприйняття адресатом всіх складових харизматичного послання буде відбуватися на основі максимального збігу характеристик адресанта й адресата й сприйматися останнім як *образ харизматичного лідера*.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.
2. Почепцов Г. Г. Имиджология / Г. Г. Почепцов. — М. — К. : Рефл-бук-Ваклер, 2004. — 574 с.
3. Lenze M. Postmodernes Charisma : Marken und Stars statt Religion und Vernunft / Malte Lenze. — 1. Aufl. — Wiesbaden : Dt. Univ. — Verl., 2002. — X, 217 S.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. — М. : Наука, 1987. — 264 с.
5. Там само: 37
6. Янко Т. Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии (на материале русского языка) / Т. Е. Янко // Вопр. языкознания. — 1999. — № 4. — С. 28–55.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. — СПб. : Питер, 2001. — 702 с.
8. Там само: 520
9. Там само: 521
10. Goleman D. Emotionale Intelligenz / Daniel Goleman. — München : Hanser, 1996. — 423 S.
11. Lawrence B Rosenfeld; Val R Smith; Gerald M Goldhaber, Experiments in human communication a laboratory manual and workbook. — Holt, Rinehart and Winston, 1975. — 295 p.
12. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. — Paderborn: Voltmedia, 2006. — 1311 S.
13. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.
14. Klaus G. Sprache der Politik / Georg Klaus. — Berlin : Dt. Verl. der Wissenschaft, 1971. — 294 S.
15. Kelman, Steven: Economic Incentives and Environmental Policy: Politics, Philosophy, Ideology // Thomas Schelling (editor), Incentives for Environmental Protection. — MIT Press, 1983.
16. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.
17. Там само, с. 372
18. Burkhardt A. Sprachliche Techniken der Schuldverschleierung im Rahmen des CDU-Parteispendeskandals / Armin Burkhard. In: Politik. Sprache und Glaublichkeit. Linguistik des politischen Skandals. Armin Burkhard, Kornelia Pape (Hrsg) — Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003. — 219 S. — S. 104–120.
19. Петлюченко Н. В. Харизматика : мовна особистість і дискурс : монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса : Астропринт, 2009. — 464 с.

ДО ПИТАННЯ З ПРОБЛЕМ КЛАСИФІКАЦІЇ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВІ

В современном переводоведении вопрос о классификации имен собственных, их связи с референтами и другими лингвистическими принципами представлен разнообразными подходами ученых. В статье рассматривается один из наиболее распространенных способов классификации англоязычных ономастиконов. Выявлены общепринятые классифицирующие признаки и примеры использования, аргументирующие необходимость каждого из упомянутых принципов.

Ключевые слова: ономастика, имя собственное, референт, классификация.

В современном переводоведении вопрос о классификации собственных назв, их связь с референтами та іншими лінгвістичними принципами представлений різними підходами вчених. У статті розглядається один із найбільш поширених способів класифікації англомовних ономастиконів. Виявлені загальноприйняті класифікуючі ознаки та приклади використання, що аргументують необхідність кожного зі згаданих принципів.

Ключові слова: ономастика, власна назва, референт, класифікація.

There is a problem of proper names' classification, their connection with referents and other linguistic principles presented by different scientists' approaches in the framework of modern translation. The article deals with one of the most widespread methods of English onomastics' classification. The common classification features and examples to prove the necessity of the studied principles are brought to light.

Key words: onomastics, proper name, referent, classification.

В сучасному мовознавстві термін “ономастика” (від грецького *onomastikē* — “мистецтво давати імена”) має два значення. По-перше, цим терміном позначається комплексна наука про власні назви, а по-друге — самі власні назви. В останньому випадку вживається також термін онімія [1:144].

Відокремлення спеціальних ономастичних проблем із загального кола лінгвістичних виправдовується місцем, яке власні назви займа-

ють у мові. Однак, існує ряд наук, особливо зацікавлених в ономастичному матеріалі (історія, географія, перекладознавство та інші), представники яких вважають ономастику своєю допоміжною дисципліною. Проте власні назви — це слова, тому їхнє вивчення належить перш за все до лінгвістики [2:5]. А перекладознавство, в свою чергу, зустрічається з проблемою класифікації власних назв, як складової процесу адекватного перекладу.

Актуальність дослідження полягає в недостатньому висвітленні проблем класифікації сучасної англомовної ономастики згідно з компонентами-складниками або референтами власних назв, їх етимологією, походженням і місцем в мові та іншими ономастичними та загальнолінгвістичними аспектами.

Метою даної роботи є дослідження принципів класифікації власних назв в ономастичному просторі у сучасності. Для досягнення мети дослідження було виконано наступні **завдання**:

- визначити сферу дослідження онімії в лінгвістиці та перекладознавстві;
- проаналізувати проблеми та особливості класифікування власних назв;
- виокремити принципи класифікації онімів англомовного походження.

Матеріалом дослідження слугували атласи й довідники зі світової географії, історії та культури загальним обсягом 251 сторінка. Методом суцільної вибірки було обрано 500 англійських власних назв та їхні відповідники в українській мові.

Відомо, що необхідність виділяти якийсь предмет з безлічі схожих предметів незалежно від ситуації спілкування і не називаючи уточнюючих ознак призвела до привласнення цьому предмету окремої назви, якою не можна буде назвати будь-який інший схожий предмет. Така назва є власною. Власні назви (далі — ВН) служать для індивідуального позначення предмету безвідносно до ситуації, що описується, і без обов'язкових уточнюючих визначень. ВН виконують функцію індивідуалізуючої номінації. Предмет, що позначається власною назвою, називають референтом. Референтами ВН можуть бути люди, тварини, установи, компанії, географічні та астрономічні об'єкти, кораблі та інші предмети.

До власних назв можна зарахувати також назви книг, фільмів, інших творів літератури і мистецтва. Важливо відзначити, що ВН певною мірою властива і класифікуюча номінація. Предметів, гідних

індивідуальної назви, так багато, що ВН знаходяться поза рамками основного лексичного складу мов. Як відзначав лінгвіст Е. Пулграм, “Я не можу дозволити собі бути зацікавленим у знанні імені будь-якої людини лише заради самого знання, тому що надто багато імен обтяжили б тоді мою пам’ять” [3:26]. Аналогічним чином, неможливо знати назви всіх існуючих географічних об’єктів, компаній, установ. Проте кожній людині доводиться знайомитися з власними іменами більш менш значної кількості людей, тварин та інших живих і неживих предметів [4:7–9].

Слід мати на увазі, що, по-перше, всі ВН володіють значенням наочності, тобто частиною їх змісту (значення) є свого роду повідомлення про існування деякого предмету.

По-друге, більшість ВН позначають якийсь клас предметів, серед яких один предмет особливо виділяється. У системі мови з логічної точки зору індивідуалізуюча номінація можлива лише серед предметів, попередньо класифікованих на основі узагальнення. Неможливо говорити про антропоніми, топоніми та інші категорії ВН, не пов’язуючи їх з поняттями “людина”, “територіальний об’єкт” та іншими.

По-третє, ВН, позначаючи індивідуальний предмет, закріплюють в своєму значенні деяку угоду, домовленість називати конкретний предмет певним чином.

По-четверте, ВН несуть в собі якусь інформацію саме про предмет, про його властивості. Ця інформація може бути поширеною або непоширеною. Може бути певною мірою відома в різних сферах спілкування. Якщо ця інформація набуває поширення в масштабах всього мовного колективу, то це означає, що відомості про даний предмет є частиною мовного значення власної назви.

Таким чином, в значенні ВН можна виділити щонайменше чотири компоненти:

а) буттєвий компонент, або інтродуктивний — існування і наочність того, що позначається. Даний компонент значення є ніби згорнутим повідомленням: “Існує такий предмет”;

б) компонент, що класифікує — приналежність предмету до певного класу. Такий клас називають денотатом назви. Денотатами антропонімів, наприклад, є люди; денотатами зоонімів — тварини; денотатами топонімів можуть бути континенти, океани, моря, країни, річки, острови, населені пункти, вулиці, тощо. Даний компонент значення є згорнутим повідомленням типу: “Цей предмет — людина (річка, будівля та інші)”;

в) компонент, що індивідуалізує — спеціальне призначення даної назви для називання одного з предметів в рамках денотата. Такий окремий предмет називається референтом назви. Разом компоненти (а), (б) і (в) містять згорнуте повідомлення: “Є така людина, яку звуть Джон”; “Річка, про існування якої ми повідомили, називається Ніагара”;

г) компонент, що характеризує — набір ознак референта, достатніх, щоб співбесідники розуміли, про що йдеться. Даний компонент значення, наприклад, ВН Ніагара представляє собою згорнуте повідомлення: “Ця річка протікає в Північній Америці і утворює один з найбільших водопадів в світі” [4:10–11].

Реформатський О. О. поділяє ВН в першу чергу на ономастику, тобто сукупність особистих імен (імен, по батькові, прізвищ, прізвиськ людей, а також і тварин), і топоніміку, тобто сукупність географічних назв (фізико-географічних, тобто назв гір, рівнин, пустель; назв океанів, річок, заток і т. п., а також політико-географічних, тобто назв країн, колоній, областей, міст та інших населених пунктів) [5:37].

Звернемося до ономастики як до сукупності назв, що оточують нас в будь-якій сфері життя і діяльності. У цьому значенні все частіше вживається інший термін — онімія як узагальнюючий для топонімії, антропонімії, теонімії та інших секторів ономастичної, або онімічної, лексики.

Ономастичний простір може бути поділений на специфічні сектори, всередині яких виділяються окремі зони, чи поля. Цей розподіл необхідний, оскільки весь ономастичний простір в цілому нечітко окреслений. Проте підхід до ділення може бути різним в силу не лише об’єктивних, але і суб’єктивних причин, які визначаються як факторами суспільного порядку, так і індивідуальністю дослідника. В ономастичному просторі, наприклад, можуть бути виділені такі сфери: антропонімія, топонімія, зоонімія, фітонімія, космонімія, астронімія з астротопонімією, хрононімія, хрематононімія, міфонімія та інші.

Перша з відомих нам класифікацій речей, здатних мати імена, належить Арістотелю [2:141]. Наразі в ономастиці має місце універсальна класифікація онімів. Виділяють такі види онімів як антропоніми (імена людей), топоніми (назви географічних об’єктів), теоніми (імена божеств), зооніми (імена або клички тварин), фітоніми (назви рослин), астроніми (назви небесних тіл), космоніми (назви зон косміч-

ного простору і сузір'їв), хрононіми (назви відрізків часу, пов'язаних з історичними подіями), ідеоніми (назви об'єктів духовної культури), хрематоніми (назви об'єктів матеріальної культури), ктематоніми (назви пароплавів, журналів), фалероніми (назви орденів, медалей), назви засобів пересувань, назви стихійних лих та інші.

Відповідно до ступеню реальності денотата оніми підрозділяються на реаліоніми (імена існуючих об'єктів) і міфоніми (імена вигаданих об'єктів) [1:147].

Низка сучасних дослідників, виходячи з принципу зв'язку ВН з об'єктом номінації, об'єднують деякі назви у групи та класи. Так, наприклад, А. Бах антропонімію об'єднує із зоонімією, топонімію — з хрематонімією й астронімією, а назви витворів образотворчого мистецтва виявляються відірваними від музичних, літературних і хореографічних творів [2:156].

Крім того, у цій класифікації найменування установ і суспільств складають ізольовану групу, хоча за своїми лінгвістичними властивостями туди могли б потрапити назви періодичних видань, моделей машин і механізмів, індивідуальні назви коштовностей тощо. Не дивлячись на помітний недолік, в класифікації А. Баха є позитивний момент — виділення живих істот, неживих об'єктів, думок, дій, звуків. Назви живих істот він дуже правильно ділить на індивідуальні та групові.

Приймаючи за основу роботи А. Баха, О. Суперанської та Н. Подільської розглянемо особливості класифікації імен у зв'язку з об'єктами, що позначаються.

Імена існуючих об'єктів

Імена живих істот

1. Антропоніми (напр., імена людей — *Alice (Еліс, Аліса), John (Джон)*; прізвища — *Smith (Сміт), Johnson (Джонсон)*; прізвиська — *Richard the Lion Heart (Річард Левове Серце)*);

2. Зооніми:

а) кіноніми — клички собак (напр., *Labyrinth (Лабіринт), Lady (Леді)*);

б) феліноніми — клички котів (напр., *Cake (Тістечко)*);

в) гіпноніми — клички коней (напр., *Viscerphalus (Буцефал), Moon (Місяць)*);

г) орнітоніми — клички птахів (напр., *Billy (Біллі), Zeus (Зевс)*) та інші.

Найменування неживих предметів

1. Топоніми:

а) гідроніми — назви водних об'єктів:

• **океаноніми** — назви океанів та їх частин (напр., *the Pacific Ocean (Тихий океан)*);

• **пелагоніми** — назви морів (напр., *the Caribbean Sea (Карибське море)*);

• **лимноніми** — назви озер (напр., *Loch Ness (Лох-Несс)*);

• **потамоніми** — назви річок (напр., *the Rio Grande (Ріо-Гранде)*);

• **гелоніми** — назви боліт (напр., *the Great Dismal Swamp (Греїт Діс-мал Суомп)*);

б) **ороніми** — назви елементів рельєфа земної поверхні (напр., *Jeff Davis Peak (Пік Джеффа Девіса)*);

в) **хороніми** — назви територій, областей, районів (напр., *the District of Columbia (Округ Колумбія)*);

г) **ойконіми** — назви населених пунктів:

• **астіоніми** — назви міст (напр., *London (Лондон)*);

• **комоніми** — назви сільських поселень (напр., *County Durham (Дарем, Дергем)*);

г) **урбаноніми (урбоніми)** — назви міських об'єктів:

• **агороніми** — назви площ (напр., *Trafalgar Square (Трафальгарська площа)*);

• **годоніми** — назви вулиць (напр., *the Fifth Avenue (П'ята авеню)*);

• **ойкодомоніми** — назви окремих будівель (напр., *the Empire State Building (Емпайр-Стейт-Білдінг)*);

2. Космоніми — назви космічних об'єктів (напр., *Jupiter (Юпітер), Venus (Венера)*);

3. Астроніми — назви зірок (напр., *Alfessa Meridiana (Альфеска Меридіана, Альфа Південної Корони)*);

4. Астрононіми:

а) селеноніми — назви елементів рельєфу на поверхні Місяця (напр., *Catena Davu (кратер Катена Дейві)*);

б) геоніми — назви елементів рельєфу на поверхні Землі (напр., *the Arctic Cordillera (Кордильєри Арктики)*);

в) марсіоніми — назви елементів рельєфу на поверхні Марса (напр., *Mare Sirenum (Море Сирен)*);

г) венусоніми — назви елементів рельєфу на поверхні Венери (напр., *Maxwell Montes (Гори Максвелла)*);

г) меркуріоніми — назви елементів рельєфу на поверхні Меркурію (напр., *Kuiper Crater* (кратер Койпер));

5. Фітоніми — індивідуальні назви окремих рослин (напр., *the Oak of Mamre* (Мамврійський Дуб));

6. Прагматоніми:

а) хремадоніми — власні назви предметів матеріальної культури (напр., *the Tiffany Yellow Diamond* (Жовтий діамант Тіффані));

б) фалероніми — назви орденів, медалей, відзнак (напр., *The Most Excellent Order of the British Empire* (Найвизначніший Орден Британської Імперії));

в) порейоніми — назви транспортних засобів (напр., *HMS Ajax* (HMS Аякс)).

Власні імена комплексних явищ і об'єктів

1. Идеоніми:

а) артіоніми — назви творів мистецтва (напр., *"The Marilyn Diptych"* ("Диптих Мерилін"));

б) біблійоніми — назви будь-яких писемних творів (напр., *"The Picture of Dorian Gray"* ("Портрет Доріана Грея"));

в) гемероніми — назви періодичних видань (напр., *"The Times"* ("Таймс"));

г) документоніми — власні назви окремих важливих документів (напр., *Magna Carta* (Магна Карта, Велика хартія вольностей));

г) хрононіми — назви найважливіших відрізків часу, епох, історичних подій (напр., *the Synod of Whitby* (Синод у Вітбі));

д) геортоніми — назви свят та ювілеїв (напр., *American Independence Day* (День незалежності США));

2. Анемоніми — назви стихійних лих (напр., *Hurricane Katrina* (ураган Катрина));

3. Ергоніми — назви ділових об'єднань (корпорацій, фірм, рухів, спілок) (напр., *the Coca-Cola Company* (компанія "Кока-Кола"));

4. Політоніми — назви атрибутів і символів держави (напр., *the Union Jack* (Юніон Джек)).

Імена вигаданих об'єктів

1. Міфоніми:

а) міфоантропоніми (напр., *Selu* (Селу));

б) міфозооніми (напр., *Tlanuwa* (Тланува));

в) міфотопоніми (напр., *Atlantis* (Атлантида));

г) міфотітоніми (напр., *Alfirin* (Альфирин));

г) міфохремадоніми (напр., *Excalibur* (Екскалібур));

2. Теоніми (напр., *Yahweh* (Ягве, Єгова)).

Аналіз літератури з питань уточнення сфери дослідження ономастики та виокремлення принципів класифікації власних назв та імен показав, що найбільш ефективним підходом є класифікування онімів за їхнім об'єктом номінації. На англомовних прикладах було виявлено, що ономастичний простір може бути поділений на специфічні сектори та окремі зони, що є доцільним розподілом за принципом номінації референтів власних назв.

Проте підхід до ділення ономастиконів за класами у лінгвістиці та перекладознавстві може бути різним в силу не лише об'єктивних, але і суб'єктивних причин, які визначаються як факторами суспільного порядку (ментальність нації, власні назви в тій чи іншій професійно-нальній сфері тощо), так і індивідуальністю дослідника або перекладача (рівень фонових та фахових знань, особистісні показники тощо).

В ході роботи було з'ясовано, що питання про особливості класифікування онімів постає наразі необхідним для подальшого розвитку перекладознавства, як науки, в якій адекватне відтворення власних назв іноземними мовами є одним із важливих аспектів.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. — М. : Наука, 1978. — 199 с.
2. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М. : Наука, 1973. — 367 с.
3. Pulgram, E. Theory of names. — Berkeley : American Name Society, 1954. — P. 26.
4. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. — М. : Р. Валент, 2001. — 200 с.
5. Реформатский А. А. Введение в языковедение / Под ред. В. А. Виноградова. — М. : Аспект Пресс, 1996. — 536 с.

ЛЕКСИКО-ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ МОДАЛЬНОСТИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ И СПОСОБЫ ЕЕ ПЕРЕДАЧИ В УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Стаття присвячена дослідженню лексико-граматичних особливостей вираження модальності в китайській мові. В ході вивчення проблеми виявлено лінгвістичні труднощі актуалізації модальності під час перекладу текстів різноманітної тематичної спрямованості з китайської мови на українську та проаналізовано адекватні засоби її передачі в межах вищезазначених мов.

Ключові слова: модальність, китайська мова, українська мова, переклад, лексико-граматичних особливостей вираження модальності.

Статья посвящена исследованию лексико-грамматических особенностей выражения модальности в китайском языке. В ходе изучения проблемы выявлены лингвистические сложности актуализации модальности при переводе текстов различной тематической направленности с китайского языка на украинский и проанализированы адекватные способы ее передачи в рамках вышеупомянутых языков.

Ключевые слова: модальность, китайский язык, украинский язык, перевод, лексико-грамматические особенности выражения модальности.

The article highlights the lexical and grammatical peculiarities of modality expression in the Chinese language. The research has revealed linguistic difficulties of modality manifestation while translating various texts from Chinese into Ukrainian; adequate means of their rendering in both languages are analyzed.

Key words: modality, the Chinese language, the Ukrainian language, translation, lexical and grammatical peculiarities of modality expression.

Стремительное развитие дипломатических отношений между Украиной и Китаем за последние 20 лет обусловило спрос на высококвалифицированных переводчиков китайского языка, лингвистическая, социокультурная и профессионально-коммуникативная компетен-

ции которых предполагают достоверное донесение содержания высказывания до украиноязычного слушателя / читателя (и наоборот).

На современном этапе развития переводоведения в нашей стране украинских ученых привлекает проблема адекватной передачи смысла на лексическом, грамматическом и синтаксическом уровнях при осуществлении перевода различных типов высказываний с китайского языка на украинский. Тот факт, что в основе китайского языка лежит иероглифика, объясняет возникновение значительных трудностей, связанных с соотношением лингвистических систем этих языков.

В целях успешного результата переговоров, коммюнике, письменного перевода актуальной информации переводчику китайского языка необходимо учитывать и корректно передавать имплицитный смысл переводимых высказываний. Усилительные и экспрессивные частицы, модальные слова и модальные глаголы приносят определенный колорит и дополнительный “оттенок” высказываниям носителей китайского языка. Задачей переводчика является грамотно подобрать лексико-грамматические средства для воссоздания полной картины оригинального текста. К сожалению, исследования таких ученых, как А. Ф. Кондрашевского, М. В. Румянцевой, Т. П. Задоевко, Хуан Шуиня, В. И. Горелова, Н. А. Шпешнева и других в области модальности свидетельствуют о недостаточном рассмотрении возможных лингвистических средств передачи модальных значений при переводе текстов (высказываний) с китайского языка на украинский. Поэтому **целью** данной работы является выявление, с одной стороны, лексико-грамматических особенностей выражения модальности в китайском языке и, с другой стороны, способов ее передачи на украинский язык.

Достижение поставленной цели потребовало решения следующих **задач**:

- 1) проанализировать способы передачи модальности в рамках вышеупомянутых языков;
- 2) выявить лингвистические сложности актуализации модальности при переводе высказываний различной тематической направленности с китайского языка на украинский.

По мнению ученых-китаеведов [1], между грамматикой и лексикой существует тесная связь (как, собственно говоря, и в любом другом языке). Лексика влияет на грамматические значения синтаксических единиц. Синтаксическая функция слова зависит от его се-

мантики. Поэтому отдельный член предложения как синтаксическая категория обычно находится в прямом соответствии с определенной частью речи как категорией лексико-грамматической и одновременно является функцией этой части речи.

Лексическое значение слова может обозначать грамматическое значение такой лексической единицы, как предложение. Два встречных, одновременно протекающих процесса — грамматизация лексических элементов и лексикализация грамматических образований — являются наглядным свидетельством теснейших связей, существующих между грамматикой и лексикой, что усложняет их перевод с китайского языка на украинский.

Особый интерес представляет перевод частиц, которые относятся к полуграмматическому, полулексическому типу слов. Именно частицы в силу своей лингвистической природы занимают срединное положение между собственно синтаксическими (синсемантически) словами китайского языка (предлогами, союзами, показателями членов предложения) и модальными словами, а также наречиями. Заметим, что в работах китайских авторов (Люй Шусян и Сунь Дэсюань) частицы отнесены к категории наречий, в то время как в класс частиц иногда оказываются включенными также междометия.

Определенные сложности при декодировании смысла вызывает многофункциональность китайских частиц: что частицы (zhǐcí) в китайском языке могут либо выражать отношения между членами предложения (частями сложных предложений), либо служить средством эмоционально-смыслового выделения членов предложения (частей сложных предложений), либо, наконец, вносить в предложение добавочные смысловые значения и экспрессивные оттенки. Они относятся к одному или нескольким членам предложения или же к предложению в целом. Из всех разрядов частиц (частицы-связки, союзные, усилительные, ограничительные, отрицательные, обобщающие, темпоральные и экспрессивные) к категории труднопереводимых относятся усилительные (qiángdiào xiǎocí) и экспрессивные частицы (yǔqécí).

В китайском языке усилительные частицы выступают в качестве средства эмоционально-логического выделения структурных конститuentов предложения. Они не только увеличивают смысловую значимость слов и словосочетаний, а иногда и частей сложных синтаксических единиц. Параллельно они эмоционально насыщают эти элементы структуры предложения. Переводчику необходимо уловить

“центр значимости” и подобрать адекватные лингвистические средства для его передачи на украинский (или любой другой) язык.

Существует целый ряд усилительных односложных (连 lián, 就 jiù, 便 biàn, 即 jí) частиц, двусложных частиц, содержащих морфемы “liǒn”, “shǐ” и “zhǐ” (就连 jiùlián, 甚至连 shěnzhi lián, 就是 jiùshì, 便是 biànshì, 即是 jíshì, 乃至 nǎizhi, 甚至 shěnzhi), и составных (甚至就是 shěnzhi jiùshì) частиц со значением “даже (и)”. Они ставятся непосредственно перед тем словом, которому хотят придать эмфазу — чем “длиннее” частица, тем сильнее экспрессия. Украинским эквивалентом при переводе усилительных частиц выступает только одна частица “навіть”, потому для сохранения акцента приходится прибегать к использованию дополнительных слов-интенсификаторов типа “сам(а)”, “що-що, так це...” и др, либо вводных слов и фраз.

Наличие омонимии в рамках рассматриваемых лингвистических единиц вызывает сложности при переводе частиц с китайского языка на украинский. Так, например, 即 jí может функционировать как глагол-связка (“а саме є; як раз і є раз; тобто”) и как усилительная частица (“відразу, зразу; той час; ж, — бо”). Сравните [2: 208—209]:

1. 暹罗即今之泰国。Xian luo ji jin zhi tai guo.

Сіам — це (і є) сучасний Тайланд. (Частица выступает в функции глагола-связки). В трех последующих примерах частица придает эмфазу разным членам предложения:

2. 结束战斗之后，部队即撤回山区。

Jie shu zhang dou zhi hou, bu dui ji che hui shan qu.

Відразу (ж) після бою загін відійшов назад в гори.

3. 服药两三天后即可见效。

Fu yao liang san tian hou ji ke jian xiao.

Ефект наступає (вже) через два-три дні після прийому їжі.

4. 稍加修改即可使用。Shao jia xiu gai ji ke shi yong.

Трохи відкорегувати — (ма) можна використовувати.

Поэтому, правильно определив имплицитный смысл высказывания, переводчик должен подобрать адекватные лингвистические средства в украинском языке для его (смысла) передачи слушателю / читателю.

Выбор частицы в китайском языке зависит от того, с каким членом предложения она должна сочетаться и в каком месте синтаксической структуры она должна находиться. Так перед сказуемым можно использовать только 也 yě и 都 dōu в значении “и me”. В конце предло-

жения часто употребляется фразовая частица 的 *d*. Особую роль при интенсификации слова играет усилительная частица 是 *shì* (“*відразу, зразу; той час; ж, — бо*”), которая принимает на себя фразовое ударение. Именно поэтому принято считать, что она выполняет основную экспрессивно-выделительную функцию. Однако в тех случаях, когда *shì* отсутствует, эту функцию принимает на себя частица *d*.

К спектру усилительных частиц китайские ученые относят морфему 给 *gěi*, которая усиливает экспрессию и ставится непосредственно перед глаголом-сказуемым. Нижеприведенные примеры демонстрируют такое “усиление”.

他把花瓶给打了。(书) — Він *все ж (все ж таки)* розбив вазу.

鞋子都叫水给湿透了。(书) — Черевки *все ж таки (адже)* наскрізь промокли.

我记性不好, 保不住就给忘了。(书) — У мене пам’ять погана, (*вільму*) *та й забуду*.

Найти в украинском языке соответствия китайским модальным частицам бывает порой нелегко, поэтому при переводе, в особенности, художественных произведений с китайского языка на украинский следует восполнять “усилительный” колорит при помощи добавления других слов (“*надто; конче*”; удвоенное употребление отдельных слов; например: “*дуже-дуже*”, “*гарний-гарний*” и т.п.), эквивалентных имплицитному значению частиц.

Распространенная полисемия и синонимия (в китайском языке) модальных частиц в плане усилительного значения также приводит к значительным трудностям выбора украинского эквивалента. Так частица 的 *d* может означать не только уверенность в достоверности сообщаемого, она иногда вносит в предложение усилительный оттенок; 了 *le* и 啦 *la* хоть и означают переход предмета в новое состояние, в некоторых ситуациях они вносят в предложение оттенок интенсификации; 呢 *ne* и 哪 *na*, 着呢 *zhene* и 着呐 *zhena* придают предложению усилительный оттенок.

Помимо разряда усилительных частиц в китайском языке существует разряд экспрессивных частиц (语气词 *yǐqìcí*), которые вносят в предложение различные экспрессивные, модальные и дополнительные смысловые значения. Они представляют собой редкое явление, присущее лишь немногим языкам. Японский синолог Канэгаэ Нобумицу считает, что наличие в китайском языке экспрессивных частиц является его существенной особенностью [3]. Поскольку эти части-

цы относятся ко всему предложению в целом и помещаются в самом конце предложения, их нередко называют фразовыми, или конечными частицами. Вместе с тем некоторые частицы этого разряда способны также выполнять структурную функцию, т. е. выделять отдельные структурные элементы предложения. В этом случае они занимают позицию внутри предложения. Переводчики должны учитывать особенности китайских экспрессивных частиц и воспроизводить смысл китайских высказываний на украинский язык в соответствующем лексическо-грамматическом и синтаксическом оформлении.

Функционально-семантические варианты частиц 吗 *ma* (выражает вопрос), 呢 *ne* (усилительный оттенок), 吧 *ba* (побуждение, иногда предположение), 啊 *a* (восклицание) призваны выделить структурные элементы в составе предложения (слова, словосочетания, части сложных синтаксических единиц) и занимают позицию не в конце, а в середине предложения.

1. 局势吗, 并不那么严重。(书) Ситуація-*то* не така *вже ж* серйозна.

2. 喜欢呢, 就买下; 不喜欢呢, 就别买。(书) Подобається — купуй; не подобається — не купуй!

3. 说吧, 不好意思; 不说吧, 问题又不能解决。(书) Сказати — невігідно; не сказати — питання *знов вже ж* не вирішиш.

Эти частицы выделяют семантически и подчеркивают эмоционально логический субъект, то есть тот член предложения, который с точки зрения актуального членения предложения является исходным пунктом сообщения. Учитывая функциональные и смысловые особенности этих частиц, их можно назвать внутрифразовыми выделительными частицами, имплицитно содержащими экспрессию [4: 93]. Украинский же “инвентарь” несет больше лексико-семантическую, нежели чисто структурную нагрузку.

Модальные глаголы являются лексико-грамматическим средством выражения модальности [5]. Посредством модальных глаголов в китайском языке получают свое выражение такие виды модальности, как *возможность, необходимость, желание*. Отрицательную форму модальные глаголы обычно образуют при помощи отрицания 不 *bu*. Некоторые из них в отдельных немногочисленных случаях образуют эту форму посредством отрицания 没 *méi* (没有 *méiyǒu*). Украинский эквивалент — “*ні; немає*”. Перевод отрицательных высказываний на украинский язык не представляет значительных трудностей.

Спектр модальных глаголов в китайском языке представлен “скромнее”, чем разряды модальных частиц. К категории “**возможность**” относятся: **能够 nénggǎi** “*могти, бути спроможним, спромагатися*” (ср. с англ. *can, be able to*); **可以 kěyǐ** “*можно, можливо*” (ср. с англ. *may*), **会 huì** “*возможно; може так трапиться, що...*” (ср. с англ. *might; it may happen that...*) и др. Категория “**необходимость**” имеет в своем арсенале такие модальные глаголы: **应当 yīngdāng** “*належит; слід; треба*” (ср. с англ. *should*); **须要 xūyào** “*треба, потрібно; мушу; маю*” (ср. с англ. *have to, must*); **得 děi** “*повинен; мушу; маю; слід*” (ср. с англ. *must; be to*) и др. Модальные глаголы, выражающие “**желание**”:
愿意 yuányì “*бажати; хотіти*” (ср. с англ. *wish, want*); **xiǎngyào** “*помишляти; мати намір, наміряться*” (ср. с англ. *to intend; to mean; be about to*); **肯 kěn** “*хотіти; погоджуватися; схилитися до...*” (ср. с англ. *want; be inclined / disposed / given / prone (to)*).

Модальные слова (情态词 qíngtáicí), как лексическое средство выражения модальности, не могут обозначать предметы и их признаки. Но вместе с тем модальные слова не могут также обозначать связи и выражать отношения между предметами и их признаками. Они, следовательно, не способны выполнять синтаксическую функцию (в отличие от частиц речи). Модальные слова в китайском языке обозначают степень *вероятности, достоверности* того, о чем говорится в предложении; они выражают *уверенность, предположение, сомнение* говорящего в отношении достоверности сообщаемого. Отношение высказывания к объективной действительности, которое устанавливается говорящим, и есть модальность предложения [6: 4]. В китайском языке модальные слова происходят от наречий и глаголов. В предложении они выступают в роли вводных слов.

Рассмотрим, как проявляется в китайском языке “**уверенность**” при помощи модальных слов, и какими лингвистическими средствами ее можно передать на украинский язык: **当然 dāngrán** “*звичайно; звісно; адже ж; авжеж; певна річ*”; **自然 zìrán** “*зрозуміло, само собою зрозуміло; звичайно*”; **必然 bìrán** “*безумовно*”; **一定 yīdìng** “*безсумнівно, безперечно*”; **果然 guǒrán, 真是 zhēnshě, 实在 shízí, 的确 díquē** — “*дійсно, справді, насправді*”; **该 gāi** “*звичайно; певна річ*”. На примерах “уверенность” выглядит таким образом:

1. **他当然会同意。**(书) — Він, **звичайно**, може погодитися.
2. **我的确不知道这件事。**(书) — Я, **дійсно**, цього не знав.

3. **自然可以作出这样的结论。**(书) — **Безперечно**, можна зробити такі висновки.

4. **我们不再走, 又该迟到了。**(书) — Якщо ми не відправимося зараз же, то ми, **звичайно**, знов запізнимося.

5. **他想, 他们一定搭下一班车来。**(书) — Він гадав, що вони **доконче** прийдуть з наступним поїздом.

6. **在这次谈话以后过了三天, 琴果然把文章写好了。**(书) — Через три дні після цієї розмови Цінь, **дійсно**, написала статтю.

В украинском языке присутствует множество модальных слов, представляющих категорию “уверенность” (например: “непременно” = “доконче, конче, конечно, конечно, dokonечне, dokonечно і т. і.”), поэтому правильное определение переводчиком степени уверенности поможет корректно передать смысл высказывания при его переводе с китайского языка на украинский.

Модальные слова, выражающие “**предположение**” в китайском языке: **大概 dàgài, 大约 dàyuē**, — “*возможно, певно, певне, мабуть, либонь*”; **或者 huǒzhě, 或许 huǒxǔ, 也许 yěxǔ** — “*может быть, возможно*”; **看来 kánlai, 光景 guāngjǐng** — “*видно, видимо; мабуть; певно, певне*”; **想来 xiǎnglái** — “*треба думати, треба вважати, треба гадати*”; **怕 pà, 恐怕 kǒngpà, 别是 biéshě** — “*мабуть; може; возможно*”; — “*певно, певне, мабуть, либонь; видно, видимо*”. Например:

1. **也许是, 也许不是。**(书) — **Можливо**, так; **возможно**, ні.

2. **风凉起来了, 光景是要下雨。**(书) — Подув свіжий вітер — **певне**, буде дощ.

3. **你快走, 或者还赶得上火车。**(书) — Скоріше йдіть, **мабуть**, ще встигнете на поїзд.

4. **下雨了, 他别是不来了。**(书) — Пійшов дощ, він, **возможно**, не прийде.

5. **我的生命大概不会是久长的罢。**(书) — Я, **певне**, довго не проживу. (Мое життя, **як видно**, не буде довгим).

6. **想来每个人都不免有点变化。**(书) — **Видимо**, кожна людина обов’язково трохи змінюється.

Из примеров видно, что все модальные слова в переводе на украинский язык являются вводными и в полной мере отражают категорию “предположения”.

Ряд модальных слов в китайском языке, выражающих “**сомнение**”, предполагает ограниченное количество составляющих: **未必 wèibì, 不见得 bújiàndé** — “*наверяд (чи / щоб); ледве, ледь; мабуть, ні*”.

1. **他未必能很快就来吧。** (书) — **Навряд** щоб він швидко прийшов.

2. **天在下雨，他不见得能来。** (书) — **Йде** дощ, він, мабуть, не зможе прийти.

Предположительная (гипотетическая) модальность, а также модальное значение сомнения часто выражаются соответствующими модальными словами и экспрессивной частицей **吧 (罢) ba**, что является одним из проявлений взаимодействия лексических и грамматических средств языка.

1. **大概你早已知道了吧?** (书) — **Можливо**, ти вже давно дізнався про це.

2. **地狱什么样? 我不知道。大概这就差不多吧!** (书) — Як виглядає пекло? — Не знаю. Мабуть, це щось подібне до цього!

3. **他未必能很快就来吧。** (书) — **Ледве** він зможе не забавки прийти.

4. **乡下那些田地，人家不见得肯收吧!** (书) — **Ті землі, що в селі, навряд** чи хто погодиться взяти (в заставу)!

В таких предложениях частица **吧 ba** не только выражает предположение (сомнение), но вместе с тем повышает также экспрессивность речи.

Итак, модальность в китайском языке, главным образом, передается посредством модальных частиц, глаголов и слов на лексическом, грамматическом, лексико-грамматическом и синтаксическом уровнях языка. Наиболее ярко в пределах китайского языка представлен ряд модальных частиц (союзные, усилительные, ограничительные, отрицательные, обобщающие, темпоральные, экспрессивные), который изобилует широким спектром частиц-синонимов. Явления полисемии внутри каждой категории частиц и омонимии между категориями вызывают у переводчиков определенные сложности при подборе адекватных лингвистических средств для передачи на украинский язык различных оттенков модальности.

Модальные глагола покрывают сферы: “возможность”, “необходимость” и “желание”. Украинский язык в полном объеме компенсирует все оттенки их значений, в некоторых случаях даже придает уточняющий смысл высказыванию с помощью соответствующих лексических единиц.

Ряд модальных слов в диапазоне значений “уверенность — неуверенность” в китайском языке представлен тремя группами: 1) слова,

выражающие “уверенность”; 2) слова, выражающие “предположение” (гипотетическая модальность); 3) слова, выражающие “сомнение”. Для переводчика важным является правильно определить степень вероятности и достоверности высказывания, а после этого использовать украинский эквивалент модального значения. Как правило, при переводе модальным словам китайского происхождения соответствуют украинские вводные слова и структуры. Модальные слова, находящиеся в отношениях синонимии, “стимулируют” возникновение трудностей в процессе их перевода на украинский язык.

В заключении следует отметить, что современное состояние проблемы актуализации модальности в китайском языке и вопрос об адекватном выборе лингвистических средств для передачи различных оттенков модальности на украинском языке способствуют дальнейшему, более широкому, исследованию данных вопросов во взаимодействии с эмоциональной окраской.

ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ

1. Горелов В. И. Теоретическая грамматика китайского языка: Учеб. Пособие для студентов пед. ив-тов по спец. «Иностр. яз.» / В. И. Горелов // — М.: Просвещение, 1989. — 318 с.
2. Прядохин М. Г., Прядохина Л. И. Краткий словарь трудностей китайского языка: Учебный словарь-справочник / М. Г. Прядохин, Л. И. Прядохина // М.: Муравей, 2002. — 464 с.
3. 钟ヶ江信光. 中国语の语调と语气词. 东京外国语大学论集, 1963年 №10, 29页;
4. Ранинская Н. Г. Фразовые частицы современного китайского языка / Н. Г. Ранинская // Учен. зап. МГИМО; Вып. 9. — М., 1972. — 113 с.
5. Панасюк В. А. Употребление модальных глаголов в современном китайском языке и их классификация: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1954. — 20 с.
6. Борисова Т. В. Лексические способы выражения модальности в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. — М., 1951. — 21 с.

ТВОРЧИЙ ГЕНІЙ Ф. ШИЛЛЕРА У РЕЦЕПЦІЇ Е. ШТАЙГЕРА

В статті розглядається аутентична рецепція творчості Ф. Шиллера в ракурсі імманентної інтерпретації Е. Штайгера. Определяются два стержневые элементы, имевшие существенное влияние на становление творческого гения классика немецкой литературы — “чужбина жизни” и “свобода”. Наследие поэта толкуется как поиск консенсуса между абсолютной свободой и общезначимым, между величественной самостью и общественной моралью.

Ключевые слова: имманентная интерпретация, Просвещение, “буря и натиск”, романтизм, “сентиментальная поэзия”, кантианство.

The article deals with the authentic reception of Schiller's creative writing in the context of Staiger's immanent interpretation theory. The author points out “exile of life” and “freedom”, the two basic elements which greatly influenced the moulding of Schiller's genius. Hence, Schiller's creative writing is interpreted as a search for consensus between the absolute freedom and the greater good, the great self and social morals.

Key words: immanent interpretation, the Enlightenment, “Sturm und Drang”, Romanticism, “sentimental poetry”, Kantianism.

Творча спадщина видатного німецького письменника Ф. Шиллера докладно вивчалась багатьма вітчизняними та зарубіжними дослідниками, імена яких тут годі й перелічити. Голос Е. Штайгера у цій поліфонії вирізняється автентичністю, адже швейцарський учений розглядав творчість німецького класика під призмою своєї теорії імманентної інтерпретації художнього твору, що дало йому змогу “читати Ф. Шиллера наче вперше” [1: 21]. Дослідження цієї автентичності Штайгерової рецепції творчого доробку Ф. Шиллера є **метою** нашої розвідки.

Насамперед слід зауважити, що художня спадщина Ф. Шиллера має для Е. Штайгера особливе значення, адже він вважав, що німецька література досягла апогею розвитку саме у творчості Ф. Шиллера і

Й. В. Гете, після чого почався її поступовий занепад [2: 45, 184]. Тож не дивно, що у науковому доробку швейцарського літературознавця, який переважно складається із спорадичних розвідок про письменників, класик німецької літератури представлений цільним монографічним дослідженням “Фрідріх Шиллер” (Цюріх, 1967). Структура роботи відображає новаторський метод Е. Штайгера. Це не біографія письменника і не хронологічна послідовність інтерпретацій поезій, драм та інших творів Ф. Шиллера: кожен розділ присвячений розгляду певного окремого аспекту творчості літератора, і лише у сукупності вони дають загальне абстраговане уявлення про творчий геній митця.

Таку інтерпретаційну стратегію, на думку Е. Штайгера, виправдовує відмінна риса творчості самого письменника — її суперечливість. Згадаймо хоча б те, що головний герой драми “Змова Фієско у Генуї” (1783) у першій редакції зображений злочинцем, у другій уособлює добродішність і долає змову, а у третій перетворюється на узурпатора. Однак основу цих суперечностей Е. Штайгер вбачає не в суперечливому характері письменника. Вона радше криється у тому, що Ф. Шиллер перебуває в іншому відношенні до створеного його творчим генієм космосу, аніж більшість великих поетів його часу. Його творчість у всій своїй різноманітності є не природнім втіленням уяви, не виявом “живої творчої форми”, що розвивається за певними законами, а результатом мінливої волі [3: 16]. Цю волю до творення самого себе і свого світу Ф. Шиллер вважав обов'язком кожної людини, котра не хоче розчинитись у бурхливій течії минулості.

Таке переконання корениться у специфіці життєвої ситуації письменника. Наче пілігрима з однойменної поезії (Der Pilgrim, 1803), “сила надії” і “темне слово віри” вели Ф. Шиллера у далекі краї, щоб він усе своє життя йшов до пізнання того, що небо ніде не торкається землі і що омріяне “там” ніколи не стане “тут” [4: III, 138]. Так неприйняття дійсності і боротьба за зміну світу ранньої творчості поступово переходять у невідрадні філософське осмислення реальності: світ для поета поступово перетворюється з Аркадії на похмуру пустелю, на “зів'ялий труп” [4: II, 158], а “слова віри” (Worte des Glaubens, 1797) стають “словами безумства” (Worte des Wahns, 1799). “Слова віри” — свобода, чесноти і Бог — це невіддільні внутрішні цінності людини, а “слова марення” підточують цю віру у золотий вік, в якому “переможе істинне і добре” [5: 297 — Тут і надалі, якщо не зазначено інше, переклад з німецької мови мій — О. Р.]. Вони наче таврують світ відомими словами Данте: “Облиште сподівання всі, хто входить...”

В епіграмі “Ідеальна свобода“ (Die idealische Freiheit, 1795) Ф. Шиллер окреслює орієнтири свого духовного розвитку:

*Тобі у житті дві дороги відкрито:
До ідеалу йде перша, друга — в могилу.
Зумій же вільно і вчасно вийти на першу,
Доки не змусила парка вибрати другу.* [4: II, 166]

Закладена тут дихотомія між життям, яке слід подолати, й ідеалом, якого слід прагнути, поглиблюється у поезії “Ідеал і життя“ (Das Ideal und das Leben, 1795), яку сам автор сприймав як дарунок муз після довгих блукань “холодними долинами філософії“ [6: I, 58] і яка має для Е. Штайгера визначальне значення для розкриття “світу“ письменника. У ній Ф. Шиллер закликає у постійній духовній боротьбі відректись від усіх земних суєт, що обвили нас, наче змії Лаокоона, і підвестись вільним духом у світлу й вічну сферу ідеалу. Наше тіло підпорядковується силам, що керуються “темною долею“, воно — “похмурий саркофаг“, в якому мориться безсмертний дух. Відповідно і життя асоціюється поетом з “важким сновидінням“, що породжує й відповідне ставлення: “страх перед земним“. Нас, живих, обтікає ріка Стікс; нас, жадібних до земних насолод, чекає доля дочки Церери — Прозерпіни, яка сподівалась підвестись до вищих сфер, скуштувавши земні плоди: вона фактично поєднала свою духовну сутність із сферою відчуттів — із речовим, що, своєю чергою, унеможливило вільний політ духу. Тепер у неї лише один шлях — у царство Аїда. Тож надалі у цій пересипаній античними образами поезії більше ніде не видно осяяної світлом земної поверхні. Вона вкрита туманом і ніби опущена вниз, а смертні живуть у темних глибинах, над ними напнуто недосяжне небесне склепіння, з якого мерехтить далеке світло ідеалу. І тут, і там — тіні (нагадаємо, що первинна назва цієї поезії — “Царство тіней“). Там — духовні тіні — повністю вільні від дійсності, далекі сутності вищих сфер, тут — підземні, бліді, налякані, минущі люди разом з речовим світом, що їх оточує [4: II, 193–195]. Сам же поет не належить ні до тих, ні до інших. Він промовляє до нас з позиції, що знаходиться ніби посередині між ідеалом і життям. Він чужий і там, і тут, а відтак безмірно самотній [3: 29–30].

Е. Штайгер вважає, що саме цей настрій характеризує найвідоміші тогочасні драматичні твори Ф. Шиллера “Змова Фієско в Генуї“ (1783), “Валленштайн“ (1799), “Підступність і кохання“ (1784), “Дон Карлос“ (1787), “Марія Стюарт“ (1800) — необґрунтований страх пе-

ред земним, що мимоволі єднає письменника з духом епохи бароко і весь час привертає його увагу до тем тієї доби [пор.: 7].

Такий творчий дух, з яким Ф. Шиллер визнавав свою спорідненість, він назвав “сентиментальним“ і протиставив “наївному“. Нагадаємо, що для класика німецької літератури наївні письменники — це природа, сентиментальні ж утратили природу і постійно шукають її. У розвідці “Про наївну і сентиментальну поезію“ (Über naive und sentimentalische Dichtung, 1795) читаємо: “Гармонія між його [поета] відчуттям і мисленням, яка *реально* мала місце у первинному стані, тепер існує лише *ідеально*; вона уже не в ньому, а поза ним; як думка, що лише мусить бути реалізована, а не як факт його життя“ [8: VI, 437]. Тобто раніше стан гармонії між природою і духом був реальністю, тепер же він — ідеал, якого не можна повністю досягти у реальному бутті [8: VI, 477]. Тож чисте минуле є свого роду породженою духом людини ідеєю, до якої більшою чи меншою мірою може наблизитись певна історична доба (для Ф. Шиллера це, наприклад, епоха Гомера). Ідеальне ж майбутнє ніколи не стане історичною реальністю, його сутність полягає саме в тому, щоб бути недосяжною метою. Відповідно у теперішньому сентиментальний письменник, з яким асоціював себе автор розвідки, не має ні Аркадії, ні Елізіуму (дослівно: країна мети), у нього немає іншої опори, лише він сам [3: 42–43]. І саме ця “самість“, на яку опирався Ф. Шиллер як людина і як митець та в якій вбачав свою гідність і загалом гідність людини, вирізняє його з-поміж сучасників.

Е. Штайгер констатує: “Глибокий досвід чужини життя (Fremde des Lebens) відділяє Шиллера від інших великих основоположників німецької класики. Хоча часто, у ранніх і пізніших творах, він і говорить мовою Просвітництва, проте не впевнений в існуванні кращого з можливих світів. Йому чужі язичницька чуттєвість Вінкельманна чи біблійна Гамана, як і віра Гердера у поступовий розвій гуманізму. І ганімедському єднанню з цілісністю природи у душі Гете він не може і не хоче беззастережно віддатися. Та коли все ж ми запитаємо, на чому власне ґрунтується його безпритульне буття, то невдовзі віднайдемо прийнятну відповідь. З усіх боків він міг чути: Я сам! — це непорушна власність, якої у людини не може відібрати жодна небесна чи земна сила [...] Його геній, “як невичерпне джерело дій“, творить з самого себе предмети і світи“ [3: 47].

Іменник “самість“ (Selbst) саме увійшов у лексикон письменників і філософів того часу, його використовували Я. Грімм, І. Кант,

Ф. Г. Клопшток, Г. Е. Лессінг, Й. Г. Гаманн, К. М. Вілянд, Г. А. Бюргер та ін. Що це поняття означало для Ф. Шиллера, Е. Штайгер з'ясовує на основі аналізу ранніх творів письменника, передусім драми “Розбійники” (1781), і робить наступний висновок: “самість” не породжується дійсністю і не належить до неї; вона вища за простір і час; вона не терпить жодних обмежень — ні якоюсь земною силою, ні вищим авторитетом. Відтак вона стає оплотом найвищого людського блага — свободи [3: 47]. У драмі Карл Моор поступово розширює розуміння свободи до непідвладності будь-якому закону чи порядку: “Чи ж втиснути мені своє тіло в корсет, чи ж зашнурувати законом волю? Закон примушує плазувати слимаком те, що повинне орлом літати. Закон не створив ще жодної великої людини, тоді як свобода породжує велетнів і великі крайності” [9: 62]. Тут маємо зв'язок з інше одним поняттям, що часто асоціюється у Ф. Шиллера із самістю та свободою — “велич”. Перед нею Карл Моор схилиє голову вже у першій фразі, що злітає з його уст: “Мене верне від цього чорного віку, коли я читаю в мого Плутарха про великих людей” [9: 60].

Так, Ф. Шиллер, як й інші представники “бури й натиску”, протестує проти духу Просвітництва, яке не цінувало велич і, керуючись ідеєю спільноти, надавало перевагу золотій середині. Те, що Ф. Шиллер розумів під величчю, не мало нічого спільного і з пишнотою, що осявала корнеліанських героїв та їх численну свиту. Вони були носіями величчя лише як васали, адже представляли певну вищу владу — державу, церкву чи Бога [5: 294]. Для героїв молодого Ф. Шиллера така роль була б нестерпною: вони стоять окремішньо, вони говорять і чинять лише на власний розсуд і відповідають не перед судом розуму, а лише перед тим, в якому головує їх могутнє Я [3: 51–52].

Почуваючись у житті, як на чужині, поет не може знайти у ній місця для власної самості і звертається до непізнаних й незбагнених глибин своєї душі, в якій приховано безліч можливостей. Саме поняття “можливість”, за Е. Штайгером, найкраще відображає цю велич, цю свободу, цю Я-самість [3: 53]. Саме в усвідомленні множинності можливостей Карл Моор наслідують протиставити себе світові: він іще не знає, чого власне прагне, іще не має конкретної мети, ідеалу; якби йому довелось пояснити, що означають його кращий світовий лад, його “нове небо” і “нова земля”, він би промовчав або лише сказав: “Не теперішній! Зовсім інший! Я передчуваю його, але не знаю!” У власній рецензії Ф. Шиллера на “Розбійників” читаємо: “Який же настійний хаос ідей може панувати у голові, якій потрібна пустеля,

щоб зосередитись, і вічність, щоб їх реалізувати” [4: XIX, 63]. Пустеля і вічність, а також мовчання, ніч, пільма — це картини безкрайньої неявиної, однак відчутної можливості, яка, несучись на велетенських крилах хаосу, наділяє фантазію необмеженою свободою.

Разом з тим перед Ф. Шиллером постає складна дилема: адже хто апелює до свободи як палладіуму особистості, хто вважає Я вищим смыслом і метою людського життя й обмежується замилюванням власними можливостями, той наражається на небезпеку, що його слава не триватиме довго, що його ідол, самість, якою б величною вона не була, матиме лише приватне значення і врешті-решт потоне у безодні власного внутрішнього світу. Лише загальнозначуще (Gültiges) має тривалу чинність. І Е. Штайгер переконаний: що б не говорив і не писав Ф. Шиллер, в його житті і творчості з самого початку затаєна воля до загальнозначущого: “Ніщо не чуже йому так, як нарцистична закоханість у власний образ” [3: 56]. Відтак фактично уся творчість німецького поета — це пошук консенсусу між абсолютною свободою і загальноприйнятним.

Зазначимо, що у цей час в естетиці раннього романтизму набуває популярності започаткований Ф. Шлегелем культ індивідуальності, згідно з яким мистецтво сприймається виключно як вираження суб'єктивного, ні до чого не зобов'язаного буття: чим оригінальніше, тим краще! Звичайно, Ф. Шиллер не заперечує значення індивідуального (у його рецензії на вірші Г. А. Бюргера сказано: “Усе, що може дати нам поет, це його індивідуальність” [4: XIX, 229]), проте суттєво обмежує його: якщо поет “хоче досягти мети мистецтва, тобто якщо він хоче зворушувати всеосяжно чи й цим зворушенням облагороджувати душі, яких торкається, то у багатьох моментах він повинен бути готовим попроситись зі своєю такою любимою індивідуальністю, розважливо й ошадливо використовувати те прекрасне, шляхетне, досконале, що дійсно живе у ньому, й намагатись сконцентрувати його в одному пломені; він мусить також потурбуватись про те, щоб відкинути усе, що ґрунтується виключно на його окремішній, обмеженій, збентеженій самості, й усе, що не відповідає відчуттю, яке він зображує, та очиститись від будь-якого грубого домішку чуттєвості, аморальності і т.п., що їх у буденному житті зазвичай сприймають не настільки серйозно” [4: XIX, 245]. “Всеосяжно зворушувати” — ось мета справді загальнолюдського мистецтва. А “облагороджувати”, “звеличувати” чи — Ф. Шиллер сам згодом вживає це слово — “ідеалізувати” можна лише з огляду на загальноприйняті норми. Такі

норми пропонувало мислення Просвітництва у дотриманні законів логіки, в абстрактному каноні прекрасного і в моралі, що орієнтувалась не на конкретну людину, а на суспільне благо. Тож звертання до загальнолюдського так чи інакше було пов'язане з постулатами моралі. Та чи можливе поєднання загальної моралі з величною самістю — це питання Ф. Шиллер залишає без відповіді (пор., наприклад, його незакінчений роман “Духовидець”). На жаль, на відміну від Фауста Й. В. Гете він не зумів розширити своє Я до Я-людства чи навіть до Я-світу: “Його човен носить між Сциллою самозречення та Харібдою безплідної величі” [3: 61].

Вихід з цієї ситуації Ф. Шиллер знаходить у філософії І. Канта, яку вважав найвищою істинною, якої може сягнути людський розум. На допомогу поетові приходять Кантове поняття “автономія”, яке поєднує у собі Я та закон і відкриває перспективу на те, що самість може бути законною, а відтак — загальнозначущою. У праці “Основи метафізики моральності” філософ дає таке визначення автономії, чи точніше автономії волі: “Автономия воли есть такое свойство воли, благодаря которому она сама для себя закон (независимо от каких бы то ни было свойств предметов воления)” [10: IV, 283]. А воля, що здатна сама творити для себе закон, є вільною, однак її свобода не є свавіллям. Більш того: лише тому, що воля творить закон, вона є вільною і не підпорядковується ні чужому впливу, ні власній сваволі. Так долається анархія, що могла виникнути у “Розбійниках”. З іншого боку, і чужина життя здається не такою жакливою. Світовідчуття І. Канта близьке Ф. Шиллеру. М. Шелер тлумачив Кантове “загальне ставлення до світу” як “одвічну ворожість чи недовіру до всього даного як такого, страх і боязнь перед ним як хаосом”. Це ставлення не пасивне, у ньому закладена безмежна потреба у діяльності, спрямованій на “упорядкування”, “опанування” світу за допомогою “формуючої” й “законодавчої” “волі розсудку” (Vernunftwillen) [3: 69]. У ситуації Ф. Шиллера таке пропагування активності, що не сковує сил, а навпаки стимулює їх максимальний розвиток, мало рятівне значення.

Водночас автономну волю І. Кант вважає найвищим принципом моральності. Тут слід пригадати і кантівський основний моральний закон — категоричний імператив: “Поступай так, чтобы максима твоей воли всегда могла в то же время иметь силу принципа всеобщего законодательства” [10: IV, 347]. Його чинність безмежна: “завжди” — категоричний імператив не залежить від еволюції людства у часі; “всезагальний” — він чинний для кожної людини у просторі.

І все ж він, на відміну від моралі Просвітництва, не встановлює чужого, “байдужого” до конкретної людини авторитету. Це забезпечується поняттям “максима”, що тлумачиться як “суб’єктивний принцип волення” [10: IV, 236]. Тобто категоричний імператив регламентує суб’єктивне погодження з законом. Для самості це означає, що закон тут не є чимось наперед даним, а створюється самою особистістю на основі її свободи і все ж має загальнообов’язкову чинність, а воля, що діє згідно з імперативом, власною силою закладає основу для загального законодавства. Тут Ф. Шиллер вбачає очевидну можливість подолання протиріччя між величним Я і загальною мораллю.

Так, завдяки І. Канту Ф. Шиллер знаходить у самій людині ту силу, що здатна протистояти усім земним небезпекам і жакіттям — самосвідомість чистого розуму, незбагненну, однак закладену в самій нашій совісті моральну свободу. Саме до неї він апелював у лихоліттях Тридцятилітньої війни “Валленштайна” (1799), у темниці шотландської королеви “Марії Стюарт” (1800), на полі бою в “Орлеанській діві” (1801), у сповненій провісниками біди атмосфері “Мессінської нареченої” (1803). Й усюди тут тріумфує дух, який бачить крізь оману плинного, звільняється від зовнішнього примусу долі й відступає у міцну фортецю внутрішнього світу [5: 298].

Але й внутрішній світ не вільний від суперечностей. Тут Ф. Шиллера насамперед цікавить можливість розв’язання проблеми поєднання сфери відчуттів з моральною самістю, а інстинктів і бажань з розумом. Письменник вважає, що для досягнення такої єдності розум не повинен силою утверджувати свій авторитет, а допускати чуттєвість без шкоди для свого верховенства: розум мусить настільки глибоко проникнути у царину особистих відчуттів і бажань, щоб унеможливити порушення у ній категоричного імперативу. Досконала людина, на його думку, повинна так зорієнтувати свою сферу відчуттів на закон, щоб її прагнення відповідали її повинностям, а повинності прагненням. Гармонійний розвиток такої моральної вільної особистості неодмінно залежить від її самодіяльності. Ідею самодіяльності Ф. Шиллер доводить до апогею у розвідці з характерною назвою “Про грацію і гідність” (Ueber Anmut und Würde, 1793): “Тільки органічні істоти можна шанувати як *створіння*, а людина мусить сприйматись виключно як *творець* (тобто як деміург свого стану). На відміну від інших істот, вона не повинна просто віддзеркалювати проміння чужого розуму, навіть якщо цей розум божественний, а мусить, наче сонце, сяяти своїм власним світлом” [8: XX, 277]. Це означає, що повага до самодіяльнос-

ті особистості ставиться навіть вище за пошанування створеної Богом природи [3: 76–77]. Саме у самодіяльності людина являє себе як моральна істота, саме у самодіяльності народжується її свобода, адже, на глибоке переконання Ф. Шиллера, людина послана на землю для того, щоб бути “паном і майстром у світі елементарного потягу і творити сенс там, де без неї панувала б лише абсурдність” [5: 296].

Загалом уся творчість німецького класика пройнята непохитним пафосом свободи, яка отримує найрізноманітніші тлумачення [3: 89–90]. Це свобода думки, свобода від царства смерті, від влади часу тощо, але свобода для чого? Е. Штайгер знаходить відповідь у рядку: “Прийміть божество у свою волю!” [цит. за: 3: 91]. Що ж це за божество? Це не універсальний розум і не *deus sive natura* Й. В. Гете. Божество Ф. Шиллера ще не має й філософського визначення: воно ні органічне, як у Ф. В. Шеллінга, ні логічне, як у Г. В. Ф. Гегеля, оскільки такі тлумачення передбачають розуміння смислу буття, а це суперечить сприйняттю чужини життя Ф. Шиллера. Тож Е. Штайгер робить висновок: “Бог Шиллера — це [...] введений у волю людини *deus absconditus*: водночас тут криється і граничний смисл істинної свободи. Це означає, що Шиллер сприймає усе в усвідомленні лише гаданих, проте безмежних, скритих у божественній волі можливостей і визнає своє покликання у наближенні до цього охоплюючого усю силу і велич, безмежного, невідомого Бога“ [3: 92].

З огляду на це Е. Штайгер називає Ф. Шиллера творцем вишуканого, а митець, котрому вдається своєю творчістю досягти прекрасного, звільняється сам й звільняє нас від гніту дійсності. Його поезія споріднена з риторичною, основне завдання якої — вразити читача чи театрального глядача. Завдяки апеляції до наших афектів вона “дистанціює від нас світ і робить його чужиною життя. Тепер ми одні, але наодинці з собою, в усвідомленні нашої автономії, духу, у міцну фортецю якого не може проникнути фатум. І коли ми досягнемо цієї вищої свідомості людини, земне буття постане для нас у новому світлі. Ми більше не будемо залежні від наших бажань і пристрастей, тож вони більше не загрожуватимуть нам. Це образ, велике видіння, яке пробуджений у нас поетом митець споглядає без остраху й туги, а з найвищим захопленням. І лише невелику мить, доки ми перебуваємо у полоні вишуканого твору мистецтва, нам дарована ця цілковита свобода“ [5: 306–307].

Таким чином можна визначити два стрижневі елементи, що визначали творчу уяву “останнього аристократа серед німецьких пись-

менників“ [5: 294]: “чужина життя” як зовнішній досвід і “свобода” як внутрішнє переконання. Це вирізняло його творчість на тлі епохи. По-перше, несприйняття світу як батьківщини унеможливило мирний діалог з нею — поет постає у повному озброєнні готовим до боротьби із дійсністю: він не велемовний, а сильний духом; він не зачаровує, а захоплює нас з собою. Не маючи стійкої опори у цьому житті, Ф. Шиллер сконцентровується на власній внутрішній сутності і вибудовує на її основі новий світ. По-друге, навіть володіння вишуканим мистецьким смаком не допомагає письменнику створити чинний символ для найважливішого — витаючої між нескінченими можливостями вільної самості: свобода не піддається безпосередньому зображенню. Тож усвідомлюючи своє Я як цитадель, як “велич”, як моральну волю, як непорушну точку опори у плині часу, Ф. Шиллер звертається до загальнолюдського — до кантівської моралі. Останню поет вважав необхідною передумовою прекрасного і навіть красу природи тлумачив як аналогію до автономного розуму людини. Саме звернення до моралі мало забезпечити загальнозначущість його величної поезії, що завдячувала своїм виникненням не темному, ненадійному земному світові, а “народжувалась у сьайві щонайвищої свідомості”. Виходячи із сказаного вище, ми схильні услід за Е. Штайгером ототожнювати творчий геній Ф. Шиллера із кометою, що летить із невідомої далечини у невідому далечинь, прямуючи до мети, недосяжної людському погляду.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. 1955–2005 : Emil Staiger und *Die Kunst der Interpretation heute* / [Hrsg. von Joachim Ricketts, Volker Ladenthin, Michael Baum]. — Bern — Berlin — Bruxelles — Frankfurt am Main — New York — Oxford — Wien : Peter Lang, 2006. — 288 S.
2. *Bewundert viel und viel gescholten : Der Germanist Emil Staiger (1908–1987)* / [Hrsg. von Joachim Ricketts]. — Würzburg : Königshausen & Neumann, 2009. — 208 S.
3. Staiger E. *Friedrich Schiller* / Emil Staiger. — Zürich : Atlantis, 1967. — 452 S.
4. *Schillers sämtliche Werke : historisch-kritische Ausgabe in zwanzig Bänden* / [Hrsg. von Otto Günther u. Georg Witkowski]. — Leipzig : Hesse, [1910–1911].
5. Staiger E. *Schillers Größe* / Emil Staiger // *Veröffentlichungen der deutschen Schillergesellschaft*. — Bd. 24 : Schiller. Reden im Gedenkjahr 1959. — Stuttgart : Ernst Klett Verlag, 1961. — S. 293–309.
6. *Der Briefwechsel zwischen Friedrich Schiller und Wilhelm von Humboldt* : [in 2 Bden] / [Hrsg. von Siegfried Seidel]. — Berlin : Aufbau-Verlag, 1962.
7. Rehm W. *Schiller und das Barockdrama* / Walther Rehm // Rehm W. *Götterstille und Göttertrauer : Aufsätze zur deutsch-antiken Begegnung*. — Bern : Francke, 1951. — S. 62–100.

8. Schillers Werke : Nationalausgabe / [hrsg. im Auftrag der Stiftung Weimarer Klassik und des Schiller-Nationalmuseums in Marbach]. — Weimar : Böhlau, 1943–2006.
9. Шіллер Ф. Твори / Фрідріх Шіллер. — Київ : Молодь, 1968. — 413 с.
10. Кант И. Сочинения в шести томах / Иммануил Кант ; [под общ. ред. В. Ф. Асмуса. А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. — М.: Мысль, 1963–1966.

УДК: 801.8+808.5+72

О. В. Руденко, К. Ізрак

СПЕЦИФІКА ТЕРМІНІВ ТЕРМІНОСИСТЕМИ “АРХІТЕКТУРА”

У статті викладаються певні особливості лінгвістичного підходу лінгвістичного аналізу терміносистеми “архітектура”, розглядаються характеристики термінів, якими номіновано поняття архітектури.

Ключові слова: *термін, терміносистема, аналіз терміносистем, система понять, запозичення, детермінологізація.*

В статье изложены некоторые особенности лингвистического подхода анализа терминосистемы “архитектура”, рассмотрены характеристики терминов, которыми номинированы понятия архитектуры.

Ключевые слова: *термин, терминосистема, анализ терминосистем, система понятий, заимствование, детерминализация.*

The article deals with the peculiarities of linguistics approach to the analysis of the ‘architecture’ term system, the characteristics of terms of ‘architecture’ term system have been analyzed.

Key words: *term, term system, analysis of the term system, concept system, loanword, determinological process.*

Сучасний етап розвитку лінгвістики спрямований на розгляд мовних одиниць у комунікативно-прагматичному аспекті та характеризується пріоритетністю вивчення мовлення та мовленнєвої діяльності людини. Проблема оптимізації, нормативності та задіяння результатів термінологічної діяльності в прагматичному аспекті є актуальною, й потребує уваги до вирішення нових задач та виявлення нових напрямів роботи.

У різноманітних галузях людської діяльності одним з ключових питань є встановлення єдиної понятійної бази та відповідної їй спеціальної предметної термінології. Протягом останніх десятиліть у роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених обговорюються питання, що тісно пов'язані з такими проблемами як статус терміна, його місце в системі мови, системність термінологій, особливості

формування терміносистем різних мов та інше. Ці питання, а також питання про складання, типологію та класифікацію галузевих термінологічних терміносистем є одними із актуальних в сучасному прикладному мовознавстві.

Метою даної статті є дослідження лінгвістичних особливостей термінів терміносистеми “архітектура” та характеристика термінів, якими номіновано поняття архітектури.

Архітектурна лексика складає самостійний сегмент у науковій картині світогляду людей, носіїв мови, і тому цікавить як і лінгвістів, так і не спеціалістів філологічної сфери. Архітектурна лексика відображає одну з найбільш стародавніх областей знань, що становлять невід’ємну частину людського досвіду. Протягом всієї історії розвитку архітектурної лексики найменування архітектурних споруд безпосередньо пов’язані з пам’ятниками людської цивілізації.

Поняття “архітектура” традиційно позначається у словниках як “мистецтво проектувати і будувати будинки та інші споруди” [1:46], “будівельне мистецтво, архітектура, мистецтво проектувати і будувати”. Це поняття відрізняється від поняття будівництва за своїм художнім змістом, яке дає їй інше визначення: “характер, стиль будівлі”, “художній характер споруди” [1:30]. У рамках загального обговорення поняття архітектури, відмічено, що архітектура, як мистецтво проектування споруд, символічна й відображає не тільки культуру цивілізації певного періоду, релігійну та культову символіку народу, але й духовний задум її творця.

До теперішнього часу проблема вивчення архітектурної лексики не отримала повної розробки у сучасних наукових дослідженнях, й переважно проводиться у рамках лінгвістичного дослідження мови [2; 3; 4]. Під архітектурною лексикою розуміються мовні одиниці, якими номіновано поняття архітектури і які функціонують як у науковій сфері, так і в художньому (поетичному, прозовому) тексті, й є частиною загальнолітературної мови. Під архітектурним терміном розуміється слово, яке називає спеціальне поняття предметної галузі архітектури. У спеціальному вживанні (в науковій мові, в науковому дискурсі) архітектурний термін однозначний, неемоційний, стилістично нейтральний.

Відомо, що термін може існувати лише як елемент терміносистеми. Терміносистема — це сукупність термінів, що адекватно виражають систему понять теорії, яка стосується певної спеціальної сфери людських знань чи діяльності [5:101]. Спеціальні області знань та

діяльності людини моделюються системами понять, які перш за все є елементами понять якоїсь теорії певної області знань, та експлікуються у двох проявах — у сукупності визначень цих понять та у сукупності термінів. Тому можна сказати, що термінологічна система є мовною моделлю спеціальної області знань. Серед ряду ознак терміносистем, як видів абстрактних систем, є загальносистемні, логічні, лінгвістичні й моделеформуючі [5:120].

В історії російського мовознавства вивчення термінології проводиться вперше М. В. Ломоносовим, який підкреслював необхідність ретельного вивчення словникового складу мови і розуміння комунікативної функції термінів [6:25].

А. А. Реформатський відзначає, що “вивчення термінів проводиться або у зв’язку з предметом (номінативна тенденція) або з поняттям” [7:45]. У той же час, розглядаючи термінологію з точки зору фонетики, морфології, синтаксису, Б. Н. Головін і Ю. Н. Кобрин роблять такі висновки [6:67]:

1. Утворення термінів підпорядковане загальномовним законам.
2. Функція термінів у спеціальних формах відрізняється від функції загальноновживаних слів і словосполучень в художніх текстах.
3. У спеціальних текстах, поряд з термінами, функціонують і загальноновживані слова.

Слід зазначити, що приділяється увага до певних вимог стандартизації термінів, так Б. Н. Головін і Ю. Н. Кобрин відмічають, що існують, наступні вимоги: 1) однозначність; 2) систематичність; 3) деривативність (термін повинен бути зручний для утворення нових термінів); 4) стислість; 5) лінгвістична правильність; 6) небажаність іншомовних запозичень; 7) впровадження [6:54]. Згідно з А. А. Реформатським, ідеальний термін характеризується моносемантичністю, стилістичністю, нейтральністю і систематичністю [7:15]. Й саме зв’язку з підходом систематизації до вивчення термінів М. Р. Миронova виділяє два наукових підходи, логічний і лінгвістичний [8:12].

Розглянемо більш детально терміносистему архітектура з позиції лінгвістичного та логічного підходів до аналізу терміносистем, а саме з точки зору якими лексичними одиницями виражені одиниці терміносистеми архітектура й логічного підходу до виділення термінів, які позначають основні, похідні та складні поняття відповідної системи понять.

У найбільш узагальненій формі система понять терміносистеми представлена в роботах Т. Л. Канделаки, де ця система “має вид ба-

гатоступінчастого циліндра; тут показані (знизу вгору): предмети, процеси, стани, режими, властивості, величини, одиниці вимірювань, науки і галузі, професії і заняття. На кожному рівні можуть знаходитися окремі терміни, пов'язані один з одним горизонтальними зв'язками у вигляді мережі [9:43].

За допомогою логічного підходу до вивчення терміносистем виділяються в терміносистемі одиниці, що позначають поняття градуїюваної абстракції, на першому місці знаходяться терміни, які називаються у філософії “термінами спостереження”, які позначають класи конкретних понять. Наприклад, *храмові елементи (колона)*. Вище знаходяться терміни, що позначають класи наприклад: *храмова архітектура*, і терміни, що позначають класи класів, наприклад: *храм*.

Лінгвістичний підхід до терміносистеми дозволяє показати, за допомогою яких лексичних одиниць виражені елементи цієї терміносистеми. Зазначимо, що термінами у терміносистемі архітектура виступають в першу чергу іменники і, другорядно, прикметники та дієприкметники.

Так як вивчення галузевих терміносистем зумовлене як екстралінгвальними (культурними, соціально-історичними, психологічними) так й інтралінгвальними (внутрішньомовними та міжмовними) чинниками, тому дослідження архітектурної термінології будь-якої мови неможливе без розгляду вузькоспеціальних питань про зміст та історію архітектурної науки, без вирішення загальних проблем лексикології, дериватології, граматики та історії літературної мови. Особливістю термінів позначення архітектурних понять є те, що вони створені різними народами світу і формувалися протягом багатьох віків. Наприклад, в українській архітектурній терміносистемі маємо нашарування різних історичних епох і значну кількість запозичень. Цікавим для дослідження виявився період кінця XVI—початку XVII ст., коли посилюється зближення України із Західною Європою, в архітектурі якої панували ренесанс та раннє бароко. На запрошення освічених магнатів в Україні працювали іноземні архітектори, переважно вихідці з Північної Італії, відкривалися будівельні цехи, під час вступу до яких і по закінченні навчання передбачалися спеціальні іспити з виготовлення дерев'яних макетів споруд або креслеників архітектурних деталей. Тут навчали мулярській і різьбярській справі, а майстрів називали: *будівничий, муляр, лін'яр*. Ці факти свідчать про настання нової доби в історії української архітектури. Архітектурна справа того часу була тісно пов'язана з будівельною, тому певну час-

тину досліджуваних лексем можна віднести до групи архітектурно-будівельної лексики.

Архітектурні терміни сучасної української мови в своїй основі є запозиченими. Найбільший об'єм запозичень становлять давньогрецькі та латинські слова, що цілком закономірно: архітектура в її класичному — європейському — розумінні зародилась і сформувалась саме в Давній Греції та Стародавньому Римі.

У процесі запозичення, тобто адаптації, давньогрецькі та латинські терміни і найменування архітектури проходили, поряд з іншими процесами, семантичне освоєння, яке найбільшою мірою проявляється у зміні семантичної структури. Відомо, що при освоєнні семантичний об'єм слова мови-джерела порівняно з мовою-рецептором майже завжди зменшується, часто — суттєво, тобто із багатьох семантичних варіантів, як правило, використовується один.

Архітектурна лексика надає значний матеріал стосовно модифікації семантичного об'єму запозичених елементів. Характерно, що в багатьох випадках полісемантичне іншомовне слово має до десятка значень. Напр.: лат. *гуми* (прикраси у вигляді ряду маленьких конусів, циліндриків і т.п. на нижній поверхні мутул і полицок доричного антаблемента) — 1. *Крапля*, 2. *Плями*, 3. *Гуми*, 4. *Невелика кількість*; грец. *обеліск* (кам'яний прямокутний стовп, що звужується догори, з пірамідальною загостреною верхівкою) — 1. *Невеликий рожен*, 2. *Клинок*, 3. *Ніжка циркуля*, 4. *Мідна або залізна монета (із зображенням рожена)*, 5. *Обеліск*; грец. *база* (підніжжя, нижня опорна частина колони, пілястри, анта тощо) — 1. *Хід, рух*, 2. *Крок*, 3. *Перехід*, 4. *Хода*, 5. *Вірш. стопа*, 6. *Нога, ступня*, 7. *Підставка*, 8. *База*, 9. *Сталість*.

Досить часто слово в мові оригіналу має два значення — загальноживане і термінологічне, тобто спостерігається перенесення (розширення) семантики за принципом метонімії: грец. *анфемій* (стьошковий орнамент із пальмет, стилізованих квітів тощо) — 1. *Квітка*, 2. *Зображення квітки*; грец. *гейсон* (виносна плита вінчаючого карниза грецьких ордерів) — 1. *Карниз, виступ*, 2. *Край*; лат. *дентикули* (ряд невеликих прямокутних виступів як частина карниза) — 1. *Зубчик*, 2. *Дентикнули*.

Цікаво, що серед значень, які у запозичених лексем відзначаються тільки в мові-джерелі, є назви звичайних предметів, котрі неможливо було б передбачити, знаючи ці слова тільки як архітектурні терміни: грец. *акротерій* (скульптурне зображення над кутками фронтонів) означає ще кінцівки (рук та ніг); грец. *лабіринт* (будова або парк зі

спеціально заплутаним планом) називає ще невід і спіральну мушлю; грец. *цела* (внутрішня частина античного храму) іменує ще чарунку (в бджолиних стільниках).

Суттєвим для мови взагалі є той факт, що переносні значення, значення стилістично забарвлені, які етимологічно притаманні лексемам мови-джерела, практично ніколи не надходять до мови-рецептора. Напр., мають переносні значення: грец. *акрополь* (міська фортеця) — *твердиня, оплот*; лат. *порттик* (галерея, хоча б одна сторона якої становить собою відкриту колонаду) — вчення стоїків; лат. *фасцій* (три смуги, на які членується іонійський архітрав) — група. Мають конотативні значення: грец. *акант* (орнаментальне зображення листя аканта) — жарт. сива волосина; грец. *апсида* (виступ будівлі, напівкруглий або багатокутний у плані, перекритий напівкуполом або зімкненим напівсклепінням) — ірон. сплетіння.

Необхідно відмітити, що принцип творення термінів визначали довільно, тому це призвело до утворення значної кількості штучних архітектурних термінів: *амбар* — *шпихлір*, *амбразура* — *заглибина*, *антаблемент* — *надколоння*, *арка* — *лук*, *балка* — *трям* (*балочний* — *трямовий*), *бельэтаж* — *красний поверх*, *блиск* — *полір*, *боковушка* — *прихатень*, *болт* — *с(ш)ворінь*, *ванна* — *купільня*, *вентилятор* — *вітрогін*, *горбилек* — *щаблина*, *гromовідвід* — *блискавичник*, *саман* — *лимпач*, *решітка* — *ратняця*, *щєбінь* — *скалля* (*цегеля*), *аудиторія* — *слухальня*, *картон* — *текстура*, *фільонка* — *таля*, *трафарет* — *тавро*, *кожух* — *ту(о)лубець* тощо. Більшість таких термінів не закріпились у мові і їх замінено відповідно іншими, переважно іншомовними, термінами: *комора*, *амбразура*, *антаблемент*, *арка*, *балка*, *бельэтаж*, *блиск*, *боковина*, *прогонич*, *ванна*, *вентилятор*, *грозозахист* (*гromовідвід*), *саман* (*грунтоблок*), *решітка* (*рати*), *щєбінь* (*рідше скалля*), *аудиторія*, *картон*, *фільонка*, *трафарет*.

Зауважимо, що у запозичених елементів термінологічні значення з інших спеціальних термінологічних систем не ввійшли до української мови. Так, приналежністю латинської мови залишилося спеціальне вживання слова *арка* (матем. дуга), слова *ордер* (військ. стрій, шеренга). Часом переносне значення лексеми розвивається в мові, яка запозичує архітектурний термін. Напр., лат. *фундамент* (основа, підвалини споруди) одержало переносне значення — основа чогонбудь — уже в українській мові і з такою семантикою набуло найширшого використання (напр., фундамент: економіки, промисловості, прогресу, демократії, правових знань, освіти).

Процес детермінологізації, тобто перехід терміна із певної терміносистеми у лексичну одиницю природної мови, також властивий архітектурним термінам. Як приклад наведемо поняття “*п’ята колона*” з політичної дискурсу, або вираз “*нарізний камінь*” або “*фундамент*” в значенні обґрунтування абстрактних ідей, також “*фортеця*” як абстрактне притулок або, за висловом. Далі в грецькій мові слово “*колона*” також означає і “*опору*”, а слово “*доричний*” в загальнолітературній мові також має значення “*строгий*”, “*простий*”, “*мінімальний*”. Також просліджується те, що термінам властиве міжсистемне запозичення, тобто перехід з однієї наукової сфери в іншу. Наприклад, перехід архітектурного терміна “*піраміда*” в сферу соціології — “*соціальна піраміда*”, або в сферу біології — “*піраміда харчування*” (ланцюг харчування).

Таким чином, терміносистема архітектури як вид абстрактних систем, є знаковою моделлю певної спеціальної області знань представляє собою велику відкриту систему. Дана терміносистема має складну структуру — в її склад входять різні групи термінів, різні за вираженням понять, за формальними ознаками, за місцем у терміносистемі. Також відмічено, що терміни терміносистеми архітектура в українській мові підтверджують закономірності загальних процесів семантичних змін у мові.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Власов В. Г. Архитектура. Словарь терминов. (Мир искусства: словари терминов) / В. Г. Власов. — М.: Дрофа, 2004. — 191с.
2. Даниленко В. П., Скворцов Л. И. Лингвистические проблемы упорядочения научно-технической терминологии / В. П. Даниленко, Л. И. Скворцов // Вопросы языкознания. — 1981. № 1. — С. 7–16.
3. Буянова Л. Ю. Термин как единица логоса / Л. Ю. Буянова. — Краснодар: Кубанск. гос. ун-т, 2002. — 184 с.
4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения. Учебное пособие. / Т. Р. Кияк. — Киев: УМК ВО, 1989. — 104 с.
5. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик — М.: КомКнига, 2006. — 256 с.
6. Головин Б. Н., Кобрин Ю. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Ю. Н. Кобрин. — М.: Высш. школа, 1987. — 104 с.
7. Реформатский А. А. Что такое термин и терминология / А. А. Реформатский. — М.: Наука, 1978. — С. 163–198.
8. Миронова М. Р. Лексико-семантические и лингвокультурные особенности формирования театральной лексики в английском и русском языках: Дис. ... канд. филол. Наук / М. Р. Миронова. — Краснодар, 2007. — 217 с.
9. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. — М.: Наука, 1977. — 167 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ МЕДИЧНИХ СКОРОЧЕНЬ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Статья посвящена исследованию способов перевода англоязычных сокращений в инструкциях медицинских препаратов на украинский язык. Представлена номенклатура сокращений, которая чаще всего встречается в медицинских инструкциях. Рассмотрены основные тенденции перевода акронимов на украинский язык. Определены преимущества и недостатки использования транслитерации, заимствования и создания адекватной аббревиатуры из украинских терминов.

Ключевые слова: аббревиатура, медицинские инструкции, акроним, усечение, апокопа, транслитерация, эллипсис.

The article is dedicated to the examination of translation techniques of English reductions in pharmaceutic instruction leaflets into Ukrainian. The nomenclature of the abbreviations that are commonly encountered in pharmaceutic instruction leaflets were submitted. Main ways of acronyms' translation are considered. The advantages and disadvantages of transliteration, loanwords used in Ukrainian and the ways of creating appropriate abbreviation are described.

Key words: abbreviation, drugs instructions, acronym, truncate, apocope, transliteration, ellipsis.

Питання сприйняття реципієнтом англійської медичної аббревіатури стає все більш актуальним у зв'язку з особливою схильністю англійської мови до компресії, економії мовних засобів, спрощенню граматичних конструкцій [1: 152]. В англійській мові наявна розвинена система правил для створення аббревіації й широкі перспективи для подальшого розповсюдження скорочень в медичних текстах. З одного боку, існують нескінченні можливості для створення все нових аббревіатур в англійській мові, їх якнайшвидшої адаптації в системі англійської та української мов, з іншого боку, наявні певні складності, пов'язані із протиріччями і недосконалістю цих мовних систем. Одним з цих явищ є довгі складні назви, характер-

ні для багатьох медичних станів та ліків. Наприклад, dopamine ← dihydroxyphenylethylamine — “допамін” (назва гормона), scoline ← succinylcholine “сукцинилхолін” (мускульний релаксант) → сколін, COPD ← chronic obstructive pulmonary disease “хронічна обструктивна легенева хвороба” → ХОЗЛ, SARS ← severe acute respiratory syndrome “тяжкий гострий респіраторний синдром” → ТГРС. [2: 448]

Дослідження засобів і особливостей формування аббревіатур у медичному дискурсі мають велику практичну цінність і для лінгвістів, і для медиків-практиків. В Україні проблему становлення і розвитку медичної лексики відображено в працях В. Німчука, І. Чепіги, В. Педриєнко.

Певні проблеми перекладу англійських аббревіатур на українську мову, що існують сьогодні в практиці перекладачів, привертають увагу дослідників-філологів. В першу чергу це пов'язано з тим, що точність і однозначність аббревіатури важлива в будь-якій галузі науки; але в медицині дана проблема представляється буквально життєво важливою, тому що, на жаль, часті випадки нанесення шкоди пацієнтові, аж до загибелі, у результаті невірної перекладу медичної аббревіатури [1: 153].

В сучасній англійській мові спостерігається тенденція до скорочення будь-якого терміна [1: 152]. Українська мова значно відстає в кількісному відношенні аббревіатур [3: 58]: “Те, що називається терміном в українській мові, в англійській мові перетворюється в аббревіатуру”. Наприклад, “ліва нирка” → LK (left kidney); “права нирка” → RK (right kidney); “рідкий азот” → LN (liquid nitrogen) [4: 61].

Слід виділити, що більш повільні темпи створення та адаптації аббревіації в українській мові мають свої переваги: виникає менше труднощів у сприйнятті медичної інформації, а при перекладі з'являється більше шансів донести адекватну інформацію до реципієнта.

У даній статті розглянуті особливості перекладу деяких видів англійських скорочень, які найчастіше зустрічаються в медичних інструкціях, на українську мову. Поділ аббревіатур на види є певною мірою умовним, тому що аббревіатура — явище багатогранне і неоднозначне.

Загальноприйнятим в мовознавчій літературі є поділ аббревіатур на три великі групи: **графічні, лексичні й синтаксичні** [5: 227]. При цьому, **графічні** скорочення застосовують тільки на письмі, а в усній мові вживають повні варіанти.: R/R — respiratory rate “частота дихання” — ЧД; у. о. — years old “років” — р., с/o — complaining of “скарги на”;

wt. — weight. [6: 112] Проблематиці перекладу англomовних скорочень українською мовою присвячені наукові публікації таких авторів: Карабан В. І. [2], Корунець І. В., Флорін С. В.

Серед **графічних** аббревіатур в англійській мові розрізняють стандартні й широко відомі, але функціонально обмежені рамками напісфійної медичної документації, наприклад: *T. S. T. H. (too sick to send home)* — “не повністю видужалий для відправлення зі стаціонару додому”; *H. B. D. (has been drinking)* — “хворий алкоголізмом”; *G. O. N. (God only knows)* — “тільки Богові відомо” [6: 112].

Варто зазначити, що найстаріші графічні аббревіатури в англійській мові мають латинське походження і представляють особливі труднощі для перекладача: *Rx — recipere, take, prescription, treatment* “призначення, лікування”, *s. c. — cum cibo, with food* “з їжею”, *decub. — decubitus, lying down* “лежачи”. [6: 113] Аббревіатури латинського походження поширені як в офіційній письмовій, так і в неофіційній діловій розмовній мові медичних фахівців. В усній формі аббревіатури латинського походження мають еквіваленти в сучасній англійській професійній мові і становлять **лексичні аббревіатури**. Даний клас представлений такими аббревіатурами, як: *a.c. (ante cibum, before meal)* — “перед їжею”; *b.i.d. (bis in die, twice a day)* — “два рази в день”; *p.o. (per os, orally)* — “для приймання усередину” і ін. [6: 113].

Зупинимось на такому цікавому явищі, як лексикалізація графічної аббревіатури в англійській мові, де спостерігається поява власної вимови або алфавітної (*BP — “blood pressure”* — “кров’яний тиск”, *GP — “general practitioner”* — “лікар загальної практики”, *GB — “gallbladder”* — “жовчний міхур”, *OD — “occupational disease”* — “професійне захворювання” і т.д.), або звукової, в результаті чого утворюються акроніми. Найчастіше алфавітний спосіб проголошення знаходить висвітлення в орфографічному оформленні:

Bee-pee — “blood pressure”; Geep-ee — “general practitioner” [1: 153].

Інтерес представляє той факт, що така форма, з одного боку, вказує на лексикалізацію даного скорочення, а з іншого боку, ускладнює процес перекладу на українську мову, підсилюючи неоднозначність сприйняття даної аббревіатури, що порушує співвідношення між планом змісту й планом вираження. В результаті лексикалізації аббревіатура в англійській мові знаходить “власну формоутворювальну парадигму й не відрізняється в перекладі по змісту від звичайного слова”. Наприклад, *OD, Ods — (patients with overdosage of some drug) — “націєнти, що одержали передозування ліків”* [6: 144].

Лексичні аббревіатури, котрі були виявлені в досліджуваному матеріалі на англійській мові представлені:

а) ініціалізмами та літерними аббревіатурами: *ARF — acute renal failure* “гостра ниркова недостатність” — ГНН; *ENT — ear, nose, throat* “вухо, горло, ніс” — ЛОР; *PE — physical examination* “фізичне обстеження”;

б) акронімами: *AIDS — acquired immunodeficiency virus* “синдром набутого імунodefіциту” — СНІД; *TEN — toxic epidermal necrolysis* “токсичний епідермальний некроліз” — ТЕН; *SIDS — sudden infant death syndrome* “синдром раптової дитячої смерті” — СРДС;

с) усіченнями: *tab — tablet* “нігулка” — ніг.; *reb — rebound* “відновлення симптомів після завершення лікування”, *creps — crepitations* “пошкікування; хрип у легенях” [2: 450].

В ході дослідження було виявлено, що **ініціалізму** в англійській мові утворюються внаслідок скорочення словосполучення до початкових літер слів, які входять до складу цього словосполучення. Зовнішньою ознакою ініціалізмів є те, що пишуться вони великими літерами.

Акроніми відрізняються від звичайних алфавітизмів тим, що промовляються як слова: *PERLA — pupils equal and reactive to light and accommodation* “зіниці однакові і реагують на світло і акомодацию” [1: 154].

Особливу увагу слід приділити перекладу акронімів на українську мову, тому що цей вид скорочень особливо популярний у письмовій мові медичних інструкцій. Взагалі, у цей час існують три основні тенденції перекладу акронімів на українську мову:

1) **транслітерація** (англ. *PPD — “purified protein derivative”* відп. укр. ППД — “очищений від білка туберкулін”; англ. *DTIC — “dacarbazine”* відповідає укр. ДТИК — “дакарбазин” (протипухлинний препарат);

2) **запозичення акроніма у вихідному виді (іноземною мовою)** (англ. *LEC — “lupus erythematosus cell”* відп. укр. *Le-Клітина* — “вовчаночна клітина”);

3) **створення адекватної аббревіатури з українських термінів** (англ. *AA — “Alcoholics Anonymous”* відп. укр. *САА* — “Суспільство Анонімних Алкоголіків”). [6: 115]

В результаті аналізу медичних акронімів англійській мові, були виявлені прикордонні випадки перекладу, які представляють особливий інтерес для мовознавців і перекладачів. У даному випадку

показово, що запозичається зовнішня оболонка й зміст аббревіатури як єдине ціле, а компоненти ініціалізму не розшифровуються: англ. *LH-RF* — “*luteinizing hormone-releasing factor*” відповідає укр. *ЛГ-РФ* — “*лютеїнізуючого гормону гіпофіза релізінг-фактор*”. Це прикордонний випадок перекладу акронімів, коли відбувається максимальне наближення аббревіатури вихідної мови до іншомовного написання з відповідною заміною букви “*h*” (*hormone*) на букву “*г*” (*гормон*).

Друга тенденція перекладу акронімів на українську мову — це їх **запозичення у вихідному виді**, наприклад: англ. *CCNU* — “*chloroethylcyclohexylnitroso-urea*” (*code designation for lomustine*) в українському мовленні відповідає *CCNU* — “ломустин” (antineoplastic препарат) [7: 11]. Даний приклад можна вважати прикордонним, тому що частина аббревіатури транслітерується, інша частина — перекладається. Те ж можна сказати й про наступний приклад з різницею, що перекладається початкова частина аббревіатури: англ. *LP-X* — “*lipoprotein X*” відп. укр. *ліпопротеїн X* — “аномальний ліпопротеїн”.

Третя тенденція перекладу акронімів на українську мову — це **створення аббревіатури з українських еквівалентних термінів**, наприклад: англ. *A/B* — “*acid-base ratio*” відп. укр. *КОС* — “кислотно-основний стан”; англ. *HDL* — “*high density lipoproteins*” відп. укр. *ЛПВЩ* — “ліпопротеїди високої щільності” [5: 227].

Кожний підхід має певні переваги й недоліки, тому варто вибирати найбільш доречний у кожному конкретному випадку. При виборі способу перекладу необхідно враховувати такі фактори, як зручність проголошення аббревіатури й написання українською мовою, традиції перекладу даного акроніма в інших мовах (універсальне написання у всіх європейських мовах).

Велике поширення англійській мові одержують так звані **омоакроніми**, тобто акроніми, що омонімічні до звичайних слів. Порівн.: *HEAR* (*hospital emergency ambulance radio*) — “рація лікарняної карети невідкладної медичної допомоги” і *to hear* “чути”; *TOP* (*termination of pregnancy*) — “передбачуваний строк пологів” і *a top* “найвищий рівень чого-небудь” [7: 86]. Часто омоакроніми використовуються для одержання рекламного ефекту, психологічного впливу на реципієнта. Тим самим вони полегшують роботу перекладача, підказуючи йому призначення даного об’єкта, вказуючи на його властивості і т.д. Порівн.: *BEST* (*blitz electroshock therapy*) — “електрошокова терапія” і *the best* “кращий”.

Усічення — це засіб формування аббревіатур шляхом поскладового скорочення.

Традиційно виділяють усічення, утворені шляхом:

- **апокопи** — *chem(istry)*; *biol(ogy)* (усічення останнього елемента слова);
- **аферезиса** — (*hypodermo*)*clysis* “*підшкірне введення (фіз.) розчину*” (усічення першого елемента);
- **синкопи** — *scoline* (- *succinylcho-line*) — “*мускульний релаксант*” (випадання звуків або букв усередині слова).

Найбільш поширеними в англійській медичній термінології є усічення **апокопного типу**, коли слово втрачає кінцівку: *dopamine* — *dihydroxyphenylethylamine* “допамін”, *та ін.* Поскладовій аббревіації підлягають не тільки слова, а й словосполучення: *BRCA* — *breast cancer* “рак молочної залози” — *PM3* [8: 753]. Однак цей феномен характерний для розмовної мови, утворюючи стилістично знижені скорочені одиниці в англійській медичній розмовній мові. Факт переваги апокопи перед іншими типами усічень зв’язується деякими вченими з “концентрацією інформації на початку слова й наявністю наголосу на початковому складі в більшості англійських слів” [7: 65].

Апокопні скорочення можуть виступати в чистому виді (неускладнені усічення): *op(eration)* або ускладнюватися суфіксацією (ускладнені усічення): *bact + y* (- *bacteriology*); *trach + y* (- *tracheal*). Іноді можливі поєднання обох варіантів: *bact(eriological)* і *bacty* з тим же значенням. Серед апокопних скорочень доволі часто зустрічаються **омонімічні** скорочення. Порівн. *mono* (- *mononucleosis* — “мононуклеоз”) або (*monozygotic* — “монозіготний”).

Складність перекладу апокопи полягає в тому, що разом із закінченням відтинається граматична інформація про слово, його вигляд стає розпливчастим і єдиною підказкою в тому, яке з однокореневих слів використовується мовцям, є контекст: *chem(istry? ist?)*; *bact(eriological? eriology?)*.

Усічення з аферезисом зустрічаються в дослідженій науковій літературі й мови медичних фахівців вкрай рідко. Отже, це менш продуктивний тип усічення. Переклад аферезисних усічень ускладнюється тим, що усікається не тільки граматична інформація, але й важлива семантична складова, без якої адекватний переклад скорочення найчастіше неможливий: (*hypodermo*)*clysis* “*підшкірне введення (фіз.) розчину*”; (*hemato*) *crit* “*відсоток від обсягу зразка крові, зайнятий клітинами*”.

При всій своїй нечисленності серед аферезисних усічень так само зустрічаються омоніми: (*micro*)scope, (*broncho*)scope, (*cysto*)scope і т.д. У таких випадках для уточнення значення слід орієнтуватися на область медицини, яка є контекстом спілкування.

З кінця минулого століття збільшується популярність усічень, утворених за допомогою синкопи: polysome (- polyrybosome) — “полірибосома”; scoline (- succinylcho-line) — “мускульний релаксант”; dopamine (- dihydroxyphenylethylamine) “допамін” (назва гормону). [6: 112]

Досить складним для перекладу представляється клас усічень, утворених на основі словосполучення. Це може бути як усічення кожного компонента: bat fat (- battle fatigue) “невроз воєнного часу”; pharm chem (-pharmaceutical chemistry) “фармакологічна хімія”; dent chem (- dental chemistry) “стоматологічна хімія”, усічення тільки першого компонента словосполучення, коли другий функціонує в повній формі: cat(arrhal) fever “катаральна лихоманка”; trach(eal) tube “трахеальна трубка”, так і усічення одного з компонентів з повним опущенням другого: hype (- hypodermic syringe) “шприц для підшкірних ін’єкцій”; duo (- duodenal ulcer) “виразка дванадцятипалої кишки”; rehab (- rehabilitation centre) “центр реабілітації”.

Очевидно, що останній випадок представляє більші труднощі, тому що опущена значна частка інформації й залишається лише на тязь на термін, той семантичний згусток, який рефлекторно викличе в пам’яті реципієнта відповідний термін.

Не можна забувати й про змішаний тип лексичних аббревіатур, що в англійській мові є напівалфавітизмами, або напівакронімами: DDSO [ˈdi:di:sou] (diamino-diphenylsulphoxide) — “діаміно-дифеніл сульфоксид”; TRITC [tri:ti:si:] (tetramethylrhodamine isothiocyanate) — “тетраметилродамін ізотиоціанат”.

Скорочення синтаксичного типу — еліпси: vitals — vital signs “ознаки життя”, cord — spinal cord “хребет, спинний мозок”, section — Cesarean section “кесарів розтин, кесарево”, gastric — gastric ulcer “виразка шлунка”. [4: 109] Еліпси характеризуються пропуском одного зі складових частин словосполучення. При цьому, якщо прикметник залишається, то відбувається його субстантивіація, на що вказує наявність ознак, характерних для іменника, наприклад, закінчення.

Еліпис як лінгвістичне явище доволі розповсюджений у професійному спілкуванні медичних працівників, де завжди має місце суспільна діяльність. Це легко пояснити стереотипністю ситуацій виробничої діяльності. У порівнянні з іншими типами скорочень, еліпис є

стилістично досить нейтральний. Еліптичні утворення можуть переходити з офіційної в розмовну мову, якщо слово втрачає свою вузьку професійну прикріпленість. Еліпису звичайно зазначають атрибутивні словосполучення (A + N). Однак тут можливі два варіанти.

У першому випадку відбувається опущення іменника й субстантивіація прикметника. При цьому значення всього словосполучення конденсується в атрибуті: abdominal (N) (- abdominal case) “захворювання (органа) черевної порожнини”; attending (N) (- attending physician) “лікар”; central (N) (- Central Emergency) “Головний пункт швидкої медичної допомоги”. Доказом переходу прикметника в розряд іменників є придбання їм усіх ознак іменника, наприклад, закінчень: vitals (- vital signs (temperature, pulse, respiration) “життєво важливі показники стану здоров’я”.

У другому випадку носієм конденсованої семантики є іменник: cord — spinal cord; section — Cesarean section “кесарев розтин”.

Еліпису зазначають також комбінації іменників: prolapse (- prolapse of the rectum) “випадання прямої кишки”; tonsil (- tonsil operation) “видалення gland”; Zondek (- Zondek test) “тест Зондека”. [4: 117]

До змішаних типів аббревіатур в англійському медичному дискурсі, що був досліджений на матеріалі спеціальних текстів належить лексема, де одним компонентом є ініціалізм, іншим — повноцінне слово: H disease (Hart’s disease) — “хвороба Харта”; Ldopa — “ліводона”, A&E Department — Accident and Emergency Department “відділення травматології та швидкої допомоги”, AV node — arteriovenous node “артеріовенозний вузол”-AV вузол, cardiac ICU — cardiac intensive care unit “відділення серцевої реанімації” [8: 312].

В українській мові серед медичних аббревіатур в ході дослідження були виділені такі типи:

22. графічні аббревіатури: в/а — внутрішньоартеріальний; б/о — без особливостей; к-та — кислота; мм рт. ст. — міліметрів ртутного стовпчика; основну групу яких становлять ініціалізми, що поділяються на літерні: ПРС — порушення ритму серця; ГРЗ — гостре респіраторне захворювання; АШК — апарат штучного кровообігу; ШЗЕ — швидкість зсідання еритроцитів; звукові: ВІЛ — вірус імунодефіциту людини; СНІД — синдром набутого імунодефіциту; літерно-звукові: ЧАДЛВ — частковий аномальний дренаж легеневих вен, ЦМВІ — цитомегало-вірусна інфекція;

23. мішані аббревіатури: вегетоневроз — вегетативний невроз; ревмокардит — ревматичний кардит; УВЧ-терапія, хвилі ЕКГ; гамма-ГТ — гамма-глутамілтрансфераза [3: 58–59].

Сучасна українська клінічна терміносистема характеризується наявністю значної кількості композитів, утворених усіченнями або ініціалізмами і повноцінними словами: *фізіотерапевт, світловідчуття, вузлуотворення, ангіокардіопневмографія, гастромукопротеїни, ДНК-аналіз* [5: 115].

Порівнюючи конкретні аббревіатури в англійській та українській мовах, наприклад *HIV і ВІЛ; R/R — respiratory rate “частота дихання” — ЧД; BRCA — breast cancer “рак молочної залози” — РМЗ, section — Cesarean section “кесарів розтин” — кесарево*, можна бачити, що одні й ті ж терміни мають різні шляхи скорочення в англійській та українській фахових мовах, а інколи зовсім відрізняються один від одного: *ENT — ear, nose, throat “вуха, горло, ніс” — ЛОР* [2: 146–147].

Окрім того, в англійській мові частіше утворюються так звані гібридні слова, коли до їхніх компонентів приєднуються різноманітні афікси: *bacty — bacteriology; FACPer — Fellow of the American College of Physicians ma in.* [2: 451]

Отже, дослідивши способи перекладу англійських скорочень, представлених **графічною, лексичною і синтаксичною групами** в інструкціях медичних препаратів, були виявлені особливості та труднощі їх перекладу на українську мову. В кількісному відношенні аббревіатур, українська мова значно відстає від англійської, де спостерігається тенденція до скорочення будь-якого терміну і якій характерні довгі складні назви для багатьох медичних станів та ліків. Таким чином, в українській мові виникає менше труднощів у сприйнятті медичної інформації.

Серед групи графічних аббревіатур складності для перекладача представляють аббревіатури *латинського походження* через те, що англійський і латинський алфавіт однаковий, а латинські слова вимовляються за правилами англійської фонетики.

При перекладі найбільш чисельної лексичної групи англійських скорочень, аббревіатури в українській мові стають *напівалфавітизмами або напівакронімами*. Також спостерігається поширення *омоакронімів*, що використовуються для психологічного впливу на реципієнта і не представляють труднощів при перекладі, підказуючи призначення даного об'єкта. Існують три основні тенденції перекладу акронімів на українську мову: *транслітерація, запозичення та створення адекватної аббревіатури з українських термінів*. Ще один клас лексичних скорочень — *усічення*, утворені шляхом аферезиса, синкопи чи *апокопи*, яка утворює стилістично знижені скорочення і може ускладнюватися

суфіксацією. Переклад апокопи, найбільш поширеною в англійській медичній термінології, ускладнюється ще через явище омонімії (слід орієнтуватися на область медицини і контекст) та відсутність граматичної інформації. Найскладнішим для перекладу представляється клас усічень, утворених на основі словосполучення, де опускається значна частка інформації.

Синтаксична група скорочень представлена *еліптичними* аббревіатурами, з опущенням одного компоненту, але збереження морфемної структури іншого компоненту.

І англійські, і українські медичні аббревіатури відрізняються складною типологічною класифікацією. Принциповим фактором для типологічної класифікації медичних аббревіатур в обох мовах є особливості їхнього вимовляння.

Медичні аббревіатури в українській мові бувають двох видів: графічні, основну групу яких становлять ініціалізми та мішані.

Спроможність утворювати аббревіатури залежить від загальної граматичної спрямованості мови на синтез або аналітизм. Аналітичні тенденції перешкоджають тенденції утворення довгих слів. Тому в англійській та українській мовах з'являється широкий спектр можливостей для утворення морфемних аббревіатур. Для української мови характерним є передавання інформації в нероздробленому вигляді за допомогою скорочень складового типу.

При перекладі англійських медичних скорочень слід насамперед орієнтуватися на ту групу фармацевтичних препаратів, у контексті якої вживається дане скорочення. Це особливо актуально для омонімічних скорочень. Неможливо при перекладі англійських медичних аббревіатур обійтися без термінологічних словників, довідкової літератури. Примітно те, що при перекладі омоакронімів важливу роль відіграють денотативне значення слова-прототипу, його конотативні й стилістичні відтінки. Тут в пригоді перекладачу стануть словники сленгу, діалектизмів.

Необхідно також ураховувати, що усічення в деяких випадках формально відповідають одній частині мови, а фактично виконують функції іншої частини мови. Наприклад, термін-прикметник, у конкретному контексті є іменником і переводиться як іменник.

Підібрати скороченню адекватний переклад часто допомагає й принцип аналогії, коли для визначення невідомого значення використовуються аналогічні моделі побудови скорочень, що мають відоме значення.

Важливу роль при перекладі інструкцій медичних препаратів відіграють завдання й умови міжкультурної професійної комунікації. При цьому поняття стійкості українського еквівалента носить відносний характер: потрібен певний час для того, щоб еквівалент англійського медичного скорочення закріпився в українській мові в якості загальноприйнятої відповідності англійському скороченню в тексті медичної інструкції. Подальше більш детальне вивчення процесів абрєвіації має суттєве прагматичне значення в фахових мовах, зокрема в медичній.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Боцман А. В. Типологія англомовних фармацевтичних текстів-інструкцій для вживання лікарських препаратів // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство. — 2000. — № 1 — с. 152–156.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. — К., Освіта, 2004. — с. 448–451.
3. Структурно-граматичні особливості української медичної клінічної термінології // Сучасні проблеми термінології та термінографії : тези міжнар. наук. конф. — К. : КМУЦА, 2000. — С. 58–59.
4. Glendinning E. H. Professional English in Use: Medicine / E. H. Glendinning, R. Howard. — Cambridge, 2007. — 175 p.
5. Дидик Г. М. Назви хвороб людей XVI-XVIII ст. і сучасна медична термінологія // Проблеми української науково-технічної термінології. Тези доповідей 4-ої Міжнародної наукової конференції. — Львів, 1996. — С. 226–227.
6. Зубова Л. Ю. К вопросу об особенностях и трудностях перевода английских медицинских сокращений // Вестн. Воронеж. гос. ун-та. Сер. : Гуманитар. науки. — 2005. — № 2. — С. 112–115.
7. Українська медична термінологія у фаховій мові лікаря : навч. посіб. / співавт. Литвиненко Н. П. — К. : Книга плюс, 2001. — 176 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. Бусел В. Т.] —К.; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2001. — 1440 с.

ПОЛІСЕМІЯ ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СКЛАДІ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВ

У статті проведено аналіз полісемії на прикладі суспільно-політичної лексики української та англійської мов, проаналізовано склад та ієрархію лексико-семантичних варіантів у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов, розглянуто ступінь розвиненості полісемії порівнюваних слів суспільно-політичного змісту у досліджуваних мовах.

Ключові слова: полісемія, суспільно-політична лексика, лексична одиниця, лексико-семантичний варіант, семема.

В статті проведено аналіз полісемії на прикладі суспільно-політичної лексики української та англійської мов, проаналізовано склад та ієрархію лексико-семантичних варіантів у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов, розглянуто ступінь розвиненості полісемії порівнюваних слів суспільно-політичного змісту у досліджуваних мовах.

Ключевые слова: полисемия, общественно-политическая лексика, лексическая единица, лексико-семантический вариант, семема.

The article deals with the of the polysemy on the example of socio-political lexis of the Ukrainian and English languages; the content and hierarchy of the lexical-semantic variants within socio-political lexis of the Ukrainian and English languages are analyzed; the level of development of polysemy within socio-political lexis of the analyzed languages is disclosed in the article.

Key words: polysemy, socio-political lexis, lexical unit, lexical semantic variant, sememe.

Аналіз сучасної суспільно-політичної лексики став можливим завдяки ретельній розробці теорії лексичної семантики у вітчизняній лексикології. Основними проблемами вивчення цієї лексичної під-

системи мови є, перш за все, питання лексичної семантики, особливо синонімія та полісемія слів, лексична сполучуваність слів.

Дослідженням поняття “суспільно-політична лексика” займалися багато як українських (А. А. Бурячок, В. В. Жайворонок, А. В. Капуш, Т. П. Клімушенко, О. О. Мороз, І. В. Холявко), так і зарубіжних (В. І. Акімова, А. С. Беляя, М. К. Гарбовський, Л. О. Жданова, С. Г. Капралова, Т. Б. Крючкова, І. Ф. Протченко, Н. Г. Юзефович, Д. Камерон, В. Дікман, Х. Ласвел, Г. Клаус) лінгвістів.

При вивченні суспільно-політичної лексики увага лінгвістів концентрується на проблемах її становлення та збагачення в певний історичний період, а лінгвістична інтерпретація мовних змін є недостатньою. Семантичні процеси, що виникають у цій групі лексики, менш досліджені, хоча вивчення закономірностей семантичних модифікацій лексичних одиниць у процесі їхнього функціонування належить до кола актуальних проблем лінгвістики, оскільки дозволяє простежити тенденції та способи розвитку семантики слова.

Мета статті полягає у проведенні аналізу полісемії лексичних одиниць у складі суспільно-політичної лексики на прикладі української та англійської мов, а також у визначенні складу та ієрархії лексико-семантичних варіантів у складі суспільно-політичної лексики зазначених мов.

На сьогоднішній день у мовознавстві існує чимало визначень суспільно-політичної лексики. Суспільно-політична лексика (*депутат, президент, виборець, мер, deputy, government, monarchy, ruler* і т. д.) — це частина лексичної системи мови, в котрій особливо наглядно виражені соціальна структура суспільства, світоглядні погляди носіїв мови, способи організації суспільного життя країни, в якій функціонує мова, а також інших країн. Функціонування та розвиток цієї підсистеми іноді прямо, а частіше опосередковано виражають широкий спектр суспільних процесів. У деякі періоди життя суспільства тут в історично короткі проміжки часу відбуваються такі зміни, які в інших лексико-семантичних підсистемах розтягуються на століття. Але навіть у відносно стабільні періоди життя соціуму суспільно-політична лексика постійно розвивається та поновлюється.

У роботі, вслід за Т. Б. Крючковою, суспільно-політичну лексику визначено як особливу лексико-семантичну підсистему мови, до якої входить найбільш вживана частина суспільно-політичної

термінології, назви державних, партійних та інших громадських організацій та закладів, соціальних інститутів, найменування соціальних реалій та явищ життя різних країн тощо [4:16].

Лексичне значення слова — складний за своєю природою феномен, що акумулює в собі різноманіття самої мови, яке знаходить безпосереднє відображення в структурі лексичного значення. Відомо, що основною одиницею контрастивної лексикології є семема, тобто окреме значення слова, яке виступає лексичним відповідником в інших мовах. На відміну від семи, семема є одиницею вищого розряду, але, у свою чергу, вона входить до структури лексеми або багатозначного слова. Через цю причину зіставний аналіз не окремих значень, а багатозначних слів у цілому є наступним ступенем у реалізації принципу системності в порівняльній лексикології, оскільки структура лексеми концентрує в собі найбільш суттєві системотворчі властивості лексичного складу мови [5:250].

Лексичне значення має свій обсяг, який наповнюють семи, що відображають певні явища чи предмети, узагальнені в значенні. До змісту лексичного значення належать значущі семантичні ознаки явищ і предметів. Залежно від конкретного використання слова в мовленні реалізується не весь обсяг змісту значення, він залишається у свідомості, а для вказівки на предмет використовується або сутність, або одна зі сторін змісту значення.

Порівнюючи загальне та специфічне у складі суспільно-політичної лексики української та англійської мов, можна помітити, що крім, обсягу значення, збігається не завжди і кількість семем у подібних словах. Полісемія, або багатозначність слів, виникає внаслідок того, що мова є обмеженою системою порівняно з нескінченним різноманіттям реальної дійсності, кажучи словами академіка В. В. Виноградова, “мова вимушена розносити безліч значень по тих чи інших рубриках основних понять” [2:86].

Полісемія — це наявність різних лексичних значень в одного й того ж слова відповідно до різних контекстів [3:194]. Окрім цього, полісемія як лексична категорія — це семантичне відношення внутрішньо пов’язаних (мотивованих) значень, що виражаються формою одного слова (однієї лексеми) і розмежовуються в тексті завдяки різним взаємовиключним позиціям цього слова.

Полісемія є одним із головних способів групування лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) у структурі слова. Таке об’єднання різноманітних ЛСВ відбувається на основі їх формальної (звукової, гра-

фічної) тотожності та наявності у їхніх значень (семем) семантичних зв'язків або мотивованості [9:89].

Необхідно зазначити, що важливою умовою об'єктивного порівняння семантичних структур багатозначних слів, які належать до різних мов, є рівноцінний розподіл значень окремо взятого слова в обох зіставляваних мовах. Проте на сучасному етапі розвитку порівняльної лексикології ця умова дещо нівелюється. Причиною є те, що досить часто те саме слово має різну кількість лексичних значень, зафіксованих у різних словниках однієї мови. Цей факт доводиться враховувати при проведенні порівняльного аналізу лексичних одиниць мов, але й не враховувати кількість значень лексем, що зіставляються, теж не можна, тому що саме в цьому випадку яскраво проявляються в мові особливості розвитку полісемії — однієї із найважливіших закономірностей розвитку лексичної семантики і лексичного складу мов. Лінгвістам відомо, що слова англійської мови порівняно з українською відзначаються більшою багатозначністю [1:394]. Яскравим прикладом цього є суспільно-політична лексика. Приміром, ключові лексеми, які становлять основу лексико-семантичних полів “Суспільство. Держава” та “Політика”, — *суспільство* і *політика* в українській та *community* і *politics* в англійській мові — мають відповідно одне і два та п'ять і чотири лексичні значення.

Важливою відмінною ознакою при міжмовному зіставленні багатозначних слів є їх віднесеність до омосемантів (вузькі або навіть термінологічні позначення, між якими встановлюється практично пряма відповідність) та полісемантів. Наприклад, в українській мові слово *саміт* “зустріч, переговори, конференція, нарада, збори і т. ін. глав держав та урядів” [6:676] має лише одне лексичне значення, тобто є омосемантом, тоді як в англійській мові лексема *summit* має три значення і, відповідно, є полісемантом: “1. *A meeting between heads of government or other high-ranking officials to discuss a matter of great importance*” (“зустріч між главами урядів чи інших високопосадовців з метою обговорення нагальних питань”); “2. *The highest point or top of something, especially a mountain*” (“найвища точка чогось, наприклад гори”); “3. *The point or time at which something is at its most successful or intense*” [11:1537] (“момент, коли щось знаходиться на найвищому рівні розвитку”).

Ще одним критерієм при проведенні зіставного аналізу багатозначних слів є склад та ієрархія лексико-семантичних варіантів. Знову ж таки цей критерій не можна абсолютизувати, оскільки значення

лексеми, незалежно від їх кількості та принципів виділення, перебувають між собою у відношенні дифузності. Це є вирішальним чинником, який визначає цілісну структуру семантики багатозначного слова. Однак не можна не враховувати той факт, що зіставлявані лексеми можуть відрізнитися не тільки кількістю лексико-семантичних варіантів, але і їх послідовністю. Ця відмінність є досить важливою для усвідомлення процесів розуміння і породження мовлення іншою мовою, оскільки ідентифікація починається, у першу чергу, зі сприйняття звукового комплексу того слова, з яким асоціюється основне значення [5:256]. Нам імпонує формулювання основного значення, запропоноване В. Шмідтом, — “... це така частина лексеми, яка в певний період є найбільш важливою в суспільному відношенні і яка реалізується насамперед у свідомості більшості членів даної мовної спільності при ізольованому пред'явленні слова” [12:26]. Тобто в роботі з тлумачними словниками основне значення слова визначаємо за його розташуванням у словниковій статті — здебільшого воно знаходиться на першому місці і виступає переважно головним орієнтиром при міжмовному зіставленні.

Наведемо приклади лексем суспільно-політичного змісту в порівнюваних мовах, які позначають однакові поняття, тобто в яких більш за все слід очікувати збіг у структурній стратифікації лексико-семантичних варіантів, але в яких насправді це не відбувається. Так, лексемами з неоднаковою ієрархією лексико-семантичних варіантів є *конфронтація* в українській і *confrontation* в англійській мовах. Першим, а відповідно, й основним є значення слова *конфронтація* в українській мові: “*протиборство, протиставлення соціальних систем, класових інтересів, ідейно-політичних принципів і т. ін.; зіткнення*” [7:131]. В англійській мові воно відповідає другому значенню *confrontation*₂ (“*hostility between nations stopping short of actual warfare, though probably involving armed forces*” [11:319] — “ворожість між національностями, яка не переступає межу війни, хоча передбачає використання збройних сил”), а українське *конфронтація*₂ (“*очна ставка зі свідками протилежної сторони*”) відповідає англійському *confrontation*₁ (“*a face-to-face meeting or encounter, especially a challenging or hostile one*” — “очна ставка чи сутичка, яка має ворожий характер”). Необхідно зазначити, що третє значення англійської одиниці *confrontation*₃ — (“*conflict between ideas, beliefs, or opinions, or between the people who hold them*” — “конфлікт між ідеями, віруваннями чи думками, або між людьми, які мають їх”) та четверте значення *confrontation*₄ (“*a comparison or*

contrast between parts that have been brought together into a whole” — “порівняння чи протиставлення між частинами, які було з’єднано в одне ціле”) взагалі не мають відповідників в українській мові. Отже, між цими лексемами в українській та англійській мовах устанавлюються зв’язки, які ілюструє рис. 1.

укр. **конфронтація**

англ. **confrontation**

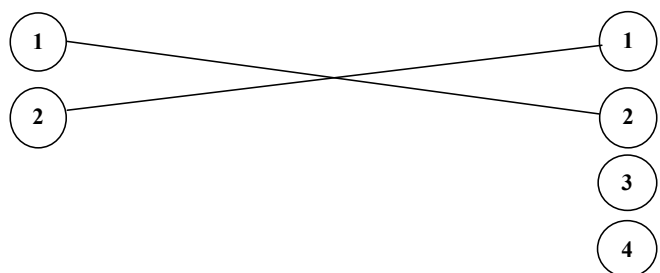

Рис. 1. Зіставний аналіз багатозначних слів укр. *конфронтація* та англ. *confrontation* за складом та ієрархією лексико-семантичних варіантів

Ще одним прикладом лексем, у семантичній структурі яких відбувається неспівпадіння за складом та ієрархією ЛСВ в українській та англійській мовах є лексема *націоналізм* та *nationalism*. Основним значенням слова *націоналізм*₁ в українській мові є “*ідеологія й політика, яка проповідує зверхність національних інтересів над загальнолюдськими, панування однієї нації за рахунок пригнічення іншої, розпалює національну ворожнечу*” [10:122]. В англійській мові воно відповідає третьому значенню: *nationalism*₃ (“*excessive or fanatical devotion to a nation and its interests, often associated with a belief that one country is superior to all others*” [11:1014] — “надмірна чи фанатична відданість інтересам нації, яка часто асоціюється з думкою про те, що одна країна є кращою за інші”), а відповідно, українське *націоналізм*₂ “*рух, спрямований на боротьбу за незалежність нації, народу проти іноземних гнобителів*” відповідає англійському *nationalism*₁ (“*the desire to achieve political independence, especially by a country under foreign control or by people with a separate identity and culture but no state of their own*” — “бажання досягти політичної незалежності, особливо країною, яка знаходиться під чужоземним контролем, або людьми, які мають власну неповторність та культуру, але не мають власної держави”). Необхідно зазна-

чити, що третє значення української лексеми *націоналізм*₃ — “*рух за збереження і розвиток національних традицій, культури, мови, літератури, мистецтва і т. ін.; патріотизм*” — взагалі не співвідноситься з жодним із значень англійської лексеми. Те саме відбувається із другим значенням англійської лексеми *nationalism*₂ — “*proud loyalty and devotion to a nation*” (“горда вірність та відданість нації”), яке також не має свого відповідника у складі української лексеми. Таким чином, між цими лексемами в українській та англійській мовах устанавлюються зв’язки, які ілюструє рис. 2.

укр. **націоналізм**

англ. **nationalism**

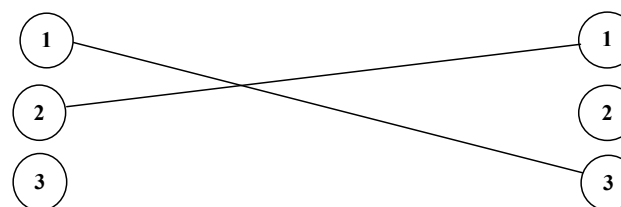

Рис. 2. Зіставний аналіз багатозначних слів укр. *націоналізм* та англ. *nationalism* за складом та ієрархією лексико-семантичних варіантів

Є два основні чинники, які зумовлюють специфічні риси у складі та ієрархії значень порівнюваних лексем. По-перше, це різний ступінь розвиненості полісемії порівнюваних слів у досліджуваних мовах, а по-друге, наявність самостійних лексико-семантичних варіантів, які належать до структури багатозначного слова лише в одній із мов. Урахування зазначених чинників є досить важливим для правильного вибору потрібного лексико-семантичного варіанта в англійській або українській мовах, особливо коли йдеться про однакові чи дуже схожі за звучанням слова. Прикладом може бути співвідношення значень укр. *бюрократія* та англ. *bureaucrasy*, зображене на рис. 3.

Помітно, що українська семема *бюрократія*₁ (“*найвищий привілейований прошарок чиновників-адміністраторів у державі*”) [10:26] відповідає англійській семемі *bureaucrasy*₂ (“*the nonelected officials of an organization or department*” [11:199] — “невиборні службові представники організації чи відділу”); українська семема *бюрократія*₂ (“*ієрархічно організована система управління державою чи суспільством за допомогою особливого апарату, наділеного специфічними функціями та привілеями*”) є відповідником англійській семемі *bureaucrasy*₁

(“an administrative system, especially in a government, that divides work into specific categories carried out by special departments of nonelected officials” — “адміністративна система, особливо у складі уряду, що розподіляє роботу між спеціальними категоріями, яку виконують особливі відділи службовців”). Слід зазначити, що англійські семени *bureaucracy*₃ (“a state or organization operated by a hierarchy of paid officials” — “держава чи організація, якою керує ієрархія службовців”) та *bureaucracy*₄ (“complex rules and regulations applied rigidly” — “список правил та інструкцій, яких твердо дотримуються”) не мають відповідників у структурі лексико-семантичних варіантів української семени *бюрократія*.

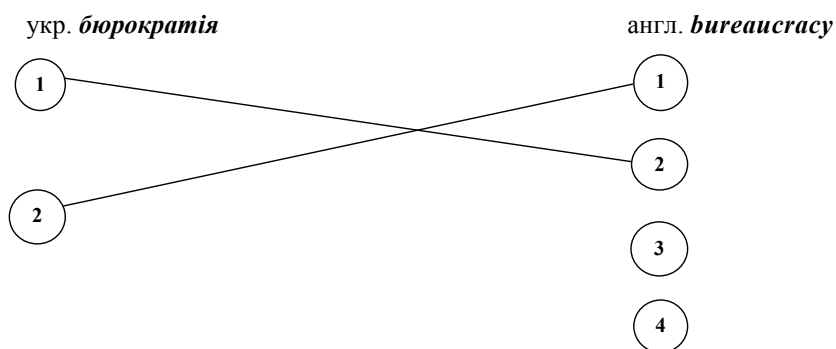

Рис. 3. Зіставний аналіз багатозначних слів укр. *бюрократія* та англ. *bureaucracy* за складом та ієрархією лексико-семантичних варіантів

Утворення семантичних розгалужень лексем суспільно-політичного змісту підпорядковується загальним принципам смислових переносів за схожістю зовнішнього вигляду, функціями тощо, що спостерігається в багатозначних словах не тільки української та англійської, а й інших мов. Дія цих же принципів дозволяє виявити, наскільки наближеними чи віддаленими є ті чи інші вторинні значення в порівнюваних лексемах української та англійської мов. Так, приміром, якщо українське слово *режим*, крім основного значення “державний лад, спосіб правління”, позначає також “систему заходів, правил, запроваджуваних для досягнення певної мети” [8:109], то в англійській мові *regiment* — це ще й таке: “1. A permanent military unit usually consisting of two or three battalions of ground troops divided into smaller companies or troops under the command of a colonel (“тимчасове військо-

ве угруповання, яке зазвичай складається з двох чи трьох основних підрозділів, котрі далі поділяються на менші підрозділи, чи війська під командуванням полковника”); 2. A large number of people or things, especially an orderly group” [11:1273] (“велика кількість людей чи речей, які входять до складу упорядкованого угруповання”). Як бачимо з наведеного прикладу, у різних значеннях багатозначних слів завжди наявні об’єднуючі семантичні ознаки, які є спільними і для відсутніх в інших мовах значень зіставлюваних лексем. На нашу думку, це пов’язано з тим, що одні мови використовували семи для формування одних значень, а інші — для інших.

Таким чином, розглянуто основні моменти міжмовного зіставлення багатозначних слів на прикладі деяких сегментів суспільно-політичної лексики української та англійської мов, які є визначальними, але вони не вичерпують усі випадки наявних подібностей і відмінностей. Полісемія — це явище, що дає можливість значно розширити номінативний потенціал мови без збільшення кількості власне лексичних одиниць. Слово в контексті завжди розуміється однозначно, тобто контекст вирішує проблему багатозначності.

Перспективами розвитку порушеного питання є проведення міжмовних зіставлень цього лексичного угруповання за типами мотивованості (зв’язаності) лексико-семантичних варіантів у структурах лексем, а також за деякими іншими параметрами, що визначають сутність та різновиди самої полісемії.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежицкая. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 776 с.
2. Виноградов В. В. Русский язык / В. В. Виноградов. — Изд. 3-е. — М. : Высшая школа, 1986. — 639 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : [підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / М. П. Кочерган. — К. : Видав. центр “Академія”, 2000. — 368 с.
4. Крючкова Т. Б. Особенности формирования и развития общественно-политической лексики и терминологии / Т. Б. Крючкова. — М. : Наука, 1988. — 151 с.
5. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. — К. : Знання, 2004. — 326 с.
6. Новый словник іншомовних слів. Укладання і передмова О. М. Сліпушко. 20 000 слів. — К. : Аконті, 2007. — 848 с.
7. Новый тлумачний словник української мови: в трьох томах / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. — II вид. — К. : Аконті, 2008 — Т. 2. — 2008. К-П. — 926 с.
8. Новый тлумачний словник української мови: в трьох томах / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. — II вид. — К. : Аконті, 2008 — Т. 3. — 2008. П-Я. — 926 с.

9. Ольшанский И. Г. Когнитивные аспекты лексической многозначности (на материале современного немецкого языка) / И. Г. Ольшанский // *Филологические науки*. — 1996. — № 5. — С. 85–93.
10. Семигіна Т. В. Словник із соціальної політики / Т. В. Семигіна. — К. : Вид. дім “Киево-Могилянська академія”, 2005. — 253 с.
11. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. Oxford : University press, 2008. — 1780 p.
12. Schmidt W. Lexikalische und aktuelle Bedeutung. Ein Beitrag zur Theorie der Wortbedeutung / Schmidt W. — Berlin : Akademic-Verlag, 1963. — 254 p.

УДК 342.725:81”199/200”

Г. Г. Стойкова

МОВНЕ БУДІВНИЦТВО ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена мовному будівництву. Надається наукове обґрунтування соціолінгвістичних понять — мовне будівництво, мовне планування, мовна нормалізація. Зроблено висновок про те, що мовне планування і мовне будівництво виступають конкретними репрезентантами мовної політики.

Ключові слова: мовне будівництво, мовна нормалізація, мовне планування, мовна політика, соціолінгвістичні поняття, українська мова.

Статья посвящена языковому строительству. В статье представлено научное обоснование лингвистических понятий — языковое строительство, языковое планирование и языковая нормализация. Сделано выводы о том, что языковое планирование и языковое строительство выступают конкретными репрезентантами языковой политики.

Ключевые слова: социолингвистические понятия, украинский язык, языковая нормализация, языковое строительство, языковое планирование, языковая политика.

The article describes the language development. It gives the scientific basis for such social and linguistic notions as language development, language planning, and language standardization. The article leads to the conclusion that the language planning and the language development definitely represent the language policy.

Key words: language development, language standardization, language planning, language policy, social and linguistic notions, the Ukrainian language.

Упродовж останнього часу інтерес до мовної політики у світовій лінгвістиці непинно зростає. Мовна політика перебуває в центрі уваги лінгвістів. Загальне пожвавлення інтересу до проблем мовної політики спостерігається і в Україні. Про це свідчать матеріали наукових конференцій, присвячених зазначеним питанням, публікації в мовознавчих журналах. Зацікавлення українських лінгвістів мовною політикою закономірне, бо при функціонуванні української мови як державної за роки незалежної України доводиться констатувати факт

невідповідності між реальною мовною ситуацією в Україні та деклараціями найвищої юридичної сили, викладеними у статті 10 Конституції України, в чинному Законі “Про мови в Українській РСР” та інших офіційних документах.

Даній соціолінгвістичній проблемі на сучасному етапі присвячені праці вітчизняних дослідників, а саме: О. І. Бондаря, О. О. Селіванової, Л. О. Лазаренка, Л. Т. Масенко, О. О. Тараненка, О. Б. Ткаченка та інших.

Мовна політика як частина національної політики спирається, з одного боку, на теорію національних відносин, а з іншої — на теорію мовознавства в тій її частині, що стосується функціонування мови в суспільстві та її функціонального розвитку. Мовна політика своєю метою вважає регулювання як функціональної, так і структурної сторони мови. Проте і досі не вироблено однозначного розуміння поняття “мовна політика”.

До мовної політики насамперед належить питання мовного планування, актуальне для країн, які тривалий час перебували у складі імперій і в яких культивувалася й утверджувалася як соціально престижна мова метрополії. У зарубіжній соціолінгвістиці на позначення мовної політики найчастіше вживають термін “мовне планування”, введений до наукового обігу американським вченим норвезького походження Е. Хаугеном у 1959 році.

У західноєвропейських та американських соціолінгвістичних школах мовну політику протягом тривалого періоду ототожнювали з мовним плануванням, *language planning* [1]. Термін “мовне планування” набув поширення в 60-х роках ХХ ст. у зв’язку з дослідженнями національно-мовних проблем у країнах, що розвиваються [2]. Поряд з терміном “мовне планування” в такому ж значенні вживають й інші. Наприклад, у Франції використовували термін “мовне облаштування”, каталонські вчені запровадили термін “мовна нормалізація”. А в кінці 90-х років набув поширення термін “мовна політика”. Л. О. Лазаренко, спираючись на праці французького соціолінгвіста Л. — Ж. Калве, доводить, що він проводить чітку межу між мовною політикою та мовним плануванням, вважаючи, що мовне планування — це конкретне впровадження мовної політики, а мовна політика — це комплекс заходів свідомого впливу на стосунки між мовою (мовами) та суспільним життям [3].

За спостереженнями О. О. Селіванової [4], реалізація мовної політики названа “мовним плануванням”, яке здійснюється відповід-

ними установами: комісіями державних органів, академіями, університетами. Мовне планування передбачає певну послідовність дій:

1) соціолінгвістичні дослідження мовної ситуації в державі чи в регіоні;

2) вивчення мети і кроків мовного планування (вибір державної мови або мов, визначення ставлення до мов національних меншин, стандартизація та кодифікація літературної мови, вибір абетки);

3) модернізація мови (упорядкування правопису, терміносистем і функціональних стилів, адаптація слів іншомовного походження);

4) підготовка підручників, словників, організація підготовки фахівців філологічного напрямку та журналістів.

У науковій літературі радянських часів був поширений термін “мовне будівництво”, що позначав “перспективну мовну політику” [1, 5]. Поняття “мовне будівництво” надає перевагу суб’єктивній ролі кодифікації. Так увійшов термін “мовне будівництво”. На цей термін натрапляємо у збірнику П. Пашова і В. Станкова “Проблеми мовної культури”, виданому в 1980 році. Перша конференція з мовного будівництва відбулася в м. Софія восени 1978 року, кожна доповідь якої переконливо доводила, що термін “мовне будівництво” є повноправним господарем у соціолінгвістиці.

Болгарський лінгвіст Р. Д. Хедсон відзначив, що основний інтерес до соціолінгвістики виник серед людей з практичним ставленням до мови, та й не тільки від намагання проникнути до таїнств у цьому напрямку [6]. “Будівництво — створення певних суспільних відносин, суспільного ладу, нових форм управління державою”, — вказано у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела.

До мовного будівництва В. М. Алпатов уналежнює центральні органи влади, заходи органів державної влади та місцевого самоврядування, що розгортаються на основі місцевих владних органів.

Розрізняє ці два поняття також С. М. Істман. Він відзначає те, що мовне планування сприймають як надзвичайно важливу теоретичну дисципліну, в його визначеннях наголошується на прикладній спрямованості. “Дослідження мовного планування, — пише вчений, — зосереджене на схваленні рішень про те, яке функціонування мови відповідає потребам певних мовних колективів. Теорія мовного планування з’ясовує якою має бути мовна поведінка для успішного взаєморозуміння в мовному колективі..., та опрацьовує рекомендації до мовної політики” [7].

Зіставлення соціолінгвістичних понять “мовна політика”, “мовне планування” і “мовне будівництво” дозволяють чітко розмежувати їх. Науковий аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних учених свідчить, що мовну політику розуміють як комплекс заходів впливу на стосунки між мовою та суспільством. Мовна політика як загальне поняття включає в себе три складники: мовне планування, власне мовна політика (мовна політика у вузькому розумінні) і мовне будівництво. Мовне планування — це вивчення стану мовної ситуації, схвалення рішень про те, яке функціонування мови відповідає потребам певних мовних колективів. Завданням мовного планування є з'ясування характеру мовної поведінки для успішного взаєморозуміння в колективі, та опрацювання рекомендацій щодо проведення мовної політики як складника національної політики. Власне мовна політика покликана розробити відповідний комплекс заходів, спрямованих на створення системи нормативних законодавчих актів. На етапі мовного будівництва розроблену нормативно-законодавчу базу (акти центральних та регіональних органів влади) впроваджують у життя.

Варто було б впровадити на рівні держави та на регіональному рівні модель мовної політики як комплексу заходів упровадження української мови, що містить складники: мовне планування, власне мовну політику та мовне будівництво. Ця модель ґрунтується на зарубіжному досвіді з урахуванням української історико-культурної традиції, що має на меті до кожного нормативного акту центральних органів влади приймати відповідні нормативні акти на регіональному рівні з урахуванням лінгвокультурних традицій. Не тільки приймати, а й слідкувати за їх виконанням.

Отже, з вищеподаного стислого огляду можна зробити висновок про незбіг або неповний збіг обсягів понять позначуваних термінами “мовна політика”, “мовне планування”, “мовне будівництво”. Термін “мовна політика” слід уважати загальним поняттям, яке включає в себе і мовне планування, і мовне будівництво. Таким чином, мовне планування і мовне будівництво виступають конкретними репрезентантами мовної політики.

ПОСИЛАННЯ НА ПРИМІТКИ

1. Алпатов В. М. 150 языков и политика, 1917–2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского пространства / В. Алпатов. — М. : Крафт плюс, 2000. — 223 с.

2. Бондар О. І. Лінгвосоціум: до розбудови термінологічного апарату лінгвоєкології / О. Бондар // Мова. — 2001. — № 5–6. — С. 15–19.
3. Гак В. А. К типологии форм языковой политики // Вопросы языкознания. — 1989. — № 5. — С. 104–133.
4. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива / Л. Лазаренко // Українська мова. — 2002. — № 4. — С. 3–22.
5. Бондар О. І. Деградація лінгвосоціуму: ознаки і типи / О. Бондар // Записки з загальної лінгвістики : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 2001. — Вип. 3. — С. 10–15.
6. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков : учеб. пособие для студентов филол. и лингв. специальностей / Н. Мечковская. — М. : Флинта : Наука, 2001. — 312 с.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ НЕФОРМАЛЬНО-МОЛОДІЖНИХ УГРУПУВАНЬ

В статье рассматриваются особенности речи представителей неформально-молодежных групп, которые характеризуют их тип поведения, а также причины инвективности их речи, что свидетельствует об определенном языковом уровне определенной субкультуры.

Ключевые слова: инвектива, субкультура, неформально-молодежная группа, коммуникативная интенция.

The features of speech of representatives of unlegalistically-youth groups, which characterize their type of conduct, and also reasons of invectiveness of their speech, are examined in the article, that testifies to the certain linguistic level of certain subculture.

Key words: invective, subculture, unlegalistically-youth group, communicative intention.

У сучасній лінгвістиці, яка базується на антропоцентристському підході, основну увагу зосереджено на формуванні, розвитку і функціонуванні мовних одиниць, які становлять як мову культури, так і мову субкультури.

Поняття субкультури вченими трактується неоднозначно: найчастіше її тлумачать як систему норм і цінностей, які відрізняють культуру певної групи від загальної культури; субкультура (*subculture* від лат. *sub* — під + *cultura* — виховання) — система цінностей, моделі поведінки, стилю життя будь-якої соціальної групи, яка є самостійним цілісним утворенням у межах домінуючої культури. Субкультура виникає як позитивна чи негативна реакція на культуру чи соціальну структуру, яка домінує в суспільстві [1]. Т. А. Кудінова поняття субкультури розглядає як соціально-психологічне явище, тобто як відображення картини світу [2 : 5]. Авторка зазначає, що домінуючий пафос субкультури інспірується духом бунтарства і прагненням до самовираження, яке виявляється в екстраординарній, шокуючій пове-

дінці, у тому числі мовній. Тому мовлення неформально-молодіжних угруповань відрізняється стилістично зниженою лексикою та мовними одиницями-новоутвореннями. Робиться це з метою виділитися, піднятися над суспільством з його цінностями, стереотипами, правилами. Як правило, це слова, які йдуть у розріз з літературною нормою, внутрішня форма яких не завжди вмотивована. Таке мовлення базується на інвективі, діалектах, просторіччі, жаргонах, аргю, сленгу, які розширюються і поповнюються новим змістом і семантикою. Мовлення неформально-молодіжних угруповань межує з маргінальною культурою і відрізняється цинічністю, байдужістю, мовною та мовленнєвою деструкцією. Доречним буде пригадати слова Б. А. Ларіна, який писав, що історична еволюція будь-якої літературної мови може бути представлена послідовним зниженням, варваризацією [3: 176], що веде до вульгаризації і руйнує мову. В. Б. Биков, аналізуючи мовну ситуацію в Росії, Україні, Білорусі, Хорватії, Чехії, вважає, що в сучасних умовах яскраво виявляється “закон популяризації” (від лат. *populus* “народ, народність”) [4: 13].

Фахівець з молодіжної культури С. І. Левікова зауважує, що молодіжна субкультура визначається такими рисами:

— молодіжна субкультура є соціальною спільнотою, кожний представник якої сам зараховує себе до неї; члени такої спільноти можуть формувати групи як безпосереднього контакту (компанії, спілки), так і віртуального спілкування;

— входження молоді до тієї чи іншої молодіжної субкультури означає, що вона приймає і поділяє її норми, цінності, світосприйняття, манери, стиль життя, а також зовнішні атрибути належності до цієї субкультури (зачіска, одяг, прикраси, сленг);

— як правило, молодіжні субкультури виникають навколо якогось “центру”, виразника тих чи інших заохочень до музичних стилів, способу життя, ставлення до певних соціальних явищ [5 : 25].

Отже, основні риси й характеристики певна субкультура набуває у процесі спілкування через власний досвід, який є унікальним і складається з таких компонентів: сімейні стосунки, соціальний вплив у дитячому садку, школі, інших навчальних закладах, з друзями, в угрупованнях та ін., що є мікросередовищем. На думку Є. І. Рогова, завдяки спілкуванню у мікросередовищі і контактам, які там відбуваються, кожний з нас пізнає соціальний світ ширше і спілкується з ним, тобто відчуває вплив мікросередовища [6: 9]. Така модель поведінки в мікросередовищі є свого роду матрицею, в якій взаємодіє

певне угруповання зі своїми законами, стилем поведінки, нормами моралі та мовою.

Дослідниками неформально-молодіжного мовлення, з'ясовано, що його носіями є замкнені і відособлені особи віком від 14–15 до 24–25 років, які кидають виклик суспільству, родині, оточенню. Вікові особливості впливають не лише на функціонування мови неформально-молодіжних угруповань, а й на її лексико-семантичну специфіку. Цей вплив проявляється як в семантиці мовних одиниць, так і в системній організації лексики. Лексика неформально-молодіжних угруповань створюється на основі лексико-семантичного поля “інвектива”, яке відбиває інтереси молоді та її світосприйняття. “Підлітки саме непристойними інвективами намагаються показати свою мужність, жорсткість, твердість характеру, агресивність. На жаль, на вулиці, у транспорті можна почути дискурс підлітків... Цією мовою вони говорять про смішне, трагічне, нейтральне, тобто лайка перетворилася на звичайнісінький код спілкування “зі своїми”, який вирізняє їх у соціумі, хоча для них самих жодної експресії не несе. Проте вони експериментують на цьому мовному ґрунті, демонструють лінгвокреативні здібності (матірня естетика повсякденності). Певною мірою цей факт можна пояснити тим, що сучасне молоде покоління, як зазначають психологи, — це “Я-покоління”, індивідуалізм вдачі якого виявляється у слабкій рефлексивній діяльності (мене чують інші) [7 : 57]. (* Орфографію автора збережено. — С. Ф.)

Використання підлітками інвективи свідчить про те, що вони хочуть стати дорослішими, стадними, бути схожим на своїх, подібних собі. Це, на думку В. С. Єлістратова, початок дій загальноповедінкової та загальномовної настанови членів соціуму на герметизацію мови і поведінки [8: 616].

Як зазначає В. Дольник [9: 83], це властиво майже всім високоорганізованим істотам, оскільки провокує: виділитись чимось: *поводь себе так, щоб на тебе звернули увагу, запам'ятали, впізнавали.*

Зазвичай лексикон неформально-молодіжних угруповань складається із суміші екзотизмів: *бьозник — день народження; горла — дівчина; крезанутий — божевільний; умат — захват.*

Такі категорії субкультур формуються у підлітків та юнацтва, яких приваблює саме те, що засуджується світом дорослих. Це свідчить про те, що можна відмовитись від норм, оскільки це заборонено, небезпечно та перебуває за межами “конвенціональних уявлень суспільства” [10: 39]. Позалінгвістична причина таких лексичних замінів,

так само, як і хуліганських дій, є демонстративним “протестом проти благочинства та пристойності”.

На думку Є. Д. Поліванова, хуліганствувати стало не просто необхідністю, а своїм власним внутрішнім законом боротьби проти закону зовнішнього [11: 164], адже мовленнєве хуліганство є одним із симптомів природної мовленнєвої поведінки підлітків у будь-якому соціально-державному осередку. Йтиметься про різні масштаби такого “хуліганства” та про способи його виявлення в різних історичних умовах [12 : 39]. Такий підхід до мовленнєвої інтеракції з боку учасників субкультурних нашарувань свідчить про те, що саме це створює важливе виявлення центробіжної тенденції та відчуття свободи — мовну гру заради задоволення своєрідних естетичних потреб [13 : 11–17].

З урахуванням віку та природного прагнення до нерегламентованої поведінки підліток і юнак “грають” з новими для них лексичними одиницями, випробують їх на ефективність експресивного впливу та емоційного самозадоволення [14 : 40]. “Особливу роль у підлітковому віці інвектива відіграє через те, що підліток намагається порушити соціальний баланс між дорослими та своїм віковим статусом... Саме у підлітковому середовищі інвективне спілкування популярніше, ніж у дорослих підгрупах” [15 : 57]. (* Орфографію автора збережено. — С. Ф.)

У цьому й полягає мовленнєва поведінка підлітків та юнаків, які використовують “хуліганські” слова зі змістом багатшим, ніж він закладений семантично. Мовлення неформально-молодіжних угруповань має ознаки, властиві будь-якому стилю, оскільки “стиль там розглядається не як продукт мовленнєвої діяльності, мовленнєвої поведінки індивіда, а як явище надіндивідуальне, як результат колективного усвідомлення всіма носіями літературної мови цього стилю, цього функціонального різновиду як особливої внутрішньо організованої системи мовних елементів, які призначені для певної мети соціального спілкування [16 : 41]. Крім того, таке мовлення завжди усне, спонтанне, контактне, емоційне.

Усе це засвідчує, що молодь шукає гострих відчуттів, у такий спосіб намагаючись виділитися, кинути виклик суспільству, епатажувати його. Такі форми комунікативної інтеракції ефективно реалізуються в субкультурах і можуть набувати різних форм протесту.

Мовлення неформально-молодіжних угруповань має низку специфічних особливостей, що дозволяє розглядати його як гілку загальнонаціональної мовленнєвої культури, як підгрупу субмови.

Інвектива в мовленні цього прошарку населення є виходом вербальної агресії, яка відбувається внаслідок вибору інвективної стратегії, що “характеризує особистість самого мовця, його прагматичні інтенції, пов’язані з соціальним статусом. З психологічної точки зору порушення заборони є демонстрацією особливого статусу того, хто чинить всупереч певним настановам. Агресивну поведінку підлітків, спортсменів, солдатів, кримінальних елементів можна пояснити тим, що вони прагнуть утвердити своє лідерство, порушити певну рівновагу чи соціальну ієрархію” [17 : 51]. (*Орфографію автор збережено. — С. Ф.)

Функції інвективи у мовленнєвій молодіжній субкультурі докладно аналізує В. І. Жельвіс, зокрема дослідник визначає їх так:

1. Інвектива як засіб установлення контакту та впізнання одного членами певної мікрогрупи, встановлення корпоративного духу (криптоалічна функція інвективи). До цієї групи слів і висловів автор відносить життєрадісні локативи, які емоційно виражають позитивне ставлення [18 : 100] того, хто говорить до адресата або ситуації. Наприклад, вітаючись, вони говорять: *Привіт, тварюко! Салют, мудило! Здоровеньки були, падюки!* Це норма в їхньому середовищі, на неї ніхто не ображається і відповідають так само.

2. Інвектива як засіб дружнього жарту, кепкування і підбадьорювання.

Тут теж застосовується інвективний простір, але в ролі інвектума виступає один з групи, як правило, лідер, наділений певною харизмою й авторитетом і впевнений у собі, у своїй силі, у своїй владі.

3. Функція мистецтва, так звана “віртуозна матірщина”. Використання інвективи у цьому випадку викликає комічний ефект, оскільки у витонченості інвективи немає практичної необхідності. Наприклад, *підор кімнатний, елітний підор* (про мажорів), *хуй моржовий, морж хуйовий*. Катарсис настає в результаті зламу табу [19 : 40–41]; авторів таких текстів приваблює не мета принизити адресата, їм важливий сам процес творчості, блиск демонстративних стилістичних прийомів *re se* [20]. В. І. Жельвіс пояснює це явище тим, що відбувається розрив між думкою і мовленнєвими засобами, які є в потенціалі молоді, недостатніми комунікативними вміннями і навичками, у зв’язку з чим “віртуозна матірщина” сприймається членами молодіжних угруповань як недоступне більшості мистецтво.

Сюди ж відносимо й підвищену агресію у вигляді зачіски, одягу, поведінки, що кидають виклик суспільству і демонструють непри-

йняття його норм, цінностей та орієнтацій. Мовлення ж молодіжних угруповань є засобом самоствердження, відображення їхнього світо-відчуття, світосприйняття, що свідчить про морально-етичні якості особистості. Вважаємо, що вони прагнуть через оволодіння системою вербальних і невербальних знаків розвинути в собі здібність оперувати здобутими знаннями під час спілкування з батьками, однолітками, дорослими і надаючи цим словам певних смислів. У такий спосіб вони самостверджуються. Не випадково В. В. Хімік відзначає умовність поняття “мовлення молоді”, оскільки набір специфічних номінацій та експресивів, які вважають молодіжними, не відрізняється цілісністю та стійкістю, як не відрізняється цілісністю і стійкістю саме поняття молоді [21 : 34].

Мовлення неформально-молодіжних угруповань відрізняється розмовним, згрубілим, інвективним забарвленням, що є для них мовною грою і дозволяє відмежуватися, уникнути контролю дорослих, вивищитися над суспільством, самовиразитися, захиститися від оточення.

Як відомо, гопники (“**гопник** — вуличний злодюжка, малоосвічена, груба, неотесана людина” [22 : 99]; “злодій, грабіжник; агресивно налаштований підліток (молодик) [23 : 88]) відрізняються від інших субкультур відсутністю зачіски та мовленням, яке, зазвичай починається зі слів: *Чуєш, ти, що...; Гов, чуєш, ти...; Так, чуєш, ти, це...; Чуєш, ти, кінь педальний; Є п’ять гривень?; Цигарки є? та ін.* І цілком логічно, що їхнє мовлення не обходиться без інвективної лексики.

Розглянемо мовний матеріал, почутий нами у львівській кнайпі (за сусіднім столиком сиділи шестеро гопників):

... От, Вася, пішли ми, блядь, до тої тьоли — дєвка заєбись. Ну, кароче, бухнули ми водкі на хую, піздец... Ну, ти зрозумів...; Блядь, заєбали...; В мене викладач не прийняв залік. Блядь, довбойоб...; В мене в маршрутці якийсь козел витяг останні гроші, то піздец; Ой, шо ж ти, Лєсько, на хуя до хуя нахуярич?!; Блядь, сука, в тому клубі на хуй так прикольно...; Коли я кажу, що сьогодні зі мною стався піздець, то я маю на увазі саме піздець, і жодне слово не виразить сутність події так, як це; Попутного хуя в дупу тобі;

Ей, ти, суко (до офіціантки), пиздує на хуй на кухню і принеси нам по сто грамів вхуярити...; Бля, чуваки, ви розумієте, що матюки допомагають виразити свою, бля, емоційність... От, наприклад, скажеш: Іди геть звідци! — будуть вознікати. А, як скажеш: Пиздує на хуй, бля! — діє моментально;

Охуйти, як мені не вистачало моря.

Використання подібної лексики є ознакою мовної поведінки, яка є категорією суб'єктивною, і в цілому не піддається визначенню, але є ще й норми моралі: не можна лаятися у громадських місцях, при жінках, дітях та літніх людях. Така мовна поведінка була б доцільною за зачиненими дверима, а не в кнайпі, де були інші відвідувачі, яким неприємно було чути подібні висловлювання. Вважаємо, що схильність до вживання інвективи спричинена неоднорідністю ціннісного ставлення до мови, а також можливістю поставити себе вище за когось, з метою принизити дорослих, поставити себе з ними на один рівень. Наведені приклади передають негативні емоції, ненависть, відразу, презирство, що свідчить про низький рівень культури і повне ігнорування оточення. Наведені репрезентації містять оцінний інвективний компонент і свідчать про рівень мовленнєвої культури молоді, про їхній авторитет у молодіжному осередку, про стать.

О. Есперсен писав, що важливим чинником значних лінгвістичних змін у суспільстві є послаблення впливу дорослої, зрілої частини суспільства (а, отже, послаблення позитивних традицій) на молодь у період суспільних катаклізмів: революцій, війн, сильних епідемій [24: 260–261]. Як справедливо зауважує А. Зубов, цинічний підхід до життя характерний для людей молодого віку, особливо для наймолодших вікових груп, але чим старшою стає людина, тим вона швидше відходить від цього [25: 164].

Для осіб, які вживають інвективу, найбільш привабливою є її ємність, яскравість, емоційність, конотативне забарвлення. Вони вважають, що інвектива є цікавою, агресивною, влучною, зухвалою, нею можна образити адресата і таким чином вивищитися над ним. Більшість вважає інвективу нормальною і ємною; і з задоволенням, навіть смакуючи, вживає її у своєму мовленні. Як зазначає І. Дьяконов, в інвективі відбивається ставлення до об'єкта [26 : 33–34], що дозволяє пізнати себе, як члена соціуму, оскільки в кожному такому слові, на думку В. Хіміка, маніфестується соціально-групова оцінка, особливе групове ставлення до позначуваного [27 : 44]. Тут на поверхню виходить образність, епатажність, експресивність, яка досягається “ефектом нестандартної фрази”, що дозволяє себе відчувати не таким, як усі. Цілком доречним буде з цього приводу навести думку О. М. Леонтьєва, який розглядає інвективу як інтеріоризацію вчинку, що є перетворенням зовнішніх за формою процесів у процеси, які відбуваються у свідомості, причому останні вербалізуються, скорочуються й еволюціонують [28: 95].

Таким чином, мовлення неформально-молодіжних угруповань можна кваліфікувати як соціолект, молодіжний дискурс у неофіційній мовленнєвій ситуації, який відрізняється специфічністю відбору мовленнєвих засобів, прагненням до експресії та мовленнєвої деструкції через некодифіковану мовленнєву підсистему. Кожна субкультура прагне закріпити свій статус через лінгвістичні знахідки, які закріплюються в ній і функціонують певний час. Умови, які забезпечують продуктивну комунікацію субкультури, на нашу думку, можуть бути такими: непорозуміння в родині, конфліктна ситуація в навчальному закладі, сварка між представниками різних субкультур, професійні девіації. За таких ситуацій можливе використання інвективи з метою отримати емоційну розрядку, відволіктися, зняти напругу.

Мовлення неформально-молодіжних угруповань протиставляється мовним нормам. Орієнтація манери мовлення і спілкування певних соціальних угруповань спрямована на деструкцію, маргінальність, низький стиль, пофігізм і цинічне ставлення до оточення. Використання молоддю інвективи свідчить про протиставлення себе суспільству, батькам, друзям, вчителям та ін. Таким чином вони намагаються відгородитися від оточення, піднятися над ним, навіть капсулюватися у своєму осередку, не даючи можливості комусь туди проникнути. Їхнє мовлення є частиною загальномовної системи і формує окремі структурні утворення, що дає можливість мовознавцям окреслювати напрямки досліджень, оскільки мовлення неформально-молодіжних угруповань варто розглядати як чинник оновлення, розвитку й розквіту мови в цілому. Це свідчить про те, що правильним є не лише те, що унормовано, а й те, що придатне й зручніше для спілкування. Вживання інвективи цією категорією населення свідчить про те, що вони відверто не сприймають систему цінностей, пріоритетів і норм. Для них важливим є позбавлення від суспільних обмежень, відверте протистояння їм та несприйняття.

Перспективу дослідження вбачаємо в аналізові характерних рис маргінальних кодів спілкування представниками різних субкультур і лінгвістичних передумов і причин існування такої кодової системи, як інвектива.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Глоссарий [Электронный ресурс] : Режим доступа : // http://www.glossary.ru/cgi-bin/gl_sch2.cgi?RRzhqz;uzwg. — Назва з екрану.
2. Кудинова Т. А. Языковой субстандарт: социолингвистические, лингвокультурологические и лингвопрагматические аспекты интерпретации : автореф. дис. ...докт. филол. наук /10.02.19 — “Теория языка” / Т. А. Кудинова. — Нальчик, 2011. — 40 с.
3. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание / Б. А. Ларин. — М. : Просвещение, 1977. — 224 с.
4. Быков В. Б. В какую бутылку полез “голый Вася” : Из истории русской субстандартной фразеологии // В. Б. Быков // Русистика. — Берлин, 1999. — № 1.
5. Левикова С. И. Молодежная субкультура / С. И. Левикова. — М. : [б.и.], 2004.
6. Рогов Е. И. Психология общения / Е. И. Рогов. — М. : ВЛАДОС, 2004.
7. Ставицька Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемізми, сексуалізми / Л. Ставицька. — К. : Критика, 2008. — 454 с.
8. Елистратов В. С. Словарь московского аргю : Материалы 1980–1984 г.г. / В. С. Елистратов. — М. : Рус. словари, 1994.
9. Дольник В. Непослушное дитя биосферы / В. Дольник. — М. : Педагогика-Пресс, 1994. — 208 с.
10. Химик В. В. Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен / В. В. Химик. — СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2000. — 272 с.
11. Поливанов Е. Д. За марксистское языкознание / Е. Д. Поливанов. — М. : [б.и.] 1931. — 183 с.
12. Химик В. В. Зазначена праця.
13. Хэйзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня ; пер. с нидерл. В. В. Ошиса / Й. Хэйзинга. — М.: Изд.группа “Прогресс”, “Прогресс-Академия”, 1992. — 464 с.
14. Химик В. В. Зазначена праця.
15. Ставицька Л. О. Зазначена праця.
16. Стилистика и литературное редактирование : [учебник]. — 3-е изд. Стереотип ; под ред. проф. В. И. Максимова. — М. : Изд-во “Гардарики”, 2008.
17. Ставицька Л. О. Зазначена праця.
18. Жельвис В. И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира / В. И. Жельвис. — М.: Ладомир, 2001. — 349 с.
19. Жельвис В. И. Зазначена праця.
20. Там само.
21. Химик В. В. Зазначена праця.
22. Словник сучасного українського сленгу / упорядник Т. М. Кондратюк ; худож. оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правдюк. — Харків : Фоліо, 2006. — 350 с.
23. Ставицька Леся. Короткий словник жаргонної лексики української мови : Містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень / Леся Ставицька. — К. : Критика, 2003. — 336 с. Парал. тит. арк. англ.
24. Jespersen O. Language, its Nature, Development and Origin / O. Jespersen. — London: G. Allen & Unwin, 1949. — 448 p.
25. Зубов А. Единство и разделение современного русского общества: вера, экзистенциальные ценности и политические цели / А. Зубов // Знамя. — 1998. — № 11. — С. 161–193.
26. Дьяконов И. М. Введение // Мифология древнего мира / Отв.ред. В. А. Якобсон / И. М. Дьяконов. — М. : Наука, 1977. — С. 33–34.
27. Химик В. В. Зазначена праця.
28. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — 2-е изд. М. : Политиздат, 1977. — 304 с.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ МЕМУАРНО- АВТОБІОГРАФІЧНОГО ЖАНРУ

Статья посвящена изучению проблемы терминологии мемуарно-автобиографического жанра. Проанализированы основные подходы современного литературоведения к определению художественной автобиографии как отдельного литературного жанра и ее размежевания от других жанров мемуаристики. Определен круг нерешенных проблем в этой сфере.

Ключевые слова: автобиография, жанр, мемуары, определение, термин.

The article deals with studying problem of terminology memoir-autobiographical genre. Basic methods modern literature of definition artistic autobiography as individual genre and its differentiation from other genres of memoirs are analyzed. A range of unsolved problems in this sphere is defined.

Key words: autobiography, genre, memoirs, definition, term.

Представлена розвідка є продовженням нашої роботи над проблемою сучасної літературознавчої термінології [1: 7–26], що, як відомо, почала формуватися ще в німецькій романтичній критиці. Попри активну роботу в цьому напрямку сучасних українських дослідників (Н. Астрахан, О. Галич, Т. Волкова, Л. Оляндер, С. Філоненко, Б. Шалагінов, О. Чирков, А. Цяпа), ще й сьогодні трапляються певні труднощі при вживанні окремих літературознавчих термінів, оскільки використовується термінологія є ще інколи умовною та не завжди стабільною. **Актуальність** пропонованої статті визначається необхідністю розробки чітких жанрових критеріїв художньої автобіографії та мемуарів, встановлення структурно-композиційних ознак їх класифікації, а також впорядкування термінологічного апарату спогадового письма. **Метою** статті є систематизація та узагальнення широко використовуваних у науковому обігу визначень художньої автобіографії та мемуарів, а також жанрових критеріїв класифікації

“літератури факту”. **Предметом** нашого дослідження є термінологічний апарат, яким найактивніше послуговуються у своїх розвідках сучасні дослідники спогадової літератури.

Насамперед підкреслимо, що основними вимогами до терміна є його однозначність і систематичність. Термін повинен позначати лише одне поняття й відображати об’єктивні зв’язки, які існують між відповідними поняттями, по крайній мірі, не спотворювати та не заперечувати їх [детальніше про основні вимоги до термінів див. 2: 12–13]. Але в літературознавстві термін дуже рідко має лише одне значення. Згаданий факт пояснюється тим, що літературознавча наука базується на швидкоплинному, мінливому мистецтві слова. Кожен має право надавати перевагу певному змістовому наповненню терміна, залежно від системи координат існування літературознавця [3: 36–38].

Сучасна українська літературознавча наука характеризується термінологічною нестабільністю основних понять, зокрема мемуарно-автобіографічної літератури. Робота з численними фаховими джерелами дає нам підставу говорити про велику кількість подібних, а інколи й дещо суперечливих дефініцій самого жанру художньої автобіографії. Зокрема певні відмінності у пропонованих визначеннях зустрічаємо в літературознавчих енциклопедичних виданнях різних років, оскільки літературознавча наука на сьогодні ще не виробила чітких критеріїв єдиного розуміння художньої автобіографії як окремого літературного жанру. Здійснений нами огляд довідкової літератури демонструє, що наявні визначення автобіографії не є чіткими, а це суперечить поняттю терміна та є причиною непорозумінь, викликаних різними його тлумаченнями. Проте головний мотив створення художньої автобіографії найчастіше вбачається не в збереженні інформації для наступних поколінь, а в особистому авторському самовираженні. З метою унаочнення сказаного вище звернемося до популярних літературознавчих довідкових джерел.

Українська літературна енциклопедія подає наступне визначення художньої автобіографії: “Автобіографія — літературний жанр; твір, темою якого є життя самого автора [4: 21]”. Щоденник і мемуари визначені в цьому джерелі як окремі літературні форми, до яких зараховують також листи, дорожні записки, сповідь. В українській літературознавчій енциклопедії автобіографія представлена вже літературно-документальним жанром, а мемуари, спогади, щоденники, епістолярна спадщина — близькими до нього жанрами [5: 19].

Саме цей момент, на наш погляд, виглядає дещо дискусійним. Відомий італійський філософ Б. Кроче (1866–1952) наголошував, що в літературі немає і не може бути жанрів, оскільки і задум, і сам твір народжуються у процесі творчості, а там переважає підсвідоме, інтуїція [6]. Тим більше, що автобіографія завжди є власною версією пережитого, представленою у художній формі. Це реалізація людиною унікальної можливості жити в рефлексії, тобто пам'ятати, розуміти, конструювати власну історію, що не завжди вкладається у рамки конкретних жанрових критеріїв.

В інших розвідках згадані вище літературні форми виділені як окремі автобіографічні різновиди: розповідно-літописна автобіографія як така, сповідь, щоденник, епістолярне зізнання, автопортрет [7: 52], а сповідь, апологія, спогад – як жанрово-структурні різновиди автобіографії [7: 53]. До щоденника в українському літературознавстві існує підхід як до одного з нестандартних нарративних еґо-документів, які сприяють не стільки простому відтворенню минулого, скільки відображають відчуття реалій, сприяють розумінню атмосфери подій. Реалії в них виринають вибірково, суголосно настрою автора [8: 145]. Активно використовувані сьогодні українськими дослідниками формулювання “автентична автобіографія”, “фіктивна та ігрова автобіографія” свідчать про різносторонність підходу до заявленої проблематики. А словосполучення “колективна автобіографія” дає підставу говорити про можливість зображення з допомогою окремих автобіографій долі цілого покоління. Сьогодні в українському літературознавстві заявлена можливість входження на термінологічному рівні в науковий обіг понять “психопортрету” та “психобіографії”, що яскраво свідчить про особливу роль психологічних наук при вивченні спогадової літератури.

Виходячи з факту доцільності мультидисциплінарного вивчення жанру художньої автобіографії, підкреслимо, що кожна з гуманітарних наук (філософія, історія, психологія, культурологія, соціологія) по-своєму класифікує автобіографічні тексти, пропонує свої дефініції та виділяє основні жанрові риси художньої автобіографії. У результаті взаємопроникнення літературних жанрів і різноманітних літературних форм стає важко провести між ними чітку межу. Яскравим прикладом цього факту слугує розмежування автобіографії – розповіді, як правило, про себе та мемуарів – розповіді, в основному, про життя інших людей. Саме тому в літературознавчих дослідженнях (українських і зарубіжних) часто зустрічаємо парні формулюван-

ня “мемуарно-автобіографічний жанр”, “мемуарно-автобіографічна література”, “мемуарно-автобіографічне письмо”, “біографічно-мемуарна література”, і “мемуарно-автобіографічний дискурс”. Такі складні терміни, на нашу думку, є досить вдалими, оскільки людина завжди знаходиться в оточенні інших людей. У спогадах про себе автобіограф завжди включає розповіді про інших людей (зумисно чи мимоволі), з якими йому довелося зустрітись на життєвому шляху. Поряд із тим, мемуари завжди неодмінно пов'язані з особистим життям мемуариста, його власними почуттями, переживаннями, баченням та оцінками пережитого. Відомий французький дослідник проблем художньої автобіографії Ф. Лежен, відповідаючи заперечно на своє ж запитання про можливість існування автобіографій, де б автор говорив тільки про себе, образно підкреслює: “Мы всегда так или иначе втягиваем в наши истории других. Близких. Тех, кто поверяет нам свои тайны. От кого скрываем наши ... Не бывает частной жизни без своей [9: 115]”.

Межа між автобіографією та мемуарами, які здатні до органічного перевтілення, абсолютною буває дуже рідко. Цей факт викликає появу в літературознавчих дослідженнях формулювань “автобіографічна домінанта” та “мемуарна домінанта” того чи іншого художнього твору. Всі мемуари можна класифікувати на певні групи чи типи. Незважаючи на різні дефініції, ці класифікації, по суті, виявляються дуже подібними між собою. Досить поширеним в українському літературознавстві є поділ мемуарів на об'єктні та суб'єктні. У трактуванні І. Михайлина, наприклад, об'єктні мемуари – це спогади про інших людей та змалювання епічних картин життя. У суб'єктних мемуарах автор згадує про себе. Як пише дослідник, “Іншими словами – це автобіографія. Коли автобіографія досягає розмірів книжки, маємо справу з автобіографічним романом [10]”. На думку О. Галича, який також підтримує поділ мемуарів на об'єктні та суб'єктні, мета й зміст об'єктних мемуарів полягає у відтворенні об'єкта авторської уваги. Такими об'єктами можуть виступати час, події, конкретні ситуації. У суб'єктних мемуарах домінує спрямування автора на суб'єкт розповіді. Але об'єктність і суб'єктність можуть поєднуватися, що призводить до виникнення проміжного типу мемуарів. І об'єктні, і суб'єктні мемуари мають власну відпрацьовану жанрову систему [11: 57].

Близьким до попереднього виглядає поділ мемуарів на історичні та автобіографічні. В історичних мемуарах постать автора дещо відходить на другий план, функція його полягає лише в передачі пере-

житої ним інформації. У центр автобіографічних мемуарів виведено становлення особистості автора, історичні події при цьому згадуються лише стосовно самого автора. Не сприяють чіткому розмежуванню аналізованих вище літературознавчих понять такі визначення, у яких одне поняття подається через інше: “Мемуари — твір, в якому автор розповідає про події особистого і суспільного життя, найчастіше це щоденники, спогади, автобіографії та записки [12: 769]”. Російські джерелознавці представляють мемуари-автобіографії та мемуари-сучасні історії як два відмінні за своїми первісними соціальними функціями види джерел. Мемуари-сучасні історії виступають особливим видом джерела особистого походження, мета якого полягає у фіксації суспільно-значимих подій для передачі їх в еволюційній цілісності [13].

Новітні українські дослідження мемуаристики відзначені цікавим підходом до тлумачення самого терміна. На думку А. Цяпи, сьогодні терміном “мемуари” “... охрещують усе написане, засноване на спогаді та перманентній увазі до оточення і громадської діяльності, як також і все, що автор не спромігся назвати якимось інакше [14: 130]”. О. Галич, розглядаючи мемуари та спогади як синонімічні терміни, представляє мемуари як метажанрове утворення, “... що складається із великої розгалуженої системи жанрів, починаючи від роману й повісті та кінчаючи щоденниками, листами, і навіть некрологами [11: 193]”. У кожному разі мемуари мають усі шанси стати картиною епохи, серйозною, суб’єктивно акцентованою формою створення історії. Щодо долі особистого в мемуарному зображенні, слід наголосити, що мемуари охоплюють, як правило, лише дорослу публічну діяльність людини.

Важливим моментом дослідження мемуарно-автобіографічного жанру є чітка дефініція автобіографізму художньої творчості, явища дуже близького, але не ідентичного художній автобіографії. Автобіографізм як літературний прийом представляє собою ехо жанру автобіографії. Він проявляється у текстах, які не є автобіографіями, не писалися і не сприймалися як автобіографії. Автобіографізм виникає як суб’єктивна форма відчуження особистості митця, під якою розуміємо занурення у самоаналіз і пошук власної ідентичності. Така форма відчуження спричинює використання письменником фактів реального життя як матеріалу для творення художньої дійсності. Особливо підкреслимо, що автобіографізм не прив’язаний до конкретного жанру, він може проявлятися у будь-якому тексті художньої літератури.

Мемуари представлені як одна з форм автобіографізму. Суттєвою рисою мемуарів є те, що вони передбачають документальну послідовність викладу та суворе дотримання лінійності часу. Як зауважує С. Матвієнко, у літературній практиці ХХ-го століття автобіографізм став однією з її центральних рис, що є характерно для всіх літератур [15: 87]. Проведена на сторінках російського журналу “Вопросы литературы” активна дискусія про мемуари свідчить про неабияке зростання інтересу і читачів, і літературознавців до мемуарної літератури на сьогоднішньому етапі [16: 3–55; 3–43], яка зараз розглядається як одне з найважливіших джерел вивчення літературного процесу, що одночасно виступає самооцінкою та образною формою відтворення життєвих подій, фактів, деталей, рис характеру та творчої реальності багатьох митців [3: 188]. Слід однак констатувати, що сьогодні мемуаристика піддається різним змінам, що приводить до розмивання класичного канону жанру мемуарів, основними ознаками якого прийнято вважати документальну достовірність та часову дистанцію. Сучасна мемуаристика все більше віддає перевагу проникливому розумінню минулого над його простим пригадуванням.

Поряд із згаданим вище, у сучасних літературознавчих джерелах зустрічаємо поділ художніх автобіографій на екстравертивні та інтровертивні. Основна відмінність між ними полягає у тому, що інтровертивна автобіографія акцентує основну увагу на постаті її автора, екстравертивна автобіографія робить основний акцент на оточенні, в якому реалізується постать автора [17: 19]. Така класифікація, на наш погляд, тісно перегукується із представленим вище розмежуванням власне автобіографії та мемуарів, які різняться між собою різним рівнем наявності в них історіографічних і суб’єктивних засад. Не викликає сумнівів той факт, що спільним моментом для автобіографії та мемуарів є закладена в їхній основі категорія пам’яті, яка тісно пов’язана з авторською індивідуальністю. На особливу увагу, на нашу думку, заслуговує нетиповий для українського літературознавства, але вже заявлений у російській науці підхід до автобіографії як до мемуарів із особистою домінантою [18: 4]. Основним способом зображення подій у мемуарах виступає спогад, який в автобіографії виявляється одним із багатьох способів зображення подій у рамках певного сюжету, доповнюючись художнім вимислом та емоційно-чуттєвим відображенням реальності. Пам’ять, включаючи в себе різні спогади, є визначальним елементом художнього світу автобіографа, багатofункціональним прийомом його поезики. При жанровому

розмежуванні мемуарів і художньої автобіографії визначальними є категорії часу та простору. Автобіографія, як відомо, виходить за рамки біографічного та історичного часу й простору, або ж, навпаки, зву- жує їх до меж конкретного життєвого періоду.

Автобіографію традиційно розглядають як окремий літературний жанр з довільним співвідношенням його художніх і документальних елементів. Цей залежний від симпатій та антипатій автора жанр по- сідає проміжне місце між історичним повідомленням і художнім твo- ром. Проте реалізація автобіографії у різних жанрових формах (ро- ман, повість, оповідання, нарис) дає можливість назвати її складним наджанровим утворенням, що включає в себе тексти різного гатунку та різного ідейно-естетичного спрямування. Як свідчать наукові дже- рела, в сучасному літературознавстві триває ще далеко до свого завер- шення дискусія стосовно термінів, що позначають основні поняття мемуарно-автобіографічного жанру. Мемуарно-автобіографічна літе- ратура передбачає існування великої кількості різних форм, кожна з яких має свою розповідну структуру. Слід визнати, що в реальному процесі читання згадувані вище поняття важко піддаються чіткому розмежуванню. Але для теоретичного осмислення проблем мемуарно- автобіографічного жанру, що яскраво проявляється на сучасному етапі розвитку української літературознавчої науки, необхідно чітко з'ясувати зміст відповідних термінологічних утворень. Звернення до проблематики термінів, заглиблення в їхній смисл допомагає краще осягнути специфіку автобіографічної творчості, визначити її основні риси, а також пізнати феномен мемуарно-автобіографічного жанру як невід'ємної складової сучасного літературного процесу.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Шевців Г. М. Літературний дискурс : історія й основні теоретичні позиції / Г. М. Шевців // Літературознавчі та лінгвістичні студії [загальна ред. Н. Лисен- ко та Р. Мниха]. — Дрогобич : Коло, 2006. — С. 7–26.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення : Семантичний та соціолінгвістичний аспекти [Монографія] / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. — К. : Вид. дім “KM ACADEMIA”, 2000. — 218 с.
3. Чирков О. С. Терміни в часі : змінюваність сутності / О. С. Чирков // Вісн. Жи- томир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2006. — N 26. — С. 36–38.
4. Українська літературна енциклопедія / Під ред. І. О. Дзверіна. — К. : Головна ре- дакція Української Радянської Енциклопедії ім. М. П. Бажана. — Т. 1—1988. — 536 с.
5. Літературознавча енциклопедія. У двох томах [автор-укладач Ю. І. Ковалів]. — К. : Видавничий центр “Академія”, 2007. — 608 с. (Енциклопедія ерудита).

6. Кроче Б. Эстетика как наука о выражении и как общая лингвистика / Кро- че Б. — М. : Интрада, 2000. — 171 с.
7. Грабович Г. Символічна автобіографія у Міцкевича і Шевченка / Г. Грабо- вич Г. Грабович // Шевченко, якого не знаємо. — К. : Критика, 2000. — С. 52– 53.
8. Коляструк О. А. Документи особового походження як джерело з історії повсяк- денності / О. А. Коляструк // Український історичний журнал. 2008. — № 2. — С. 145–153.
9. Лежён Ф. В защиту автобиографии. Эссе разных лет. Пер. с фр. Б. Дубина / Филипп Лежён ; [пер. с фр. Б. Дубина] // Иностранная литература. — 2000. — № 4. — С. 108–121.
10. Михайлин І. Л. Передмова до роману Петра Василенка “Поле бою” // [Елек- тронний ресурс] — Режим доступу до тексту : http://www.philology.univer.kharkov.ua/kathedras_files/journal_files/vykladacka/mykhailyn.files/publikacii/Mykhaillin_1.htm.
11. Галич О. А. Мемуари : масова чи елітарна література? / О. А. Галич // Актуаль- ні проблеми слов'янської філології. Міжвуз. зб. наук. ст. / Відп. ред. В. А. За- рва. — К. : Ніжин : ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. Вип. XII : лінгвістика і літературознавство. — С. 193–199.
12. Універсальний словник енциклопедія / Гол. Ред. ради чл. — кор. НАНУ М. По- пович. — 3-є вид., доп. — Київ : Всеуито, Новий Друк, 2003. — 1414 с.
13. Источниковедение : Теория. История. Метод. Источники российской исто- рии : Учеб. пособие / И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. — М. : Российск. гос. Гуманит. ун-т, 2000. — 472 с.
14. Цяпа А. Г. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру / А. Г. Цяпа // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2006. — № 26. — С. 129–132.
15. Матвієнко С. Г. Бруно Шульц та Франц Кафка на тлі настроїв “безгрунтяр- ства” / С. Г. Матвієнко // Наукові записки. Том 19. Філологічні науки / Наці- ональний університет “Києво-Могилянська академія”. — К. : Стило, 2001. — 87–91.
16. “Круглый стол” : Мемуары на сламе эпох // Вопросы литературы, 1999. — № 1. — С. 3–55; 2000. — № 1. — С. 3–43. 17.
17. Гажа М. П. “Нас не зітруть із рубрик!” Іван Багряний у спогадах сучасників / М. П. Гажа // Вісник Харківського Національного університету імені В. Н. Ка- разіна. № 742. Серія філологія. Випуск 48. — Харків : Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна. — 188–196.
18. Алташина В. Д. Роман-мемуары во французской литературе XVIII века : ге- незис и поэтика : автореф. дисс. на соискание научн. степени доктора филол. наук : спец. 10.01.03 “Литературы народов стран зарубежья (европейская лите- ратура)”. В. Д. Алташина. — Санкт-Петербург, 2007. — 35 с.

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ ТОПОНІМІВ НА АНГЛІЙСЬКУ МОВУ

Стаття присвячена дослідженню способів перекладу україномовних топонімічних одиниць на англійську мову. В ході дослідження визначено пріоритетну проблематику в дослідженнях топонімів як лінгвістичної категорії. Проаналізовано особливості перекладу україномовних топонімів англійською мовою. Визначено оптимальні прийоми перекладу україномовних хоронімів, ойконімів та урбанонімів на англійську мову.

Ключові слова: топоніми (хороніми, ойконіми, урбаноніми), транслітерація, транскрипція, калькування, принципи перекладу топонімів.

Статья посвящена исследованию существующих способов перевода украинских топонимических единиц на английский язык. В ходе исследования выявлено приоритетную проблематику в исследованиях топонимов как лингвистической категории. Проанализированы особенности перевода хоронимов, ойконимов и урбанонимов с украинского на английский язык.

Ключевые слова: топонимы (хоронимы, ойконимы, урбанонимы), транслитерация, транскрипция, калькирование, принципы перевода топонимов.

The article highlights the means of Ukrainian place names translation into English. The research has revealed the main issues in toponyms linguistic studies. The most common ways of translation the Ukrainian place names into English are examined and read in the article.

Key words: toponyms, transliteration, transcription, loan translation, the principles and methods of translating the toponyms are considered.

Сьогодні, коли Україна здобула міжнародне визнання і налагоджує всебічні стосунки з багатьма країнами світу, потреба в адекватному відтворенні україномовних топонімічних одиниць англійською мовою, набуває особливого значення.

Через істотні відмінності між двома взаємодіючими мовними системами передача українських топонімів англійською мовою викликає особливі труднощі, що пояснює існування кількох традиційних на-

укових підходів до зазначеної проблеми. Існує необхідність розробки чітких правил вимови й правопису запозичених власних назв. Річ у тому, що прагнення зберегти за об'єктом унікальне ім'я має на увазі цілий ряд завдань. На жаль, ці завдання не можуть бути реалізовані через ряд об'єктивних обмежень, а також тому, що деякі з запозичень в конкретних ситуаціях суперечать іншим [1: 9].

Багато видатних вчених зробили значний внесок в дослідженні топонімії. Їх праці залишаються основними джерелами у вивченні топонімів. Це такі вчені, як В. Д. Беленька, А. В. Суперанська, Д. І. Ярмолович, Є. М. Поспелов, Г. Л. Менкен, Д. Р. Стюарт та багато інших. У розв'язанні проблеми перекладу топонімів велику роль відіграють дослідження таких видатних науковців і лінгвістів, як І. В. Корунця, Т. Г. Левицької, А. М. Фітермана, Л. С. Бархударова, А. І. Рибакіна, Л. Я. Черняхівської та ін. [2; 3; 4; 5;].

Проте, можна стверджувати, що проблема відтворення україномовних топонімів англійською мовою досі не була об'єктом ґрунтовних контрастивних і перекладознавчих досліджень, хоч перекладацькою діяльністю займалось і займається багато мовознавців, але досі не існує єдиної точки зору щодо структурування способів перекладу топонімів. Це пояснює відсутність чіткої систематизації правил відтворення україномовних топонімічних одиниць англійською мовою, що і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Метою даної роботи є виявлення, аналіз та впорядкування способів та прийомів відтворення україномовних топонімічних одиниць англійською мовою, а також проблем їхнього перекладу.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань**:

- виділити пріоритетну проблематику в дослідженнях топонімічних одиниць як лінгвістичної категорії;
- проаналізувати особливості перекладу україномовних топонімів англійською мовою;
- виокремити оптимальні прийоми перекладу україномовних хоронімів, ойконімів та урбанонімів на англійську мову;

Об'єктом дослідження є україномовні топонімічні одиниці та їхні перекладні англійські відповідники.

Предмет дослідження — перекладацькі методи та прийоми відтворення українських топонімів при перекладі англійською мовою.

Джерельна база даного дослідження — 800 топонімічних одиниць, дібраних методом суцільної вибірки з україно-англійських ономас-

тичних та топонімічних словників, географічних атласів і карт окремих районів України

Під топонімом розуміють узагальнену назву будь-яких топонімічних об'єктів, від великих географічних назв і адміністративно-територіальних районів до дрібних внутрішньо міських об'єктів. Його основне призначення — територіально фіксувати об'єкти [6].

Для дослідження особливостей та способів перекладу україномовних топонімів на англійську мову в роботі розглянуті географічні назви України.

Відомо, що одна з найпоширеніших класифікацій топонімічних одиниць — це поділ їх на макро (назви великих та широко відомих географічних назв) та мікро (назви невеликих та відомих тільки на певній території географічних назв) топоніми.

Для перекладу кожного виду українських топонімів, незважаючи на те, що існують деякі універсальні прийоми перекладу топонімів, перекладач повинен застосовувати індивідуальний підхід.

В основі даного дослідження було покладено принципи та методи перекладу власних назв Д. І. Єрмоловича, який докладно розглянув формально-орієнтовані та системно-орієнтовані принципи відтворення власних назв, дослідивши методи перекладу антропонімів, топонімів та інших категорій власних назв. Науковець розмежує поняття принципу відповідності та метода формування ономастичних відповідників. Вибір принципу залежить від змістових та стилістичних складових топонімічних одиниць.

Актуальним для нашого дослідження виявилися лише декілька принципів та методів, а саме: а) принцип звукової подібності, який може реалізовуватися методом *транскрипції*; б) принцип графічної подібності (метод транслітерації), який орієнтований на письмову (графічну) форму вихідної власної назви, однак передбачає використання графічних знаків (літер) мови перекладу при відтворенні графічної форми мови оригіналу; в) принцип врахування внутрішньої форми (метод *калькування*).

В ході дослідження було проаналізовано 800 топонімічних одиниць. В якості української макротопоніміки, були розглянуті хороніми, а саме назви областей та районів України.

При дослідженні мікротопонімії були використані такі групи топонімів як ойконіми, яку у свою чергу було поділено на астіоніми (назви міст) та комоніми (назви сіл) та урбаноніми, які поділяються на годоніми (назви вулиць) та агороніми (назви площ).

Таблиця 1

Частотність вживання способів перекладу українських топонімів на англійську мову (%)

Групи топонімів			Способи перекладу топонімів			
			транслітерація	транскрипція	калькування	інші
			Кількісна характеристика			
Макротопоніми	Хороніми	Області України	7	—	0,1	3
		Райони України	17	—	—	5
Мікротопоніми	Ойконіми	Астіоніми	24	—	—	—
		Комоніми	17	—	0,1	—
	Урбаноніми	Годоніми	—	—	4	—
		Агороніми	4	—	3	15,8
Всього			69	—	7,2	23,8

Як свідчать дані таблиці, найуживанішим прийомом перекладу на англійську мову українських топонімів, виступає транслітерація (69 % та комбінаційний спосіб перекладу 23,8 %.)

Частотність вживання перекладацьких лексичних трансформацій у перекладі топонімічних одиниць з української на англійську мову (%)

№	Перекладацькі лексичні трансформації	Кількісна характеристика
1	Заміна	16
2	Перестановка	25
3	Вилучення	—
4	Додавання	3
5	Генералізація	—
6	Конкретизація	—
7	Випадки без вживання трансформацій	56

Під час дослідження було виявлено, що переважна більшість назв областей перекладається за допомогою транслітерації, що становить 7 % (*Одеська область — Odesa Oblast, Полтавська область — Poltava Oblast*), а назв районів за допомогою комбінаційного перекладу, що становить 3 % від загальної кількості проаналізованих одиниць (*м. Київ — Kyiv City, м. Севастополь — Sevastopol City*). Та лише один хоронім перекладається завдяки калькуванню — 0,1 % : *Автономна Республіка Крим — Autonomous Republic of Crimea*.

Принципу фонетичної подібності (транскрипції) в цій групі топонімів виявлено не було.

Найбільш частотною при перекладі українських областей виявилася така перекладацька лексична трансформація як заміна, яка сягає 8 % з усіх проаналізованих топонімічних одиниць: *Львівська область — Lviv Oblast, Миколаївська область — Mykolaiv Oblast, Одеська область — Odesa Oblast, Полтавська область — Poltava Oblast*.

Менш вживаною є трансформація перестановки (пермутація) — 0,6 % : *м. Київ — Kyiv City, м. Севастополь — Sevastopol City*.

Найменш розповсюдженою є трансформація додавання, яка зустрічається лише один раз — 0,3 % : *Автономна Республіка Крим — Autonomous Republic of Crimea*.

При перекладі назв районів України, було виявлено, що усі хороніми перекладаються на англійську мову за допомогою принципу графічної подібності — транслітерації, що становить 17 % від загальної кількості проаналізованих одиниць з усіх проаналізованих назв районів (*Арцизький район — Artsyzkyi Raion, Балтський район — Baltskiy Raion, Баршівський район — Baryshivka Raion, Березівський район — Berezivskiy Raion*).

У таблиці 2 представлено частотність вживання перекладацьких лексичних трансформацій у перекладі українських топонімічних одиниць на англійську мову.

Єдиною перекладацькою трансформацією, яка застосована під час перекладу україномовних назв районів є заміна — 7, 6 % *Вишгородський район — Vyshhorod Raion, Володарський район — Volodarka Raion, Згурівський район — Zghurivka Raion*. Інших способів перекладу та перекладацьких лексичних трансформацій для відтворення україномовних хоронімів англійською мовою виявлено не було.

Усі україномовні астіоніми перекладаються на англійську мову за допомогою транслітерації — 24 % від загальної кількості проаналізованих одиниць. Це такі назви міст як *Ніжин — Nizhyn, Нікополь — Nikopol, Очаків — Ochakiv, Полтава — Poltava та ін.*

Що стосується українських комонімів (назв сіл), то переважну кількість україномовних одиниць відтворюють англійською мовою також за допомогою транслітерації — 22 % : *Межиріч — Mezhyrich, Миньківці — Mynkivtsi, Моринці — Moryntsi та ін.*, калькування 0,1 % та тільки один випадок із усіх проаналізованих комонімів можна віднести до комбінаційного перекладу — 0,1 % : *Старий Угринів — Old Uhryniv*.

При перекладі українських ойконімів перекладацьких лексичних трансформацій виявлено не було.

Аналізуючи переклад урбанонімів, було виявлено, що усі годоніми (назви вулиць) перекладаються комбінаційним перекладом із застосуванням такої лексичної трансформації, як перестановка — 14 % (*Вулиця Грушевського — Hrushevsky Street, Вулиця Дерибасівська — Deribasivska Street*).

При аналізі перекладу україномовних агоронімів (назв площ) було з'ясовано, що їх найчастішим способом перекладу є комбінаційний переклад — 10 % : *Бессарабська площа — Bessarabska Square, Вічева площа — Vicheva Square, Галицька площа — Halyska Square*.

Крім того, переважна кількість україномовних агоронімів відтворюється англійською мовою завдяки прийому транслітерації — 4 % : *Інститутська площа — Instytutaska Ploscha, Контрактова площа — Kontraktova Ploscha*. Найменш розповсюдженим прийомом передачі українських агоронімів англійською мовою є калькування — 3 % : *Грецька площа — Greek Square, Майдан Незалежності — Independence Square, Площа Перемоги — Victory Square, Площа Ринок — Market Square*, та за допомогою комбінаційного перекладу 10 %.

Із усіх перекладацьких лексичних трансформацій для перекладу українських агоронімів застосовано трансформацію перестанов-

ки — 7,6 %: *Площа Драгоманова — Drahomanova Square, Площа Івана Підкови — Ivana Pidkovy Square, Площа Івана Франка — Ivana Franka Square.*

Таким чином, підводячи результати, можна зробити висновок, що при передачі українських топонімів на англійську мову найрозповсюдженішим є такий спосіб перекладу, як принцип графічної подібності. За допомогою транслітерації було перекладено 592 топонімічні одиниці, що становить 69 % від усього проаналізованого матеріалу. До таких універсальних прийомів перекладу україномовних топонімічних одиниць належать: принцип графічної подібності, або, іншими словами, транслітерація, калькування та деякі інші способи, наприклад, комбінаційний спосіб перекладу, або напівкалька. Випадки використання лексичних трансформацій вилучення, генералізації і конкретизації при перекладі україномовних топонімічних одиниць не зустрічаються зовсім. З огляду на групи топонімів можна дійти висновку що кожен окремих з них потребує певного способу перекладу. Це дозволить уникнути помилок при введенні новозапозиченого топоніма, сприятиме виробленню єдиної норми для відтворення цих топонімів, тим більше, що зараз у перекладацькій практиці існує тенденція до максимально точного відтворення власних імен із збереженням особливостей їх правопису.

Проблема перекладу топонімів — актуальна і важлива як для розробки окремої, так і загальної теорії перекладу. В українському перекладознавстві цим питанням приділялося обмаль уваги, хоча ця проблема — як зрештою й багато інших в цій галузі — стоїть на часі, особливо зараз, коли переглядаються, уточнюються, й доповнюються закони й норми української мови.

Ці спостереження можуть стати основою для більш широких узагальнень, зокрема проблем передачі функціонального навантаження топонімічних одиниць у наукових та художніх перекладах.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Ермолович Д. И. Имена собственные на стыке языков и культур. / Д. И. Ермолович. — М.: Валент, 2001. — 200 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. / Л. С. Бархударов. — М.: Международные отношения, 1975. — 240 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. / В. Н. Комиссаров. — М.: ЭТС, 2001. — 424 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник. / І. В. Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2001. — 448 с.

5. Суперанская А. В. Микропонимия, макропонимия и их отличие от собственно топонимии // А. В. Суперанская // Микропонимия. — М., 1967. — С. 31–39.
6. Закон України. Про географічні назви. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2604-15>
7. Салищев А. Д. Традиционная передача английских географических названий на русский язык. / А. Д. Салищев. — М.: Высшая школа, 1991. — 380 с.

ПОЕТИКА ТА ЕСТЕТИКА БІДЕРМАЄРУ В НОВЕЛІ ЕДУАРДА МЬОРИКЕ “МОЦАРТ НА ШЛЯХУ ДО ПРАГИ”

У статті доводиться причетність творчості Едуарда Мьоріке до бідермаєрівської літературної традиції шляхом виявлення рис поетики та естетики бідермаєру в найвідомішій новелі письменника “Моцарт на шляху до Праги”. Аналізуються особливості композиційної будови новели німецького автора, наголошується на її відмінностях від романтичних тенденцій. У творі Е. Мьоріке простежуються мотиви, теми, своєрідності архітекtonіки тексту, характерні для літератури епохи бідермаєру.

Ключові слова: бідермаєр, романтизм, поетика, естетика, мотив, композиція.

В статті доказывается связь творчества Эдуарда Мьорике с литературной традицией бидермейера путем выявления черт поэтики и эстетики бидермейера в наиболее известной новелле писателя “Моцарт на пути в Прагу”. Анализируются особенности построения композиции новеллы немецкого автора, подчёркиваются его отличия от романтических тенденций. В произведении Э. Мьорике прослеживаются мотивы, темы, своеобразие архитектоники текста, характерные для литературы эпохи бидермейера.

Ключевые слова: бидермейер, романтизм, поэтика, эстетика, мотив, композиция.

In the article the connection of Eduard Mörikes works with the Biedermeier literary tradition is determined by the identifying of the features of poetics and aesthetics of Biedermeier in the most famous novella of the writer “Mozart on the way to Prague”. The peculiarities of the compositional structure of the novella of German author are analyzed and its differences from the romantic tendencies are accented. In the work of E. Mörike the motifs, themes and the architectural particularities of the text, which were typical to the literature of the Biedermeier era, are explored.

Key words: biedermeier, romanticism, poetics, aesthetics, motive, composition.

Творчість німецького письменника першої половини ХІХ століття Едуарда Мьоріке (Eduard Mörike), який вважається представником так званої швабської школи німецьких романтиків, відзначається жанровою, стильовою і тематичною оригінальністю. Цікавість до творів цього автора почала рости ще на початку минулого століття. Таких німецьких літературознавців, як Фрідріх Зенгле (Friedrich Sengle), Франц Маутнер (Franz Mautner), Горст Штайнмец (Horst Steinmetz), Альбрехт Гоес (Albrecht Goes) та інших, приваблювала не тільки лірика, але і проза Е. Мьоріке, які не вписувалися ні у романтичну, ні у реалістичну естетику та поетику, не відповідали загально визнаним жанровим канонам. Названі дослідники дійшли висновку, що твори Е. Мьоріке належать саме до літератури епохи бідермаєру, явища, яке до сьогодні залишається ще малодослідженим. У вітчизняній науці існують лише поодинокі згадки про цю постать у контексті естетики бідермаєру (“Історія української літератури”, “Порівняльна історія слов’янських літератур” Д. Чижевського, “Літературний бідермаєр в галицько-українському письменстві” І. Панькевича), а енциклопедичні видання “Литературная энциклопедия” (1929–1939), “История немецкой литературы” (1962–1976), “История всемирной литературы” (1983–1994) подають інформацію про Е. Мьоріке виключно як про представника романтизму. Попри високу зацікавленість доробком Е. Мьоріке зарубіжними вченими, в українському літературознавстві його творчість, на жаль, досі залишається не поцінованою і не вивченою, а дослідження іноземних науковців у цій сфері зостаються не поміченими або просто ігноруються. Отож, виходячи з позицій сучасного літературознавства, яке неупереджено ставиться не тільки до явищ епохального масштабу, але й до маргінальних, спробуємо спростувати десятиліттями сформоване уявлення про Едуарда Мьоріке як про романтичного автора і довести причетність його творчості до бідермаєрівської літературної традиції шляхом виявлення рис поетики та естетики бідермаєру в найвідомішій новелі письменника “Моцарт на шляху до Праги”.

Народився Е. Мьоріке 1804 року у містечку Людвігсбург. Прожив життя, майже не покидаючи рідної Швабії, і помер у Штутгарті 1875 року. У свої двадцять Мьоріке посвятив себе на духовне служіння, ставши вікарієм у тихій сільській общині. Будучи добрим пастором, Мьоріке намагався сумлінно нести на собі проблеми і тягарі своєї громади, які згодом почали надто сильно пригнічувати і його самого. Через це Мьоріке був змушений невдовзі покинути служіння. Нато-

мість він почав читати літературознавчі лекції про Шекспіра, Гьоте та грецьких трагіків у жіночій школі в Штутгарті, знайшовши таким чином бодай якесь застосування своєму літературному захопленню. Досить велике число життєвих драм (втрата ще у юності молодших брата і сестри, пригнічення через неможливість реалізуватися в улюбленій письменницькій справі, відхід від духовного служіння...) чинило гнітючий вплив на душевний стан Е. Мьоріке. Уже двічі розлучений він переходив з однієї винайнятої квартири на іншу, став хворобливим, відлюдкуватим і дещо дивакуватим, розсіяно-меланхолійним, був бідним ззовні, але таким багатим зсередини. Едуард Мьоріке як письменник не був визнаний за життя. Лише невелике коло читачів, серед яких його друзі та такі письменники, як Гейзе, Шторм, Гайбель, Келлер, знало йому ціну.

Письменницька спадщина Е. Мьоріке складається з одного досить неоднозначного роману “*Maler Nolten*” (“Художник Нольтен”), однієї, щоправда доволі громіздкої, збірки віршів, віршованого оповідання в семи піснях “*Idylle vom Bodensee oder Fischer Martin*” (“Ідилія з Боденського озера або рибалка Мартін”), інтерпретованої народної казки “*Stuttgarter Hutzelmännlein*” (“Пряниковий чоловічок зі Штутгарта”), короткого оповідання “*Der Bauer und sein Sohn*” (“Селянин і його син”), двох новел “*Der Schatz*” (“Скарб”) і мистецько-біографічної “*Mozart auf der Reise nach Prag*” (“Моцарт на шляху до Праги”) та інших. Але цей скромний творчий доробок містив у собі, за словами Георга Бріттинга (Georg Britting), картини неперевершеної краси, зображені у широму душевному тоні, що стали бездоганним зразком прекрасної німецької мови. У творчості Е. Мьоріке оспівуються духовні багатства античності та класики, романтики і християнства. З теплою, сердечністю і глибокою чуттєвістю описує автор головні людські цінності, з трепетом ставиться до найменших найособистіших речей у житті людства і природи. У його творах як і у його житті паралельно зустрічаються любов до народу і відчуженість від суспільства, детальна реалістичність і потяг до мрій та фантазій. Не зважаючи на глибокі душевні потрясіння, спричинені сімейними драмами і частими хворобами, всеохоплюючи кризу епохи Реставрації, Мьоріке завжди прагнув до гармонії. За тонким гумором він майстерно ховав трагічні нотки свого маргінального існування, що було, однак, характерним не лише для митців, а й для більшості міщанства в епоху бідермаєру.

Найвидатнішим прозовим твором Е. Мьоріке і найкращою історією про митця у німецькій літературі взагалі вважається новела

“Моцарт на шляху до Праги” (1855), у якій автор відкрив світові свою пристрасть до музики. Після відвідин постановки опери В. А. Моцарта “Дон Жуан” у Штутгарті 1824 року, Мьоріке перейнявся глибокою повагою до композитора. Саме тоді у письменника зародилася ідея зробити відомого музиканта головним героєм одного зі своїх творів.

У новелі “Моцарт на шляху до Праги” автор змалював один день із життя Моцарта восени 1787 року. Композитор зі своєю дружиною Констанцією здійснював поїздку з Відня до Праги, щоби представити тамтешній публіці, яка високо цінувала його творчість, свою щойно викінчену оперу “Дон Жуан”. Зупинившись на відпочинок поблизу маєтку графа фон Шинцберга, музикант подався на прогулянку до замкового парку, де, замріявшись, зірвав ненароком помаранчу з дерева, яке господарі замку особливо цінували. Упійманий садівником, Моцарт був змушений написати пояснюючу записку графині. Врешті композитора з дружиною було запрошено до замку, де відбувалася підготовка до заручин графської небоги Євгенії. Подружжя гармонійно влилося у колектив і всіляко розважало гостей кумедними історіями зі свого минулого. А Моцарт, купаючись у променях слави та уваги, навіть виконав для дворянської публіки кілька частин своєї нової опери. Наступного ранку композитор вирушив до Праги на новому, подарованому графом, фаетоні. Розповідь закінчується рядками чеської народної пісні, яка незвичайно до сліз розчулила молоду Євгенію, раптом перейняту дивним трагічним передчуттям.

У новелі Мьоріке зобразив простодушну-міщанський, радісно-безтурботний образ великого композитора В. А. Моцарта. У творі відкриваються радості, гуманізм і трагізм великого музиканта. Поряд з веселощами, безжурністю, розвагами музичного генія автор відкриває і темну сторону його матеріального та внутрішнього життя. У нас аналізована новела викликає особливий інтерес у першу чергу тому, що вона містить у собі майже цілий реєстр бідермаєрівських категорій та образів. Автор зумів дуже яскраво показати духовні, душевні та моральні метаморфози людини бідермаєру, передати загальні настрої тієї дещо обмеженої міщанської культури періоду бідермаєру, які панували на теренах поствоєнної Німеччини після відходу романтичних тенденцій. За словами Фрідріха Зенгле, відображені у творі любов до речей, природи, споглядання найближче розташованого, перебування героя у колі освіченого дворянського товариства, спрощена мовна манера твору на відміну від фразової помпезності романтизму, стримана чуттєвість музиканта, інтеграція Моцарта в аристократичну

культуру значно більша, ніж це було за його реального життя — все це є характерними рисами новели так званого “благородного” бідермаєру [1: 738].

Цікавим видається й те, що у творі нівелюються усі жанрові границі. Як зазначають автори нового літературного лексикону Кіндлера, потяг Мьоріке до анекдоту, до змальовування найдрібніших деталей, схрещення різних розповідних проєкцій призвів до того, що у цьому тексті спостерігається пов’язання окремих одиничних явищ у нескінченний ряд, з чого виходить вільна гра фантазії без кореляції з одним центром, та дещо заповільнена дійова структура [2: 817]. Письменник поєднав у новелі “Моцарт на шляху до Праги” здається найвіддаленіше: жваву, невимушену манеру бесіди подружжя з ритмічними високодиференційованими реченнями із сильними мелодійними поворотами, святково-возвеличений діалогізм у стилі рококо та абсолютну романтичну індивідуальність, бідермаєрівську тягу до ідилії з демонічним самовідчуженням. У сцену, яка відбувалася у графському парку, автор вклав особливе символічне значення — мотив раю і “гріхопадіння”. Мьоріке хотів показати те “гріховне” втручання мистецького, чогось штучного, несправжнього у середовище райської природи з одного боку та гармонійне злиття прекрасної природи з високим мистецтвом — з іншого.

Треба сказати, що у німецькій новелістиці епохи романтизму дія у таких творах, як, наприклад, “Ундіна” Фрідріха де ла Мотт Фуке, “Дивна історія Петера Шлеміля” Адельберта фон Шаміссо, схожі до сновидінь розповіді Е. Т. А. Гофмана (збірка “Золотий горщик”, “Життєва філософія kota Мурра” та ін.), розгортається у напівреальному-напівфантастичному світі. Герої названих текстів були схильні до неабияких сильних, яскравих переживань, пристрастей, душевних поривів, усе відбувалося на зіткненні свідомого і несвідомого, життя і смерті. Кульмінація у композиції твору відбувалася дуже гостро, а новелістична розв’язка-пуант була надто драматичною. Щодо особливостей цього жанру у постромантичному середовищі, у бідермаєрівському контексті, наприклад, то, як зауважує Ф. Федоров, новела стає вже позбавленою потойбіччя, трансцендентальності, “музики сфер” та “царства мрій” [3: 250]. З відходом романтичних тенденцій, зародженням бідермаєру та з’явою перших симптомів реалізму спостерігається і поглиблення психологізму у жанрі новели.

Оскільки поетика бідермаєру виникла без естетичної та теоретичної програм, по-іншому, ніж, наприклад, поетика романтизму чи піз-

ніше — реалізму, то, на думку О. Михайлова, типовим стало наївне співіснування різних форм зображення, також нахил до змішування жанрів, взагалі нехтування формальним [4: 82]. У німецькомовних літературах того періоду відбувалося ідилічне переформування усіх жанрів лірики, малої драми і, особливо, епічних форм. Улюбленою і поширеною стала коротка розповідна проза: менш строго побудована новела, “студії”, казки, епічно-ліричні короткі форми, також малі гекзаметри та інші класицистичні малі форми з історично-идилічним матеріалом. Найпопулярнішим малим епічним жанром стала новела, серед особливо яскравих взірців якої можемо виділити твори Едуарда Мьоріке (“Mozart auf der Reise nach Prag” — “Моцарт на шляху до Праги”), Анет фон Дросте-Гюльсгоф (Annette von Droste-Hülshoff, 1797–1848) (“Die Judenbuche” — “Єврейський бук”), Франца Грільпарцера (Franz Grillparzer, 1791–1872) (“Der arme Spielmann” — “Бідний шпільман”), Еремії Готгельфа (Jeremias Gotthelf, 1797–1854) (“Die schwarze Spinne” — “Чорний павук”) та інші.

Едуард Мьоріке, який вважав себе спадкоємцем класичних та романтичних вітчизняних традицій та водночас представником нового письменства, звичайно, не міг не ввібрати досягнення своїх попередників, шліфуючи попри це свій власний оригінальний стиль у душі бідермаєру. Спробуємо тепер схарактеризувати поетику і естетику новели “Моцарт на шляху до Праги”, звертаючи увагу на особливості її композиційної побудови та на ті своєрідні мотиви, настрої, ідеологічні моменти, які допоможуть нам довести приналежність даного твору саме до бідермаєрівської літературної традиції.

Новелу Е. Мьоріке “Моцарт на шляху до Праги” не можна назвати дуже коротким і “компактним” твором, наповненим тим гострим драматизмом, який був неодмінною рисою новели більш ранньої, романтичної, хоча надзвичайна смислова насиченість кожного абзацу й перетворює їх на досить драматичні дослідження людської душі. Для Мьорікової новели характерним є більш розповідний, а не напружений виклад сюжету, а наявність описів, роздумів, відступів, змушує читача плутати її з оповіданням. Розглядаючи фабульну інтригу та проблематику творів письменника, слід зауважити, що основний акцент у його творах малого епічного циклу переноситься у психологічну сферу, а для поглибленого психологізму важливим є не зовнішня подійність, а внутрішнє життя.

В основі даної новели лежить одна сюжетна лінія. Предметом зображення у творі “Моцарт на шляху до Праги” виступає знайомство

Моцарта з графською родиною під час прогулянки їхнім парком, біля якого композитор з дружиною зупинилися на відпочинок. Причиною чи радше каталізатором цього стає курйозна ситуація з апельсиновим деревом, що трапилася з розсіяним Моцартом через притаманний йому стан глибокої замріяності. Проте основна сюжетна лінія розгалужується у різних напрямках: автор знайомить читача з історією подружнього життя Моцарта, розкриває особливості формування різних етапів творчості великого композитора, становлення та переміну його життєвих і мистецьких ідеалів. Моцарт відкривається нам у творі як один із тих митців епохи бідермаєру, для яких мистецтво було центром всього суцього, проте саме сімейне благополуччя, душевний спокій, повна гармонія з природою хвилювали їх більше, ніж усі світові проблеми. В образну тканину твору включено ще й декілька другорядних персонажів — членів графської родини та кілька постатей з простого народу, які допомагають відтворити соціальний та психологічний колорит епохи, проте безпосередньо майже ніякої ролі не відіграють. Таким чином сюжетна лінія переростає до загальної актуальної для самого письменника проблеми — взаємоіснування усесвітньо-широких, високомистецьких тем із простим щоденним життям, справжніми сімейними, моральними і духовними цінностями. У творі “Моцарт на шляху до Праги” автор також піднімає низку важливих для ХІХ століття тем: роздуми про перешкоди і небезпеки, які спіткають митця, на його творчому шляху, про прірву, що розділяє художника і бюргера, хвилювання за долю мистецтва. Ці питання хвилювали Мьоріке у процесі буття і творчості, адже він дуже відрізнявся від тих своїх романтичних попередників, чиї життєві ідеали не мали нічого спільного з ідеалами розміреного, благочестивого, смиренного, дещо обмеженого і навіть резигнативного буття простого і порядного міщанського люду. І у творчості йому таки вдається досягнути певного компромісу у цій проблемі, бачимо це, до прикладу, з життєвої історії головного героя обговорюваного нами твору. Що ж до реальності, то, беручи до уваги доволі складну ситуацію в особистому та сімейному житті, робимо висновок, що мистецтво таки завадило письменнику досягнути того ідилічного щастя, про яке він мріяв і яке неодноразово описував у своїх працях.

Цікавою видається сама архітектоніка цієї новели. Класичні композиційні канони передбачають традиційну лінійну побудову (зав'язка, розвиток дії, кульмінація, гостродраматична непередбачлива розв'язка-пуант) з яскраво вираженим композиційним осеред-

ком (переломний момент сюжету, кульмінаційний пункт дії, контраст чи паралелізм сюжетних мотивів). У новелі “Моцарт на шляху до Праги” композиційна структура дещо спрощена. Події зав'язуються з приїздом Моцарта з дружиною до графського маєтку та знайомством з дворянською родиною. Зав'язці передують експозиція. Автор подає на початку твору детальний опис зовнішнього вигляду подружжя, їхнього фаєтону, довколишньої природи. Уже тут ми бачимо, відповідну бідермаєрівським тенденціям, докладну деталізацію обстановки, зовнішності героїв, предметів їхнього оточення тощо. Чільне місце у даній розповіді Е. Мьоріке надає роздумам, спогадам, психологічній напрузі, мріям, найтоншим порухам душі головного героя. Розпочавши свою подорож до Праги, проїжджаючи мальовничі Моравські гори, Моцартові раптом захотілося зупинитися і просто помилуватися довколишніми пейзажами. Він почав захоплюватися найменшими дрібничками: дзвіночками, що “мальовниче синіють у тіні”, землею, вкритою оксамитовим мохом, яскраво-червоним грибом... З відвертого здивування Констанції стає зрозуміло, що поведінка композитора є незвичайною, нові хвилювання й переживання захоплюють його душу, відбувається переоцінка існуючих ідеалів. Складається враження, що досі він ніколи так не робив, не помічав краси природи, що його оточувала, не споглядав найближче розташованого. Потрапивши у звичайний ялиновий ліс на кордоні Богемії, Моцарт не міг ним намілюватися, стояв вражений і приголомшений розкішною красою його дерев, не зважаючи на те, що об'їздив уже пів-Європи, бачив і Альпи, і море, які здавалися йому тоді найпрекраснішими.

Література бідермаєру, за словами Ф. Федорова [3], покликана зображати моральне завдання часу, скромну помірність, приборкання пристрастей, тихе підпорядкування долі, дотримання середини і міри, маленьке щастя, любов до речей, історії і природи. Вона протиставляє пережитому розколу ідеалу і дійсності через вибір позитивного здоровий поетичний світ, який виражає організовані закони всього буття. Але ці смиренність, простакуватість, оптимізм є тільки зовнішніми. Насправді людину не покидають темні думки про відчай, приреченість, безпомічність, смерть. І часто вони перемагають, про що свідчать масові самогубства, які припадали саме на ці “реставраційні” часи. Такі ж таємничі помисли турбували і головного персонажа досліджуваної нами новели: “...в ньому постійно жило відчуття близької смерті, яке врешті стало переслідувати маестро на кожному кроці. Викликаний найрізноманітнішими причинами смутку, а

також каяття, завше були гіркою припорою до радощів, що випадали на його долю...” [5: 197]; “...десь у куточку поринав у трагічні роздуми про смерть, які невідступно переслідували його...” [5: 198]. Герой літератури Бідермаєру також набуває своєрідних якостей. Бідермаєрівський персонаж не закликає до бунту, як це було прийнято у романтизмі, а навпаки — до смирення. Це простий міщанин, який прагне до збереження державних та суспільних норм життя, спокою, порядку. Сенс життя такого героя полягає у буденних турботах, радощах, у праці, духовну рівновагу він знаходить у перебуванні в сімейному колі, на домашніх вечорах музики чи поезії, у братерській єдності та взаємоповазі людей. Зваженість, поміркованість, смирення виділяються як основні чесноти людини. Замість індивідуалізму та революційного пориву — особлива увага до “надіндивідуального” порядку в державі, звернення до релігії, прагнення до тіснішого зв’язку з Богом; замість прагнень пізнати весь світ — спокійне існування, колекціонування усіляких дрібничок, культ “домашності” [6: 16]. Підтвердження цих настроїв знаходимо у багатьох місцях новели “Моцарт на шляху до Праги”. Увагу до сімейних цінностей головний герой твору демонструє у розмові з дружиною про своїх дітей, з якими він прагне проводити більше часу, виїжджати за місто на свята, бавитися з ними у саду [5: 195]. Образ селянина, котрого композитор побачив у лавці канатника, також породив у ньому такі роздуми: “...Мати б маленький маєток, хатку десь поблизу села, в гарному місці, ти б тоді справді віродився! Весь ранок висиджував би над партитурами, решту часу віддавав би сім’ї; садити дерева, виїздити на своє поле, разом із дітьми збирати яблука й груші; іноді вибиратися до міста, щоб потрапити на виставу абощо, час від часу приймати у себе друзів — хіба це не блаженство!...” [5: 227]. Любов до порядку, зваженість та поміркованість видно з опису Моцартом поважних громадян, які “...збираються перед церквою відправою на майдан... І дуже добре видно, як кожна з їхніх чеснот — старанність і схилення перед ладом, спокійна витримка і задоволення зі свого життя — держиться на добрячих ційках, мов на міцних підпорах...” [5: 224]; купівля Моцартом у маленькій крамничці подарунків для дружини та зворушлива розповідь Констанції про дерев’яну сільничку — “взірець старожитньої невимушеної простоти” — показує нам ту бідермаєрівську прив’язаність та любов до різних дрібничок. У творі можна побачити і зближення героя з Богом — ще одну характерність бідермаєрівського світосприйняття: “... Тут я помолвився Богові, звівши д’горі повний вдячності зір і ще, дорога моя жіночко, подякував

твоєму ангелові, який так довго тримав свої долоні над твоїм чолом...” [5: 236–237].

Початком розвитку основної дії новели можна вважати пригоду Моцарта у графському парку, коли він, пробуваючи у глибокій задумі та намагаючись пригадати якусь давню мелодію дитинства, що навіяв йому запах помаранчі, несвідомо зірвав з екзотичного деревця, дорогоцінний для господарів замку, плід і розрізав його навпіл далі таки несвідомо. До тьми композитора привела поява схвильованого садівника. Ця подія змусила подружжя внести зміни до ходу своєї подорожі, і дія новели перенеслася зі спілкування подружжя на лоні ідилічної природи до кола аристократів у залах графського замку, де ми спостерігаємо ще кілька моментів, що яскраво характеризують власне бідермаєрівську культуру. Веселе застілля, яке супроводжується невимушеною бесідою, жартами, грою на фортепіано, співом, декламуванням лірики, — це невід’ємна річ буржуазного дозвілля в епоху Реставрації. Треба сказати, що вірші, які лунали на вечірці, за стилем, настроями та тематикою, є також зразком саме тієї простої жартівливої поезії бідермаєрівських поетів.

В аналізованій новелі гостродраматична непередбачувана розв’язка-пуант як така відсутня. У завершенні новели автор знову вводить похмурі тони. Непередбачуваним у розв’язці твору є лише душевний стан племінниці графа. Палка шанувальниця творчості й особистості Моцарта по прощанню зі своїм кумиром не мала би відчувати смутку й порожнечі, з огляду на своє незатьмарене і щойно офіційно скріплене щастя з коханим нареченим. Але раптом у її, збентеженій прекрасним музичним вечором, свідомості виникло песимістичне відчуття, що час цього музичного генія тут на землі буде дуже коротким, і що він неспинно догорить на своєму власному вогні. Останньою провісною прикметою цього стали слова трагічного змісту чеської народної пісні, на які Євгенія випадково натрапила, що викликало у неї гарячі сльози.

Отже, бачимо, що поетичні та естетичні ознаки новели “Моцарт на шляху до Праги” виявляються досить оригінальними. Е. Мьоріке не дотримується вимоги обмеженого обсягу, не слідує строгій лінійній сюжетності та не цілком витримує композиційні елементи. Такі, притаманні романтичним традиціям цього жанру, риси, як гостра напруга, драматизм і трагізм у творі, безумовно, існують, але вони зумовлюються не просто зовнішніми подіями, описаними в новелі, а лежать глибше, у свідомості головних героїв. Тому Мьоріке дово-

диться подавати детальні настроєві та почуттєві характеристики, щоб донести до читача потужні внутрішні конфлікти персонажів. До речі, саме за рахунок психологічного і глибоко емоційного, різностороннього розкриття у творі ставлення людини до природи досягається власне і естетичний вплив твору [7: 146].

Композиція новели Е. Мьоріке є однозначно новаторською, аналітичною, основу сюжету складає поєднання зовнішньої та внутрішньої ліній. Якщо зовнішня лінія — подорож подружжя, знайомство з графською родиною, музичний триумф Моцарта в аристократичному товаристві — розвивається послідовно, то внутрішній сюжет — переосмислення сенсу буття, пошуки краси та моральної відповідальності, переміна ідеалів та цінностей — міститься у підтексті, у, на перший погляд, дивних, хаотичних прозріннях.

У творі Е. Мьоріке спостерігається також порушення традиційної послідовності у викладенні подій за порівняно невеликий проміжок часу. Хоча автор і обирає за основу сюжету одну подію, але вона у нього показана у розвитку з проєкцією в минуле та на майбутнє. У новелі “Моцарт на шляху до Праги” — це розповідь про ділову поїздку шанованого композитора до Праги, проте автора більше цікавить внутрішній стан героя. Тому у формі зовнішнього монолога-спогаду, і, до певної міри, потоку свідомості, перед читачами постають картини з особистого життя Моцарта минулих часів. Мьоріке не дотримується послідовності викладу подій, його цікавлять лише ті моменти минулого композитора, що мають важливе значення для формування його теперішньої життєвої позиції. Письменник поєднує розділені часом картини минулого героя в єдине ціле з метою показати взаємопереплетеність, цілісність людського життя. Все, що проходить через свідомість, має важливе значення для формування характеру, поведінки особистості, закладає її внутрішню сутність, яку можна пізнати тільки в розвитку.

Таким чином, базуючись на теоретичних дослідженнях зарубіжних учених, ми спробували дослідити особливості поетики й естетики творчості одного з найвідоміших і найсуперечливіших німецьких письменників епохи Реставрації Едуарда Мьоріке на прикладі його новели “Моцарт на шляху до Праги”. У ході короткого аналізу цього твору ми виокремили ряд мотивів, тем та композиційних особливостей, які дозволяють спростувати уявлення про Едуарда Мьоріке як про романтичного автора і довести причетність його творчості до бідермаєрівської літературної традиції. Очевидно, що деякі риси ро-

мантичної поетики, такі, як афористичність, інтелектуалізм, використання символічних образів та міфологічних елементів, також присутні, але суттєву перевагу здобувають саме типові бідермаєрівські складові. Треба сказати, що дана новела таки втратила естетичні та поетичні тенденції, які були домінуючими для малих прозових творів у період розквіту романтизму. Отже, було би помилковим розглядати постать Е. Мьоріке суто з позицій романтизму. А новелу “Моцарт на шляху до Праги” можна небезпідставно вважати одним з найяскравіших взірців літератури епохи бідермаєру.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ

1. Sengle F. Biedermeierzeit. Deutsche Literatur im Spannungsfeld zwischen Restauration und Revolution 1815 bis 1848. — Bd. 3. — Stuttgart: J. B. Metzler, 1980. — S. 691–750.
2. Eduard Mörike // Kindlers Neues Literatur Lexikon / Hrsg. Von Walter Jens. — Bd. 11. — München: Kommet, 1998. — S. 817–819.
3. Федоров Ф. П. Романтизм и бидермайер // Russian Literature. — 1995. — Vol. XXXVIII. — С. 241–257.
4. Михайлов А. В. Проблемы анализа перехода к реализму в литературе XIX века // Методология анализа литературного процесса / За ред. Ю. Борева. — М., 1989. — С. 31–94.
5. Стус В. Моцарт на шляху до Праги / В. Стус // В. Стус. Твори у чотирьох томах, шести книгах / В. Стус; [під ред. М. Коцюбинської]. — Т. 5: Переклади. — Львів: Просвіта, 1998. — С. 192–240.
6. Kluckhohn P. Biedermeier als literarische Epochenbezeichnung // Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte. — Stuttgart, 1936. — S. 1–43.
7. История немецкой литературы. В 3 т. — Т. 2: Пер. с нем. / общ. ред. А. Дмитриева. — М.: Радуга, 1986. — С. 143–146.
8. Eduard Mörike // Deutsches Schriftstellerlexikon von den Anfängen bis zum Gegenwart / Hrsg. Von Günter Albrecht. — Weimar: Volkverlag, 1962. — S. 411–413.
9. Eduard Mörike. Werke in einem Band // Die Bibliothek deutscher Klassiker. — Bd. 42. — München, Wien: Carl Hanser Verlag, 1977. — S. 1000–1022.
10. Rath W. Die Novelle. Konzept und Geschichte. 2. Auflage. — Göttingen: Vandenhoeck u. Ruprecht, 2008. — 368 S.
11. Rinsum A. Frührealismus 1815–1848 // Deutsche Literaturgeschichte. — Bd. 6. — München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1998. — S. 181–185.

Відомості про авторів

1. *Бібік Віктор Борисович* — викладач кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
2. *Бігунова Наталя Олександрівна* — канд.філол.наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, докторант кафедри лексикології та стилістики англійської мови факультету романо-германської філології ОНУ імені І. І. Мечникова.
3. *Бродська Оксана Орестівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
4. *Бурко Віра Олександрівна* — кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.
5. *Вишинський Володимир Станіславович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.
6. *Вишнівський Роман Йосипович* — кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
7. *Гайдук Світлана Євгенівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики викладання іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
8. *Демберецька Мирослава Петрівна* — викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка
9. *Летнянчин Петро Петрович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.
10. *Жмаєва Наталя Сергіївна* — канд.філол.наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
11. *Кантур К. А.* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Одеська юридична академія”.
12. *Котовська Таміла Іванівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Тернопільського національного економічного університету.
13. *Левченко Ю. А.*
14. *Лисейко Лариса Володимирівна* — кандидат філологічних наук, доцент, зав. секцією німецької філології кафедри романо-германської філології Чорноморського державного університету імені Петра Могили.
15. *Мелех Г. Б.*
16. *Паращук Валентина Юліївна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
17. *Петлюченко Наталія Володимирівна* — доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри германських та романських мов Національного університету “Одеська юридична академія”
18. *Пеліна Олена Вадимівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
19. *Попова Олександра Володимирівна* — канд.пед.наук, викладач кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
20. *Радченко Олег Анатолійович* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
21. *Руденко Олена Валеріївна* — канд.філол.наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
22. *Рябчинська Ольга Олександрівна* — аспірантка кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
23. *Снісаренко Яна Станіславівна* — доцент кафедри іноземних мов та гуманітарних наук Академії пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси.
24. *Стойкова Галина Георгіївна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Одеського регіонального

- інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
25. *Ступницька Галина Ігорівна* — викладач кафедри практики англійської мови Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка.
26. *Форманова Світлана Вікторівна* — кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
27. *Шевців Галина Михайлівна* — викладач кафедри практики німецької мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
28. *Юхимець Світлана Юрївна* — канд.пед.наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”.
29. *Ярош Ірина Юліанівна* — аспірантка кафедри романської філології та компаративістики Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”

Згідно з постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 за №7-05/1, стаття повинна мати необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Правила оформлення статті:

Рукопис оформляється згідно з Держстандартом ДСТУ 3008-95. У верхньому лівому куті першої сторінки рукопису ставиться індекс за УДК, у правому — прізвище та ініціали автора (авторів).

***Обсяг статті** — до 12 сторінок (0,5 друк. арк. — 20 000 знаків).

***Стандарти** — кегль 14 pt, міжрядковий інтервал — 1,5, абзацний відступ — 1,25 см, поля — 2 см, шрифт — Times New Roman.

***Текстовий редактор** — Microsoft Word.

***Типи виділення** — напівжирний, курсив, напівжирний курсив.

***Мова статті** — українська, російська, англійська, німецька.

***Оформлення довідкового матеріалу** — бібліографічні посилання та примітки у тексті беруться у квадратні дужки. Перша цифра — номер джерела у списку літератури, друга — номер сторінки. Номер джерела та номер сторінки розділяються двокрапкою, номери джерел — крапкою з комою. У кінці статті — список літератури з підзаголовком “ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ” (“ССЫЛКИ И ПРИМЕЧАНИЯ”, “REFERENCES AND NOTES”, “ANMERKUNGEN”). Бібліографічні джерела наводяться в порядку цитування.

Наукові праці і відомості про автора (**українською мовою** прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса, телефон, e-mail) на дискеті та один роздрукований

примірник надсилаються на адресу редколегії (65020, Одеса, вул. Старопортофранківська, 34, каб. 27, відповідальному секретареві Лариній Еліні Вікторівні; E-mail: e_lagina@rambler.ru). До статті слід додати відгук доктора філологічних наук.

Редколегія залишає за собою право направляти матеріали на додаткове рецензування відповідним фахівцям, відхиляти статті, що не відповідають вимогам або науковим напрямкам збірника, переносити статті до наступного видання збірника. Відхилені матеріали редакційно-видавничий відділ не відправляє авторам.

ЗМІСТ

Казаков І. Н., Маторина Н. М., Овчаренко В. Н., Орёл А. С., Спичка А. Г. Ученый и поэт (<i>К юбилею проф. Владимира Андреевича Глуценко</i>)	3
Бібік В. Б., Вишнівський Р. Й. Фундаментальні цінності в системі внутрішнього хронотопу роману В. Підмогильного “Невеличка драма”	7
Бигунова Н. А. Содержательные и функционально-коммуникативные свойства речевого акта “комплимент” (на материале англоязычного художественного дискурса)	15
Бродська О. О. Імпресіоністичні тенденції у прозі Артура Шніцлера	23
Бурко В. О. Вербалізація травматичного досвіду поневолених суб’єктів у художньому постколоніальному дискурсі	32
Вишинський В. С., Летнянчин П. П., Ступницька Г. І. Сцієнтизм і художній домисел у німецькій драмі кінця ХІХ — початку ХХ століть	40
Гайдук С. Є. Поняття бестіарію та його рецепція в українському літературознавстві	50
Демберецька М. П. До проблеми множинної мотивації та словотвірної синонімії німецьких напівсуфіксальних прикметників	59
Дерік І. М. До проблеми міжгалузєвої омонімії термінів (на матеріалі англійської, німецької та української мови)	67
Жмасва Н. С. Мовна норма й варіативність	74

Кантур К. А. Явление антропосемической эвфемии в концептуальной области “Психофизические особенности личности” (на материале английского, французского, украинского и русского языков)	83
Котовська Т. І. Лінгвокультурологічна інтерпретація художніх текстів Дж. Д. Селінджера (на матеріалі роману “Ловець у житі”)	95
Лисейко Л. В. Стилістичні особливості конфесійних творів середньовіччя	105
Мелех Г. Б. Лексико-граматичні особливості німецького кулінарного тексту	115
Паращук В. Ю. Ономасіологічний портрет лінгвокультурного типу <i>СНАУ</i> (на матеріалі британського газетного дискурсу)	126
Петлюченко Н. В. Харизматична риторика публічного лідера в усному дискурсі	135
Пєліна О. В. До питання з проблем класифікації власних назв у перекладознавстві	146
Попова А. В. Лексико-грамматические особенности выражения модальности в китайском языке и способы ее передачи в украинском языке	154
Радченко О. А. Творчий геній Ф. Шиллера у рецепції Е. Штайгера	164
Руденко О. В., Іграк К. Специфіка термінів терміносистеми “Архітектура”	175
Рябчинська О. О. Особливості перекладу англомовних медичних скорочень на українську мову	182
Снісаренко Я. С. Полісемія лексичних одиниць у складі суспільно-політичної лексики на прикладі української та англійської мов	193

Стойкова Г. Г. Мовне будівництво як репрезентант мовної політики	203
Форманова С. В. Мовні особливості неформально-молодіжних угруповань	208
Шевців Г. М. Деякі аспекти термінологічної проблематики мемуарно-автобіографічного жанру	218
Юхимець С. Ю., Левченко Ю. А. До проблеми перекладу українських топонімів на англійську мову	226
Ярош І. Ю. Поетика та естетика бідермаєру у новелі Едуарда Мьоріке “Моцарт на шляху до Праги”	234
Відомості про авторів	246
Вимоги до оформлення наукових праць, що друкуються в “Науковому віснику ПНПУ ім. К. Д. Ушинського: Лінгвістичні науки”	249

CONTENT

Kazakov I. N., Matorina N. M., Ovcharenko V. N., Orel A. S., Spichka A. G. Scientist and Poet (<i>To Celebrate the anniversary of professor V. A. Gluschenko</i>)	3
Bibik V. B., Vyshnivsky R. Y. The Fundamental Values of the System of Internal Chronotope in the Novel “Short Drama” by V. Pidmogylny	7
Bigunova N. A. Content and Functional-Communicative Parameters of the Compliment Speech Act (on the Samples of English Artistic Discourse)	15
Brodskaya O. O. Impressionistic Trends in Prose of Arthur Schnitzler	23
Burko V. O. Verbalization of the Colonized Subjects’ Traumatic Experience in Literary Discourse	32
Vyshynskyy V. S., Letnyanchyn P. P., Stupnytska H. I. Scientism and Artistic Invention in the German Drama at the End of the 19th — the Beginning of the 20th Century	40
Gayduk S. Y. Bestiary Concept and Its Reception in Ukrainian Literary	50
Demberetska M. P. To the Issue of Multiple Motivations and Formative Synonymy of German Half-suffixal Adjectives	59
Депік І. М.	67
Zhmayeva N. S. Language Norm and Variability	74
Kantur K. A. The Phenomenon of Anthroposemic Euphemism in the “Psychophysical Features of the Personality” Concept Sphere (based on the materials of English, French, Ukrainian and Russian languages)	83
Kotovska T. I. Linguocultural Interpretation of Literary Texts by J. D. Salinger (based on the novel “The Catcher in the Rye”)	95
Lyseyko L. V. Stylistic Features of the Religious Texts of The Middle Ages	105
Melekh G. B. Lexical and Grammatical Parameters of the Cooking Lexemes in the German Culinary Text	115
Parashchuk V. Y. Onomasiological Portrait Description of the Lingua-cultural Character Type <i>CHAV</i> (based on British newspaper discourse)	126
Petlyuchenko N. V. Charismatic rhetoric of a public leader in verbal discourse	135
Pyelina O. V. To the Issue of Classification of Proper Names in Translation	146
Popova A. V. Lexical and Grammatical Peculiarities of Modality Expression in the Chinese Language and the Means of its Rendering in Ukrainian	154
Radchenko O. A. Creative Genius of Schiller in the Reception of E. Steiger	164
Rudenko O. V. The Specificity of the ‘Architecture’ Term System	175
Ryabchynska O. O. The Peculiarities of Translation of the English Medical Abbreviations into Ukrainian	182
Snisarenko Y. S.	193
Stoykova G. G. Language Development as Representation of the Language Policy	203
Formanova S. V. Language Features of Non-Formal Youth Groups	208

<i>Shevtsiv G. M.</i>	
Some Aspects of Terminology of the Memoir-Autobiographical Genre	218
<i>Yukhimets S. Y., Levchenko Y. A.</i>	
To the Issue of Ukrainian Toponyms Translation into English	226
<i>Yarosh I. Y.</i>	
Poetics and Aesthetics of Biedermeier in the Novel of Eduard Mörike “Mozart on the Way to Prague”.	234
Authors	246
Requirements to the content and structure of the articles published in Naukovi visnyk of South-Ukrainian national pedagogical university named after K. D. Ushinsky	249